

Franciaország és Közép-Európa

Szerkesztette
GAZDAG FERENC

Dialóg Campus

FRANCIAORSZÁG ÉS KÖZÉP-EURÓPA
TANULMÁNYOK

Vákát oldal

FRANCIAORSZÁG ÉS KÖZÉP-EURÓPA

TANULMÁNYOK

Szerkesztette
Gazdag Ferenc

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
elnevezésű kiemelt projekt keretében jelent meg.

Szerzők

Badalassi, Nicolas
Bene Krisztián
Fejérdy Gergely
Fregán Beatrix
Garadnai Zoltán
Lachaise, Bernard
Pichonnier, Christopher
Robák Ferenc
Szűcs Anita
Vajkai Edina

Szakmai lektor
Kiss J. László

© Kiadó, 2019
© Szerkesztő, 2019
© Szerzők, 2019

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Bevezető	7
Nicolas Badalassi: A helsinki folyamat, Franciaország közép- és kelet-európai enyhülési politikájának sarkköve	15
Garadnai Zoltán: François Mitterrand keleti nyitási politikája. A jaltai rendszer vége és az útkeresés dilemmái	31
Robák Ferenc: Franciaország és a V4: lehetőség vagy elszalasztott alkalom?	41
Matthieu Boisdrón: Hiábavaló látogatás? Raymond Barre miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)	51
Bernard Lachaise: A Balaton Programok: a francia–magyar tudományos együttműködés sikeres példája?	73
Christopher Pichonnier: Franciaország és Magyarország (1989–2004)	85
Bene Krisztián: A francia–magyar katonai-biztonsági együttműködés 1990 előtt	115
Fejérdy Gergely: Emmanuel Macron első éve	125
Szűcs Anita: Magyar érdekek a macroni EU-rópa-képben	137
Fregán Beatrix: A francia haderő átalakítása és alkalmazása	151
Vajkai Edina: A „lengyel vízvezeték-szerelő” – migráció, Franciaország és az Európai Unió	163

Vákát oldal

Bevezető

A tanulmánykötetek műfaji sajátossága a tárgyalt témával kapcsolatos válogatás irányának meghatározása és főként annak indoklása, hogy melyik tanulmány miért került kiválasztásra. Jelen kötet esetében sincs ez másként, különösen azután nem, hogy a francia politika kutatására a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetközi és Európai Tanulmányok Karán 2017-ben létrejött kutatócsoport korábban már jelentkezett egy kötettel (*Franciaország a 21. század elején*).

Az első kötetében a kutatócsoport arra vállalkozott, hogy a 2017-es elnökválasztás évében egy minél pontosabb keresztmetszetet adjon Franciaországról. Az elkészült kilenc tanulmány lényeges területeken (külpolitika, európai integráció, frankofónia, belpolitika, gazdaság, biztonság és védelem, migráció) segít megérteni a 21. század eleji Franciaországot. Az áttekintés ugyanakkor korántsem lett teljes, a kutatócsoport-hoz csatlakozó kollégák érdeklődése alapvetően behatárolta a vizsgált területek számát és terjedelmét. Önkéntelenül adódott a folytatás igénye, s ebből született az alábbi összeállítás.

A kutatócsoport ezúttal egy külpolitikai szakterületi kérdéskört állított vizsgálatainak középpontjába: Franciaország és Közép-Európa kapcsolatait, ezen belül kiemelt figyelemmel a magyar–francia kapcsolatokra. Sőt, ebben a második fordulóban a kutatócsoport-hoz csatlakozott néhány francia kutató, akik új kutatási területeket, és ami még lényegesebb, a francia szempontú értékelést hozták be a vizsgálatokba. Csatlakozásukkal a bilaterális vizsgálatok egyoldalú „magyar nemzeti látószöge” kibővült a másik „nemzeti látószöggel”, különleges és egyedi lehetőségeket nyújtva az olvasónak az összehasonlításokra.

A kutatási eredmények első összegzését célzó konferenciára (2018. április 17.), valamint a kötet összeállítására ezek után került sor, s a vizsgált téma nem várt külső aktualitást is kapott. A közép-európaiság gondolatát deklaráltan képviselő V4-országok csoportja (Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia) a nemzetközi politika alakulásának köszönhetően az európai integráció fejlődéséről, ezenkívül a nemzetközi migrációról folytatott vita előterébe került, így az eredetileg jobbára visszatekintőnek szánt vizsgálat óhatatlanul csúszott át a jelenbe.

1.

Az indító kérdés az volt, hogy Franciaország milyen szerepet játszott e régió fejlődésében. A kézikönyvek közhelyei közé tartozik, hogy Közép-Európa történelmileg Németország befolyási zónája. Évszázadnyi visszatekintéssel ezt támasztották alá a közép- és kelet-európai területekre kivándorolt német közösségek (poroszok, cipszerek, svábok, szászok), az együtt fejlődés gazdasági, társadalmi, kulturális kapcsolatainak szövedéke, manapság pedig inkább

az euró működésének hátterét adó, a német gazdaságnak kedvező szabályozási rendszer. A történelmileg kialakult gazdasági kapcsolatok nyomatékára mi sem jellemzőbb, mint hogy a magyar külkereskedelemben az NSZK 1978-ban a Szovjetunió mögött a második helyen állt, holott ekkor még egy vasfüggöny választotta el Európa két felét.

A geopolitikai realitásokkal a francia politika is tisztában volt. Ezért próbálta meg az első világháború után a térséget leválasztani Németországról, s emiatt lett a keleti biztonság a versailles-i békerendszer egyik meghatározó pillére. A győztes francia politika a szétszabdalt Osztrák–Magyar Monarchiából, illetve néhány újonnan államná szervezett területéből egy keleti hátvédszövetséget szervezett Németország ellensúlyozására (*alliance de revers*). Nem sok sikerrel: a térség legkorszerűbb fegyverzetével és hadseregével ellátott Csehszlovákia egy puskalövés nélkül adta át teljes hadi arzenálját Németországnak 1938-ban. A francia támogatással összeállt, Magyarországot gyűrűbe fogó kisantant hasonlóképp széthullott.

A hidegháború idején Közép-Európa egyszerűen a szovjet birodalom része volt, a vasfüggöny keleti oldalán található államok ismétlődő kitérőseit Moszkva katonai akciókkal torolta meg (1956, Budapest; 1968, Prága; 1981, Varsó).

Az V. Köztársaság megszületése (1958) után a nagyhatalmiságát visszaépítő Franciaország számára értelemszerűen a szovjet birodalom központja, azaz Moszkva állt a középpontban, a csatlós államok csak mint a szovjet birodalom részei kaptak helyet a külpolitikában. De Gaulle víziója Európáról három elemet tartalmazott: az államok Európáját, az európai Európát és az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európát. A bipoláris világban amerikai–szovjet kondomíniumot látó és azt elutasító tábornok nagyobb mozgásteret, mondhatni függetlenséget kívánt az atlanti szövetségen belül, s úgy vélte, hogy a Moszkvával kiépített kapcsolatokon túl a Közép-Európában jól érzékelhető nemzeti kommunizmusok is felhasználhatók a *détende-entente-cooperation* stratégiához. Azonban amennyire segítette De Gaulle politikai törekvéseit s a nagyhatalmi klubba való visszakapaszkodását az 1966-os moszkvai látogatás, olyannyira sikertelennek bizonyult az 1968-as varsói és bukaresti útja. A lengyel és román kommunista vezetők pontosan értették a bipoláris nemzetközi rendszer működését, azaz tudták, hogy Moszkva nem tűri a keleti tömb lazításának kísérleteit, s tisztában voltak azzal is, hogy Moszkva nélkül politikai hatalmuk is elveszik. De Gaulle bukaresti útját 1968 májusában már félbe is kellett szakítani a párizsi diáklázadások miatt. Azt majd csak Mitterrand veszi észre a 80-as évek elején, hogy a szocialista rendszer felbontásában az adósságcspadába keveredő s az IMF-fel együttműködő Kádár-rendszer sokkal előbbre tart, mint bármely másik szocialista ország. Néhány gondolat erejéig tehát maradjunk az V. Köztársaság első szocialista elnökénél.

Mitterrand figyelme elsősorban az európai integráció mélyítésére és a francia–német együttműködés folytatására irányult, ez vezérfonalként szolgált a német újraegyesítés békés és ellenőrzött folyamatához, valamint az egyesült Németország európai keretek között tartásához. Kelet- és Közép-Európa vonatkozásában a mitterrand-i politika célja az volt, hogy elkerülje a térség teljes széthullását és a nemzetállami nacionalizmusok újraéledését, és ebben a francia politika érdekei megegyeztek a gorbacsovi „közös európai ház” elképzelésével. Ezt szolgálták az olyan tervezetek is, mint például az Európai Konföderáció terve, amely az európai együttműködés páneurópai keretek közötti kialakítását célozta az 1989 és 1991 közötti időszakban. Egy ilyen konstrukcióban Moszkva jórészt megőrizte volna meghatározó szerepét, ezért az ötletet Gorbacsov lelkesen felkarolta. A német egyesüléshez való viszony alapvetően meghatározta az együttműködés irányait a posztoszocialista országokkal, amit

markáns gazdasági-kereskedelmi és kulturális kapcsolatépítéssel igyekezett erősíteni. Mitterrand Európai Konföderáció-terve ugyanakkor a történelmi párhuzamok okán váltott ki erős gyanakvást a közép-európai országokban, amelyek a szovjet érdekszféráról való leválásra, valamint a nyugati intézményekhez való csatlakozásra koncentráltak. Ezért az európai együttműködés francia szempontú vezetésének gondolatát a térség valamennyi állama elutasította. Mitterrand konföderációs tervének alapvető célja az volt, hogy egy olyan európai rend jöjjön létre, amelynek keretében Franciaország hatalmi pozícióból és az egyesült Németország integrálásával felügyelni tudja az 1989 utáni európai folyamatokat. Az 1991-es év eseményei azonban lényegében leegyszerűsítették a helyzetet. A Szovjetunió felbomlása és a jugoszláviai polgárháború kirobbanása után a hangsúly az európai integrációra helyeződött át.

2.

Az 1991-ben alakult Visegrád-csoport (Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia) bő másfél évtized alatt alaposan átfőrtalmazta célkitűzéseit, és radikálisan megváltoztak politikai lehetőségei is. A csoport tagjai eredendően arra szövetkeztek, hogy konfliktusok nélkül sikerüljön a hidegháború két ikonikus intézményét, a Varsói Szerződést és a KGST-t lebontani. Ezt követően a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozásuk kölcsönös elősegítését, a tapasztalatok megosztását célozták meg. 2018-ra azonban már nemcsak az EU-t megosztó egyik legsúlyosabb kérdésben, a migráció kezelésében alkotják a politikai spektrum egyik szélső pontját, hanem szuverenista álláspontjuk közös képviselővel az integráció jövőjéről kiújult viták egyik vonatkoztatási pontját is kijelölik. A migránsok kötelező kvóták szerinti elosztásának az Európai Bizottság által erőltetett javaslatát e négy állam torpedózta meg 2015–2018 között (tény, a háttérben a nem tiltakozó országok sem hajtották végre a szétosztást), s konszolidált gazdasági helyzetükre, valamint az integráció jövőjét az erős nemzetállami szuverenitásra alapozva fékezik az EU további lépéseit egy föderális európai államalakulat irányába. Ennek érdekében az Európai Tanács kezében kívánják tartani az integráció jövőjére vonatkozó döntéseket, vissza kívánják vágni a Bizottság hatásköreit a szerződések szerint rögzített elemekre, s küzdenek minden olyan döntés ellen, amely rögzítené, vagy esetleg szélesítené az EU-n belül kezdettől meglévő Kelet–Nyugat, illetve Észak–Dél megosztottságot. Az Európát 2015-ben elérő migrációs hullám többszintű kihívást generált az Európai Unió egésze és tagállamai számára. Láthatóvá tette a hatályban lévő 1951-es genfi konvenció (nemzetközi jog), az Európai Unió állampolgárainak szabad mozgására vonatkozó egyezmények (schengeni rendszer), valamint a menekültpolitika szabályozása (dublini rendszer) közötti ellentmondásokat és illesztési zavarokat. Az első ránézésre jobbára technikainak tűnő kérdés két év alatt eszkalálódott, s az EU egyik legmélyebb válságává vált. Az egyik legnagyobb tagállam, az Egyesült Királyság kiválását eredményező népszavazás (2016. június 23.), majd a magállamokhoz tartozó osztrák (2017. október 15.) és olasz választások (2018. március) közös eleme volt a migrációs politikai fordulat, amely tovább gyűrűző vitát gerjesztett más, kapcsolódó területeken is: demográfia, munkaerőmozgás, sőt előkerült az integrációt indulásától kísérő *finalité politique* és az európai identitás kérdése is.

A 2015-ös migrációs hullámban milliós nagyságrendű migráns érkezett az EU területére anélkül, hogy az EU és a tagállamok hatóságainak ismerete lett volna az országhatárokon átvonuló tömeg tagjainak kilétéről. A közép-európai országok, pontosabban a V4-államok

a migrációs vitában hamar közös álláspontra jutottak, amelynek értelmében nem engedik területükre belépni a jórészt gazdasági célokkal érkező migránsokat, s nem hajlandók befogadni sem a már a nyugat-európai országokba bejutott s az EU Bizottság által szétosztani kívánt migránsokat. Az integráció vezető testületei (Bizottság, Európai Parlament) ezeket az országokat, élükön Magyarországgal a szolidaritás hiányával és az európai értékek megsértésével vádolták, s eljárások sorát indították, illetve helyezték kilátásba ellenük. A V4-együtműködés az EU politikai folyamatainak egyik markáns szereplője lett, a meghatározó szerepet játszó régi tagállamok politikai tényezőként kezdték kezelni a visegrádi csoportot.

Franciaország az első volt a sorban. A frissen megválasztott Emmanuel Macron az Európai Tanács 2018. június 29-i ülése után úgy nyilatkozott, hogy nem fogad el semmiféle nacionalista megoldást a menekültpolitikában, s nemcsak a V4-országok álláspontját tartja rossznak, hanem közülük Lengyelországnak és Magyarországnak a politikáját általában is. Szerinte e két országban illiberális és populista rendszer alakult ki, amelyek szerinte nem tartják be az EU demokratikus játékszabályait. A francia elnök tovább is lépett. Egy nappal az EU-csúcs után – ezen gyakorlatilag a V4-ek álláspontja győzedelmeskedett kvótaügyben, azaz nem lehetett átvinni a migránsok kötelező áthelyezésének ügyét –, június 30-án találkozóra hívta Csehország és Szlovákia miniszterelnökét, Andrej Babist és Peter Pellegrinit.

Apropónak a francia elnök egy évfordulót használt: száz évvel ezelőtt, az első világháború végén, 1918-ban ezen a napon alakult meg a cseh–szlovák katonai légió francia területen. (A francia politika még a világháború befejezése előtt bábáskodott a még létre sem jött Csehszlovákia hadseregének megszervezésében. Később majd fel is fegyverzi a csehszlovák hadsereget.) A találkozón elhangzott elnöki beszédben Macron hangsúlyozta, hogy véget kell vetni Európában a blokkok logikájának, és éppen ellenkezőleg, Európának vissza kell szereznie az egységes arculatát, s hathatósan kell cselekednie, tiszteletben tartva az európai értékeket és a közös történelmet.

Az elhangzottak, de már önmagában a találkozó megszervezése is jelzi Macron elnök szándékát: gyengíteni kívánja a V4-es együtműködést, s el kívánja szigetelni a migránskérdésben hajthatatlannak bizonyuló Magyarországot (Orbán Viktort) és a demokráciát leépítő Lengyelországot (Mateusz Morawieckit). Párizsból nézve Magyarország mit sem változott száz év alatt: ugyanaz a renitens állam, ugyanazzal a német elköteleződéssel. A cél is ugyanaz, mint majd száz éve: megerősíteni a francia jelenlétet Közép-Európában.

3.

A kötet tanulmányai

Egy európai nagyhatalom és egy európai régió viszonyrendszere tartalmi és módszertani tekintetben a klasszikus diplomáciatörténeti megközelítésekkel s ezen belül szakterületi elemzésekkel vizsgálható. Ezt az eljárást követi kötetünk írásainak többsége is.

Közvetlenül a magyar–francia politikai kapcsolatokkal két tanulmány foglalkozik, az egyik általános, a másik specifikusabb vonatkozásban.

Matthieu Boisdrón, a Nantes-i Egyetem fiatal oktatója a Kádár-korszak időszakáról, azon belül egy miniszterelnöki látogatásról írt (*A francia–magyar kapcsolatok egy fejezete: Raymond Barre hivatalos látogatása Magyarországon, 1977. október 27–29.*). Ez az időszak

az európai enyhülés belső ellentétekkel terhelt periódusa, amikor a helsinki záróokmány aláírását (1975) övező lelkesedést a gyakorlati lépések iránti várakozás jellemezte. A rövid távú eredmények kétségtelenül elmaradtak, értékeli a szerző: a nagyhatalmi színteret a szovjet expanzió folytatódása élezi Ázsiában és Afrikában, Európában tovább folyik a vita az Euro-rakétákról, nem teljesülnek a keleti remények a helsinki csomagban megjelölt gazdasági és technológiai együttműködésről. Francia–magyar relációban sincs előrelépés sem a gazdasági, sem a kulturális kapcsolatokban, sőt, Barre miniszterelnök budapesti látogatását nem követte Valéry Giscard d’Estaing köztársasági elnök sem, aki viszont 1979-ben ellátogat majd Romániába. Mégis, mindennek ellenére, ez a látogatás egy „új kétoldalú párbeszéd első lépése volt, amely hamarosan való együttműködést eredményez” a francia–magyar kapcsolatokban. Ennek szellemében fogadja majd el François Mitterrand Kádár János meghívását 1982-ben.

Christopher Pichonnier tanulmánya (*Franciaország és Magyarország 1989–2004*) a rendszerváltozás utáni másfél évtized lehetőségeit, eredményeit és csalódásait mutatja be. A történelmi múlt sérelmeivel a háttérben, valamint a geopolitikai adottságok kényszerei alatt (Magyarország tradicionálisan a német érdekszférához tartozott, a rendszerváltásig pedig a szovjet zóna része volt) a kétoldalú kapcsolatok új szintre emelése szinte megoldhatatlan feladatnak tűnt. Az új európai egyensúlyokat gondosan mérlegelő s az európai intézményekhez mielőbb csatlakozni kívánó Antall József azonban nagyon hamar keresni kezdte a Párizsba vezető szálakat. A kapcsolatok megerősítésének szándékára a francia vezetés (François Mitterrand) pozitívan reagált. A közvetlen eredmény az együttműködés és a kétoldalú kapcsolatok széles körű, bár erősen kiegyensúlyozatlan újrafelfedezése lett.

Külön kategória Bene Krisztián levéltári kutatásokra támaszkodó anyaga (*A francia–magyar katonai-biztonsági együttműködés 1990 előtt*). A tanulmány a kétoldalú kapcsolatok egy szinte ismeretlen vonatkozását mutatja be. A szerző a francia katonai levéltár (Service historique de la Défense) anyagai alapján rekonstruálta a francia hadsereg kötelékeiben az első és a második világháborúban harcoló magyar önkéntesek csoportjait, illetve gyűjtötte össze azokat, akik a hidegháború éveiben során a francia idegenlégióban szolgáltak. Százas nagyságrendű csoportokról volt szó, amelyek tagjai jobbára már a Trianon utáni határokon túlról származtak. Külön kitér a tanulmány a második világháború elején Magyarországra került francia hadifoglyok esetére, akiknek a létszáma 1944-re meghaladta az 1000 főt. A magyar hatóságok a háborús szabályok értelmében internálták őket, ugyanakkor lehetővé tették, hogy a francia nagykövetség anyagi támogatást nyújtson számukra. A paradox helyzet magyarázata abban rejlik, hogy Magyarország és Franciaország között nem volt hadiállapot a második világháború során. Amikorra ugyanis Magyarország belépett a háborúba (1941. június 27.), akkorra Franciaország már fegyverszünetet kötött, s nem volt a hadviselő felek között.

Bernard Lachaise írásának címe (*A Balaton Programok: a francia–magyar tudományos együttműködés sikeres példája?*) nem véletlenül fejeződik be kérdőjellel: a szerző erős kétségeit fejezi ki a bilaterális francia–magyar tudományos együttműködési törekvések eredményességét illetően. Az 1994-től indult Balaton Program tulajdonképpen kivétel az általános kétoldalú kapcsolatokban elkezdett, majd elhalt kezdeményezések trendje alól, tekintve, hogy ennek keretében két évtized alatt több mint 500 projekt, azaz kutatók cseréje és finanszírozása történt meg. Kissé hihetetlenül hangzik, de a belső arányokra vonatkozóan elsősorban többségben voltak a természettudományos (matematika, fizika, biológia, orvostudományok) területek a társadalomtudományokkal szemben. Unikális a Balaton Program abban a tekintetben is, hogy a bilaterális szakmai kapcsolatépítés ebben az esetben egyik

oldalon sem fővárosközpontú volt. Többségében vidéki egyetemek és kutatóközpontok együttműködését láthatjuk. A szerző részese és alakítója is volt a programnak.

Garadnai Zoltán tanulmánya (*François Mitterrand keleti nyitási politikája. A jaltai rendszer vége és az útkeresés dilemmái*) klasszikus diplomáciatörténeti vizsgálódás a hidegháború utolsó éveiről. Az ekkori kihívások feloldhatatlannak bizonyultak Franciaország számára: Mitterrand támogatta Gorbacsov reformpolitikáját, de aggodalmi voltak a német egység gyors megvalósulása és a közép-európai szocialista országok túl gyorsnak vélt átalakulása miatt. A bipoláris rendszer szétesése Franciaország geopolitikai súlyának csökkenését eredményezte, s Párizs a közép-európai országokhoz fűződő kapcsolatainak felmelegítésére törekedett. A tanulmány lényegében a fiatal történész levéltári kutatásokra támaszkodó alap kutatásainak egy részét foglalja össze. Ugyanerről a témáról a kutatócsoport programjának keretében egy külön kötetet publikál.

Robák Ferenc írása (*Franciaország és a V4: lehetőség vagy elszalasztott alkalom?*) a lehetőségek és elmulasztott alkalmak, illetve az időparadoxon kettősségében mutatja be Párizs és a V4-országok kapcsolatait. Franciaországnak hosszú távú érdekei vannak Közép-Európában, viszont a francia közvéleményt csak a közvetlen előtérben álló problémákkal (kiküldetési irányelv, delokalizáció) lehet mobilizálni. A szerző szerint a politikai pillanatnak való megfelelési kényszer a politikusokat eltéríti a valóságos problémáktól, s a „kommunikációs buborékban” elsikkadnak a közös érdekekre támaszkodó lehetőségek is. Ez a legnagyobb kihívás Macron elnök számára is.

A közép-európai országokhoz fűződő francia politika alaprétégét Nicolas Badalassi tanulmánya vázolja (*A helsinki folyamat, Franciaország közép- és kelet-európai enyhülési politikájának sarkköve*). A szovjet befolyási zónához tartozó közép-európai országokhoz fűződő francia érdekek elválaszthatatlanok a német kérdés francia értelmezésétől, s a francia nagyhatalmiság percepciójától. Az alapokat De Gaulle rakta le, s az enyhülés, egyetértés, együttműködés hármassága (*détente, entente, coopération*) a 60-as évektől orientálta a francia politikát. Bár De Gaulle szerény eredményeket ért el, a franciákat további megújuló kezdeményezésekre ösztönözte Willy Brandt *Ostpolitikja*. A 60-as évek legvégén induló helsinki folyamat ezért kiemelt szerepet kapott a franciák Közép-Európa-politikájában: egyfelől újradefiniálta Párizs és a térség kapcsolatait, másfelől a francia külpolitika magának vindikálja az úgynevezett 3. kosár (emberi jogok) beemelését a helsinki záróokmányba. Az ennek aláírását követő ellenőrzési mechanizmusok lehetővé tették a szocialista társadalmak fejlődésének nyomon követését, egészen az 1990-es évek küszöbéig, vagyis a harmadik kosárral bevitt „szabadság vírusának” terjedését a szocialista országokban.

Fejérdy Gergely írása Emmanuel Macron elnök első évi mérlegét vonja meg. Az V. Körtársaság legfiatalabb elnöke (39 évesen választották meg) igyekszik hasznosítani elődei hagyatékát, elsőként arra ügyel, hogy ne ismétlje meg hibáikat, másodjára pedig mindent igyekszik megtenni, hogy megszabaduljon az olyan kényelmetlen jelzőktől, hogy a kora miatt tapasztalatlan, és nincs tekintélye. A francia politikai, társadalmi és gazdasági főszereplők mindegyikével igyekszik a legjobb kapcsolatokat kialakítani, bár e folyamatba időnként becsúsztak olyan hibák, mint például a védelmi költségvetés okán előállt vita a vezérkari főnökkel. Pierre de Villiers lemondása nem erősítette az új elnök és a hadsereg közötti viszonyt. Macron reformok sokaságát ígérte a választási kampányban, ideértve az önkormányzati költségvetés befagyasztását, a nyugdíjasokat érintő járadékok emelését, s a munkatörvénykönyv időtlen idők óta húzódó reformját.

A szerző szerint Macron egyszerre konzervatív és reformátor, modern és klasszikus, sem baloldali, sem jobboldali, hanem egyidejűleg mindegyik. Ráadásul az előre látható népszerűségcsökkenés súlyát enyhíti, hogy a szakszervezeti mozgalom korántsem olyan erős, mint korábban, s politikai ellenfelei sem találnak könnyen fogást rajta. Előnyt jelent számára az is, hogy a nemzetközi közvéleményben sikerült egy inkább pozitív képet kialakítania magáról, s koncepciózus elképzeléseket vázolt partnerei számára mind az Európai Unió jövőjéről, mind az ország kívánatos nemzetközi helyzetéről. Összességében tehát Macron első éve felemás mérleggel zárt, egyaránt láthatunk benne sikeres és kudarcos mozzanatokot.

Speciális szakpolitikai kérdést vizsgált Fregán Beatrix. Közhely, hogy a függetlenségére és nagyhatalmiságára olyannyira büszke Franciaország különös gondot fordít a védelemre és a hadseregre. A francia politikában a nemzetközi érdekérvényesítés rendszeresen használt eszközei közé tartoznak a fegyveres erők, különösen a hajdani francia gyarmatok térségeiben. Ezzel párhuzamosan a haderő presztízse folyamatosan magas, nem kis részben a média folyamatos támogatásának is köszönhetően. A tanulmány áttekintést ad az elmúlt három évtized francia katonai intervencióiról, a nemzetközi háttérről és az elért eredményekről.

Szűcs Anita a francia elnök elképzeléseit mutatja be az európai integráció területén a Sorbonne Egyetemen 2017. szeptember 26-án elmondott beszéd alapján. A beszéd irányít igyekezett adni az EU reformjáról szóló vitáknak. Annak ellenére, hogy a francia kezdeményezés nem talált pozitív fogadtatásra a magyar külpolitikai döntéshozatalban, jelen tanulmány amellett érvel, hogy a két állam érdekei sok területen közelítenek egymáshoz, sőt egyes területeken egybeesnek. A tanulmány a két állam együttműködési lehetőségeit vizsgálja a hatalmi kapacitások tükrében. Nem törekszik a két állam komplex viszonyrendszerének feltérképezésére, pusztán a hatalmi erőforrásait figyelembe véve keresi azokat a pontokat, ahol az érdekek konvergálnak.

Macron nemcsak az EU hatékonyságának megerősítése mellett állt ki, hanem az Unió komplex politikai rendszerként való újraértelmezését is adta, amelynek célja az európai állampolgárok biztonságának, szabadságának és jólétének erősítése. Nem lehet nem észrevenni az európai politikai hagyomány „társadalmi szerződés” gondolatát az elhangzott beszédben. Európának újjá kell születnie, méghozzá az alapító atyák céljainak megfelelően. Ebben az értelmezésben az EU olyan menedék, amely a globalizált világ fenyegetései ellen kell hogy védelmet nyújtson, miközben annak hasznát maximalizálni tudja.

Vajkai Edina témája a francia migrációs politika. A gyarmati múltja miatt hosszú ideje bevándorlási célországként szereplő Franciaország két irányba tett lépéseket a 2015-ös migrációs válság kapcsán. Egyfelől jelentős szigorításokat vezettek be a menedékjogi eljárásban (az eljárás időkeretét kevesebb mint felére, azaz két évről kilenc hónapra csökkentették), másfelől egy országon belüli jobb elosztási rendszer kialakítását is megkezdték. Franciaország továbbá aktívan kivette részét az európai menekültpolitika általános irányának meghatározásában, ideértve az embercsempészek ellen folytatott küzdelmet, a kvótarendszer létrehozását is. Macron elnök ismételten javasolta több, az EU területén kívül felállítandó gyűjtőpont (*hot spot*) létrehozását. A francia politika ismételten bírálja a V4-országokat a kvótaügyben való elutasító politikájuk miatt, azonban jól látható, hogy a francia szabályozás is ezer sebből vérzik. Az Angliába a csatornán átkelni akarók illegális táborát (Calais-nál) az ismételt hatósági eljárások sem tudták megszüntetni.

Vákát oldal

Nicolas Badalassi

A helsinki folyamat, Franciaország közép- és kelet-európai enyhülési politikájának sarkköve

„Ami a rezsimeket illeti, úgy gondoljuk, valójában semmi esély sincs arra, hogy a Szovjetunió tétlenül nézné, ha egy szocialista ország megdöntené a saját rendszerét, és kilépne a szocialista táborból. Mindazonáltal azt hisszük, hogy a közeledés, a kereskedelem, az együttműködés és a két világ közötti érintkezés lehetővé teszi számunkra, hogy átadjuk a szabadság vírusát, anélkül, hogy mi magunk megfertőződnénk. Ez bizonytalan vállalkozás, de van esélyünk rá, hogy fokozatosan sikerre vigyük.”¹

1972-ben George Pompidou ezekkel a szavakkal magyarázta Edward Heath brit miniszterelnöknek Franciaország elkötelezettségét az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) felé, amelynek többoldalú előkészületeire néhány hónappal később került sor Helsinkiben.

E tanulmány arra próbál rávilágítani, hogy az EBEÉ hogyan próbált megfelelni a Közép- és Kelet-Európával kapcsolatos francia politika azon két követelményének, hogy fenntartsa a politikai párbeszédet, valamint intézkedéseket dolgozzon ki a lakosság érdekében, és hogyan vált a Franciaország és az ezen országok közötti kapcsolatok kulcsfontosságú elemévé, és maradt az a hidegháború végéig.

Franciaország, valamint Közép- és Kelet-Európa De Gaulle idejében: az állandó félreértés

Európai biztonság és német kérdés mint a Franciaország és a Varsói Szerződés országai közötti közeledés központi eleme

Az 1960-as években De Gaulle tábornok a Varsói Szerződés országaival kapcsolatos enyhülési politikáját egy csapásra követendő modellé próbálta tenni. Szerinte az „algériai kolonctól” megszabadult, nukleáris fegyverrel felszerelt és a biztonság terén az Egyesült Államoktól függetlenedni vágyó Franciaországnak minden szinten utat kell nyitnia a kelet–nyugati párbeszéd, majd lassanként a hidegháború felszámolása előtt. De Gaulle Európa két tömbre szakadását „történelmi anomáliának” tekintette, amelynek nincs létjogosultsága. Szerinte az európai nemzetközi kapcsolatokban az országoknak képeseknek kell lenniük a katonai

¹ AN, 5 AG 2 108.

szövetségszerveitől függetlenül tárgyalni egymással. Az 1962-es kubai rakétaválság is csak megerősítette a tábornokot abban a döntésében, hogy megújítsa kapcsolatait a vasfüggöny túlsó oldalán található országokkal. Elgondolása szerint, ha a Szovjetunióknak megletek volna az eszközei és a szándéka, hogy nukleáris háborút robbantson ki a Kubába telepített rakéták kapcsán, nem habozott volna megtenni. Meghártrálása azt bizonyítja, hogy Moszkvának nincs valódi háborús szándéka a Nyugattal szemben, és hogy az Egyesült Államok bolygónk egyetlen szuperhatalma. De Gaulle szerint tehát felesleges túlzottan igazodni Amerikához, annál is inkább, mivel 1962 őszén Kennedy csupán tájékoztatta szövetségeseit a szovjet rakéták felfedezéséről, és nem konzultált velük arról, hogyan válaszoljanak erre a provokációra. Ez elég volt ahhoz, hogy De Gaulle úgy vélje: Washington elég keveset törődik európai szövetségesei érdekeivel.²

1964-től kezdve egyre gyakoribbá váltak a francia diplomaták és a szocialista tömb vezetői közötti találkozók. 1964 januárjában De Gaulle tábornok sietve Kijevbe küldte pénzügyminiszterét, Valéry Giscard d'Estaing-t, a francia–szovjet kereskedelmi kapcsolatok megerősítése céljából. Bár a francia elnök a Varsói Szerződés valamennyi országával fejleszteni akarta az együttműködést, néhányat közülük mégis előnyben részesített, és sorrendbe állította őket a Franciaországgal szembeni feltételezett szimpátiájuk alapján. Így annak tudatában, hogy Moszkva jóváhagyása nélkül semmi sem történhet Keleten, De Gaulle a Szovjetuniót állította az első helyre. Ez utóbbi csatlósállamai közül Lengyelországot és Romániát részesítette előnyben: Lengyelországot a Franciaországhoz fűződő történelmi kapcsolatok, Romániát pedig a Kremltől való függetlensége miatt. Az 1966 júniusában a Szovjetunióba tett sikeres látogatása után az elnök 1967-ben és 1968-ban e két országot is kitüntette látogatásával. Csehszlovákiáról, Magyarországról és Bulgáriáról sem feledkezett meg, ám ezek az országok egyáltalán nem kaptak kiemelt figyelmet, és be kellett érniük Maurice Couve de Murville külügyminiszter látogatásával.

Ettől függetlenül tény, hogy az 1960-as évek közepétől a francia, valamint a közép-és kelet-európai politikusok közötti párbeszéd e három témakör köré csoportosult: a német kérdés, a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, továbbá az európai biztonsági értekezlet köré. Lassanként azonban e három témakör egybeolvadt, legalábbis a kommunista vezetők szemében. Szerintük a jövőbeli biztonsági értekezletnek meg kell majd oldania a német kérdést, és javítania kell a kelet–nyugati gazdasági kapcsolatokat. Ez a felfogás hamar félreértéshez vezetett a vasfüggöny két oldalán állók között, ami legalább egy évtizeden keresztül rányomta bélyegét ezen országok és Franciaország viszonyára.

Az európai értekezlet terve már eleve magában foglalta a félreértés tényét. A biztonságot szolgáló páneurópai értekezlet gondolata – amelyet Sztálin halála után kezdeményezett a szovjet diplomácia, és egy kollektív biztonsági szerződés formájaként javasolt a nyugati országoknak – a lengyel külpolitika sarkkövévé vált 1957 után. Władysław Gomułka kormánya – azért, hogy garantálja biztonságát az NSZK által megtestesített „német revansizmus” ellen – az 1950-es évek vége és az 1960-as évek második fele között egyfolytában sürgette egy olyan értekezlet létrehozását, amelynek célja Közép-Európa (Németország, Csehszlovákia, Lengyelország) nukleáris leszerelése, az európai határok (nevezetesen a Lengyel-

² Vaïsse 1993, 89–107.

ország és Németország közötti Odera–Neisse-határ) „befagyasztása”, valamint az erőszak alkalmazásáról való lemondást magában foglaló szerződés kidolgozása.³

1969-ig Lengyelország és – kisebb mértékben – cseh és magyar szövetségesei a közép-európai biztonság éllóvasaiként léptek fel. Vezetőik szerint az európai nemzetközi megbeszélések előterében Németország ártalmatlanná tételének kell állnia; ehhez pedig szentesíteni kell megosztottságát, határait és nukleáris felfegyverzésének tilalmát. Ezek sajtóságosan közép-európai aggodalmak, és különböznek a Szovjetunió vagy Románia által elővezetett érvektől. A brezsnyevi diplomácia szemszögéből egy biztonsági értekezletnek elsősorban el kell ismertetnie a nyugatiakkal a Közép-Európa feletti szovjet befolyást egy olyan szerződés által, amely biztosítja a határok sérthetlenségét, az erőszakra való lemondást és a belső ügyekbe való be nem avatkozást. És amint Európa sorsa egyszer s mindenkorra be lesz fagyasztva, Moszkva a népi Kínával való kapcsolataira összpontosíthatja erőfeszítéseit, amellyel a viszonya egyre romlott az 1950-es évek óta.⁴

A különbségek ellenére 1964 és 1969 között a Varsói Szerződés valamennyi országa támogatta az értekezlet tervét a nyugat-európai vezetőkkel történő megbeszélésein, és amint az enyhülés folyamata elmélyült, ez lett az első számú téma a tárgyalásokon. Az e kérdésben megkeresett nyugat-európai államok közül De Gaulle tábornok Franciaországa kiemelt helyet foglalt el: Keleten meg voltak győződve arról, hogy a francia elnök is szentesíteni kívánja az európai politikai és területi *status quót*. Az 1965. február 4-én tartott sajtóértekezletén a határok elismerésére szólított fel, és a német kérdést olyan problémaként jellemezte, amely minden európaít érint. Szavait rendkívül bátorítónak fogták fel a vasfüggöny másik oldalán: Franciaországnak minden oka megvan arra, hogy elfogadja az európai biztonságról szóló értekezlet tervét. A lengyelek és a szovjetek legalábbis így értelmezték a tábornok üzenetét, megfeledezve – vagy úgy téve, mintha megfeledeznének – arról, hogy ha De Gaulle a határok elismeréséről beszélt, akkor az Odera–Neisse-határra utalt, és egyáltalán nem a belső német határra.⁵ Épp ellenkezőleg, világosan kimondta, hogy Németország mint állam törekszik az újraegyesülésre. Szerinte ideológiai megfontolásokból Európa nem maradhat megosztott, és Franciaország munkálkodni akar a kontinens újraegyesítése érdekében.

E félreértés mentén alakultak a kapcsolatok Franciaország, valamint Közép- és Kelet-Európa között, még akkor is, ha az utóbbiak által védett álláspontokat nem volt nehéz felismerni a francia diplomatákkal folytatott megbeszéléseiken.

A vitatott európai status quo

Amikor 1966-ban Maurice Couve de Murville látogatást tett a Varsói Szerződés tagállamainak fővárosaiba, rendszeresen érdeklődtek nála Franciaország esetleges részvételéről egy európai biztonsági értekezleten. Míg a szovjetek gondosan kerülték az értekezletről alkotott nézeteik részletes bemutatását azért, hogy ne rontsák az esélyeiket – ami miatt a franciák úgy vélték, hogy Moszkva számára a biztonsági értekezlet emlegetése csupán

³ SELVAGE 2008, 85–106.

⁴ BADALASSI 2014b.

⁵ AMAE, Európa 1944–..., Lengyelország, 369. kötet.

propaganda –, a lengyelek, a csehek, a magyarok és a románok sokkal pontosabban nyilvánultak meg, annak ellenére, hogy nem álltak elő közös elképzeléssel.

Így, nem meglepő módon, Gomulka és külügyminisztere Németország semlegesítésének és a határok befagyasztásának szükségességét hangsúlyozta. Magyar és cseh kollégái többé-kevésbé hasonló véleményt hangoztattak. Amikor Couve de Murville 1966. július 28-án Péter János külügyminiszterrel találkozott, ez utóbbi a Nyugat-Németországhoz közeli országok – Franciaország, Dánia, Csehszlovákia, Magyarország – közötti párbeszédet sürgette, a német kérdés Európára való kiterjesztésének elve nevében.⁶

Bukarestben azt a széles mozgásteret hangsúlyozták, amelyet egy értekezlet nyújthatna a csatlós országoknak. Megpendítve – a franciáknak oly kedves – nemzeti függetlenség húrjait, Ceaușescu Romániája egyre inkább arról tett tanúbizonyságot, hogy egy ilyen „egy ország, egy szavazat” elvére épülő esemény hozzájárulna a csatlós országok Moszkvától való függetlenedéséhez; és ez ugyanazt a mintázatot követné, amelyet Franciaország dolgozott ki az Egyesült Államokkal szemben. Ezekhez a tisztán politikai és biztonsági érvekhez még hozzáadódtak a gazdasági és kereskedelmi megfontolások is. E téren Magyarország és Lengyelország eltértek partnereiktől abban, hogy nagy súlyt fektettek a gazdasági aspektusokra. Péter és Rapacki 1966 nyarán arról panaszkodott Couve-nak, hogy a Közös Piac a vámjellegű korlátozásaival könnyen kettéoszthatja Európát, a benne részt nem vevő országok hátrányára. Szerintük egy páneurópai értekezlet egy egész kontinensre kiterjedő, gazdasági, tudományos és műszaki együttműködési szervezet létrehozásával megoldhatná ezt a problémát.

A francia külügyminisztériumban ebből arra következtek, hogy a biztonsági értekezlet mellett szóló érvek a Varsói Szerződés tagállamaiban a Németországtól való földrajzi távolságuk arányában változnak. Minél közelebb van egy ország Németországhoz, a biztonságról alkotott elképzelése annál inkább a hozzá való viszonyán alapul.⁷ Így a német kérdés állandóan központi helyet foglalt el Franciaországnak a közép-európai országokkal folytatott párbeszédében. Ezt az is bizonyítja, hogy e miatt a német kérdés miatt Franciaország 1969-ig nem is akart csatlakozni a biztonsági értekezlethez, bár nem utasította vissza kategorikusan tárgyalópartnereit, hiszen ezzel ártott volna az 1964-ben elkezdődött enyhülés folyamatának.

1967 után már egyre kevesebb illúziót táplált a francia diplomácia. Az NSZK és a keleti partnerei közötti kapcsolatok nem mutattak javulást, mert mindkét fél a másiktól várt több engedményt az előrelépés érdekében. De Gaulle-t Lengyelországban tett látogatása 1967-ben hidegzuhanyként érte. Amikor a francia elnök megpróbálta meggyőzni Gomulkát a nyugatnémetek szándékairól, falnak ütközött: a lengyel kommunista párt titkára csak akkor lett volna hajlandó normalizálni országának az NSZK-hoz fűződő kapcsolatait, ha ez utóbbi először is elismerte volna az Odera–Neisse-vonalat, valamint ha az összes európai határt, beleértve a két Németország közöttit is, befagyasztották volna.⁸

De Gaulle ekkor megértette, hogy az európai *status quo* még jó ideig nem változik, és hogy „enyhülési, egyetértési, együttműködési” politikája nem hozta meg a várt eredményt. Ráadásul a tábornok néhány más politikussal együtt azt látta, hogy a Varsói Szerződés ál-

⁶ AN, 5 AG 1 168, Bulgária; AN, 5 AG 1 182, Lengyelország; AN, 5 AG 1 177, Magyarország.

⁷ AN, 5 AG 1 182, Lengyelország; AN, 5 AG 1 162, NSZK.

⁸ AN, 5 AG 1 182, Lengyelország.

lamai Franciaországot ugródeszkeként használják az NSZK és az Egyesült Államok felé, amelyek a kelet-európai országokkal szemben bevezették a saját enyhülési politikájukat; ezt Johnson elnök „bridge building”-nek nevezte el. A tábornok lengyelországi látogatása után valóban nagy volt a csalódottság a külügyminisztériumban és az Élysée-palotában. Franciaország másodrendű hatalom maradt. Ennek ellenére, bár a francia módon értelmezett enyhülési politika horizontja sötétedni látszott, a kétpólusú világrend meghaladásának reménye hosszú távon már felderengett. Így azért, hogy nyitva tartsa az európai biztonságról szóló párbeszédet, De Gaulle beleegyezett abba, hogy tanácskozásokba kezdjen az európai biztonsági értekezlet tervéről. Ennek ellenére meg volt győződve arról, hogy egy ilyen konferencia felesleges addig, amíg az NSZK nem javítja meg kapcsolatait a keleti országokkal.⁹ És a tábornok elítélte Kurt Kiesinger nyugatnémet kancellárnak az e téren megnyilvánuló egyre erősödő vonakodását. Az 1967-es év végét tehát a szokásos pesszimizmus jellemezte, amely az 1968-as eseményekkel érte el csúcspontját; azonban mindez felgyorsította az európai biztonság újradefiniálásának folyamatát.

Prága–Budapest–Bonn: Közép-Európa, a francia enyhülési politika motorja

1968-ban és 1969-ben két tényező is hozzájárult ahhoz, hogy Franciaország újraértelmezze a szocialista tábor országaival szembeni politikáját: a prágai tavasz leverése, valamint Willy Brandt hatalomra kerülése az NSZK-ban. E két esemény között a Varsói Szerződés országai a budapesti felhívás útján elindították a biztonsági értekezletre vonatkozó saját tervüket.

A francia diplomácia egyre erősödő reakciója a prágai tavasz leverésére

Bár a prágai tavasznak a Varsói Szerződés hadereje által történő eltiprása kezdetben habozást váltott ki a francia külpolitikából, önmagában is jó okot szolgáltatott Franciaország számára, hogy elfogadja egy biztonsági konferencia gondolatát. Ennek úgy próbálhatjuk megérteni az okát, ha elemezzük a csehszlovák eseményeknek a kelet–nyugati kapcsolatok francia megítélésére gyakorolt hatását.

Abban, hogy a prágai tavaszt a Varsói Szerződés tankjai eltiporták, és az Egyesült Államok erre semmilyen válaszlépést nem tett, De Gaulle újabb bizonyítékot látott arra, hogy a két nagyhatalomnak nincs más célja, mint megőrizni Európa két tömbre szakadását. Ezért De Gaulle élesen bírálta azt a bipoláris enyhülési politikát, amely szerinte Moszkva és Washington között valósul meg az európaiak rovására. Következésképpen, bár hatalmas csalódást váltott ki belőle a Szovjetunió prágai beavatkozása, a tábornok tovább akarta folytatni a mandátuma kezdete óta képviselt irányvonalát: az európai biztonságról elsősorban a kontinens népeinek kell gondoskodniuk.¹⁰ Egyébként pedig, amint azt az új külügyminiszter, Michel Debré olasz kollégájának, Giuseppe Medicinek magyarázta, a prágai tavasz azt bizonyítja: a kelet-európai országok megértették, hogy meg kell erősíteniük nemzeti

⁹ AN, 5 AG 1 188, Szovjetunió.

¹⁰ Bozo 1996, 197.

identitásukat. Ha a nyugatiak, tiltakozásuk jeléül, megkeményítik Moszkvával szembeni fellépésüket, az Moszkva malmára hajtja a vizet, és a „szovjet tömb marad a legerősebb”.¹¹ Ezért szó sem lehet a Kelettel való együttműködés felfüggesztéséről; fontos, hogy tovább munkálkodjanak az elnyomott kelet-európai népek és a Nyugat közötti közeledésen.

Azonban a prágai tavasz leverésére adott francia válasz nem merült ki ebben, és hosszabb távon is elemeznünk kell. 1968-ban valójában egy kétsébséggű diplomácia alakult ki Párizsban: míg De Gaulle tábornok és Michel Debré az évtized elején bevezetett kétoldalú enyhülési politikát akarta tovább folytatni, a diplomaták egy újabb generációja – akik átlagosan a negyvenes éveikben jártak – új irányba kívánta terelni az enyhülési politikát, és a szigorú bilateralizmus helyett más eszközöket részesítettek előnyben. Ennek az irányvonalnak a képviselői a külügyminisztériumban: Jacques Andréani, François Plaisan, Alain Pierret, Gérard André és Jacques Chazelle. Szerintük a prágai tavasz, majd az azt követő megtorlás mind megannyi arra utaló jel, hogy Közép- és Kelet-Európa népei lélegzethez akarnak jutni.¹²

A diplomatáknak ez a generációja úgy vélte, hogy a nyugati diplomáciák feladata az évtized végére olyan normák kialakítása, amelyek nem az államokra irányulnak, hanem egyértelműen a civil társadalmakra; nevezetesen azokra, amelyek a vasfüggöny másik oldalán találhatók.

A budapesti felhívás

Azok között az országok között, amelyek helyeselték, hogy a Varsói Szerződés csapatai leverték a prágai tavaszt, Lengyelország és az NDK előkelő helyet foglalt el. E két ország attól félt, hogy Csehszlovákia túlságosan nyitottá válik az NSZK felé, miközben ez utóbbi nem ismerte el sem az Odera–Neisse-vonalat, sem Németország megosztottságát. Éppen ezért 1968. augusztus végén abban reménykedtek, hogy Moszkva megőrzi kemény álláspontját Bonn-nal szemben. Azonban reményeiket már ősszel meghiúsította a szovjeteknek az a döntése, hogy rögtön Willy Brandt kancellárrá való kinevezése után közvetlen párbeszédet kezdjenek a németekkel. E közvetlen kapcsolat ismét megerősítette a Szovjetunió Közép- és Kelet-Európa feletti hegemoniáját, és némileg tovább korlátozta a szocialista országok szuverenitását. Ennek következtében a varsói és a kelet-berlini kormány még inkább sürgették egy biztonsági értekezlet összehívását, amely az egyedüli eszköz lett volna számukra, hogy hallassák hangjukat, és rábírák az NSZK-t a második világháború utáni összes határ elismerésére. Teljes mellszélességgel támogatták a budapesti felhívást, amelyben 1969. március 17-én a szocialista országok egy biztonsági konferencia összehívására szólítottak fel. Budapesten azonban a lengyeleknek és a keletnémeteknek nem sikerült érvényre juttatniuk álláspontjukat, miszerint csak azután szabad összehívni az értekezletet, miután Bonn elismerte az NDK-t és az Odera–Neisse-vonalat. A Szovjetunió viszont semmilyen feltételhez nem kötötte a konferencia megrendezését. Gomułka megértette, hogy nem maradt más lehetőség számára, mint hogy ő is kétoldalú párbeszédet kezdjen az NSZK-val.¹³

¹¹ AN, 5 AG 1 178, Olaszország.

¹² AMAE, Európa 1966–1970, Nemzetközi szervezetek..., 2034. kötet.

¹³ SELVAGE 2008, 92–94.

A Szovjetunió indítékai ezúttal is különböztek a csatlósaiétól. Itt meg kell különböztetnünk a rövid távú és a szerkezeti célokat. Az elsők között elsősorban a Kreml azon szándéka szerepelt, hogy megmutassa: hajlandó kétoldalú tárgyalásokat folytatni Bonn-nal, főként az erőszakról való lemondás kérdéséről. Szó sem volt tehát arról, hogy provokálni akarta volna az NSZK-t, főként az Odera–Neisse-vonal és az NDK elismerésének kérdésével. Egyébiránt, Moszkva élénk kezdeményezése egy biztonsági konferencia összehívására nem tekinthető függetlennek a kínai–szovjet kapcsolatok romlásától és azoktól a fegyveres konfliktusoktól, amelyek 1969 márciusában történtek a kínai–szovjet határon, az Usszuri folyó mentén.

Az Odera–Neisse-vonal, valamint az NDK elismerése – az erőszakról való lemondást tartalmazó szerződés elérése után – a strukturális célok kategóriájába tartozott. Ehhez hasonlóan azzal, hogy a Szovjetunió magáévá tette szövetségei konferenciára irányuló kérését, valamint kinyilvánította: az egész Varsói Szerződés nevében akar tárgyalni az NSZK-val, ismét meg akarta erősíteni vezető szerepét a keleti szövetségen belül, és azt a nyugati országokkal is el akarta ismertetni; mindez szintén megfelelt annak a célnak, amelyet Moszkva a biztonsági tárgyalások elé tűzött a kezdetektől fogva.

Lényegében, ha 1969-ben a német tényező kevésbé volt jelen a biztonsági konferenciáról alkotott szovjet elképzelésekben, mint más szocialista országok – Lengyelország és az NDK – esetében, amelyek nagy fontosságot tulajdonítottak neki, az elsősorban taktikai okokra vezethető vissza. A szovjetek tehát a magyarokhoz fordultak, hogy segítsenek céljaik megvalósításában, hiszen róluk azt gondolták, hűek a Szovjetunió politikájához, és főként nincs közös határuk Németországgal, így követeléseik sincsenek vele szemben. Így 1969-ben Magyarország lett a Kreml legközelebbi partnere a keleti blokk enyhülési politikájának meghatározásában. A magyarok semmit nem veszíthettek egy európai konferencián, legfeljebb abban reménykedhettek, hogy a nyugati kapcsolataik fejlesztésével csak nyernek. Különleges kapcsolat alakult ki Moszkva és Budapest között, amely semlegesítette a lengyelek, a románok és a keletnémetek túlzónak vélt álláspontját.¹⁴

1969. április 2-án Magyarország párizsi nagykövete átadta a francia külügyminisztériumnak a budapesti felhívás szövegét, kifejezve abbéli reményét, hogy a francia kormány tanulmányozni fogja és „hatékonyan támogatja”.¹⁵ Franciaország elfogadhatónak tartotta egy konferencia gondolatát, ám az érvek, amelyeket 1968 augusztusa előtt hozott fel ellene, még inkább igazolódtak a csehszlovákiai beavatkozás után: mivel az enyhülés nem haladt eléggé előre, nem lehet többoldalúvá tenni a kelet–nyugati együttműködés folyamatát, hacsak nem szolgálják kizárólag a két nagyhatalom közeledésének ügyét; ezenkívül egy konferencia feltételezi a lényegi problémák megoldása felé való haladást, mint például az Odera–Neisse-vonal elismerését és a két Németország képviseletét.¹⁶ De Gaulle tábornok felfogásában egy ilyen értekezlet nem képzelhető el Kelet- és Nyugat-Németország képviselete nélkül. Franciaország álláspontja tehát hivatalosan tartózkodó maradt.

¹⁴ SELVAGE 2008, 102.

¹⁵ AMAE, Európa 1966–1970, Nemzetközi szervezetek..., 2035. kötet.

¹⁶ AMAE, Szovjetunió, 2693. kötet.

De a kulisszák mögött, a külügyminisztérium kelet-európai helyettes igazgatóságában utat tört magának az a gondolat, hogy a konferencia tervével jobbá tegyék a kelet-európai népek sorsát, valamint elkerüljék az 1968 augusztusában történt szovjet beavatkozás megismétlődését.¹⁷

Az ezt a gondolkodásmódot képviselő francia diplomaták annál is inkább sürgetve érezték magukat, hogy reagáljanak a prágai megtorlásra, valamint a közép- és kelet-európai népek segélyhívására, mivel ők maguk is jól ismerték ezeknek az országoknak a problémáit: az érintett diplomaták többsége a vasfüggöny túloldalán található követségeken és konzulátusokon kezdte diplomáciai karrierét az 1950-es években. Az 1969 tavasza és ősze között Franciaországban és az NSZK-ban végbemenő politikai változások alkalmat adtak e politikusoknak, hogy pontosan megfogalmazzák stratégiájukat.

Georges Pompidou és a francia enyhülési politika új irányvonalai

Az 1969. április 28-án lemondó De Gaulle tábornokot a köztársasági elnöki székben felváltó Georges Pompidou már néhány hónappal hatalomra kerülése után támogatta a biztonsági értekezlet ötletét, szakítva ezzel híres elődje vonakodó magatartásával. Pompidou, aki fenn akarta tartani a párbeszédet a közép- és kelet-európai országokkal, hamar arra a meggyőződésre jutott, hogy ha a szovjetek által javasolt konferencia napirendjét kiterjesztik az együttműködés olyan témáira, amelyek megkönnyíthetik a bipoláris világrenden való túllépést – nevezetesen a kulturális kapcsolatokra –, e projekt egyszerre jelent eszközt egyrészt a keleti tömb országaira nehezedő nyomás enyhítésére és egy prágaihoz hasonló intervenció megakadályozására,¹⁸ másrészt a Szovjetunióval való párbeszéd folytatására.¹⁹ Az európai biztonságról szóló értekezletnek tehát az együttműködésről is szólnia kell: ha azt akarják, hogy az értekezlet megvalósuljon, a szovjeteknek el kell fogadniuk, hogy olyan kérdésekkel is foglalkozzon, mint az emberek, a gondolatok és az információk mozgása.

De ez nem minden. Az egyik fő tényező, amely megmagyarázza, hogy a franciák miért fogadták el az EBEÉ ötletét, az az 1969 után Willy Brandt által megvalósított *Ostpolitik*. Az attól való félelem miatt, hogy német–szovjet közeledés hatására Bonn olyan alkut köt a Szovjetunióval, hogy Németország újraegyesítése kedvéért beleegyezik a semlegesítésébe, Pompidou és a külügyminisztérium egyfajta eszközt láttak a konferenciában az *Ostpolitik* keretek közé szorítására.²⁰ Azonban ez nem azt jelenti, hogy Franciaország nem támogatta Brandt kelet-európai politikáját: épp ellenkezőleg, az 1960-as évek óta egyfolytában az egymás közötti kapcsolatok javítására buzdította az NSZK-t és a Szovjetuniót azért, hogy az enyhülés szilárd alapokra épüljön. Párizs – a négyoldalú részvétel nevében – egyszerűen ki akarta fejezni a véleményét. És a tervek szerint az EBEÉ pontosan azokat a témákat tűzte volna ki maga elé, amelyek egy előzetes német–szovjet megbeszélés tárgyát képezték, például az erőszakról való lemondást és a határok sérthetetlenségét.

¹⁷ AMAE, Európa 1944–..., NSZK, 1629. kötet.

¹⁸ AMAE, Európa 1966–1970, Nemzetközi szervezetek..., 2014. kötet; AMAE, Európa 1944–..., NSZK, 1629. kötet.

¹⁹ AN, 5 AG 2 1041, NATO, kelet–nyugati kapcsolatok.

²⁰ AN, 5 AG 2 1011, NSZK.

Ezzel szemben Franciaország álláspontja abban tért el NATO-beli partnereiétől, hogy a konferencia létrejöttét nem volt hajlandó a NATO által 1968 óta követelt kölcsönös és kiegyensúlyozott haderőcsökkentésekről (MBFR, Mutual and Balanced Forces Reductions) szóló tárgyalásokhoz kötni. Ebben csupán egy katonai tömbök szintjén működő, szovjet–amerikai hatalmi eszközt látott, amelyet az EBEÉ-nek éppen hogy ellensúlyoznia kellene azzal, hogy lehetővé teszi minden európai ország számára, hogy a katonai szövetségeken kívül, a saját nevében nyilvánuljon meg. Párizsban mindenekfelett úgy vélték, hogy a két szövetség kelet-európai haderőcsökkentése – főként Németországban és Csehszlovákiában – azt eredményezné, hogy egy Kelet és Nyugat közötti háború esetén a nyugati országoknak csak kis mozgásterük lenne Nyugat-Európában, miközben a Varsói Szerződés hatalmas utóvédbázissal rendelkezne: a Szovjetunióval. Másfelől, az MBFR az NSZK semlegesítéséhez vezethetne, így az NSZK eltávolodna a NATO-tól, a Közös Piacról és ennek következtében Franciaországtól is, megfosztva ez utóbbit a Berlin és Németország felett 1945-ben szerzett jogaitól. A semlegesítés megoldaná az újraegyesítés problémáját, mivel a két Németország hasonló katonai státuszt kapna.²¹ Franciaország ádáz szembenállása az MBFR tekintetében nagyrészt magyarázatot ad arra, hogy ezt a témát miért nem tárgyalták meg az EBEÉ-n, mint ahogy azt egyes országok, mint például az NSZK, szeretnék volna.

Egy további tényezőt is figyelembe kell vennünk, amely megmagyarázza, hogy Pompidou miért adta beleegyezését az EBEÉ megrendezésébe: ez pedig az Európai Politikai Együtműködés (EPC), amely 1969 decemberében a hágai európai konferencián jött létre. Itt az EBEÉ történelmének egyik fontos eleméről van szó. Az 1970-es évek első felében a Közös Piac hat, majd később kilenc tagállama csodálatos összetartásról tett tanúbizonyosságot az európai külpolitika terén. Mivel egyrészt az EPC az Egyesült Államok nélkül működött, másrészt nem volt katonai hatásköre, harmadrészt a páneurópai kormányközi együttműködés kiindulópontjának tekinthető, a francia diplomáciai vezetők számára a legjobb eszköz volt arra, hogy segítségével összehangolják a helsinki folyamattal kapcsolatos nyugat-európai álláspontokat.

Franciaország, valamint a közép- és kelet-európai országok az EBEÉ-ben: lépés a vasfüggöny lebontása felé

Állandó párbeszéd

1972 novembere és 1973 júniusa között Helsinkiben zajlottak az EBEÉ többoldalú előkészületei, amelyek során meghatározták az értekezlet napirendjét. Magát az értekezletet három fázisban bonyolították le 1973 júliusa és 1975 augusztusa között. A legfontosabb szakaszt a diplomáciai tárgyalások alkották Genfben, ahol 1973 szeptembere és 1975 júliusa között összegyűltek a harmincöt részt vevő ország delegációi. 1975 után rendszeres utótárgyalások adtak ritmust az európai nemzetközi kapcsolatoknak egészen a berlini fal lebontásáig és a szocialista tömb megszűnéséig. Az EBEÉ-vel Franciaország és a szocialista országok kapcsolataiban meglepő megújulás következett be, amely a hidegháború utolsó éveit jellemezte.

²¹ AN, 5 AG 2 103, NSZK.

Mivel két éven át az országok legjobb diplomatai gyűltek össze, az EBEÉ második fázisa egy olyan légkört teremtett, amely az 1920-as években jellemezte Genfét. A város a 20. század legnagyobb szabású tárgyalásainak lett a színtere, a tárgyalások, a társasági élet, a szabadidős tevékenységek helyszíneivel. Akárcsak a Népszövetség idején, Kálvin városa 1973 szeptemberétől 1975 júliusáig a „népek találkozópontjává” vált:²² a Kelet, a Nyugat, a semlegesek és az el nem kötelezettek eljöttek ide, hogy a biztonságról és az együttműködésről tárgyaljanak. Egy bizonyos transznacionális kultúra alakult ki az államokhoz tartozó csoportok irányításával, kezdve a kilenc tagállammal. Ám az összehasonlítás csak eddig terjed, mivel „semmiféle fesztiváli hangulat”²³ nem érződött, és nagyszabású társasági események sem történtek az EBEÉ alatt; a közvélemény sem érdeklődött különösebben, és ami a leglényegesebb: a konferencia nem testesített meg egy intézményt.

Mindent összevéve, négyszáz diplomata és küldött fordult meg az ENSZ genfi központjában 1973. szeptember 18. és 1975. július 18. között; a többségük az EBEÉ által tárgyalt témák közül csak egyben volt jártas. Ez alatt az időszak alatt öt többhetes ülészak keretében folyt a munka, a szovjetek legnagyobb sajnálatára, akik kezdetben azt hitték, hogy 1973 vége előtt be lehet fejezni a tárgyalásokat. A konferencia tárgyalási szakasza mindent összevetve 2341 hivatalos tárgyalásból állt,²⁴ nem számítva a több száz nem hivatalos megbeszélést, valamint az egyes államok csoportjain belüli előkészítő találkozókat.

Az EBEÉ-n találkozó diplomaták közötti kapcsolatok a gyakorlatban túlléptek az ideológiai kereteken. A nyugati, a szocialista és a semleges országok képviselői gyakran ugyanazt ették, ugyanúgy töltötték el a szabadidejüket, ugyanarról beszélgettek. Ez az atmoszféra már önmagában is hozzájárult az enyhülés fenntartásához az 1970-es években. Így a francia, valamint a kelet- és közép-európai diplomaták közötti találkozókat mindennaposak voltak, és valódi szívéllyesség hatotta át azokat. Oly mértékben – mesélte Michel Rougagnou, a francia delegáció egyik tagja –, „hogyan amikor átmentünk a szovjet követségre, hogy a konferencia vitás kérdéseiről tárgyaljunk, már a kutyák sem ugattak meg, amikor megláttak!”²⁵

És mivel a helsinki záróokmányban szerepel a rendszeres utótalálkozók megszervezése, amelyek célja annak ellenőrzése, hogy az EBEÉ rendelkezései megvalósultak-e, valamint újabb rendelkezések megfogalmazása, a diplomaták kapcsolatainak Genfben kialakult közvetlensége a későbbi megbeszéléseken is érződött, különösen a bécsi tárgyalásokon, 1986 és 1989 között. Ez kevésbé volt jellemző az 1977–1978-as belgrádi és az 1980–1983-as madridi találkozókra, mivel ezekben az időszakokban a kelet–nyugati kapcsolatok romlása következett be. Ám a párbeszéd ennek ellenére sem szakadt meg.

A hidegháború lezárása

Az EBEÉ számos témát tűzött napirendre, és így az 1970-es és az 1980-as évek fő kelet–nyugati fórumává vált. Mindazonáltal az egész helsinki folyamat során az EBEÉ elé állított célkitűzések nemcsak egyik táborról a másikra, hanem egyik országról a másikra is különböztek. Ettől váltak ezek a tárgyalások különösen nehezen érthetővé, még a központi

²² MANIGAND 2003, 76.

²³ MANIGAND 2003, 82.

²⁴ MÖCKLI 2009, 111.

²⁵ Megbeszélés Daniel Möcklivel, 2009. január 20.

diplomáciai szervek számára is. Ez a magyarázata annak is, hogy a diplomaták miért rendelkeztek olyan nagy mozgástérrel a tárgyalásokon.

Három „kosárra osztott” témakörrel foglalkoztak a konferencián: biztonsági kérdésekkel (első kosár), a gazdasági, műszaki és ipari együttműködéssel (második kosár), az emberek, az eszmék és az információ szabad áramlásával (harmadik kosár). A földközi-tengeri együttműködés és az EBEÉ folytatásának kérdései különleges megbeszélések tárgyát képezték.

A Közös Piac és a NATO, de még a semleges országok (Svájc, Svédország és főleg Ausztria) álláspontja is, szinte az összes érintett kérdés tekintetében eltért a szocialista országokétól. És ez különösen igaz a harmadik kosárhoz tartozó kérdésekre. Franciaország és közös piaci partnerei úgy vélték, hogy az EBEÉ-nek egy emberközpontú diplomácia alapjait kell lefektetnie, amelyben a népeesség érdekei több figyelmet kapnak, mint az államokéi. A szocialista diplomaták szerint viszont a csoport fontosabb, mint az egyén; az emberi jogok tiszteletben tartását burzsoá elvnek tekintették, amely szemben állt a szocialista országok gyakorlatával.

Ennek ellenére, ha a franciák mégis némi optimizmussal tekintettek az EBEÉ várható eredményeire, az részben azért volt lehetséges, mert meg voltak győződve arról, hogy viszonylag könnyű lesz jelentős engedményeket kicsikarni a Varsói Szerződés vezetőiből, főként Brezsnyevből, aki személyes ügyének tartotta a konferenciát. Az SZKP főtitkára úgy képzelte, hogy az EBEÉ-vel a nyugati országok elismerik a Szovjetunió kelet-európai uralmát, ezért a záróokmány aláírását sikerre kellett vinni.²⁶

Azonban a Szovjetunió a világ előtt meg akarta rendezni az európai politikai és földrajzi *status quo* ünnepélyes megerősítését, ezért minden eddiginél követelőbb módon lépett fel. A franciák úgy vélték: ki kell használni ezt a váratlan alkalmat arra, hogy a lehető legtöbb engedményt ériék el a szovjeteknél és szövetségeseiknél; továbbá úgy kell alakítani a dolgokat, hogy a záróokmány ne fagyassza be az európai helyzetet, hanem épp ellenkezőleg, első lépés legyen a kontinens újraegyesítése felé.²⁷

A francia delegáció fő személyiségei: Jacques Andréani és Jacques Chazelle azonban úgy vélték, hogy ennek az eredménynek az eléréséhez elengedhetetlen az óvatosság. Nem radikális változást akartak elérni, hanem a helyzetnek csupán egyes pontjain próbáltak javítani, vagyis apró réseket akartak ütni a vasfüggönyön, amely így egy idő után meginoghat. Következésképpen, kanadai és holland partnereikkel ellentétben – akik úgy gondolták, hogy valódi béke nem érhető el, amíg a kommunista rezsimek fennmaradnak, és így támogattak minden olyan javaslatot, amely erodálhatja azokat²⁸ – a franciák elutasítottak minden olyan ötletet, hogy teljes erőből rátámadjanak a szocialista rendszerre, és megvalósíthatatlan kérésekkel álljanak elő.²⁹ Tudták, hogy ezzel csak sarokba szorítanak a szovjeteket, és vég-eredményben ellentétes hatást érnének el.

Felfogásuk szerint ahhoz, hogy az EBEÉ sikeres legyen, elő kell segítenie az Európában uralkodó két politikai-gazdasági modell konvergenciáját, ami visszafordíthatatlanul a Nyugat malmára hajtja majd a vizet. Ezt a francia diplomaták között rendkívül elterjedt nézetet Pompidou elnök is osztotta. Szerinte a két nagy modell közötti különbségek eltűnésre vannak ítélve, „ha tekintetbe vesszük azokat a hasonlóságokat, amelyeket éppúgy

²⁶ AN, 5 AG 3 1089, Szovjetunió.

²⁷ AMAE, Európa 1971–1976, Nemzetközi szervezetek..., 2921. kötet.

²⁸ BAUDET 2008, 183–198.

²⁹ AMAE, Európa 1971–1976, Szervezetek, 2924. kötet.

teremtett a technikai és ipari forradalom, mint a civilizáció modern felfogásának alapvető igénye”.³⁰ Georges Pompidou így feltette a kérdést: a két tábor közül melyik „hagyja, hogy megfertőzze a másik”, szembeállítva a totalitarizmus cselekvési lehetőségeit a személyes szabadságba vetett hitével.³¹ A tömbök „lassú és folyamatos ténykedéssel”³² történő „el-sorvasztását” vizionálta, amely az enyhülés folyamatában ölt testet.

Ebben a konvergenciáról és a Varsói Szerződés országainak provokációtól mentes megközelítéséről alkotott felfogásban a francia delegáció stratégiája olyan témák megcélzásából állt, amelyek vélhetően megkönnyítik a Moszkvával való párbeszédet. Például a harmadik kosár vonatkozásában a franciák nagy hangsúlyt fektettek a kulturális kapcsolatokra: Párizs szerint ez a látszólag ártalmatlan együttműködés óriási változások hordozója lehet, mivel megértetheti a kelet-európai országokkal, hogy másképp is lehet gondolkodni, mint a marxista ideológia sémái alapján.³³ Ezenkívül, mivel a Kreml meg volt győződve arról, hogy könnyen ellenőrzése alatt tarthatja ezt az államapparátusnak alávetett területet, kevesebb ellenállást tanúsított a kulturális kapcsolatokkal szemben, mint a személyes kapcsolatokkal szemben, hiszen reményei szerint ez utóbbiakat könnyen feloldhatja az előbbieken.

A francia álláspont valóban túlzó volt, mivel itt is egy pontos helyzetértékelésre támaszkodva – kezdve a keleti blokk kulturális életének minden területét átszövő cenzúra ismeretével – meg akarta ingatni a szovjet világ megkövesedett rendszerét. A franciák, akik a személyes szabadságjogok szempontjából közelítik meg a kultúrát, szemben álltak azzal a szovjet felfogással, amely az egyének alkotótevékenységét a saját politikai közösségük megnyilvánulásaként értelmezte.³⁴ Ez heves szóváltásokra adott alkalmat a szocialista résztvevőkkel, főként akkor, amikor Franciaország olvasótermek megnyitását javasolta, amelyek szerte Európában külföldi szerzők műveit tartalmaznák.³⁵

Két tényező is megmagyarázza, hogy az utóbbiak miért tettek engedményeket. Először is, mint említettük, Brezsnyev személyes ügyének tekintette az EBEÉ-t: a két évig tartó munka után az SZKP főtitkára minél előbb be akarta fejezni a tárgyalásokat, meggyőződve arról, hogy a szovjet tömb belbiztonsági szolgálatainak rendje és módja szerint úgyis meg fogják akadályozni a harmadik kosár rendelkezéseinek végrehajtását. Másrészt szerinte, mint ahogy a többi kelet- és közép-európai kommunista párt vezetői szerint is, az első kosár tartalma bőven ellensúlyozza a harmadik kosárét.

Márpedig e két kosarat nem lehet külön kezelni. A keleti döntéshozók számára éppúgy, mint Franciaország számára az első helsinki kosár a legfontosabb, amelynek leglényegesebb része egy „tízparancsolat”, vagyis tíz olyan alapelv együttese, amelyek az európai országok közötti kapcsolatokat hivatottak szabályozni: a kelet-európai küldöttek – a határok sérthetlensége, az erőszaktól való tartózkodás és a belügyekbe való be nem avatkozás elveinek köszönhetően – az európai *status quo* szentesítésének eszközét látták benne; a nyugat-európaiak pedig éppen ellenkezőleg, e *status quo* megdöntésének alapjait kívánták lerakni, valamint egy olyan biztonsági együttműködés szabályait megfogalmazni, amely az egyének jogaira, és nem csak az államokéira támaszkodik.

³⁰ POMPIDOU 1991, 175–176.

³¹ AN, 5 AG 2 1011, NSZK.

³² REY 1995, 147.

³³ Jacques Andréani és a szerző beszélgetése, 2009. január 20.

³⁴ AMAE, EBEÉ, 26. kötet.

³⁵ BADALASSI 2015, 63–81.

1969 októberében a Varsói Szerződés tagállamai a tízparancsolat elveinek egy statikus definícióját terjesztették a nyugati országok elé, amely Brezsnyev korlátozott szuverenitásról szóló doktrínáját akarta megerősíteni.³⁶ A kelet-európai albizottság ezt nem találta sem elég explicitnek, sem elég teljesnek. Egy olyan dokumentumnak, amely különösebb pontosítás nélkül néhány – már az ENSZ alapokmányában is szereplő – alapelvet mond ki, nincs nagy jelentősége, és eltérő értelmezésre adhat lehetőséget. Ezért Andréani csapata Genfben olyan elveket próbált elfogadtatni, amelyek csökkentették volna az európai országok közötti kapcsolatokban jelentkező, a két antagonisztikus társadalmi és politikai rendszer létéből fakadó hátrányokat. E szabályok tiszteletben tartásának nagyobb kölcsönös toleranciához kellett volna vezetniük a két meglévő rendszer között. A franciák azt kívánták, hogy az országok nemzeti szuverenitásának és függetlenségének megsértése, ha nem is lehetetlenné, de nehezebbé váljon az azonos szövetséghez tartozó országok között.³⁷ Ennek érdekében Franciaország egy országok közötti „magatartási kódexbe” foglalta bele az erőszaktól való tartózkodás elvét, bebizonyítva, hogy ez az elv automatikusan következik a be nem avatkozás elvéből, amely viszont az államok szuverén egyenlőségéhez, valamint a viták békés rendezéséhez kötődik.³⁸

A franciák szemében lényegében minden az első kosáron múlt: az elvek világos és dinamikus meghatározása – amely elveket a nyugatiak még kiegészítették az emberi jogok tiszteletben tartásának, valamint a népek önrendelkezésének jogával – garantálhatja a harmadik kosárban található rendelkezések alkalmazását. A két kosár egymást kiegészítő jellegét szinte kezdettől fogva alapvető jelentőségűnek tartotta a francia diplomácia: az egyik az elméletet testesíti meg, a másik pedig a gyakorlatot.³⁹ Helsinkiben és Genfben a franciák egyik legfontosabb törekvése az volt, hogy megerősítsék a kettő közötti kapcsolatot, biztosítva, hogy a tízparancsolat elveit az egyenlőség talajára helyezték. Miközben a szovjetek hierarchikus kapcsolatot akartak felállítani az elvek között, a franciáknak és az amerikaiaknak sikerült elérniük az elvek egységének és egymástól való függésének a megvalósítását.⁴⁰ Az erőszaktól való lemondás és a szuverén egyenlőség elvei – amelyeket a szocialista országok az első helyre akartak tenni – éppolyan fontosak, mint az emberi jogok tiszteletben tartása, valamint a népek önrendelkezése.

Jacques Andréanit meglepéssel töltötte el, hogy ezzel sikerült háttérbe szorítani a veszfíliai békeszerződést, amely 1648 óta szabályozta a nemzetközi kapcsolatokat Európában, és sikerült a záróokmányt egy antibécsi szerződéssé tenni.⁴¹ A francia diplomácia tehát úgy vélte, hogy az elvek egyenlőségének és hierarchiamentességének hirdetésével, valamint a szuverenitás, az emberi jogok és a be nem avatkozás nyugati definíciójának érvényre juttatásával a záródokumentum De Gaulle doktrínáját szentesítette, és hiteltelentette a korlátozott szuverenitásról szóló, 1968-ban kiadott brezsnyevi doktrínát, amelynek célja a prágai intervenció utólagos igazolása volt. Az első kosár tehát a konvergenciát testesítette meg.

³⁶ AMAE, Európa 1966–1970, Szovjetunió, 2692. kötet.

³⁷ AMAE, Európa 1966–1970, Szervezetek..., 2031. kötet.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ AMAE, Európa 1971–1976, Szovjetunió, 3726. kötet.

⁴¹ ANDRÉANI 2005, 232.

A konvergencia eszméje a gazdasági és műszaki együttműködést tartalmazó második kosár témáinak tárgyalásain is megnyilvánult. A két másik kosárral ellentétben ez nem váltott ki heves ellenállást. Épp ellenkezőleg, még ha egyes témákkal kapcsolatban – mint például a Közös Piac és a KGST⁴² közötti kapcsolatok kölcsönössége – néha élénk viták robbantak is ki, a megbeszélések zökkenőmentesek és produktívak voltak. A második kosár tartalmazta az EBEÉ legzsúfoltabb napirendjét, mivel számos témát foglalt magában, amelyek a kereskedelmi együttműködéstől az iparon, a tudományon és a turizmuson keresztül a környezetvédelemig terjedtek. Franciaország kompromisszumra épülő magatartást tanúsított azért, hogy megmutassa varsói szerződésbeli partnereinek, hogy nem akar a liberalizmus elszánt harcosaként fellépni, és a szocialista országokkal való együttműködését sem akarja veszélyeztetni. A gazdasági enyhülés multilaterális alapjainak a lefektetésével ez a kosár megkönnyítette a KGST országainak a nyugati technológiához való hozzáférést, a kapitalista országoknak pedig lehetővé tette, hogy hosszú távú szerződéseket kössenek a kelet-európai országokkal. A Közös Piac országai különösen annak örültek, hogy sikerült érvényre juttatniuk azt az eszmét, miszerint a gazdasági kapcsolatok nem korlátozódhatnak az államok közötti kapcsolatokra, hanem ki kell terjedniük a vállalatokra és a magánszemélyekre is. 1975 után az EBEÉ gazdasági rendelkezései hozzájárultak az európai kereskedelmi kapcsolatok javulásához; ezt mutatja Magyarország rendkívül aktív részvétele is a rendelkezések végrehajtásában. A Nyugattal és a semleges országokkal, főleg az Ausztriával való kapcsolatok javítása érdekében a magyar hatóságok megkönnyítették a magán- és az üzleti utazásokat, majd 1982-ben csatlakoztak a Nemzetközi Valutaalaphoz, amelyhez Románia már korábban csatlakozott, Lengyelország pedig 1986-ban vált a tagjává.

Azzal, hogy az EBEÉ szilárd kereteket teremtett a tárgyalásoknak és az együttműködésnek, valamint hogy az összes európai állam vezetőivel elfogadtatta az emberi jogokról szóló párbeszéd legitimitását, nemcsak újradefiniálta a Franciaország, valamint Közép- és Kelet-Európa országai közötti kapcsolatokat, hanem – és ez a legfontosabb – hozzá is járult a hidegháború felszámolásához. 1975 után – például a csehszlovákiai Charta 77 mintájára – független politikai mozgalmak bontakoztak ki a vasfüggöny keleti oldalán, és valódi nyomást gyakoroltak az országok politikai hatóságaira, a helsinki záródokumentum rendelkezéseinek végrehajtása érdekében. Az ennek ellenőrzésére szervezett rendszeres találkozók lehetővé tették a szocialista társadalmak fejlődésének nyomon követését, egészen az 1990-es évek küszöbéig. Az EBEÉ azzal, hogy az egyéneket az államok szintjére emelte, hozzájárult a nemzetközi kapcsolatok vesztfáliai rendszerének meghaladásához, amely a 17. század óta uralta Európát, valamint megvalósította azt a célkitűzést, amelyet 1972-ben Pompidou tűzött a szervezet elé: „a szabadság vírusának” elterjesztését Kelet felé. Az 1960-as évek óta a francia demokrácia az európai biztonság egy olyan új modelljének létrejöttét segítette elő, amely jobban figyelembe vette a civil társadalmakat, és így megmutatta, hogy képes megvalósítani a De Gaulle által kezdeményezett „enyhülés, egyetértés, együttműködés” politikáját, a szocialista Európa elnyomott népeinek törekvéseivel összhangban, valamint a nyugati társadalmak – az emberi jogokra és a demokrácia terjesztésére vonatkozó – újabb elvárásai alapján. Franciaország ily módon be tudta bizonyítani, hogy képes volt megtalálni a konkrét eszközöket az európai *status quo* megdöntésére, valamint erős és sokrétű kapcsolatok kialakítására Közép- és Kelet-Európa országaival.

⁴² BADALASSI 2014a, 121–133.

Irodalom

- AMAE, EBEÉ, 26. kötet. Vimont levele, No. 160., 1973. szeptember 6.
- AMAE, Európa 1944—... Lengyelország, 369. kötet. SDEO feljegyzés, 1965. augusztus 30.
- AMAE, Európa 1944—... NSZK, 1629. kötet. Beaumarchais és Trhlik megbeszélései, 1969. október 22. Prága.
- AMAE, Európa 1944—... NSZK, 1629. kötet. SDEO feljegyzés, 1969. március 28. és 29.
- AMAE, Európa 1966–1970, Szervezetek 2031. kötet. SDEO feljegyzések, 1970. február 2.
- AMAE, Európa 1966–1970. Nemzetközi szervezetek és nagy horderejű nemzetközi kérdések, 2035. kötet. Az 1969. április 4-i körtávirat.
- AMAE, Európa 1966–1970. Nemzetközi szervezetek és nagy horderejű nemzetközi kérdések, 2034. kötet. A Kelet-európai Helyettes Igazgatóság (SDEO) feljegyzése, 1968. május 3.
- AMAE, Európa 1966–1970. Szervezetek 2031. kötet. A jogi ügyek osztályának feljegyzése, 1969. november 24.
- AMAE, Európa 1966–1970. Szovjetunió, 2692. kötet. SDEO feljegyzések, 1969. november 4.
- AMAE, Európa 1971–1976. Nemzetközi szervezetek és nagy horderejű nemzetközi kérdések, 2921. kötet. SDEO feljegyzés, 1971. május 27.
- AMAE, Európa 1971–1976. Szervezetek 2924. kötet. Tg. No. 7582/91, Seydou, 1972. november 3.
- AMAE, Európa 1971–1976. Szovjetunió, 3726. kötet. Sauvagnargues és Gromiko, 1974. július 11. Moszkva.
- AMAE, Európa 1966–1970. Nemzetközi szervezetek és nagy horderejű nemzetközi kérdések, 2014. kötet. SDEO feljegyzések, 1969. szeptember 13.
- AMAE, Szovjetunió 2693. kötet. SDEO feljegyzések, 1969. március 22.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 182, Lengyelország. Gomułka és Couve de Murville megbeszélései, 1966. május 20. Varsó.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 2 1011, NSZK. Pompidou és Brandt megbeszélései, 1972. február 10.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 2 103, NSZK. Schumann és Schuetz megbeszélései, 1969. december 10.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 162, NSZK. Couve de Murville és Brandt megbeszélései, 1967. január 13. és április 27.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 168, Bulgária. Bachev és Couve de Murville megbeszélései, 1966. április 29. Szófia.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 177, Magyarország. Péter és Couve de Murville megbeszélései, 1966. július 28. Budapest.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 178, Olaszország. Debré és Medici találkozója, 1968. augusztus 28. Párizs.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 182, Lengyelország. Couve de Murville és Rapacki megbeszélései, 1967. január 26. Párizs.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 182, Lengyelország. De Gaulle és Gomułka találkozója, 1967. szeptember 11. Varsó.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 1 188, Szovjetunió. De Gaulle és Zorine tárgyalásai, 1967. október 4. Párizs.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 2 1011, NSZK. Pompidou és Brandt megbeszélései, 1970. január 30. Párizs.

- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 2 1041, NATO, kelet–nyugati kapcsolatok. Pompidou és Brosio tárgyalásai, 1969. november 19. Párizs.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 2 108, Nagy-Britannia. Georges Pompidou és Edward Heath közötti megbeszélések, 1972. március 19. Chequers Court.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5 AG 3 1089, Szovjetunió. Brezsnyev üzenete, 1974. június 11.
- ANDRÉANI, Jacques (2005): *Le Piège. Helsinki et la chute du communisme*. Párizs, Odile Jacob.
- BADALASSI, Nicolas (2014a): Egy kontinens, két tömb, három eszme. A KGST, a Közös Piac és a helsinki folyamat. In LOTH, Wilfried – PAUN, Nicolae eds.: *Disintegration and Integration in East-Central Europe (1919 – Post-1989)*. Kolozsvár, Nomos. 121–133.
- BADALASSI, Nicolas (2014b): *En finir avec la guerre froide. La France, l'Europe, et le processus d'Helsinki, 1965–1975*. Rennes, Presses Universitaires de Rennes.
- BADALASSI, Nicolas (2015): Transmitting the “Freedom Virus”: France, the USSR, and Cultural Aspects of European Security Cooperation [A szabadság vírusának átadása. Franciaország, a Szovjetunió és az EBEÉ kulturális aspektusai]. In MIKKONEN, Simo – KOIVUNEN, Pia eds.: *Beyond the Divide: Entangled Histories of the Cold War-Era Europe*. Oxford, Berghahn. 63–81.
- BAUDET, Floribert (2008): “It was Cold War and we wanted to win”: human rights, “détente,” and the CSCE [Hidegháború volt, és mi meg akartuk nyerni. Emberi jogok, „enyhülés” és az EBEÉ]. In WENGER, Andreas – MASTNY, Vojtech – NUENLIST, Christian eds.: *Origins of the European Security System*. London – New York, Routledge. 183–198.
- BOZO, Frédéric (1996): *Deux stratégies pour l'Europe. De Gaulle, les États-Unis et l'Alliance Atlantique (1958–1969)*. Párizs, Plon.
- MANIGAND, Christine (2003): *Les Français au service de la Société des Nations*. Brüsszel, Peter Lang.
- MÖCKLI, Daniel (2009): *European Foreign Policy during the Cold War*. New York – London, I. B. Tauris.
- POMPIDOU, Georges (1991): *Entretiens et Discours*. Vol. II. Párizs, Plon.
- REY, Marie-Pierre (1995): Georges Pompidou, a Szovjetunió és Európa. In *Georges Pompidou et l'Europe*. Brüsszel, Editions Complexe.
- SELVAGE, Douglas (2008): A Varsói Szerződés és az európai biztonsági értekezlet, 1964–1969. Szuverenitás, hegemonia és a német kérdés. In WENGER, Andreas – MASTNY, Vojtech – NUENLIST, Christian eds.: *Origins of the European Security System: The Helsinki process revisited 1965–1975*. London, Routledge. 85–106.
- Szóbeli közlés: Jacques Andréani és a szerző beszélgetése, Párizs, 2009. január 20.
- Szóbeli közlés: Daniel Möckli és a szerző beszélgetése, 2009. január 20.
- VAÏSSE, Maurice (1993): Egy fecske nem csinál nyarat. Franciaország és a kubai rakétaválság. In VAÏSSE, Maurice ed.: *L'Europe et la crise de Cuba*. Párizs, Armand Colin. 89–107.

Garadnai Zoltán

François Mitterrand keleti nyitási politikája. A jaltai rendszer vége és az útkeresés dilemmái

Bevezetés

Mitterrand elnök a nyolcvanas évek második felétől már számolt a német egyesülés lehetőségével és azzal, hogy egy új európai biztonsági és együttműködési rendszert kell kiépíteni, amelyben Franciaországnak is meg kell találnia a helyét, és amelyet elsődlegesen a francia érdekek alapján építenek ki. Mitterrand-nak ebben a megváltozott és kiszámíthatatlan helyzetben kellett kijelölnie a francia külpolitika céljait, amiben 1988-tól személyesen is aktív szerepet töltött be. A De Gaulle-i európai együttműködési elképzelések örököséként az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa kiépítését, vagyis a Szovjetunió/Oroszország európai rendszerbe történő integrálását akarta elérni, egy stabil európai rendszert kívánt kiépíteni, és természetesen mindezt a francia pozíciók és Franciaország vezető szerepének megőrzése érdekében kívánta megvalósítani.

Mitterrand tisztában volt azzal, hogy Németország egyesítése Franciaország érdekei ellen van és egy rossz forgatókönyv megvalósulása veszélyeztetheti azt az európai integrációs folyamatot, amelynek pedig Párizsban 1945 után kiemelt figyelmet szenteltek, mivel utóbbi Franciaország európai vezető pozíciójának keretét jelentette. Az 1989 utáni változások a francia hegemonia gyengüléséhez vezettek, és a hidegháborúból Franciaország (a Szovjetunió mellett) meggyengülve került ki.¹ Franciaországnak a német egyesülés kapcsán azzal a geopolitikai ténnyel kellett szembesülnie, hogy egy 80 milliós, komoly gazdasági potenciállal rendelkező állam jött létre Európa közepén, és ennek következtében a francia elitnek újra kellett gondolnia az ország külpolitikai orientációját.² Ez közvetlen hatással volt a kelet-európai országokkal kiépült kapcsolatokra, mivel ezek az országok hagyományosan a német gazdasági hátteret jelentették, amit a *Mittleuropa* fogalmával fejeztek ki. Párizsban ezen országok között kellett partnereket találnia.³ A francia diplomácia 1988 végétől 1989 végéig arra törekedett, hogy a kelet-európai átalakulást kézben tartva megakadályozza

¹ Bozo 2009, 927. Idézi Zbigniew Brzezinski: „Hosszú évek eltelte után azt láttuk, hogy a hidegháború vége két győztes államot csinált: Egyesült Államokat és Németországot, és két vesztest: a Szovjetuniót és Franciaországot.”

² Gorbacsov visszaemlékezése szerint Mitterrand előtte így nyilatkozott: „Olyannyira szeretem Németországot, hogy kettőt akarok belőlük.” Idézi: ROUSSEL 2015, 515.

³ RUPNIK 1998, 189–222.

a folyamatok felgyorsulását, irányíthatatlanságát.⁴ A berlini fal leomlása azonban megmutatta és felszabadította azokat az érzelmeket, amelyek a kelet-európai emberek szabadságvágyában öltöttek testet, illetve az események felgyorsulása a nemzetközi diplomácia új dinamizmusát eredményezte. Ebből a szempontból nézve az 1989–1991 közötti időszak egy új szakaszt jelentett, de Mitterrand egyedül maradt az Európai Konföderációra vonatkozó elképzeléseivel, és az 1993. október 8-ai európai tanácsi összejevetelen kiábrándultan így nyilatkozott: „Mi mindannyian Európáról beszélünk, de én csak (egy) széttört és megosztott Európát látok, és nem vagyok biztos abban, hogy azok (a részek) egymáshoz kapcsolódnak. Régebben azt gondoltam, hogy az európai demokratikus államok konföderációját kellene létrehozni. Még mindig azt gondolom.”⁵

A francia keleti nyitási politika kezdete

1987–1988 folyamán Párizsban szembe kellett nézni azzal a ténnyel, hogy az NSZK aktivitása Kelet-Európában megnövekedett, és a német–szovjet kapcsolatok szerepe Moszkva számára egyre fontosabbá vált. Párizs a korábban kialakult kapcsolatok további fejlesztésére és az együttműködés fenntartására törekedett,⁶ és a németekkel szorosabb kapcsolatok kialakításával kívánta a német–francia együttműködést kiszélesíteni. 1987-ben Bécsben összeült az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia, de Párizs a multilaterális kapcsolatok helyett elsősorban a bilaterális kapcsolatok fejlesztésére helyezte a hangsúlyt.⁷ Mitterrand elnököt 1988. május 8-án újraválasztották, és ez egy új szakasz kezdetét jelentette a francia keleti nyitási politikában.⁸ Franciaország újra késznek mutatkozott arra, hogy aktívabb szerepet játsszon Kelet-Európában. Párizsban ugyanis egyre inkább azt kezdték érezni, hogy egy új „munkamegosztás” kezdett kialakulni Bonn-nal, és úgy látták, hogy a németek elsősorban a gyenge, fizetéképtelen, gazdasági bajoktól szenvedő országokat (például Bulgária, Románia, Lengyelország) kívánják „átengedni” a franciák számára, és a jobb teljesítményt mutató országokat (például Magyarország, Csehszlovákia, NDK) a saját „hátszínüknek” tekintik. Ez a „felosztás” természetesen elfogadhatatlan volt Párizs számára, mivel francia részről a reálpolitikát, vagyis a gazdasági-társadalmi változásokhoz való alkalmazkodást, és nem a történelmi hagyományok hangoztatását tartották elsődlegesnek.⁹ 1988 nyarán az Élysée-palotában egy szűk körű beszélgetésen elhatározták, hogy a második Mitterrand-elnökség első éveiben a francia államfő valamennyi kelet-európai államba – kivéve az akkor már szalonképtelennek tartott Romániát – ellátogat.¹⁰ Lényeges változást jelentett, hogy a francia stratégia részévé tették azt, hogy a kelet-európai ellenzéki mozgalmak vezetőivel is találkozzanak.¹¹

⁴ MITRACHE 2014.

⁵ MUSITELLI 2012.

⁶ AMAE Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6319. Hongrie.

⁷ SCHREIBER 2000, 190–191., illetve lásd SCHREIBER 2001, 1–2., 99–111.

⁸ FAVIER – MARTIN-ROLAND 1996, 167–170.

⁹ BORHI 2007a, 55.

¹⁰ FAVIER – MARTIN-ROLAND 1996, 167–170.

¹¹ BÉKÉS 2004, 278., 282–283.

A francia keleti nyitási politika megszervezése érdekében Párizsban a kelet-európai országokban szolgáló nagyköveteknek követi konferenciát rendeztek (1988. október 3–4.). A követi konferencia fő célja az volt, hogy megismerjék és értékeljék a kelet-európai változásokat, és a francia elnök számára összefoglalják azokat az ismereteket, amelyekre alapozva a francia keleti nyitási politikát el lehetett kezdeni.¹² Roland Dumas külügyminiszter a konferencia végén röviden összefoglalta a megbeszélés főbb következtetéseit. A kelet-európai változásokkal kapcsolatban megállapította, hogy azok nagyon eltérnek egymástól, de lényegében a Szovjetunió belüli változásoktól függnének. Fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy egy új generáció jelent meg a politikai életben, amely a változásokban fontosabb szerepet tölthet be. A francia keleti politika újraélesztésével kapcsolatban az alábbiakat emelte ki: 1. Az amerikai–szovjet kapcsolatok változásai alapvető fontosságúak, az amerikai választások után nem lesz *status quo ante* helyzet. 2. A francia diplomáciának ki kell használnia a helyzetet. 3. Franciaország elmaradásban van Kelet-Európában az NSZK-hoz és Olaszországhoz képest, de Franciaországnak ki kell használnia azokat a lehetőségeket, amelyek Kelet-Közép-Európában kialakultak, és a történelmileg kialakult francia pozíciók elvesztése nagy kárt okozna, mivel Franciaországnak komoly intellektuális és kulturális pozíciói vannak a térségben. Roland Dumas hangsúlyozta, hogy fejleszteni kell a gazdasági kapcsolatokat, mivel összességében Franciaország a korábbi negyedik helyről a hetedik helyre csúszott vissza, és a német jelenlét erősödése azzal is magyarázható, hogy Franciaország egyszerűen nincs jelen a térségben: „Mozgósítom Önöket ezért, a francia politikának sajátos ritmusa van. Van mondanivalónk ebben az érdekes változásban [...]. Kell, hogy mozgásba hozzuk és felgyorsítsuk, ha ez lehetséges.”¹³ „A jelenlegi kontextusban tehát egy globális elképzelés szükséges az európai jövőről, túl kell lépni a megosztottságon és egy kontinentális kiterjedésű politikát kell vezetni. [...] [A] szocialista országokkal való kapcsolataink csak ennek a részeként értelmezhetők.”¹⁴

Franciaországban azonban a bizonytalanság és az óvatosság került előtérbe.¹⁵ A párizsi vezetés alapvetően azzal számolt, hogy a kétoldalú együttműködés alapjain, illetve a Kelet-Európa irányába érvényesülő külpolitikai érdekek egyeztetésével sikerül az eltérő francia és német célokat összehangolni. Mitterrand számára ugyanakkor a kelet-európai változások biztonsági kockázatot is jelentettek, és komolyan félt attól, hogy az európai viszonyokban felélednek az 1913 előtti, illetve az 1919-es idők.¹⁶

François Mitterrand moszkvai útja (1988. november 25–26.) már az új francia keleti nyitási politika jegyében zajlott. Roland Dumas francia külügyminiszter a francia elnök újjáválasztása másnapján a francia–szovjet kapcsolatok újraindításának szükségességéről beszélt, mivel azt a francia elszigetelődés megakadályozása egyik legfontosabb eszközének tartotta, és a diplomatakat arra szólította fel, hogy tegyék félre a gorbimániával¹⁷ szembeni ellenérzéseiket, mivel elérkezett az idő arra, hogy Moszkvával új alapokra helyezték

¹² CADN Budapest 1988.

¹³ CADN Budapest 1988, 15.

¹⁴ AMAE Cabinet du Ministre Dossier 1653, 1–2.

¹⁵ Bozo 2005, 70.

¹⁶ Bozo 2005, 302.

¹⁷ A kifejezés a Michail Gorbacsovval kapcsolatos nyugati szimpátia megnyilvánulásaira utal. Az SZKP főtitkárának 1995-ös megválasztása után a Szovjetunió politikáját a Nyugattal való együttműködés irányába fordította, az országot pedig reformjaival a belső modernizáció irányába terelte.

a kapcsolatokat.¹⁸ Szovjet részről is támogatták a kapcsolatépítés újraindítását, és néhány héttel Mitterrand megválasztása után a szovjet külügyminiszter kifejtette francia kollégája előtt, hogy Moszkvában azt várják, hogy Franciaország teljesen bekapcsolódjon a kelet–nyugati kapcsolatokba, abban vezető szerepet vállaljon. A két külügyminiszter az ENSZ New York-i ülészakán találkozott, amit követett Eduard Sevardnadze hivatalos párizsi útja (1988. október 10–12.), amely az 1980-as Gromiko-látogatás után az első szovjet külügyminiszteri utat jelentette Franciaországba.¹⁹ 1988 novemberétől a franciák is érezték, hogy a szovjet diplomácia ideológiai töltete, a szovjetek osztályharcos küldetéstudatának ereje csökkenni kezdett, és helyét az általános emberi értékek hangoztatása váltotta fel.²⁰ Az ideológiai korlátokkal való leszámolás mellett a szovjet politika elkezdte azokat az akadályokat is felszámolni, amelyek a francia–szovjet kapcsolatépítés előtt álltak. 1988 elején elkezdődött a szovjet csapatok kivonása Afganisztánból, és a Mitterrand számára elvi alapon rendkívül fontos emberi jogok kérdése is változott. Mitterrand-nak Gorbacsovról alkotott személyes véleménye is átformálódott, míg korábban a szovjet rendszer megváltoztathatatlan részeként tekintett rá, a véleménye 1988 végére átalakult, és Reagan elnöknek írt levelében már a valódi demokratizálás lehetőségét sem tartotta kizártnak.²¹

A francia elnök útját (1988. november 25–26.) megelőzte Helmut Kohl kancellár moszkvai útja (1988. október 24–27.), ami tovább erősítette a franciák azon félelmét, hogy kiszorulnak a legfontosabb kérdések rendezéséből. Mitterrand elnök moszkvai útja során találkozhatott az új ellenzék öt képviselőjével, akik a francia elnök kérésére kifejtették véleményüket a Szovjetunió belüli emberi jogi helyzet változásáról. Kihangsúlyozták a helyzet javulását, de nem tudták megmondani, hogy az alkotmányos reformok tekintetében csak politikai manőverről van-e szó, vagy tényleges változások kezdődtek.²² Ezzel kapcsolatban továbbra is érzékelhető volt egyfajta érdekellentét az elnöki palota és a Külügyminisztérium által képviselt álláspont között, mivel a francia diplomáciai elemzők a gorbacsovi folyamatok megváltoztathatósága miatt aggódtak, és nem akartak túlzottan elköteleződni az új szovjet vezetés mellett, ami a francia elnököt is óvatosságra intette. A Mitterrand–Gorbacsov-találkozó elsősorban a kétoldalú kapcsolat újraindítása szempontjából volt jelentős, mivel megegyeztek abban, hogy a kétoldalú találkozókat rendszeressé teszik.²³ Az 1988. november 25-ei és 26-ai négyszemközti megbeszéléseken a két vezető minden kérdést átbeszél, és a bizalomerősítés szempontjából nézve a tárgyalások sikeresnek értékelhetők, de a néhány héttel korábban lezajlott Kohl-látogatáshoz képest nem hoztak átütő sikert.²⁴ Gorbacsov Mitterrand előtt is hosszasan beszélt a „közös európai ház”-konceptióról, a szovjetek azon szándékáról, hogy minél szorosabb és sokoldalúbb kapcsolatokat alakítsanak ki a nyugati országokkal.²⁵

Ha összehasonlítjuk a két nyugati vezető szinte egy időben bekövetkezett útját, megállapíthatjuk, hogy a szovjet–német kapcsolatban a német egyesülést politikájának középpontjába

¹⁸ Bozo 2005, 57.

¹⁹ AMAE Europe URSS (1981–1990) Carton 6684. TD. 20490, 20492.

²⁰ Bozo 2005, 58.

²¹ Uo.

²² AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5616.

²³ Uo.

²⁴ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5619.

²⁵ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5619, 2.

állító Kohl kancellárnak sikerült komoly eredményeket elérni, megszerezni és megvásárolni a szovjetek bizalmát. Ezzel szemben a francia elnök látogatása után az Élysée-palota sajtószolgálatának külön közleményben kellett hangsúlyoznia, hogy a francia diplomácia nem került hátrányos helyzetbe az Egyesült Államokhoz és az NSZK-hoz képest.²⁶

Mitterrand újabb kelet-európai útja (1988. december 8–9.) Csehszlovákiába vezetett. A francia elnököt népes miniszteri és vállalatvezetői delegáció kísérte, ami azt mutatta, hogy Párizs számára a francia–csehszlovák kapcsolatok fejlesztése prioritást élvezett. Mitterrand elnök találkozott a csehszlovák elnökkel és a CSKP főtitkárával, elutazott Szlovákiába, ahol a szlovák vezetőkkel találkozott. Mitterrand ugyanakkor elment Masaryk sírjához, és a nagykövetségen reggelit adott a csehszlovák ellenzék tagjainak. Az 1988-as elnöki látogatást a francia diplomácia szélesebb összefüggésbe helyezte, és az 1918-as államalapítást, a független Csehszlovákia megeremtését hangsúlyozták a kommunista vezetés számára. A látogatás ellentmondásos helyzetben valósult meg, a csehszlovák vezetők nagyon óvatosak maradtak a demokratizálódás és az emberi jogok kérdésében, miközben a Csehszlovákián belüli erjedés is nyilvánvalóvá vált.²⁷ Mitterrand azzal a felismeréssel hagyta el az országot, hogy hamarosan érdemi változások lesznek az ország belpolitikai életében. A nagyköveti konferencián megállapított menetrend szerint a francia elnök következő útja Bulgáriába vezetett (1989. január 18–19.), ami az első elnöki vizitet jelentette Szófiába. Mitterrand látogatását a bolgár vezetők nagyon várták, számukra érzelmileg fontos volt, de a látogatás legfontosabb következménye a bolgár ellenzék megerősödése volt.²⁸

George Bush és François Mitterrand Kennebunkportban találkozott (1989. május 20–21.), és együtt döntöttek a PHARE-program létrehozásáról, vagyis arról, hogy a kelet-közép-európai államok közül Lengyelországnak és Magyarországnak adnak támogatást. Ezt a megbeszélést követte a NATO brüsszeli ülése (1989. május 30–31.). Franciaország jelentőségét tovább növelte, hogy 1989. július 1-jétől az Európai Gazdasági Közösség soros elnöki tisztjét is betöltötte, így a szerepe és jelentősége formális értelemben is megnövekedett. Az amerikai–francia csúcstalálkozót követte a hetek összejövele (1989. július 14–16.). Ezekon a megbeszéléseken a kelet-európai változások jelentették a fő vitatémát, és a megbeszélések fókuszába Lengyelország és Magyarország került. Lengyelország és Magyarország párhuzamba állítása nem volt véletlen, hiszen mindkét ország kulcsszerepet játszott a kelet-közép-európai átalakulásban. A francia–lengyel kapcsolatok 1989 folyamán fellendültek, és a kétoldalú kapcsolatok csúcspontját Mitterrand útja (1989. június 14–16.) jelentette, amely az ország demokratizálását célozta.²⁹

A francia–magyar kapcsolatok területén kiemelt eseményt jelentett a Nagy Imre- emlékmű felavatása 1988. június 17-én, amelynek alkalmával François Mitterrand elnök is szolidaritási üzenetet küldött, és szimbolikusan összekapcsolta az 1956-os és az 1988-as magyarországi eseményeket.³⁰ A francia nagykövet 1988 októberében értékelte a magyarországi eseményeket, és egy teljesen bizonytalan helyzetet állapított meg,³¹ így az új magyar első titkárt és miniszterelnököt megkülönböztetett figyelemmel fogadták Párizsban,

²⁶ Bozo 2005, 60.

²⁷ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) Carton 6550. TD. 25037.

²⁸ AMAE Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6208.

²⁹ Bozo 2005, 68–69.; AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6454.

³⁰ Lásd GARADNAI–SCHREIBER 2008, 129–149.

³¹ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. N° 1219/Eu.

mivel úgy értékelték, hogy politikája Gorbacsovéhoz hasonlít.³² Az év végén Grósz Károly Franciaországba látogatott (1988. november 17–19.).³³ Grósz a kétoldalú politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlesztését, a magyar sajátosságok elismerését³⁴ és a magyar reformok támogatását kérte francia tárgyalópartnereitől.³⁵ Francia részről alapvető célként fogalmazták meg, hogy a magyarországi változásokat elősegítsék.³⁶ A magyarországi események az év folyamán felgyorsultak, 1989. június 16-án Nagy Imrét és társait újrateremték, és a fő problémát az jelentette, hogy nem találták meg a „jövő emberét”. A változások sebességét mutatja, hogy az év őszére már a franciák számára is egyértelművé vált, hogy hamarosan szabad választások lesznek, és feltételezték, hogy azt az MSZMP utódpártja elfogja veszíteni, és Magyarország lesz Lengyelország után a második demokratikus ország Kelet-Európában. A keleti nyitási politika folytatásaként Mitterrand elnök Magyarországra látogatott (1990. január 17–19.).³⁷

Magyarország és Lengyelország segítése mellett a nagyhatalmak vezetői döntöttek arról is, hogy támogatást nyújtanak Gorbacsovnak. Ez utóbbi rendkívül fontos volt Párizs számára, mivel egy erős Szovjetunió nélkülözhetetlenül szükséges volt az új európai *status quo* fenntartásához. Ennek az alkunak az egyik legfontosabb következménye az volt, hogy Mitterrand elnök lényegében lemondott arról, hogy érvényre juttassa a francia keleti nyitási politika hagyományos céljait. Párizsban ugyanis tanultak a két világháború közötti időszakból, amikor csak a francia katonai jelenléttel és tekintéllyel lehetett a *status quót* fenntartani, és az kártyavárként omlott össze a németek megerősödésével. A hatvanas évek új nyitási politikája során szerzett tapasztalatok is óvatosságra intették a párizsi döntéshozókat, hiszen akkor a politikai közeledés nem párosult a gazdasági kapcsolatok fejlődésével. 1989-ben Mitterrand elnök, elkerülendő a francia–német rivalizálás újjáéledését és ellensúlyozandó az NSZK megerősödését, elfogadta a nemzetközi realitásokat, és szakítva a gaulle-ista külpolitika eredeti céljaival, a régió stabilizálása szempontjából fontos Egyesült Államokkal egyezett meg.³⁸

Gorbacsov strasbourg-i beszéde (1989. július 6.) alkalmával „a közös európai ház” gondolatát fejtette ki, és egy páneurópai egyesülés mellett érvelt. Ez ettől kezdve már nemcsak egy egyszerű szlogent jelentett, hanem a szovjet külpolitika lényegi változását mutatta. A szovjetek így próbálták elébe menni a kibontakozó változásoknak az Európai Gazdasági Közösség vonzerejének csökkentése érdekében. A Szovjetunió így akarta modernizálni és új alapokra helyezni a kelet-közép-európai államokhoz fűződő kapcsolatát, és csökkenteni az egyre erősödő amerikai befolyást.³⁹ A szovjet politika és diplomácia célja Európában lényegét tekintve tehát nem változott, csak a „csomagolás”, vagyis a politikai kommunikáció területén lehetett változást tapasztalni. A korábbi időszakhoz képest eltérést

³² AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6318. N° 157.

³³ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. Note de synthèse.

³⁴ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. TA N° 3266.

³⁵ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. TD N° 23948

³⁶ AMAE Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6340. Note de synthèse. A feljegyzésben ez olvasható: „Magyarországgal kialakított kapcsolataink fontos szerepet játszanak abban a folyamatban, amelynek keretében újra akarjuk építeni a kelet-európai kapcsolatainkat. Érdeklődéssel és szimpátiával figyeljük a magyarországi reformfolyamat alakulását, és azon vagyunk, hogy bátorítsuk azt [...]”

³⁷ Lásd GARADNAI 2015, 414–417.

³⁸ Lásd BORHI 2007b, 255–272.

³⁹ SOUTOU 2001, 689.

jelentett viszont, hogy az ideológia jelentősége 1988 második felétől háttérbe szorult. Ennek jelentőségét mutatja, hogy az ún. harmadik világban (például Afrikában, Afganisztánban) a Szovjetunió fokozatosan feladta a korábbi – nagy költséget igénylő és ideológiai okok miatt kiépített – pozícióit. Moszkva a Szovjetunió nemzetközi pozícióinak megerősítése céljából a politikai-diplomáciai tevékenység súlypontját a kelet–nyugati együttműködés fejlesztésére, vagyis az Európa-politikájára, illetve a nemzetközi gazdasági szervezetekhez (IMF) való csatlakozásra helyezte, amelynek a célja a szovjet gazdaság modernizálása volt.

A berlini fal leomlása (1989. november 9–10.) egyszerre jelentette a hidegháború szimbolikus végét és az új európai rend születését. Az események az év végére felgyorsultak, a nemzetközi kapcsolatok szereplői közötti találkozók megsokszorozódtak. Az idő hirtelen felgyorsult, és olyan változások kezdődtek, amelyek teljesen átalakították a nemzetközi kapcsolatok jaltai rendszerét. Ez az időszak egyszerre volt intenzív és érzelmekkel telített, de közben a bizonytalanság és a félelem érzése is meghatározó volt, vagyis ellentmondásosság jellemezte. A bizonytalanság érzését a folyamatok megjósolhatatlansága keltette, mivel az addig kialakult nemzetközi rendszer megbomlott, az európai *status quo* megváltozott, és olyan folyamatok kezdődtek el (például a német egyesülés, Jugoszlávia széthullása), illetve gyorsultak fel (kelet-közép-európai rendszerváltozások), amelyeket a nagyhatalmak eredetileg mindenféleképpen lassú folyamat keretében és óvatosan próbáltak kezelni. Az események láncolatát ugyanakkor nem egy lineáris folyamatként kell elképzelni, ahol mindenki tudatosan és tervszerűen végezte a diplomáciai munkáját, hanem a szereplőknek egy komplex, ellentmondásos helyzetben kellett a legmegfelelőbb megoldást találni, miközben a szereplők is bizonytalanok voltak, egymásnak ellentmondóan cselekedtek, és az érdekeik összeegyeztetése korántsem jelentett egyszerű feladatot. Ez a bizonytalanság és ellentmondásosság Franciaország külpolitikáját is alapvetően meghatározta.

A berlini fal leomlása váratlanul érte a párizsi döntéshozókat, mivel senki sem gondolta, hogy az NDK-ban a változások ilyen gyorsan végbemennek. Az első francia reakciók óvatosak és visszafogottak voltak. François Mitterrand először Koppenhágában nyilatkozott az eseményről, amelyet örömtelinek nevezett, és hangsúlyozta, hogy nem fél az egyesüléstől, de azt a távoli jövőben tartotta megvalósíthatónak, és az újságíró kérdésére így válaszolt: „Már mondtam, hogy az újraegyesülés ügye nem az egyedüli megoldása a német államok jövődöbéli kapcsolatainak. De mivel maga az újraegyesülésről beszél nekem, azt gondolom, hogy az komoly akadályokkal fog szembesülni, mivel Európa térképe e tekintetben nem változott meg, de az (újra)egyesülés kifejezi a német nép vágyát. [...] Franciaország részéről nincsenek történelmi fenntartások ebben a kérdésben.”⁴⁰ A francia politikai elit reakciója szintén óvatos és visszafogott magatartást mutatott, miközben a francia lakosság nagy része egy közeli német egyesülést feltételezett, és nem félt attól, hogy a német egyesülés megakadályozza az európai integrációs folyamat továbbvitelét.⁴¹ Franciaország a német egyesüléssel kapcsolatban egy köztes álláspontot képviselt az amerikaiak pozitívabb és az angolok elutasítóbb hozzáállásához képest, és ez az óvatos, egyszerre támogató, de a nemzetközi összefüggések és következmények miatt visszafogott mitterrand-i magatartás jellemezte a francia diplomáciát.⁴²

⁴⁰ ROSÉ 2014.

⁴¹ FAVIER – MARTIN-ROLAND 1996, 182.

⁴² Bozo 2005, 131–132.

Moszkva reakciója szintén ellentmondásos volt, mivel az események felgyorsulását nem akarták, így a németekhez való viszonyuk az aggodalom és az elfogadás között ingadozott, ami jól mutatja a gorbacsovi külpolitika ellentmondásosságát. A szovjet külügyminisztérium szóvivője a német egyesülés irrealitásáról beszélt. Gorbacsov 1989. november 10-én Mitterrand-nak, Bushnak és Thatchernek egyaránt kifejtette aggodalmait, a helyzetet kaotikusnak és a következményeket megjósolhatatlannak ítélte, illetve arra hívta fel Kohl kancellár figyelmét, hogy a rendet mindenféleképpen tartsa fenn. Gorbacsov november 14-én telefonon beszélt Mitterrand elnökkel, aki közben megkapta Kohl üzenetét. A német kancellár megnyugtatta őt, így a szovjet vezető higgadtabban beszélt a francia elnökkel. Mitterrand így nyilatkozott: „számolni kell a nemzeti realitással, de nem (szabad) szétrombolni az egyensúlyt”.⁴³ A két vezető megegyezett abban, hogy a máltai találkozó után egy harmadik ország területén találkoznak. A francia–szovjet bizalmi kapcsolat jelentőségét mutatja, hogy Moszkvában még aznap fogadták Roland Dumas külügyminisztert, első nyugati vezető politikusként a berlini fal ledöntése óta. Gorbacsov örömmel üdvözölte a francia diplomatát és azt, hogy a francia elnök bizonyítékát adta a helyzet iránt érzett felelősségének. A francia diplomácia támogatta a szovjetek kezdeményezését, hogy Berlinben négyhatalmi találkozón beszéljék meg a kialakult helyzetet. Ezt Margaret Thatcher is támogatta a november 17-én Gorbacsovnak küldött válaszelevelében, és az események gyors változása miatt egyértelműen szükségesnek tartotta az érintett nagyhatalmak egyeztetését.⁴⁴

A francia politika sajátosságát mutatja Mitterrand elnök NDK-ba tett útja (1989. december 20–22.). A látogatást még jóval a berlini fal leomlása előtt megszervezték, de abban a kontextusban már teljesen más értelmezést kapott. Mitterrand ugyanakkor nem volt hajlandó lemondani azt, és ezzel az úttal is érzékeltetni kívánta, hogy nem történt olyan esemény, amely alapjaiban megváltoztatta volna a véleményét.⁴⁵ A kortársak véleménye szerint ezzel az úttal Mitterrand diplomáciai hibát követett el, de a francia elnök ragaszkodott a döntéséhez,⁴⁶ majd a politikai kezdeményezést az 1989. december 31-én elmondott beszédével tudta visszaszerezni.⁴⁷

Összegzés

1989 végére világossá vált, hogy a folyamatok az úgynevezett jaltai rendszer végéhez vezetnek, és egy új európai biztonsági és együttműködési rendszert kell kialakítani. A francia diplomácia természetesen azon volt, hogy Franciaország tekintélyét megőrizze, korábbi presztízsét megtartsa, hangoztatva azt, hogy Franciaország külpolitikája a kelet–nyugati kapcsolatok vonatkozásában De Gaulle-től Mitterrand-ig folytonosságot mutat, és a jaltai rendszer meghaladását kívánja elérni.⁴⁸ A berlini fal leomlása ugyanakkor a kelet–közép-európai rendszerváltozás újabb fejezetét nyitotta meg.⁴⁹ Francia részről a kapcsolatépítés

⁴³ Bozo 2005, 133 (11. lábjegyzet).

⁴⁴ Lásd Bozo 2005, 129–163.

⁴⁵ Bozo 2005, 163–167.

⁴⁶ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1996, 217.

⁴⁷ Lásd GARADNAI 2018.

⁴⁸ Bozo 2005, 2. Hubert Védrine levele Zbigniew Brzesinskinek, 1990. július 31.

⁴⁹ Bozo 2005, 375.

folyamatában a nyolcvanas évek elején megfogalmazott elveket vették figyelembe, és elsődlegesen a gazdasági kapcsolatok kiépítésére törekedtek, mivel így akartak új piacokat szerezni a francia cégeknek. E tekintetben hamar láthatóvá váltak azok a korlátok, amelyek a piactudomány és a tervgazdaság között fennálltak, így Párizs figyelme természetes módon irányult azon országokra (például Magyarország), amelyek hajlandónak mutatkoztak arra, hogy a nyugati kereskedelmi kapcsolataikat bővítsék.

A francia külpolitika szereplői 1988 nyarán felismerték a keleti nyitás szükségességét, és az év őszén a stratégiát is megfogalmazták. Párizs számára nem volt más választás, mint az, hogy mindezt látványossá és mindenki számára érthetővé tegyék, és az 1966–1968 közötti De Gaulle-i politikához hasonlóan Mitterrand elnök 1988 végével elkezdte a saját nyitási politikáját. Ez azonban lényegesen eltért a húsz évvel korábbitól abban, hogy a nyolcvanas évek végén a keleti országok nyugati nyitási politikája egyben a nyugati gazdasági (EGK, IMF, G7) és politikai szervezetekkel (ET) való kapcsolatépítéssel párosult, és a hidegháború alatt kialakult érdekkellenték (például COCOM-lista) feloldását szolgálta. Franciaország e területen komoly pozíciókkal rendelkezett, így valódi partnert jelentett a nyugati nyitási politika reményében partnereként jelentkező kelet-európai országok számára.

A fő ellentétet e tekintetben Európa „határai” jelentették, mivel a kelet-közép-európai országok igyekeztek kiszabadulni a szovjet hatalmi érdekszférából, miközben Párizs a *status quo* megőrzése érdekében igyekezett a Szovjetuniót is bevonni az európai politikába. Ennek a diplomáciai egyeztetésnek lezárásaként rendezték meg a párizsi konferenciát (1990. november 19–21.) az európai biztonságról, de láthatjuk, hogy 1990–1991 folyamán a francia keleti politika fő törekvése, az Európai Konföderáció terve kudarcba fulladt.

Irodalom

- AMAE (Archives du Ministère des Affaires Étrangères) Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6319. Hongrie.
- AMAE Cabinet du Ministre Dossier 1653. Réunion des Ambassadeurs dans les pays de l’Est (3–4 octobre 1988).
- AMAE Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6208. Visite de F. Mitterrand en Bulgarie.
- AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6318. N° 157. La style de Karoly Grosz. Paris le 14 novembre 1988.
- AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. N° 1219/Eu. Panorama hongrois 1988. Budapest, le 25 octobre 1988.
- AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. Note de synthèse. Visite officielle de M. Karoly Grosz.
- AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. TA N° 3266.
- AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. TD N° 23948 Visite officielle en France de M. Károly Grósz.
- AMAE Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6340. Note de synthèse. Visite officielle de M. Karoly Grosz (17–19 novembre 1988).
- AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6454. Visite de F. Mitterrand en Pologne.
- AMAE Europe Tchécoslovaquie (1986–1990) Carton 6550. TD 25037. Visite en Tchécoslovaquie de M. Le Président de la République.

- AMAE Europe URSS (1981–1990) Carton 6684. TD. 20490, 20492. Visite de M. Chevarnadze à Paris.
- AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5616.
- AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5619. Visite en URSS du Président de la République.
- BÉKÉS Csaba (2004): *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztjében, 1945–1990.* Budapest, Gondolat.
- BORHI László (2007a): *A nagyhatalmak kelet-közép európai politikája 1918 után.* Kutatási összefoglaló. Elérhető: www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=KTAUHD (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- BORHI László (2007b): Magyarország kötelessége a Varsói Szerződésben maradni – az 1989-es átmenet nemzetközi összefüggései magyar források tükrében. *Külügyi Szemle*, 6. évf. 2–3. sz. 255–272.
- BOZO, Frédéric (2005): *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande. De Yalta à Maastricht.* Párizs, Odile Jacob.
- BOZO, Frédéric (2009): “Winners” and “losers”: France, the United States, and the End of the Cold War. *Diplomatic History*, Vol. 33. No. 5. 927–956. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.2009.00818.x>
- CADN (Nantes-i Diplomáciai Levéltári Központ), Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l'Est (3–4 octobre 1988) N° 3468/EU.
- FAVIER, Pierre – MARTIN-ROLAND, Michel (1996): *La décennie Mitterrand. Tome 3. Les Défis (1988–1991).* Párizs, Le Seuil.
- GARADNAI Zoltán (2015): A magyar–francia kapcsolatok története az Antall–Boross kormány alatt (1990–1994). In *Veritas évkönyv 2014.* Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet. 414–417.
- GARADNAI Zoltán (2018): Mitterrand Európai Konföderációs terve (1989. december 31. – 1991. június 13–15.) In LUKÁCS István – MAJOROS István szerk.: *Közép–Európai arcképcsarnok. 20. század.* Budapest, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék. 63–80.
- GARADNAI Zoltán – SCHREIBER, Thomas (2008): A magyarországi rendszerváltozás a Quai d'Orsay szemével. *Külügyi Szemle*, 7. évf. 7. sz. 129–163.
- MITRACHE, Marius-Mirecea (2014): *La diplomatie de François Mitterrand et l'Europe Centrale-Orientale. L'enjeu de l'Europe Centrale-Orientale pour la diplomatie française dans le contexte de la question allemande.* Riga, PAF.
- MUSITELLI, Jean (2012): *François Mitterrand, architecte de la Grande Europe. Le projet de Confédération européenne (1990–1991).* DOI: <https://doi.org/10.3917/ris.082.0018>
- ROSÉ, Christophe (2014): *10 novembre 1989: Conférence de Presse de François Mitterrand à Copenhague.* Elérhető: www.mitterrand.org/10-novembre-1989-Conference-de.html (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- ROUSSEL, Éric (2015): *François Mitterrand. De l'intime au politique.* Párizs, Robert Laffont.
- RUPNIK, Jacques (1998): La France de Mitterrand et les pays de l'Europe du centre-est. In COHEN, Samy ed.: *Mitterrand et la sortie de la guerre froide.* Párizs, PUF. 189–222.
- SCHREIBER, Thomas (2000): *Les actions de la France à l'Est ou les absences de Marianne.* Párizs–Montréal, L'Harmattan.
- SCHREIBER, Thomas (2001): A francia külpolitika és Kelet-Európa. *Külpolitika*, Új folyam 7. évf. 1–2. sz. 99–111.
- SOUTOU, George-Henri (2001): *La guerre de Cinquante Ans. Les relations Est-Ouest, 1943–1990.* Párizs, Fayard.

Robák Ferenc

Franciaország és a V4: lehetőség vagy elszalasztott alkalom?

Franciaország és a Visegrádiak: egymásra találás a hidegháború végső szakaszában

Az Egyesült Államok a hetvenes–nyolcvanas években mindent megtett azért, hogy a szovjet birodalom összeomljon. Ugyanakkor maga sem hitt abban, hogy tevékenysége következtében a Szovjetunió oly radikálisan meggyengül, hogy elengedi közép-európai befolyási övezetét a nyolcvanas évek végére. A fejlemények annyira váratlanul érték, hogy az új demokráciák NATO-felvételét egy ideig tudatosan elodázta. Clinton elnök az 1994. januári NATO-csúcson azzal ellenezte az új demokráciák tagságát, hogy az új falak emelése konfrontációhoz vezetne az új Oroszországgal. Az Egyesült Királyság azzal volt elfoglalva, hogyan tartsa fenn egyszerre exkluzív atlanti kapcsolatait, s hozza ki a legtöbbet az európai együttműködésből, közben figyelmet fordítva az európai nagyhatalmak közötti egyensúlyra is. Közép-Európa kívül esett mindkét angolszász hatalom érdeklődésén.

Míg a NATO-tagságtól való távol tartást elsősorban stratégiai érvek alapozták meg, az Európai Közösségekbe történő felvételt főként rövid távú gazdasági érdekek indokolták. A klub tagjai ugyanis úgy gondolták, vállalataik a KGST összeomlását így is kihasználhatják, és a tőkeszegény gazdaságokban a privatizáció révén mind a viszonylag korszerűen működő vállalatokat, mind azok piacát az országok felvétele nélkül is megkapják. A térségre intenzíven egyedül az NSZK vezetése koncentrált, részben a történelmi kapcsolatok miatt, a német újraegyesítés reményében, részben pedig a hosszú távon jövedelmező gazdasági és geopolitikai előnyök kihasználása miatt.

Franciaországnak nem voltak közvetlen politikai vagy gazdasági érdekei Közép-Európában, a hidegháború éveit alatti külpolitikáját a régióra nézve csak a tágabb geopolitikai megfontolások vezették. Németország egyre növekvő gazdasági erejét az Európán belüli politikai vezető szereppel, az angol katonai szövetséggel és a történelmi francia–orosz együttműködéssel próbálta ellensúlyozni. Mitterrand elnök a végsőkig hinni akart Gorbacsovnak abban, hogy a Szovjetunió soha nem adja fel a kelet-európai *status quót*, és világháború árán sem engedi el az NDK kezét: így a francia vezetés nem volt felkészülve a rendszerváltások hullámára. Megelégedett azzal, hogy a pártpolitikai kapcsolatok alapján legalábbis kulturális-nyelvi téren jelen legyen a szovjet befolyási övezetben. Szimpatizált az ellenzékkel, de kínosan ügyelt arra, hogy a szovjet vezetéssel szemben ne feszítse túl a húrt.

A kényszerű szovjet kötelékeket – történelmi okokból is – leginkább Lengyelország és Magyarország próbálta lerázni vagy legalábbis lazítani. Az '56-os próbálkozásokat a szovjet vezetés még vérbe fojtotta, de az utána kezdődő reformfolyamatokat, a szovjet berendezkedéstől való fokozatos távolodást késleltetni igen, ám megakadályozni már nem tudta. A stratégiai szempontból kevésbé fontos Magyarországot kényszerből (a Szovjetunió az olajválságok költségeit sem tudta fizetni) és kísérletképpen engedte tesztelni, hogy lás-sa, hogyan vezethetők be a piacgazdaság elemei a politikai egypártrendszer körülményei között (Kína is alaposan tanulmányozta a modellt), Lengyelországot viszont a végsőkig próbálta hatalma alatt tartani.

A Szovjetunió gyors összeomlására Franciaország a közép-európai országokat illetően kettős módon reagált: egyrészt megpróbálta azokat a lehető legtávolabb távol tartani az európai közösségektől, mert jogosan tartott attól, hogy az európai családhoz való csatlakozásuk az újraegyesített Németországot erősíti. A szerzõt ebben az időben a párizsi katonai főiskolán érezhető aggodalommal arra kérték, fejtse ki egy előadás keretében, újraéled-e „Mitteleuropa”. A francia háritó magatartás a német újraegyesítés hátráltatásán túl az új demokráciák számára létrehozandó „Kelet-Európai Unió”, egy Szovjetunió nélküli KGST megvalósítására terjedt ki. Másrészt a háritás mellett a francia vezetés megpróbálta behozni a kapcsolatépítésben jelentkező hátrányát is. A rendszerváltásban élenjáró két közép-európai országnak, Lengyelországnak és Magyarországnak kivételezett kapcsolatokat ajánlott fel. Ez nemcsak abban mutatkozott meg, hogy a Quai d'Orsay kezelésében levő együttműködési alpból ez a két állam kiemelkedően profitálhatott, hanem abban is, hogy a francia gazdasági minisztérium csak ennek a két országnak nyitott keretet a demokratikus átalakítás elősegítésére. Ez lengyel viszonylatban a Francia–Lengyel Alapítvány, a magyarban a Francia–Magyar Kezdeményezések létrehozását jelentette. Céljuk egyre inkább az önkormányzati rendszer erősítésére, a frankofón szálak erősítésére irányult. Ezekre az évekre tehető a kelet-közép-európai országoknak a Frankofónia Szervezetéhez – különböző formában – történő csatlakozása is.

Az átmeneti korszak után Franciaország is beállt Kohl kancellár mögé az európai közösségeknek az új demokráciákra való kiterjesztésében. Egyetértett a regattaelvvel is, vagyis hogy az új államok felkészültségüknek megfelelően egyenként csatlakozhassanak az európai családhoz (ez lassabb és fokozatosabb integrációt jelentett volna). Csehszlovákia kis késéssel, a szétválás terhével is megküzdve csatlakozott a két éltanulóhoz, s ezzel létrejött az a tömb, amelyet Visegrádi Együttműködésként ismer a világ Antall József magyar miniszterelnök kezdeményezése óta.

Kegyelmi állapot volt a kilencvenes évek elejének korszaka. A visegrádi országok a korábbi évtizedek alatt összegyűlt hatalmas energiával, a lemondásoktól sem félve vágtak neki azoknak a változásoknak, amelyek alkalmassá tehették őket a szabad európai országok közösségébe történő beilleszkedésre. Számukra mind geostratégiai, mind politikai-gazdasági-kulturális szempontból létfontosságú volt a kapcsolatok elmélyítése az európai építkezés két kulcsállamával, Németországgal és Franciaországgal. Jól átgondolt megfontolás volt az is, hogy a piacgazdaság kiépítésével együtt járó átrendeződés során a tulajdonosi struktúra a lehető legkiegyensúlyozottabb legyen, és ne csak – az egyébként szívesen fogadott – német beruházások domináljanak.

Franciaország ekkor már partner volt ezekben a törekvésekben. A kilencvenes évek elején a régiónak szánt francia ipari beruházások fele például Magyarországra érkezett (mint olyan

országba, amely a piacgazdaság kiépítésében a legtovább haladt a szovjet uralom idején), s a francia ipar csak innen kiindulva lépett tovább a többi közép-európai piacra. A francia– lengyel stratégiai kapcsolatok hosszú múltra tekintettek vissza, s a versailles-i békerendszer óta a Magyarország körüli országokkal is hagyományos volt az együttműködés, a magyar nyitás azonban új felismerés eredménye volt, meghaladta a történelmi beidegződéseket, új korszakhoz új szövetségi politikát rendelt francia oldalról is. Ennek volt eredménye az ipari beruházásokon kívül például a budapesti impozáns Francia Intézet felépítése is.

A kezdeti fellángolás után: rutin és konfliktusok a 2000-es években

A rendszerváltás lendülete a csatlakozási tárgyalások, majd a közös uniós együttműködés éveit alatt megcsappant, a lelkesedést a mindennapos realitások józan felismerése váltotta fel. A francia magántőke kihasználta az evidens lehetőségeket, az állam azonban nem lépett fel a kilencvenes években látott ambiciózus módon a politikai-gazdasági befolyás növelése érdekében.

Franciaország térségbeli érdeklődése a kezdeti lendület után megtorpant, a kezdeti pozíciószerezés után profilját tisztította, néhány érdekeltségét feladta (lásd a magyar élelmiszeripart), megelégedett a meglévő piaci részesedéssel. Figyelme a gazdasági nehézségek legyőzésére, Európán kívüli befolyásának érvényesítésére irányult. Mivel Európán belül – különösen a gazdasági válság idején – nagyobb sikerekre nem számíthatott, a krónikus költségvetési deficit miatt Németország jó szándékára kellett hagyatkoznia, defenzívába szorult, és olyan területeken nyitott, amelyek több sikerrel kecsegtettek. A kétezres évek elején Franciaország látványosan visszatért az észak-atlanti szövetségbe, a neokonzervatív politikának megfelelően a korábbiaknál nagyobb szerepet vállalt a világ – számára stratégiaiilag fontos – régióiban. Kifejezetten aktív volt a líbiai háborúban, és a korábrinál bátrabban vállalta fel a szubszaharai fegyveres konfliktusok kezelését. Természetesen ezek a katonai akciók hozzájárultak a francia gazdasági érdekek védelméhez is, mint az atomenergia szektorában uralkodó Areva uránbányáinak biztosítása, a Total érdekeltségeinek védelme stb.

Franciaország és Közép-Európa országai között a kölcsönös előnyöket nyújtó együttműködési formák mellett a kezdeti lelkesedés után jelentkeztek az egymásnak ellentmondó érdekek, illetve az ebből származó konfliktusok. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet befolyás alól történő megszabadulás után néhány kelet-közép-európai tagállam minimum ugyanolyan fontosnak tartja az atlanti kapcsolatokat, mint a kitérő európai csatlakozást. 2003 februárjában néhány északi EU-tagjelölt a kibontakozó iraki válság ügyében a hangoztatott francia fenntartások helyett inkább USA-párti megnyilatkozásokat tett. Chirac elnök ezért tette meg híressé vált kiszólását, miszerint „okosabban tették volna, ha csendben maradnak”. Az a tény, hogy a francia elnök 2004 februárjában, a „Big Bang-csatlakozás” hajnalán Budapestet választotta a térséget illető nagy európai beszédének színhelyéül, minden bizonnyal következménye volt annak, hogy Lengyelország és a balti államok buzgón kiálltak az amerikai intervenció mellett.

A stratégiai nézeteltérések mellett gazdasági téren is jelentkeztek az eltérő érdekek. A közép-európai országok az egyre fejlettebb, egyre nagyobb hozzáadott értéket termelő beruházásokat várták, Franciaország pedig a magas munkanélküliség okozta szociális feszültségek és az érdekvédelmi szervezetek erőteljes fellépése közepette ódzkodott az ilyen

befektetői lépésektől. Gondot okozott a kelet-közép-európai munkavállalók francia piacon – elsősorban a szolgáltatások területén – történő megjelenése is. Az olcsó közép-európai munkaerő feltűnése már rögtön a „Big Bang”, az új demokráciák 2004-es csoportos csatlakozása után problémaként jelentkezett, amikor is a „lengyel vízvezetékcszerelő” szitokszóvá, a szociális dömping megjelenési formájává vált Franciaországban, rossz hangulatot teremtve a 2005-ös európai alkotmányozási vitához is. A feszültségeket azóta is elsősorban az okozza, ha az olcsóbb munkaerő után a munkásokat kiközvetítők és alkalmazók nem fizetik ki a fogadó ország normái szerinti béreket és terheket, így nem tisztességes előnyt élveznek.

A stagnálás elnöki periódusai után új remény: Emmanuel Macron

Az új francia elnök örökölte a Keletre történő iparáttelepítés, delokalizáció problémáját, s az olcsó közép-európai munkaerő mind tömegesebb megjelenése okozta elégedetlenséget a francia munkavállalók körében. Figyelmeztetés volt számára a Whirlpool esete, amely az elnökválasztási kampányban nagy szerepet kapott. A multinacionális vállalat ugyanis Amiens melletti üzemének bezárása, a kétszáznál több alkalmazott elbocsátása, a termelés Lengyelországba telepítése mellett döntött. A szakszervezeti tiltakozások nyomán a választási kampány főszereplői intézkedéseket ígértek a helyzet kezelésére. A megválasztott Macron-adminisztrációnak komoly politikai és pénzügyi erőfeszítésekre volt szüksége, hogy az alkalmazottak sorsát rendezze, és más, életképes termelést hozzon a helyszínre.

Az új elnöki csapat eredményeket akart elérni a szolgáltatásimport területén is, így született kompromisszumos megállapodás az 1997-es EU-irányelv módosításáról 2018 őszén az Európai Unió Tanácsában. Az új irányelv egyrészt garantálja, hogy egy országban a különböző formában foglalkoztatottak egyenlő elbánásban részesüljenek, ugyanakkor az unión belüli szolgáltatások szabad mozgása is megvalósulhat. A közlekedési szférát egyelőre kihagyták a megállapodás hatálya alól, mert az érdekek itt nagyon élesen szembenállnak egymással, s a szakértők is nehezen tudják a kérdést megközelíteni (a szféra természetéből következően nehéz meghatározni, hogy a közlekedésben és szállításban közreműködők mikor melyik tagállam munkaügyi illetékessége alá tartoznak).

A fenti problémák kezelése a hírek szerint központi helyet foglalt el a megválasztott francia elnök és a viseigrádi négyek felső szintű találkozásán, miközben deklarációk szintjén a kapcsolatok dinamizálására vonatkozó szándékok fogalmazódtak meg. A frissen megválasztott francia elnök a 2017 júniusában rendezett Európai Tanács margóján találkozott a viseigrádi miniszterelnökökkel. Emmanuel Macron már a találkozó előtt kritizálta „egyes európai vezetők” magatartását, akik „háttal fordítanak Európának”, nem tisztelik az értékeket, csak cinikus megközelítéssel a források elköltésére koncentrálnak. Az ilyen beharangozó után nem meglepő, hogy egyes tárgyalópartnerek fenntartásokkal fogadták a francia álláspontot.

Az a tény, hogy ezen a francia-V4 csúcson a stratégiai érdekek helyett egy – a francia közvéleményt foglalkoztató – munkaerőpiaci részkérdés uralta a megbeszéléseket, rámutat arra a gondra, amellyel a 21. század politikusai küzdenek, vagyis a pillanatnak való megfelelés kényszerére. A négy-öt éves választási periódusok nehezen engedik meg a távlatokban, víziókban való gondolkodást, a hosszú távú állami érdekek képviselését. A tömegkommunikáció tartalmának és eszközrendszerének fejlődése egyre szélesebb köröket von

be a döntéshozatalba, legalábbis a választások időszakában, s az egyszerű, a többség által jobban érthető – sokszor meghatározhatatlan források által manipulált – üzenetek jobban célba érkezők, mint a megalapozott szakmai érvelések. Könnyen kialakulhatnak olyan kommunikációs buborékok, amelyeknek inkább a virtuális világhoz van közüük, s nem a valósághoz. A politikusok ilyen körülmények között gyakran még akkor is a virtuális világ által követelt magatartásnak kénytelenek megfelelni a választópolgárok, a közvélemény nyomásának engedve, ha egyébként látják, hogy a hosszú távú érdekek mást követelnének. Véleményem szerint ebben a csapdában vergődnek a francia–V4 kapcsolatok is.

Közös érdekek a francia elnök Európa-politikájának meghirdetése, a Sorbonne-beszéd alapján

A vázolt nehézségek ellenére mégis milyen perspektívájuk lehet a francia–V4 kapcsolatoknak? Vegyük sorra, milyen szerepük lehet a visegrádi országoknak a francia elnök Európára vonatkozó – a Sorbonne Egyetemen 2017 szeptemberében részletesen kifejtett – víziójának megvalósításában.

Egyértelműen pozitív fogadtatásra találhat Macron elnök felvezetése, miszerint az európai építkezésben a szinte polgárháborús belső harcok helyett egy „Erős Európa” megvalósítására kellene koncentrálni. Meg kell jegyezni, hogy a 2011-es magyar uniós elnökség szlogenjeként maga Orbán Viktor miniszterelnök választotta az „Erős Európa” célkitűzést.

Az európai közös szuverenitás erősítésének a francia elnök szerint hat kulcskérdése van.

I. A biztonság megerősítése, ami az európai közös védelemtől a kibertér jobb ellenőrzéséig számos területre kiterjed.

Itt elég egyértelmű a helyzet: a visegrádi államok üdvözlötték a közös európai védelem erősítését, a hadseregek együttműködésének intenzifikálását. Az Európa Tanács kiberbűnözés elleni egyezményének pedig nem véletlenül „budapesti egyezmény” a neve, a visegrádi országok ezen a téren is aktívak a szabályok kidolgozásában és betartásában.

II. Európa külső határainak – az értékek tiszteletben tartása melletti – ellenőrzése.

Talán ez a legtöbb vitát kiváltó és a legtöbb félreértést generáló kérdés. Magyarország még a 2015 nyarán bekövetkezett szárazföldi migrációs és menekülthullám előtt felhívta a figyelmet arra, hogy a mediterrán térségben jelentkező problémára csak az egész európai kontinens közös fellépése lehet a válasz. A szerző, aki ebben az időben az Európa Tanács melletti magyar állandó képviselőt vezette, egyedül maradt annak a máltai javaslatnak a támogatásában, amely a szervezet 2015. évi – májusi – miniszteri értekezletének napirendjére kívánta venni a kérdést. Az ukrainai fejlemények teljesen elterelték a tagállamok figyelmét ennek az egyre égetőbbé váló problémának a megoldásáról. Az alapvető visegrádi megközelítés a válság súlyosbodásának idején is az volt, hogy először a határok ellenőrzésére kellene koncentrálni, s csak utána foglalkozni a már bejutottak és a jövőben

beutazni szándékozók elosztásával. Ma sincs igazán eltérés a mérvadó francia és visegrádi álláspontok között: mindenki egyetért az életüket mentők oltalmazásával, a gazdasági bevándorlás megszüréseével, a menekülők anyaországainak stabilizálásával, illetve a gondok helyben történő megoldásával.

A fő problémát az okozza, hogy a kérdés a politikai kommunikáció egyik fő témája lett a legtöbb európai országban. Egyes európai vezetők a hangsúlyt a határok védelmére, mások a határokon bejutott tömegeknek a szolidaritáson alapuló elosztására tették. Az álláspontok elszakadtak a valóságtól, a kommunikációs, virtuális térben a végletekig túlzásokba estek, felnagyították a megközelítések közötti eltéréseket, miközben a hatóságok mindenütt a közös európai szabályoknak és értékeknek próbáltak megfelelni ténykedésük során. Az érzelmek lecsendesülése, az egyes tagállami választások utáni nyugodtabb helyzetben, az Iszlám Államhoz köthető terrorcselekmények ritkulása után remélhető, hogy a közös európai cselekvésben és politikai megközelítésben is végre a valós érdekek és értékek érvényesülnek, aminek már ma is számos jele tapasztalható. Megállapítható tehát, hogy a francia elnök által felvázolt cselekvési terv második pontját illetően sincs tényleges vita a felek között.

III. A biztonság megerősítése az európai külpolitikai együttműködés által, mely célul tűzi ki a válságövezetek stabilizálását, ezen országok megsegítését, különösen az oktatás, az egészségügy és az energiapolitika terén. Ez a pont egyenesen következik az előzőből.

A visegrádi országoknak történelmi okokból természetesen kisebb az affinitásuk az Emmanuel Macron által felvázolt afrikai partnerségi politika iránt, de éppen a migrációs kihívások erősítették meg az ő érzékenységüket is ezen a téren, s meggyőződésüket, hogy a korábbiaknál jóval intenzívebben kell részt vállalniuk ezekből az erőfeszítésekből.

IV. Az európai szuverenitás biztosítása terén a francia elnök szerint a fő feladat az ökológiai kihívásoknak való megfelelés, az európai energiapiac egységesítése, az összeköttetések minél szélesebb körű kiépítése, az élelmiszer-ellátási önállóság kapacitásainak megőrzése.

A közép-európai országokban is egyre terjed a nem szénhidrogén-alapú és a megújuló energiaforrások kiépítése, az energiaforrások közötti összeköttetés javítása pedig kifejezetten prioritás ebben a régióban, már csak az orosz függőség csökkentése érdekében is. A közös agrárpolitika alakítását illetően pedig az unión belül talán Magyarország a francia elképzelések legfőbb támogatója, tehát a negyedik pontot illetően sincsenek összebékíthetetlen álláspontok.

V. Az európai digitális forradalom megvalósítása, ami kiterjed a közigazgatásra, a gazdaságra, a társadalmi élet minden területére.

A 2004-ben csatlakozott tagállamok nem hátránnyal, inkább előnnyel indulnak ezen a téren, mivel 21. századi fejlődésük során átugranak egyes fejlődési szakaszokat. Elég csak arra gondolni, hogy a vezetékes telefónia hálózatának szerény kiépítettsége miatt a mobiltelefonok

használata ezekben a tagállamokban elterjedtebb, mint sok – náluk fejlettebb – tagállamban. Franciaországnak is némi késlekedést okozott az internet kiépítésében, hogy ezzel le kellett mondani a maga korában forradalmi, ám később elavulttá váló Minitel-rendszerről. Megállapítható tehát, hogy a visegrádi országok ezen a téren is partnerek, sőt egyes területeken mozdítóerők is lehetnek.

VI. Az európai szuverenitás fő záloga végül a gazdasági-pénzügyi erő, amelynek biztosítása részben az előző feladatokból fakad. A francia elnök itt nagy szerepet szán az eurózóna körüli centrumnak. Fontos feladatnak tartja a munkanélküliség – amely az eurózónában minden ötödik fiatalot sújt – csökkentését, egy hosszú távú gazdaságpolitikai stratégia megvalósítását, az adópolitika harmonizálását és közös szociálpolitika elfogadását.

A gazdasági-pénzügyi fejlődés elősegítése természetesen a visegrádi országokban is prioritás. Gazdaságuk dinamikája – részben a közösségi segítségnek, részben a sokszor lemondásokon alapuló modernizálásnak köszönhetően – az uniós átlagnál magasabb. A gazdasági fejlettség különböző stádiumaiból azonban komoly eltérések is fakadnak: például az eurózónához csatlakozás csak komoly előkészítés után lehet eredményes és mindenki számára előnyös, de a munkanélküliség problémája is máshogy jelentkezik ebben a régióban. Európa keleti és nyugati felének egyesítése hatalmas történelmi tett, de főként ezen a gazdasági területen hordoz még fel nem oldott ellentmondásokat, amelyek kezelése türelmes hozzáállást követel. Így lehet elérni a kompromisszumos megoldásokat például a korábban említett közvetített munkaerővel kapcsolatban is. Folytatni kell az egyeztetéseket az olyan területeken, ahol egyelőre nincs közösségi politika, de fontos hatása van az egységes gazdasági fejlődésre, mint az adópolitika. A társasági adót illetően például jelentősek az eltérések a tőkeexportőr és a beruházásokat fogadni szándékozó országok között, de ez nem csak kelet–nyugati probléma (lásd a nyugat-európai „adóparadicsomokat”). A visegrádi országok ugyan intenzíven törekednek a csatlakozáskor meglévő történelmi gazdasági-szociális hátrány ledolgozására, de ez csak igen lassan megy, így számítani kell arra, hogy a harmonizálási törekvések mind a munkabérek, mind a szociális ellátások terén hosszú időt vesznek igénybe. A hatodik pontot illetően tehát számolni kell az eltérő megközelítésekkel, a következő pénzügyi költségvetést illető vitákkal, de ezek az eltérések hosszabb távon eredményesen harmonizálhatók. Franciaország számára mindenképpen előnyös, ha erősíti gazdasági együttműködését a térséggel, hiszen az elősegíti a francia termékeknek erre az el nem hanyagolható piacra jutását, az itt található kreativitás pedig hozzájárul a francia termelés hatékonyságának növeléséhez.

A kereskedelem a visegrádi országokkal minden bizonnyal javítható, hiszen Franciaország Magyarországon csak a hetedik, Csehországban és Lengyelországban ötödik, Szlovákiában pedig csak a harmincadik (!) partner. A tőkebefektetéseket illetően Franciaország az ötödik Magyarországon és Csehországban, és csak a tizenharmadik Szlovákiában. Lengyelországra – piaca, lakossága nagysága miatt is – nagyobb francia figyelem jut, a hivatalos számok szerint Franciaország a 3-4. befektető, de a leányvállalatok hozzájárulását leszámítva már a második Németország mögött. (Innen is látható, hogy a fenti számokat némileg torzíthatja a kereskedelmi és beruházási tevékenységek multinacionális jellege, amikor a forgalom ugyanannak a vállalatnak másik országbeli vállalatán keresztül zajlik.)

Közös érdekek fedezhetők fel Macron elnök azon tézisét illetően is, hogy az Unió legfontosabb összetartó ereje a közös kulturális-tudományos-oktatási háttér, amelyet a soknyelvűség csak erősít. A visegrádi országok mindegyike síkra száll a közös kulturális értékek megőrzését illetően; a soknyelvűségben lehetőséget látnak a domináns hatalmak befolyásának diverzifikálása és az ellensúlyok képzése érdekében tett erőfeszítések segítségével; az oktatási együttműködést pedig az európai építkezés sikerágazatának tartják. Franciaország nem feledheti el, hogy a kilencvenes években milyen nagy energiával és hatékonysággal járult hozzá a francia kultúra, nyelv és közigazgatási szemlélet közép-európai elterjesztéséhez. Nem kellene ezeket az eredményeket és a franciaszimpatizánsokat veszni hagyni, magukra hagyni. E sorok írója meglehetősen egyedül érezte magát a kezdetekben, amikor az Európa Tanácsban kezdeményezte a frankofón nagyköveti csoport megalakítását.

Az Európa jövőjére vonatkozó elképzelések közül csak egyetértéssel találkozhat a francia elnök azon szándéka is, hogy a feltételek megteremtése után sort kell keríteni a Balkán országainak európai integrációjára is, ami a kontinens stabilitásának és biztonságának fontos faktora.

Az európai politikai tér fejlődését, a következő európai választásokra történő felkészülést illetően a francia elnök elképzelései elsősorban a jelenlegi európai pártcsaládokban kerülnek valószínűleg megvitatásra, s nem kelet–nyugati politikai keretekben.

Demokráciadeficit mint a kapcsolatok fejlesztésének akadálya?

A Sorbonne-beszéd összegzése jól demonstrálja, hogyan akadályozza meg a virtuális, kommunikációs világ a valós érdekek által indokolt folyamatokat: a végkövetkeztetés legfontosabb állítása, hogy a bizonyos tagállamokban felfedezni vélt antidemokratikus tendenciák az európai építkezés végét jelzik, így a legfontosabb feladat ezek leküzdése és a demokrácia megőrzése.

Kétségtelen, hogy a politikai rendszer az Európai Unió államaiban eltéréseket mutat, az európai értékek, a demokrácia definíciója azonban elég homályos az *acquis communairesben* (közösségi jogban). Nem véletlen, hogy még a lisszaboni szerződés életbe lépése után is nagy nehézségekkel találkoznak az európai intézmények a demokratikus vívmányok számonkérése terén. Az európai pártcsaládok sem értenek egyet a pontosan követendő modellben, még saját berkeikben sem. Amíg szabadok a választások, működik az igazságszolgáltatás és leválthatók az aktuális kurzus pártjai a hatalomból, nehéz azt állítani, hogy valamely állam vezetése úgy lépte át a demokrácia határait, ami miatt nincs többé helye az európai családban. A harmincas évek Európájának emlegetése így inkább megbélyegzésnek tűnik, s nem a tényleges helyzet elemzésének.

Az Európa Tanács szakértői és politikai monitoringmechanizmusai éveken át tartó vizsgálatuk során sem találtak olyan elemeket a magyar politikai rendszerben, amelyek súlyos aggodalomra adnának okot a demokrácia állapotát illetően. A lengyel alkotmánybíróági állapotokkal kapcsolatos, a Velencei Bizottságban megfogalmazott vélemény – amelyet maga a lengyel kormány kért – sem vezetett olyan eredményre, mely egyértelmű képet alkotott volna a kialakult helyzetről. Az Európai Parlamentben is indultak vizsgálatok a lengyel

és magyar intézkedések nyomán, de ezek még folyamatban vannak, s erősen pártpolitikai dimenziót kaptak. Nincs tehát olyan egyértelmű álláspont, amely e két országnak a politikai kommunikáció terében a „nem kellően demokratikus” skatulyába történő besorolását indokolná.

Azt se feledjük el, hogy az egységesítési folyamat ellenére ma még nem tartunk az Egyesült Európai Államok modelljénél, a tagországok szuverenitásuknak még mindig kis százalékát gyakorolják a többiekkel közösen. Ezt a tényt néhány politikus és média gyakran elfedi a közvélemény előtt, amely azután egyes negatív jelenségek láttán Brüsszelt okolja saját vezetői helyett.

A migrációs kérdés vizsgálatánál láthattuk, hogy a tényleges cselekedetek és a kommunikációs világ elemei mennyire távol esnek egymástól. A visegrádi négyek álláspontja a teendőket illetően nem sokban különbözik az őket leghangosabban bírálókétól. Az más kérdés, hogy miért vállalják el tudatosan a fekete bárány szerepét, mert ebben minden bizonnyal belpolitikai szándékok is vezérlik őket. Ugyanennyi erővel megtehetnék, hogy besimulnak az általános európai közbeszédbe, és hangoztatnák a befogadás értékeinek tiszteletét. Elfogadhatnák a már bejutottak kvóták szerinti újra és újra elosztását, hiszen erőszakkal sem lehetne a válságövezetekből érkezetteket arra kényszeríteni, hogy olyan országban maradjanak, ahol nem szeretnének élni. Ha mégis kényszerítenék őket, akkor az az egyik legfontosabb vívmányt, a személyek szabad közlekedésének elvét sértené, és a schengeni rendszer végét jelentené. Márpedig ez a szabad helyváltoztatás talán az európai közvélemény számára a legkönnyebben érthető vívmány, a válasz arra, hogy mi is az európaiságból fakadó legnagyobb szabadságélmény.

Az európai közös építkezés népi megvitatásáról szóló javaslat is szép és konstruktív, mint ahogyan az volt az európai „alkotmányról” folytatott vitasorozat is, de annak is az volt a tanulsága, hogy ilyen bonyolult témáról igen nehéz olyan következtetésekre jutni, amelyeket minden tagállam közvéleménye elfogad. Emlékezzünk csak az ilyen referendumokra, amelyek a „rég” tagállamokban jártak kudarccal, miközben a közép-európai „új” tagállamok polgárai még mindig a leginkább Európa-pártiak. Sokkal inkább a megtalált szabadság, mint a kohéziós alapok juttatásai miatt, hiszen például az Erasmus-program sokkal kézzelfoghatóbb számukra, mint a különböző területekre beérkező felzárkóztatási alapok. Nem kellene tehát abból sem ideológiai kérdést csinálni, hogy melyik tagállam milyen mértékben lelkes az ilyen vitasorozat iránt.

Állításom tehát az, hogy a politikai kommunikáció világa bizonyára hasznos minden fél számára – hiszen különben nem így építenék fel a téziseket –, de a közös érdekek feltérképezésénél nem ebből a virtuális világból kellene kiindulni, hanem az érintett európai államok tényleges érdekeiből. Több közép-európai országban az a virtuális kép él a francia vezetésről, hogy az általuk ismert sematikus politikai palettán a szélsőséges liberális álláspontot fogadja el. Nem veszik észre, hogy a legutóbbi választások – legalábbis időlegesen – felülírták az eddig ismert képleteket, az új parlamenti többség elfoglalta a központi erőteret, amivel egyelőre sem a hagyományos bal-, sem a jobboldal nem tud még mit kezdeni. Hasonló elképzeléseket fejtett ki egyébként néhány éve a magyar miniszterelnök is, miszerint a stabil kormányzás záloga ennek a központnak az elfoglalása.

V4: lehetőség az európai építkezésben betöltött francia szerep erősítésére

A fentieknek megfelelően mind Franciaországnak, mind a visegrádi négyeknek el kellene fogadniuk, hogy szükségük van egymásra, a kapcsolatokat erősíteni kell, ami hozzájárul majd a félreértések tisztázásához is. Arra sem érdemes játszani, hogy a közép-európai partnerek közötti álláspontkülönbségek majd kioltják a közös érdekek megjelenítését. A Visegrádi Együttműködés többek között annak köszönheti életerejét, hogy nem intézményesült, nem kényszerítette a tagállamokat olyan álláspontok elfogadására, amelyekkel nem értettek egyet. Eltérő felfogás esetén azt a témát mellőzték, s a közös érdekekre koncentráltak. Látható, hogy az Európai Unió belül ezek a regionális együttműködések fontos szerepet játszanak az álláspontok artikulálásában, könnyebb ilyen előzetes regionális egyeztetések után harmonizálni 28 ország érdekeit, mint egyenként számba véve azokat.

A Sorbonne-beszéd szerénységet tükröző momentuma volt az a megállapítás, hogy Franciaország nem törekedhet olyan domináns szerepre, amely diktálhatná a tagállamoknak, mit kell tenniük, és mit nem, de törekedhet a dinamizálást elősegítő kezdeményezések megtételére. A közép-európai államok is tisztában vannak azzal a pozitív szereppel, amelyet a francia–német tengely eddig is játszott az európai építkezésben, s amely szerep a brexit, az egyik nagy tagállam távozása után csak erősödhet. Ezt a vezető szerepet azonban a többiek érzékenységének és érdekeinek tiszteletben tartásával kell játszani, és nem dominálhat a korábban említett „okosabban tették volna, ha csendben maradnak” hozzáállás. Az ilyen érzelmi megközelítés ma sem vezethet eredményre, ezért nem célszerű például a 2017. júniusi csúcstalálkozó ellentéteket feltáró jellegéből arra a következtetésre jutni, hogy az ellenkező álláspontot képviselő államokat ki kellene zárni a felső szintű tárgyalásokból, ki kellene hagyni például a térséget érintő látogatásokból.

A visegrádi négyek csak egyetérthetnek a macroni összegzés második állításával, amely szerint a demokrácia és a jogállamiság mellett erősíteni kell a közös piac eredményeit, egyszerűsíteni és így hatékonyabbá tenni a mechanizmusokat, mert a konvergencia térsége jobban fogja szolgálni a tagállamok érdekeit, mint az egymás közötti verseny. Ez is olyan terület, ahol érdemes lenne a 2004-ben csatlakozottak véleményét fokozottan figyelembe venni, hiszen még mindig friss szemmel néznek a mechanizmusokra, így sok hasznos javaslatuk lehet.

Felsorakoztattuk a francia–V4 együttműködés erősítése mellett szóló érveket. Történelmi mulasztás lenne a feltáruló, kölcsönös előnyöket nyújtó lehetőségek ki nem használása. Optimizmusra ad okot, hogy például francia–magyar viszonylatban annak ellenére is megmozdultak a dolgok, hogy az ideologikus, virtuális térben igen nagyok még az ellentétek. A párbeszéd felvétele, az európai ügyek miniszterének, illetve a külügyminisztérium illetékeseinek budapesti látogatása reményt ad arra, hogy nyugodtabb időszakban, például a magyar választások után új fejezet nyílhat a kapcsolatokban.

Matthieu Boisdrón

Hiábavaló látogatás? Raymond Barre miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)

Az 1970-es években a Kelet- és Nyugat-Európa közötti enyhülés légköre lehetővé tette Magyarországnak számára, hogy teljesen új diplomáciai szerepet játsszon a hidegháborús Európában.

Az 1956. október 25-én a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP), majd 1956. november 2-ától az újonnan megalakult Magyar Szocialista Munkáspártnak (MSZMP) az élére megválasztott Kádár János vezetése alatt álló Magyarország – azért, hogy biztosítsa belső stabilitását az 1956 októberében és novemberében történt felkelés kudarca után – fokozatosan egy sajátos, a keleti tömb országaiénál kevésbé szigorú gazdasági, társadalmi és politikai berendezkedést alakított ki. Ez a rendszer, amely az 1968 januárjában bevezetett „új gazdasági mechanizmussal” jutott érvényre, hamarosan a kissé ironikus „gulyáskommunizmus” néven vált ismertté. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) záróokmányának 1975. augusztus 1-jén, Helsinkiben¹ történt aláírásán Magyarország – a szocialista országok között a legvidámabb barakk – képes volt közvetítői szerepben fellépni, kiállni a nyugati vezetők elé, valamint tárgyalásokat kezdeni az európai szociáldemokrata pártok vezetőivel.² A belföldön kibontakozó és a nemzetközi téren tapasztalható enyhülés ekkor találkozott egymással.³ François Mitterrand, a francia szocialista párt első titkára 1976. május 24. és 29. között látogatást tett Magyarországra, ahol Kádár János fogadta.⁴ Kádár egyébként ekkoriban kezdett el nyugati országokba látogatni: Bruno Kreisky szocialista kancellár meghívására 1976. december 6–8-ig Ausztriában tartózkodott, ahol Rudolf Kirchschräger szövetségi elnök fogadta. Giulio Andreotti miniszterelnök meghívására 1977. június 7–9-ig Rómába utazott, és találkozott Giovanni Leone köztársasági elnökkel,

¹ A záródokumentum első része egy tíz elvből álló lista, amely a részt vevő államok közötti kapcsolatokat szabályozza (a „tízparancsolat”). Egyébként az EBEÉ hatásköre három „kosárra” osztható fel: 1. bizalomépítő intézkedésekről, a biztonság és a leszerelés egyes aspektusairól szóló dokumentumok; 2. együttműködés a gazdaság, a tudomány és a technika, valamint a környezetvédelem terén; 3. együttműködés a humanitárius és egyéb területeken.

² „Az 1970-es években egyedül mi léptünk kapcsolatba, Kádár János egyetértésével, a nyugat-európai szociáldemokrata pártokkal. Más szóval, a szociáldemokrácia iskoláját jártuk. Szoros kapcsolatban álltunk az SPD-vel, a francia szocialista párttal, az angolokkal, Felipe Gonzalezzel.” Horn Gyula szóbeli közlése 1992; MINK–SZUREK 1999.

³ Lásd GARADNAI 2005, 123–139.

⁴ Lásd BONNIN 2014; Magyarországi utazás. Közös közlemény... 1976, 14–15; MITTERRAND 1977, 21.

Amintore Fanfanival, a Szenátus elnökével, valamint Pietro Ingráóval, a Képviselőház kommunista elnökével. Látogatása végén, június 9-én még VI. Pál pápával is megbeszélést folytatott. Ezután, július 4-től 7-ig Bonnba látogatott, ahol Helmut Schmidt, az NSZK kancellárja fogadta – aki tovább folytatta elődje, Willy Brandt *Ostpolitikját* – és találkozott Walter Schell-lel, az NSZK elnökével is.⁵

Franciaország meglehetősen érdekes tárgyalópartnernek bizonyult. A saját tömbjében, Magyarországhoz hasonlóan, speciális álláspontot képviselt: a NATO⁶ kissé különálló tagjaként kezdeményező és vezető szerepet játszott az Európai Gazdasági Közösségben egy olyan időszakban, amikor a tagállamok a szervezet „mélyítésén” dolgoztak.⁷ De Gaulle-nak az 1960-as években megkezdett, közép- és kelet-európai politikája ellenére az 1956-os forradalom leverése, valamint Budapest részvétele az 1968-as Csehszlovákia elleni intervencióban – még ha azt megelőzően közvetítői szerepben próbált is fellépni – nem tették lehetővé Párizs számára, hogy elmélyítse ezt a félénk nyitást.⁸ Ezenkívül a két világháború közötti, Franciaországgal szövetséges volt regionális hatalmaktól eltérően, amelyek a szovjet befolyás ellenére még mindig franciabarátok maradtak, mint például Lengyelország⁹ és Románia,¹⁰ az első világháború után függetlenné váló Magyarországhoz fűződő kapcsolatoknak soha nem volt valódi súlyuk. Paradox módon a Budapest és Párizs közötti bilaterális kapcsolatok szerények voltak ugyan politikai és gazdasági téren,¹¹ ám régi hagyományokra tekintettek vissza szellemi és kulturális téren.¹² Ez igazi előnyt jelentett, hiszen a párbeszéd mindig is jelen volt, csak éppen sok javítanivaló maradt rajta.

Ilyen körülmények között érkezett Raymond Barre Budapestre, megelőzve az NSZK kancellárját, Helmut Schmidtet (1979. szeptember 4–6.), az Egyesült Államok alelnökét, George H. Busht (1983. szeptember 19.), a brit miniszterelnököt, Margaret Thatchert (1984. február 2–4.), az olasz kormányfőt, Bettino Craxit (1984. április 10–13.) és az új német kancellárt, Helmut Kohlt (1984. június 21–23.).

⁵ „Kádár János úr, a Magyar Szocialista Munkáspárt főtítkára”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Ügyek Aligazgatósága, életrajzi feljegyzés, 1977. október 21. Nanti Diplomáciai Levéltár (CADN), Budapest-alapok, 105. cikk.

⁶ 1966. március 7-én Charles de Gaulle köztársasági elnök kivonta a francia katonai egységeket a NATO integrált parancsnokságából.

⁷ 1965. április 6-án írták alá a három közösség (az Európai Szén- és Acélközösség, az Európai Gazdasági Közösség és az Európai Atomenergia Közösség) végrehajtó szerveinek az összeolvadásáról szóló egyezményt; az első bővítésre 1973. május 3-án került sor (Dánia, az Egyesült Királyság és Írország csatlakozása; végül az 1974. december 9-én és 10-én, Párizsban tartott csúcstalálkozón arról döntöttek, hogy az Európai Parlament tagjait többé nem a tagországok parlamentjei nevezik ki, hanem közvetlen választással választják meg őket.

⁸ BOUILLON 2016, 48–57.

⁹ De Gaulle tábornok volt az első a nyugati tömb vezetői közül, aki 1967. szeptember 6–12. között Lengyelországba látogatott.

¹⁰ De Gaulle tábornok 1968. május 14-től 18-ig hivatalos látogatáson tartózkodott Romániában.

¹¹ SOKOLOFF–WILD 1985, 223–224.

¹² BENE–DÁVID 2014; HOREL 2013, 5–13.; PAYET–TOTH 2004.

A magyar vezetés által nagyon várt találkozó

A magyar vezetés tett javaslatot az új francia miniszterelnök hivatalos látogatására. A két ország kölcsönös érdekei, valamint a kormányfő Magyarországhoz fűződő személyes kapcsolatai megkönnyítették az utazás megszervezését.

A kapcsolatfelvétel

Az 1976. augusztus 25-én miniszterelnökké kinevezett Raymond Barre október 5-én a Nemzetgyűlés elé terjesztette külpolitikai célkitűzéseit, többek között a közép- és kelet-európai országok vonatkozásában: „Franciaország biztonsága magában foglalja az enyhülést is a kelet-európai országokkal, valamint a nyugati partnereinkkel való szövetség fenntartását. Azzal, hogy De Gaulle tábornok közvetlen és szabad párbeszédet kezdett a Szovjetunióval, majd valamennyi kelet-európai országgal, utat nyitott az enyhülés előtt. Számos kapcsolat alakult ki azóta, és ügyelni fogunk arra, hogy azokat tovább mélyítsük. Igaz, ezek a kapcsolatok még messze nem elég összetettek. A kétféle típusú társadalmat elválasztó különbségek erről sokat tehetnek, de a lényeg az, hogy a párbeszéd folytatódjon és változatosabbá váljon.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet mérföldkő a Kelet és Nyugat közötti kölcsönös egyetértés útján. A segítségével megállapított irányelveket mindenkinek minden téren tiszteletben kell tartania.”¹³

Raymond Barre, aki az V. Köztársaság első nem gaulle-ista elnökének első nem gaulle-ista miniszterelnöke, így határozta meg Franciaország nyugati tömbben elfoglalt helyét és európai törekvéseit, nem térve el a választási és cselekvési szabadságnak attól az irányától, amelyet De Gaulle híres rádióüzenetében még 1940. június 18-án fogalmazott meg. Szavai nem sokban különböznek elődje, Jacques Chirac szavaitól, aki szintén az enyhülés mellett érvelve azt kívánta, hogy erősödjenek meg a kapcsolatok Franciaország és „a kelet-európai országok között, akikkel elsőként hoztunk létre együttműködést, amely a kereskedelmi, műszaki és tudományos kapcsolatok bővítésében nyilvánul meg, és mindez közös érdekeinket szolgálja”. Továbbá kijelentette, hogy kész folytatni „e politikát, mivel tudatában van annak, hogy ezek az országok is Európa részei, és arra kell törekednünk, hogy erősítsük velük a kapcsolatainkat”.¹⁴ A helsinki folyamatot kihasználva Raymond Barre egyértelműen utat kívánt nyitni egy közvetlenebb és elmélyültebb párbeszéd előtt.

1977. február 23-án találkozott Magyarország franciaországi nagykövetével, Veress Péterrel, aki átnyújtotta neki Lázár György meghívólevelét.¹⁵ Raymond Barre pusztán udvariasságból nem mondott igent, de „igazán pozitívnak mutatkozott”.¹⁶ A tervezett látogatás csupán a negyedik lett volna a két ország kormányfői között. 1968 márciusában Fock Jenőt

¹³ *Journal Officiel de la République Française*, 1976. október 6. 6327.

¹⁴ *Journal Officiel de la République Française*, 1974. június 6. 2492.

¹⁵ Eközben Veress Péter megismételte Raymond Barre-nak Lázár György Jacques Chiracnak szóló meghívását is. Jean-Pierre Beauchaud Raymond Bressier-nek, Franciaország magyarországi nagykövetének szóló 1977. március 28-i levele. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹⁶ Uo.

fogadták Párizsban. 1973 júliusában Pierre Messmer látogatott Magyarországra, a francia kormányfők közül elsőként. Végül, 1976 júniusában Lázár Györgyöt fogadták Franciaországban.¹⁷ Raymond Barre-nak ebben a látogatásában – amely jól illeszkedett a francia külpolitika folytonosságába, miközben a magas szintű, kétoldalú párbeszéd javulását is mutatta – a magyarok nem egyszerűen Lázár György Jacques Chiracnál tett, 1976. június 13–16. közötti látogatásának a viszonzását látták, hanem a kétoldalú kapcsolatok erősödése felé tett lépést is.¹⁸ A Chirac–Lázár-találkozó végén kiadott záróközlemény pontosan kimondta, hogy a köztársasági elnök elfogadta az 1977 őszére szóló magyarországi meghívást.¹⁹ Ennek a hivatalos látogatásnak a belpolitikai okok miatt történő felülvizsgálata ad magyarázatot arra, hogy Veress nagykövet a Raymond Barre-ral történő tárgyalásán szóbeli üzenetet adott át Kádár Jánostól, amelyben Kádár kifejezte azt a reményét, hogy Valéry Giscard d’Estaing Magyarországra látogat 1978-ban.²⁰ Egy francia államfő első hivatalos útja Magyarországra vitathatatlan politikai sikert jelentett volna az ország számára, és ez meg is magyarázza a magyar vezetés kitartó buzgalmát.²¹ Mindez azután történt, hogy a francia államfő 1975 júniusában Lengyelországba, majd 1975 októberében a Szovjetunióba, 1976-ban pedig Jugoszláviába látogatott.²² Raymond Barre utazásának előkészítő jellege tehát nem képezte vita tárgyát, és ez egyébként megfelelt az V. Köztársaság intézményi gyakorlatának. A magyarországi utazás igazi nézetazonosságra utal az államfővel, aki Raymond Barre-t a miniszterelnöki kinevezése után rögtön „be akarta vonni diplomáciai tevékenységébe”.²³ Ez teljesen eltért attól a jól ismert ellenséges kapcsolattól, amely Valéry Giscard D’Estaing-t korábbi miniszterelnökéhez, Jacques Chirachoz fűzte, ami néha érezhető zavarokat okozott Franciaország külpolitikai orientációjában.²⁴

¹⁷ Meg kell jegyeznünk, hogy több francia külügyminiszter is ellátogatott Magyarországra: Maurice Couve de Murville (1966 júliusában), Maurice Schumann (1971 szeptemberében), Michel Jobert (1973 júliusában), Pierre Messmer miniszterelnökkel együtt) és Bernard Destremau (1974 szeptemberében). A magyar külügyminiszterek közül Péter János (1965 januárjában) és Puja Frigyes (1975 júniusában), valamint Rác Pál külügyi államtitkár (1976 decemberében) tett látogatást Franciaországban.

¹⁸ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországra”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Alosztály, No. 276, 1977. szeptember 19-i feljegyzés a miniszteri kabinet részére. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹⁹ Uo.; „Lázár György. A Minisztertanács elnöke”, életrajzi feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk. Charles de Gaulle-t és Georges Pompidout is meghívták hivatalos látogatásra Magyarországra, ám ők halogató választ adtak. Lásd BOUILLON 2015, 54., 76.

²⁰ „A miniszterelnök tárgyalása Magyarország nagykövetével (1977. február 23.)”, Patrick Gautrat 1977. február 24-én készült beszámolója. CADN, Budapest, 105. cikk.

²¹ „Magyarország 1977 októberében”, Franciaország magyarországi nagykövetsége, 1977. október 7-i feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.

²² Valéry Giscard d’Estaing volt az első francia államfő, aki hivatalos látogatást tett Jugoszláviába, viszonyozva ezzel Tito 1956-ban tett hivatalos franciaországi látogatását. Ennek ellenére a francia–jugoszláv kapcsolatok problematikusak voltak. Az el nem kötelezett országok ötödik, colombói konferenciáján (1976. augusztus 16–19.) a jugoszlávok erőteljesen támadták az augusztus 5-én és 6-án, Franciaország és Dél-Afrika között megkötött egyezményt a nukleáris energia polgári felhasználásáról, aminek célja a koebergi atomerőmű megépítése volt. A köztársasági elnök utazását az magyarázta, hogy Belgrád 1977 tavaszára tervezte a helsinki egyezmény aláírása óta az első időközi EBEÉ-konferencia megszervezését.

²³ RIMBAUD 2015, 176.

²⁴ BADALASSI 2013, 68. 5. megj.

A látogatás megszervezése és lebonyolítása

A miniszterelnök csak az 1977. március 13-i és 20-i helyhatósági választások²⁵ utánra tűzte ki látogatásának időpontját; azonban kétségtelenül szerepet játszott benne gazdasági programja második részének²⁶ megvalósítása is, 1977 tavaszától kezdve.²⁷

A napirend pusztán nemzeti korlátain túl ez a választás nem volt véletlen. 1977. június 15-én, a helsinki záróokmány rendelkezéseinek megfelelően Belgrádban megkezdődött az első diplomáciai találkozó, amelynek a témája a jugoszláv fővárosban, október 4-én tartandó újabb EBEÉ-találkozó megszervezése volt.²⁸ Miután Raymond Barre 1976. szeptember 28-tól október 4-ig tartó hivatalos látogatásával természetesen a Szovjetunióknak nyújtott prioritást, a keleti tömb országai közül Magyarországot látogatta meg elsőként. Itt 1977. október 27-én csütörtökön, 28-án pénteken és 29-én szombaton tartózkodott. A hivatalos francia delegáció élén a miniszterelnök állt, akit természetesen elkísért magyar származású felesége, Eva Barre, lánykori nevén Hegedűs Éva,²⁹ akinek a jelenléte vitathatatlan diplomáciai előnyt jelentett. A delegáció tagja volt még André Rossi külkereskedelmi miniszter és felesége, Jean-François Deniau külügyminisztériumi államtitkár és felesége, Christian d'Aumale (meghatalmazott miniszter, a külügyminisztérium kétoldalú gazdasági ügyekkel megbízott igazgatóhelyettese és a francia–magyar vegyes bizottság társelnöke), Roger Vaurs (a külügyminisztérium kulturális, tudományos és műszaki kapcsolatainak főigazgatója), Jacques Alexandre (műszaki tanácsos és a miniszterelnöki kabinet sajtószolgálatának vezetője), Jean-Charles Rouher (a miniszterelnöki kabinet szakreferense), Philippe Esper (az ipari, kereskedelmi és kézműipari minisztérium nemzetközi szolgálatának vezetője), Jean-Pierre Beauchaud (a külügyminisztérium igazgatóhelyettese), Hélié de Noailles (a külkereskedelmi miniszteri kabinet műszaki tanácsosa), Anne-Marie Moussa (a külgazdasági kapcsolatok

²⁵ A választásokon egyértelmű sikert értek el a Baloldali Unió (Szocialista Párt, Baloldali Radikálisok Mozgalma, Francia Kommunista Párt) pártjainak jelöltjei, és a többség súlyos politikai vereséget könyvelhetett el. Raymond Barre március 29-én egy új, szűkebb kormányt alakított. E témában lásd BOISDRON–CATALA (megjelenés előtt).

²⁶ Az 1976 szeptemberében elfogadott „Barre-terv” inflációellenes és a frank védelmét célzó intézkedéseket tartalmazott: az árak és a közszolgáltatói díjak ideiglenes befagyasztását, a jövedelemadó növelését, az autópályadíjak, valamint az üzemanyag és az alkohol adójának emelését, a társadalombiztosítási járulékok növelését, a hitelek megszigorítását és a devizasabályozás megszigorítását. 1977 tavaszán az idős emberek, a családok és fiatalok javára hozott intézkedésekkel (1977. júliusi foglalkoztatási megállapodás) enyhítettek a megszorításokon.

²⁷ „A miniszterelnök megbeszélése Magyarország nagykövetével (1977. február 23.)”, Patrick Gautrat 1977. február 24-én készült beszámolója; Jean-Pierre Beauchaud 1977. március 28-i levele Raymond Bressier-nek, Franciaország magyarországi nagykövetének; „A miniszterelnök magyarországi látogatása: találkozó Kádár Jánossal”, Külügyminisztérium, Európai Igazgatóság, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. szeptember 22-i feljegyzés a miniszteri kabinet részére. CADN, Budapest, 105. cikk.

²⁸ 1978. március 9-én fejeződött be.

²⁹ 1920-ban született, egy jó hírű budapesti zsidó ügyvéd három lánya közül a legidősebbként. 1942-ben a Hegedűs család egy Miche Tutot nevű francia szökött katonát szállásolt el. A következő évben Hegedűs Éva polgári házasságot kötött vele. A család megmenekült a deportálástól és a kivégzéstől; elmenekültek a fővárosból, majd a szovjetek fogságába kerültek, miközben Párizsba akartak utazni, Odesszában hajóra szállva. Hegedűs Évát ekkor elszakították a férjétől. A nő ekkor családjával tartott, amely később Tuniszban telepedett le. Itt ismerkedett meg Raymond Barre-ral, aki akkor fiatal közgazdaságtan-tanár volt.

igazgatóságának tisztviselője), Pierre Bugogue (a miniszterelnöki kabinet szakreferense) és Jean-Marc Simon (a külügyminisztériumi államtitkári kabinet tagja).³⁰

Raymond Barre október 27-én délelőtt érkezett meg a Ferihegyi repülőtérre, majd kora délután a Hősök terére látogatott, ahol az emlékműnél elhelyezett egy szál szegfűt. Ezt egy harmincperces beszélgetés követte Lázár Györggyel a Parlamentben. Ezzel egy időben megbeszélések zajlottak André Rossi és magyar kollégája, Bíró József³¹ között, Jean-François Deniau és magyar kollégája, Rácz Pál³² között, Roger Vaurs és Ranai Rudolf, a kulturális kapcsolatok intézetének elnöke között.³³ Eva Barre pedig ellátogatott a Szépművészeti Múzeumba, majd a Clara divatházba.³⁴ Ezt követően a miniszterelnök a Francia Intézet fennállásának 30. évfordulójára rendezett ünnepségen elnökölt. Az első nap utolsó programjaként Lázár György adott vacsorát a tiszteletére. Másnap Raymond Barre Lázár Györggyel, majd Losonczi Pállal, az Elnöki Tanács elnökével, végül Kádár Jánossal találkozott. André Rossi újabb találkozáson vett részt Bíró Józseffel.³⁵ Október 29-én, szombaton a Barre házaspár a Hortobágyra tett látogatást, majd a kora esti órákban elutaztak Magyarországról.³⁶

A látogatás „mindvégig rendkívül nagy szívéllyesség légkörében zajlott”,³⁷ de a tárgyalásokra szánt korlátozott idő nem tette lehetővé széles körű konzultációk indítását.

³⁰ 252–256. számú, 1977. október 7-i táviratok Párizsból Franciaország budapesti nagykövetségére; 259–266. számú, 1977. október 13-i táviratok Párizsból Franciaország budapesti nagykövetségére; 270. számú, 1977. október 14-i távirat Párizsból Franciaország budapesti nagykövetségére; 271. számú, 1977. október 15-i távirat Párizsból Franciaország budapesti nagykövetségére; 273. számú, 1977. október 18-i távirat Párizsból Franciaország budapesti nagykövetségére. CADN, Budapest, 105. cikk.

³¹ 1921-ben született, lakatosként kezdte, majd 1945-ben folytatta tanulmányait; egész pályafutása a Külkereskedelmi Minisztériumban zajlott, ahol a ranglétra összes fokát végigjárta. Először a bérosztály, majd az importosztály vezetője, míg végül a *Nikex* külkereskedelmi vállalat főigazgatójává nevezték ki. 1957-ben kereskedelmi tanácsos lett Londonban, 1962-ben miniszterhelyettes, majd egy évvel később miniszter. 1967-ben az MSZMP Központi Bizottságának tagja lett. Bíró József, életrajzi feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.

³² 1928-ban született, 1948-ban lett a Kommunista Párt tagja, és ugyanettől az évtől kezdett el a Külügyminisztériumban dolgozni. Sikeresen töltötte be hivatalát Bernben, Belgrádban, Washingtonban és New Yorkban, majd 1956-ban kiutasították az Egyesült Államokból. 1957-ben tanácsos lett Magyarország párizsi nagykövetségén. 1960 és 1963 között a Külügyminisztériumban az ausztriai ügyek szakreferense. 1963 végén egyiptomi nagykövetté nevezték ki. 1968-ban a Külügyminisztérium protokollfőnöke lett. 1970 novemberében belügyminiszter-helyettesé nevezték ki. 1974 elején a szocialista országokkal való kapcsolatokért felelős miniszterhelyettes. 1975 márciusában beválasztották az MSZMP Központi Bizottságába, majd 1976 augusztusában külügyi államtitkár lett. Rácz Pál, életrajzi feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.

³³ „A tárgyalások programja”. Lásd az egész „Tárgyalások” dossziét. CADN, Budapest, 105. cikk.

³⁴ A Rotschild Klára (1903–1976) által alapított híres divatházról van szó.

³⁵ „A miniszterelnök budapesti látogatása. M. Rossi tárgyalásai a magyar külkereskedelmi miniszterrel”, Franciaország magyarországi nagykövetsége, R. Klein, kereskedelmi tanácsos, 1977. november 8. CADN, Budapest, 105. cikk.

³⁶ „Raymond Barre úr ömeltósága, a Francia Köztársaság miniszterelnöke és Eva Barre asszony hivatalos magyarországi látogatásának programja – 1977”. CADN, Budapest, 105. cikk.

³⁷ „A miniszterelnök magyarországi hivatalos látogatása (1977. október 27–28.)”, Külügyminisztérium, Európai Igazgatóság, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. november 8-i feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.

A kétoldalú tárgyalások jellege

1976-tól kezdve a kétoldalú gazdasági kapcsolatokban rohamosan nőtt a francia fél többlete, emiatt a tárgyalások „legfontosabb prioritása a külkereskedelem lett”.³⁸ És ennek az új ipari diplomáciának a megvalósítása fényében is kell értelmeznünk a miniszterelnök hivatalos látogatását.³⁹

Előtérben a gazdaság

Raymond Barre, a közgazdaságtan professzora, akit Valéry Giscard d'Estaing „Franciaország legjobb közgazdászaként”⁴⁰ mutatott be, különleges fontosságot tulajdonított a gazdasági kérdéseknek. Ez utóbbiak képezték a Veress nagykövettel folytatott első megbeszélésének fő témáját.⁴¹ A francia vezetők megállapították, hogy az 1976-ban elért 1 milliárd frankos kereskedelmi forgalommal és az ugyanabban az évben megkötött 38 milliárd frank értékű szerződésekkel a két országot összekötő kereskedelmi kapcsolatok rendkívül gyengének tűnnek.⁴² Magyarországnak Franciaország csupán a tizenegyedik kereskedelmi partnere volt,⁴³ és a negyedik nyugati partnere. Az NSZK eladásai a franciának ötszörösét tették ki.⁴⁴ Franciaország Magyarország teljes külkereskedelmének csupán 1,7%-át képviseli, míg Magyarország Franciaország hatodik partnere a KGST-tagországok közül. A forgalom volumene így ötször kevesebb, mint a francia–lengyel, és tízszer kevesebb, mint a francia–szovjet kereskedelem. A megállapítás egyértelmű: „Kelet-Európán belül itt nyújtjuk az egyik legrosszabb teljesítményt”.⁴⁵ Párizs szerint „a magyar vállalatok vezetői általában túlságosan előnyben részesítik a Németországból származó technikákat és anyagokat”.⁴⁶ Franciaország most fizet „az ipar múltbeli érdektelenségéért”.⁴⁷ A nyersanyagokban szegény Magyarország nagymértékben függ a szovjet kőolajtól, amelyet ugyan 30%-kal a világpiaci ár alatt kap meg, ám nem elégíti ki az ország szükségleteit. Budapest így rákényszerül arra, hogy a Közel-

³⁸ LACORNE 1985, 151.

³⁹ LACORNE 1985, 166–167.

⁴⁰ 1976. augusztus 25. estéjén Valéry Giscard d'Estaing a TFI és az Antenne 2 riportereinek válaszolva kijelentette: „Barre úr kétségtelenül a legjobb francia közgazdász, mindenesetre a legelső között van.” Idézi RIMBAUD 2015.

⁴¹ „A miniszterelnök megbeszélései Magyarország nagykövetével. (1977. február 23.)”, Patrick Gautrat 1977. február 24-én szerkesztett beszámolója. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁴² „Francia–magyar gazdasági kapcsolatok”, Gazdasági és Pénzügyminisztérium, Külgazdasági Kapcsolatok Igazgatósága, 5. Aligazgatóság E, 1977. október 19.

⁴³ Uo.

⁴⁴ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)”, Külgügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés.

⁴⁵ „Francia–magyar gazdasági kapcsolatok”, Gazdasági és Pénzügyminisztérium, Külgazdasági Kapcsolatok Igazgatósága, 5. Aligazgatóság E, 1977. október 19.

⁴⁶ „A miniszterelnök magyarországi látogatása (1977. október 27–29.)”, Külgügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés. A Creusot-Loire által elveszített 180 milliárd frankos szerződésről tesz említést, amely értelmében egy acélgyárat bővítettek volna ki.

⁴⁷ „Francia–magyar gazdasági kapcsolatok”, Gazdasági és Pénzügyminisztérium, Külgazdasági Kapcsolatok Igazgatósága, 5. Aligazgatóság E, 1977. október 19.

Keletről is importáljon, ami hozzájárul kereskedelmi mérlegének egyensúlytalanságához. Arra is szükség lenne, hogy diverzifikálja felvevőpiacait, és így „csökkentse a német túlsúlyt a piacon”.⁴⁸ 1976-ban a kereskedelmi mérlege így hiányt mutat, mind a nyugati országok, mind a KGST viszonylatában.⁴⁹ Magyarország nemzeti jövedelmének 40-50%-a külkereskedelmen keresztül realizálódik, így az ország „megszenvedte az első olajárrobbanásból származó válság és világméretű infláció következményeit”.⁵⁰ Hagyományos erősségei ellenére – amelyek közé tartozik termelőapparátusának hatékonysága, az erős belföldi kereslet és az NSZK-hoz fűződő történelmi kapcsolatai – az egy főre eső reáljövedelem csak 1%-kal nőtt 1976-ban, ami egyharmada volt a tervezettnél.⁵¹ A francia diplomaták szerint „az 1976–1980-as terv a megszorítások tervének ígérkezik”.⁵² 1965 és 1975 között a bruttó nemzeti termék évente átlagosan 6,5%-kal nőtt; 1976-ban ez 3%-ra esett vissza.⁵³ Magyarország fejlődését „a jelenlegi nemzetközi helyzetet figyelembe véve, állandó egyensúlyhiány fenyegeti: csak a Nyugat által az 1974 és 1977 közötti időszakra nyújtott középtávú hitelek vonatkozásában 1 milliárd dolláros külső adósságot halmozott fel”.⁵⁴

Bár „a magyar gazdaság jelenleg nehéz időszakon megy keresztül, ami spontán módon nem segíti elő, hogy egy újabb partnerhez közelítsen (Franciaország) [...] eredeti pozíciójának gyengése csupán részleges hátrányt jelent”.⁵⁵ A két partner érdekei valójában egybeestek. A kinyilvánított törekvés az volt, hogy a kereskedelmi forgalom a kétszeresére, sőt a háromszorosára nőjön.⁵⁶ Egyébként a Lázár György párizsi látogatásával adott ösztönzés hatására már addig is határozottan nőtt.⁵⁷ Valójában két olyan irányított gazdaságú országban, mint amilyen Franciaország⁵⁸ és Magyarország, „jelentős mértékű fejlődés elérése [...] elsősorban politikai akarat függvénye”.⁵⁹ 1977 végére a francia export 34%-kal (536 millió frank), az import pedig 30%-kal (354 millió frank) nőtt 1976 hasonló időszakához képest.⁶⁰ Magyarország – amelynek franciaországi eladásai folyamatosan nőttek, és az eladások struktúrája a több késztermék exportjának köszönhetően jelentősen javult – arra

⁴⁸ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés.

⁴⁹ „A miniszterelnök megbeszélései Magyarországon nagykövettel. (1977. február 23.)”, Patrick Gautrat 1977. február 24-én szerkesztett beszámolója. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁵⁰ „Magyarország: belső helyzet”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁵¹ „Magyarország: belső helyzet”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁵² Uo.

⁵³ „Francia–magyar gazdasági kapcsolatok”, Gazdasági és Pénzügyminisztérium, Külgazdasági Kapcsolatok Igazgatósága, 5. Aligazgatóság E, 1977. október 19.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Lázár György úrnak, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa elnökének pohárköszöntője. Budapest, 1977. október 27.” CADN, Budapest, 105. cikk.

⁵⁷ „Francia–magyar közös közlemény”, 1977. október 29. szombat. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁵⁸ RIMBAUD 2015, 208.

⁵⁹ „Francia–magyar gazdasági kapcsolatok”, Gazdasági és Pénzügyminisztérium, Külgazdasági Kapcsolatok Igazgatósága, 5. Aligazgatóság E, 1977. október 19.

⁶⁰ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés.

törekedett, hogy csökkentse hatalmas kereskedelmi hiányát.⁶¹ A szokásos diplomáciai formulákon túlmenően meg kell állapítani, hogy az informatika, a vegyipar és a gépipar terén jó együttműködés alakult ki annak a francia–magyar vegyes bizottságnak köszönhetően, amely az 1974. november 25-én aláírt, tíz évre szóló gazdasági, ipari és műszaki együttműködési megállapodás értelmében jött létre.⁶² Ez a vegyes bizottság lehetővé tette, hogy többszörösére nőjön a két ország vállalatai közötti keretszerződések száma,⁶³ valamint a műszaki információcsere is bővüljön.⁶⁴ A francia vezetők megértették, hogy a magyaroknak „fontosabb a technológia megszerzése, mint a kereskedelmi kapcsolatok egyszerű fejlesztése a nyugati országokkal”.⁶⁵ Ezért az 1966. július 28-án, a két ország között aláírt tudományos és technikai együttműködésről szóló szerződés rendelkezéseinek megfelelően egy párizsi dokumentációs központ megnyitását kérték Franciaországtól. A magyarok, akik már 1967-ben engedélyezték egy ilyen központ megalakítását országukban, türelmetlenül fogadták, hogy a franciák vonakodnak ettől a kölcsönös gesztustól.⁶⁶ Ez volt a kétoldalú kapcsolatok egyetlen vitatott pontja, de ez komoly nézeteltérést okozott. Olyannyira, hogy a miniszterelnöknek engedélyeznie kellett 1978-ra a központ felállítását, és nyomást kellett gyakorolnia a Műszaki, Ipari és Gazdasági Együttműködési Ügynökségre (ACTIM). A kormányfő számíthatott a Külügyminisztérium támogatására, amely élénken ellenezte a Gazdasági és Pénzügyminisztérium fenntartásait; ez utóbbi volt az ACTIM felügyeleti szerve.⁶⁷ Az ACTIM valójában nem akarta vállalni a központ működési költségeinek a fogadó ország terhére történő finanszírozását. Annál is inkább, mivel attól tartott, hogy a döntés nyomán más országok, például Csehszlovákia, Lengyelország és Bulgária is hasonló központ felállítását kéri majd Párizstól.⁶⁸ A központ ellentételezéseként a francia delegáció négy témában is kifejezte különleges érdeklődését: a Technip felépítene egy 200 millió frankos üzemet; a Tudományos Akadémia számítógépeket szerezne be a Honeywell-Bull (CII-HB)⁶⁹ és a LogAbax nemzetközi informatikai cégektől; a Novotel 160 millió frank értékben egy

⁶¹ „Francia–magyar gazdasági kapcsolatok”, Külügyminisztérium, Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság, kétoldalú megállapodások, 1977. október 24-i operatív megjegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁶² A francia–magyar vegyes bizottság öt munkacsoportból állt: ipari fejlesztési, informatikai és elektronikai, építési, mezőgazdasági és agrár-élelmiszeripari, hidraulikai. Lásd uo.

⁶³ Ezek a vállalatok: PUK (Pechiney Ugine Kuhlmann), Rhône Poulenc, Alsthom-Atlantique, Creusot-Loire és a CGR. Lásd uo.

⁶⁴ Francia iparosok misszióit szervezték Magyarországra 1976 októberében és 1977 márciusában, „magyar napok” zajlottak le Nantes-ban 1977 áprilisában, francia és magyar informatikai és elektronikai vezetők találkoztak Párizsban és Budapesten 1977 júniusában és szeptemberében, illetve francia műszaki hetet terveztek 1977 novemberére Budapesten. Lásd uo.

⁶⁵ „Francia–magyar gazdasági kapcsolatok”, Gazdasági és Pénzügyminisztérium, Külgazdasági Kapcsolatok Igazgatósága, 5. Aligazgatóság E, 1977. október 19.

⁶⁶ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés.

⁶⁷ „A miniszterelnök látogatása Magyarországon: egy magyar tudományos és műszaki dokumentációs központ, valamint egy csehszlovák tudományos és műszaki dokumentációs központ megnyitása Franciaországban”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. szeptember 23-i feljegyzés a miniszteri kabinet számára. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁶⁸ „Magyar dokumentációs központ megnyitása Párizsban”, Gazdasági és Pénzügyminisztérium, Külgazdasági Kapcsolatok Igazgatósága, 5. Aligazgatóság, B, mellékletben rögzített, 1977. október 19. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁶⁹ 1976 júniusában e vállalat elnöke, Jean-Pierre Brulé és Lázár György magyar miniszterelnök között találkozott le Párizsban. Lázár még a CII üzemet is meglátogatta. BOUILLON 2016, 100.

négyszáz szobás szállodat építene fel Budapesten; az 1977 áprilisában, a Transelektróval kötött keretszerződéshez kapcsolódóan az Alsthom 80 millió frank értékben gázturbinákat adna el Magyarországnak.⁷⁰

Az érdekek összehangolása, a francia–magyar gazdasági együttműködéssel nyitott perspektívák, valamint a két ország közötti nézeteltérések felszámolása lehetővé tették, hogy egyéb kérdésekben is érezhető fejlődés történjen.

A kulturális kapcsolatok elmélyítése: közös szándék?

A Franciaország és Magyarország közötti kétoldalú kapcsolatok kétségtelenül a kulturális együttműködés terén voltak a legrégebbiek és a legfejlettebbek. Mindazonáltal Franciaország történelmileg viszonylag kedvező helyzete jelentősen romlott a második világháború vége óta, és ez érthetővé teszi a francia vezetésnek azt a szándékát, hogy többet tegyen a javulás érdekében.

Az, hogy Raymond Barre emlékeztetett a két országot a középkor óta összekötő dinasztikus kapcsolatokra, inkább a szokásos és olcsó közhelyek közé tartozott, és nem tudta palástolni a kielégítőnek aligha nevezhető helyzetet.⁷¹ Annak ellenére, hogy már 1928-ban megnyílt Párizsban a Francia–Magyar Egyetemi Információs Hivatal, amely 1934-ben a Magyar Tanulmányok Központja lett (a Magyar Intézet elődje), és annak ellenére, hogy 1947-ben létrehozták Budapesten a Francia Kulturális Intézetet, Magyarország betagozódása a szovjet tömbbe húsz éven át gátolt minden fejlődést.⁷² Így 1966. július 28-áig kellett várni ahhoz, hogy a már fentebb említett tudományos és műszaki együttműködési megállapodás megkötésével egy napon egy kulturális megállapodást is aláírjanak. A megállapodás a csereprogramok keretében működő közös kapcsolatokat szabályozta; a csereprogramokat pedig háromévenként újította meg egy évente összeülő vegyes bizottság. Az eredmények azonban nem voltak kimagaslók, sőt a korábbi időszakhoz képest vissza is estek. A francia diplomaták megállapították, hogy a francia nyelv rossz helyzetben van: a diákok csupán 9%-a tanulja, és ez a romló tendencia csak folytatódott, összehasonlítva a némettel (42%), az angollal (29%), sőt még az olasszal és spanyollal is.⁷³ Tíz évvel korábban még a gimnazisták 23%-a tanult franciául.⁷⁴ Az egyetemeken a hallgatóknak csak az 5%-a választja a franciát, és ez a szám 2%-ra vagy 3%-ra esik a műszaki felsőoktatási intézményekben.⁷⁵ Ebben a tehetetlenség beismerése is benne rejlett: „Úgy tűnik, nehéz visszafordítanunk ezt

⁷⁰ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés, 9. o.; „Francia–magyar gazdasági kapcsolatok”, Külügyminisztérium, Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság, kétoldalú megállapodások, 1977. október 24-i operációs feljegyzés, 5–6. o., CADN, Budapest, 105. cikk.

⁷¹ „A Francia Intézetben 1977. október 27-én tartott beszéd”. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁷² MACHER 2002, 251–262.

⁷³ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés.

⁷⁴ *Documents diplomatiques français (DDF)*, 1966, Tome II., 1er juillet – 31 décembre, Vol. 30., a Kulturális és Műszaki Ügyek Főigazgatóságának feljegyzése. Francia–magyar kulturális kapcsolatok, 1966. július 18., No.142., Peter Lang, Brüsszel, 2006, 344–345. o.

⁷⁵ „Francia–magyar kulturális kapcsolatok”, Külügyminisztérium, a Kulturális, Tudományos és Műszaki Kapcsolatok Főigazgatósága, 1977. október 11. CADN, Budapest, 105. cikk.

a tendenciát, annak ellenére, hogy többféle erőfeszítést is teszünk a nyelvünk érdekében: újabb lektorokat küldünk a magyar egyetemekre (6), ösztöndíjakat nyújtunk, és szakmai gyakorlatokat szervezünk tanárok és diákok részére, új iskolai tankönyveket szerkesztünk [...]”⁷⁶ A könyvterjesztés is problémás terület volt. 1966-ban Magyarország a francia könyvek importja terén a 60. helyet foglalta el, míg 1975-ben csak a 72-iket.⁷⁷ Ez a romló tendencia megmagyarázza Franciaországnak a helsinki záródokumentum aláírása óta tett új erőfeszítéseit; a záródokumentum „harmadik kosarában” az oktatási és kulturális együttműködés szerepel. 1976. február 26-án a Paris I Panthéon-Sorbonne Egyetem megállapodást kötött a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemmel (ELTE), amely inkább csak szimbolikus maradt, mivel egy évvel később sem „eredményezett semmilyen igazi együttműködési programot”.⁷⁸ A Radio-France és a Magyar Rádió (1976. április), valamint a Magyar Televízió és az Antenne 2 (1976. október), illetve a TF1 (1976. november) között is megállapodásokat írtak alá.⁷⁹ Az innováció irányában is történtek lépések: a francia diplomácia által nagyon várt kiemelt projekt az 1976 novemberében, egy 80 ezer frankos beruházás keretében, a Francia Intézetben egy audiovizuális eszközökkel jól felszerelt videotéka telepítése volt.⁸⁰ Ez az új berendezés a francia televíziós programok szélesebb körű sugárzását tette lehetővé.⁸¹ Ám még ha a diplomaták azzal hízelegnek is maguknak, hogy „Magyarország – a hagyományokra való tekintettel és konjunkturális okokból – minőségi kulturális kapcsolatokat ápol Franciaországgal”,⁸² azt is el kell ismerniük, hogy „a minisztérium viszonylag szerény pénzügyi erőfeszítést tesz Magyarország érdekében (évente kevesebb, mint 5 millió frank), vagyis az összes kelet-európai országoknak szánt hitelek 8%-át nyújtja számára”.⁸³

Raymond Barre látogatása lehetőséget adott a magyaroknak annak a felismerésére, hogy milyen nagy az aránytalanság a kultúrájuk franciaországi terjesztésében. Igaz, hogy a franciára fordított magyar művek száma megduplázódott, elérve a tízet 1976-ban,⁸⁴ ezzel szemben 1974-ben 69, 1975-ben 64 és 1976-ban 72 francia könyvet fordítottak magyarra, az adott évekre vetített 1,9 milliós, 2,1 milliós és 2,8 milliós példányszámban. Hasonló megállapítás érvényes a mozira is. 1975-ben 16 francia filmet vetítettek 6,5 millió magyar néző előtt.⁸⁵ A magyar filmek viszont csak a mozik kistermeire korlátozódtak, még ha

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo.; DDF, 1966, II. rész, június 1. – december 31., 30. kötet, a Kulturális és Műszaki Ügyek Főigazgatóságának feljegyzése. Francia–magyar kulturális kapcsolatok, 1966. július 18., No. 142., Peter Lang, Brüsszel, 2006, 344–345. o.

⁷⁸ HESSEL 1977, 4–5.

⁷⁹ „Francia–magyar kulturális kapcsolatok”, Külügyminisztérium, a Kulturális, Tudományos és Műszaki Kapcsolatok Igazgatósága, 1977. október 11. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁸⁰ „A budapesti Francia Intézet teletékája”, Külügyminisztérium, a Kulturális, Tudományos és Műszaki Kapcsolatok Főigazgatósága, műszerszolgáltatás és kulturális kapcsolatok, 778. sz. feljegyzés, 1977. október 19. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁸¹ A Francia Intézet teletékájának telepítéséről és működéséről lásd DIENER 1990, 173–174.

⁸² „Francia–magyar kulturális kapcsolatok”, Külügyminisztérium, Kulturális, Tudományos és Műszaki Kapcsolatok Főigazgatósága, 1977. október 11. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ „Megbeszélések 1977. október 27-én és 28-án Vours úr és Rónai úr között, aki államtitkár és a Magyar Népköztársaság Kulturális Kapcsolatok Intézetének elnöke.” CADN, Budapest, 105. cikk.

jelentős sikert könyvelhettek is el Franciaországban.⁸⁶ A magyarok „hazafiasságukra nézve sértőnek érezték ezt a helyzetet”,⁸⁷ ezért makacsul ragaszkodtak ahhoz, egyébként sikertelenül, hogy a hivatalos látogatás végén kiadott közös sajtóközlemény szövegébe iktassák be az egyensúly javításának fogalmát.⁸⁸ És bár a miniszterelnök már látogatásának első napján egyértelműen elismerte e helyzet valóságát,⁸⁹ beszélgetőpartnereinek elégedetlensége érezhető volt. A kulturális kapcsolatok – bár paradox módon erősebbek voltak, ugyanakkor a politikai témák is jobban átszötték – a gazdasági kérdéseknél nagyobb mértékben vetettek fel komoly akadályokat, amelyek a haladás közös akarata ellenére még mindig ott álltak a francia–magyar közeledés útján.

Egy felemás eredményekkel járó hivatalos látogatás korlátai

Az olyan jól körülhatárolható kétoldalú kérdéseken túl, mint a gazdasági és kulturális ügyek, Franciaország és Magyarország politikai vezetőik csúcstalálkozóját arra is megpróbálta felhasználni, hogy főként európai szinten hozzájáruljon a helsinki folyamattal elkezdődött általános közeledéshez.

A továbbra is félreértésre okot adó nemzetközi kérdések

A francia–magyar megbeszélések nemzetközi részében az érintett fő témák az európai enyhülés módozatait érintették, ezen belül elsősorban a leszerelést, továbbá csekélyebb mértékben az északi és déli országok közötti nemzetközi kapcsolatokat, valamint a közel-keleti és az afrikai helyzetet.

Látogatása első estéjén Raymond Barre mindezekről a kérdésekről biztosan állította, hogy „alapvető nézetazonosság áll fenn Franciaország és Magyarország között”.⁹⁰ Valamint semmi kétség nem volt a franciákban azzal kapcsolatban, hogy „Magyarország az egyik első olyan kelet-európai ország, amelyik az enyhülés megszilárdítására törekszik”⁹¹ – főként gazdasági okokból –, és a Varsói Szerződés összes országa közül Magyarország teljesíti a legjobban a helsinki záróokmány rendelkezéseit,⁹² főként az emberi jogok tiszteletben

⁸⁶ A hetvenes években a cannes-i fesztiválokra rendszeresen válogattak be magyar filmeket: 1972-ben Jancsó Miklóstól a *Még kér a nép*, 1973-ban Kardos Ferentől a *Petőfi '73*, 1974-ben Makk Károlytól a *Macskajáték* és 1975-ben Jancsó Miklóstól a *Szerelmem Elektra*, 1976-ban Maár Gyulától a *Déryné, hol van?*, 1977-ben Szabó Istvántól a *Budapesti mesék* című filmeket. Kovács András rendező 1976-ban a fesztivál zsűrijének tagja volt.

⁸⁷ „Megbeszélések 1977. október 27-én és 28-án Vauris úr és Rónai úr között, aki államtitkár és a Magyar Népköztársaság Kulturális Kapcsolatok Intézetének elnöke”. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁸⁸ „Francia–magyar közlemény a miniszterelnök látogatásáról”, bizalmas feljegyzés, 1977. október 26. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁸⁹ „A Francia Intézetben 1977. október 27-én tartott beszéd”; „A miniszterelnök felszólalása a magyar Minisztertanács elnökének beszéde alatt, 1977. október 27-én, csütörtökön”. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁹⁰ „A miniszterelnök felszólalása a magyar Minisztertanács elnökének beszédén 1977. október 27-én”. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁹¹ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés.

⁹² Uo.

tartása terén, ami a Nyugat számára az enyhülés folyamatának fontos aspektusa. A miniszterelnök látogatása idején egyetlen „humanitárius eset” – egy magyar orvosé, aki ki akart települni francia feleségéhez – okozott valódi problémát, és a belgrádi konferencián a „harmadik kosárhoz” tartozó kérdésként említették.⁹³ Ebben az ügyben már november elején kedvező döntés született az érintett javára.⁹⁴ A magyarok azonban nem akarták, hogy „túl sok elismerést kapjanak ezen a téren”.⁹⁵ És éppen emiatt nagyon vonakodtak attól is, hogy az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásáról belefoglaljanak egy mondatot a hivatalos látogatás végén kiadott közös sajtóközleménybe.⁹⁶ A megbeszélések itt a francia doktrína egy olyan aspektusát érintették, amely éles ellentétben állt Brezsnyev doktrínájával, és így a szocialista országok vezetőivel is. 1975. július 31-én Valéry Giscard d’Estaing elnök ugyanis azt javasolta Helsinkiben, hogy az enyhülés folyamata járjon együtt az ideológiai versengés visszaszorításával. Ugyanazon év október 14-i moszkvai látogatásán is megismételte ezt a javaslatot, felbosszantva ezzel Brezsnyevet, aki ekkor megállapította, hogy a helsinki megállapodások csak megerősítik a szovjetek különvéleményét.⁹⁷ Márpedig Raymond Barre a köztársasági elnök javaslatával összhangban beszélt Kádár Jánosnak az ideológiai enyhülés fogalmáról, amely szükséges ahhoz, hogy meghaladják a tömbökben való gondolkodást, valamint hogy szabad, egyenlő és szuverén országok között békés kapcsolatokat alakítsanak ki anélkül, hogy ez a követelmény kizárná a biztonságnak és ezzel együtt a szövetségek fenntartásának követelményét. A helsinki záróokmány rendelkezéseinek betartása Franciaország szemében együtt járt az összes részt vevő ország közötti kétoldalú kapcsolatok javításával. Az MSZMP főtitkára nem meglepő módon erre azt válaszolta, hogy bár az ideológiának nem kell akadálynak lennie, el kell ismerni a realitását és a létezését,⁹⁸ és inkább egyfajta „ideológiai toleranciát” kellene kialakítani.⁹⁹ Ez a helyzet megmagyarázza, hogy az enyhülés mérlegét a francia diplomácia „korlátozottabbnak értékelte, mint a magyarok”, és hogy „bár pozitív eredményeket lehet elkönyvelni [...], még sok a tennivaló”.¹⁰⁰

Franciaország szerint ehhez hasonlóan semmi „komoly lépés nem történt a leszerelés terén: a két legnagyobb fegyverezénél csak még tovább erősödött”.¹⁰¹ Ezen a téren nagyon eltérőek voltak az álláspontok, mivel Magyarország „nem különbözik a Varsói Szerződés

⁹³ 2473–2477. sz. táviratok, Martintól a belgrádi diplomácia számára, Belgrád, 1977. október 22. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁹⁴ Lásd a „humanitárius ügyek” dossziét. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁹⁵ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés.

⁹⁶ „Francia–magyar közös közlemény a miniszterelnök látogatásáról”, bizalmas feljegyzés, 1977. október 26. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁹⁷ TATU 1985, 199–201.

⁹⁸ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–28.)”, Külügyminisztérium, Európai Igazgatóság, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. november 8-i feljegyzés, 2. o. „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés, 15. o. CADN, Budapest, 105. cikk.

⁹⁹ Alain Rollat: „A miniszterelnök látogatása Magyarországon. Barre úr és Kádár úr az »ideológiai tolerancia« mellett foglaltak állást”, *Le Monde*, 30–31 octobre 1977. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹⁰⁰ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés, 16. o. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹⁰¹ Uo.

többi országától, és véleménye hűen tükrözi a Szovjetunióét”.¹⁰² Budapest tehát a szovjetek által sugalmazott tervet támogatta, amelyekhez a franciák nagyon ellenségesen viszonyultak. Ilyenek voltak például: az atomcsendegyezmény, az erőszakról való lemondás globális szerződésének a terve, az újabb tömegpusztító fegyverek kifejlesztését tiltó szerződéstervezet, az első atomcsapásról való lemondás és az el nem kötelezettség. Párizs nem vett részt az MBFR-nek nevezett (kölcsonös és kiegyensúlyozott haderőcsökkentés) bécsi tárgyalásokon sem, amelyek az első EBEE-tárgyalásokkal egy időben, 1973 januárjában kezdődtek, és céljuk a közép-európai hagyományos fegyverzet csökkentése volt. Magyarország ezen csak megfigyelőként vett részt, és területét, amely stratégiaileg fontos volt a Szovjetunióknak, kizárták a tárgyalások által felölt zónából.¹⁰³ Párizs, amely az MBFR-tárgyalásokban nem látott mást, mint „egy sor ellentételezés nélküli engedményt a Nyugat részéről”,¹⁰⁴ Budapesttől eltérően elutasította a különleges státuszú zónák létrehozásának elvét, mivel ez csak helyi és részleges intézkedésekhez vezet, és ez ellentétes a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elvével a leszerelés terén. Franciaország ugyanezen elv értelmében utasította vissza a nukleáris kísérletek tilalmát, „amely a szuperhatalmak nukleáris leszerelése előtt, nem pedig utána lépne érvénybe, ez pedig szentesítené a privilégiumukat”.¹⁰⁵ Párizs valójában úgy vélte, hogy a leszerelésnek reálisnak kell lennie mind mennyiségi, mind minőségi téren, így az általános leszerelést megelőzően az Egyesült Államoknak és a Szovjetunióknak kell csökkenteniük stratégiai atomfegyverzetüket, szigorúan bilaterális alapon. Azonban Franciaország nem akart elzárkózni, és kedvezően fogadta a leszerelési világkonferencia ötletét, amelyet az el nem kötelezettek előzetes javaslatára a Szovjetunió vetett fel; azt a feltételt kötötte ki, hogy minden atomhatalom vegyen részt rajta. Ebben reménykedve és a nyugati hatalmak vonakodása ellenére Franciaország jelezte részvételi szándékát az ENSZ Közgyűlésének 1978 májusára tervezett, leszerelésről szóló rendkívüli ülésén, amelytől a szovjetek a tervük megvalósulását várták. Így az ideológiai enyhülés magyar elutasítására a franciák a mindenáron való katonai enyhülés elutasításával válaszoltak.¹⁰⁶

A magyarok csalódottságának másik oka a Magyarország és az EGK, valamint az EGK és a KGST közötti kapcsolatok alakulása volt. Magyarország, amelynek az EGK-val folytatott kereskedelme teljes kereskedelmi forgalmának az ötödét tette ki,¹⁰⁷ ezt az együttműködést elsősorban eszközként tekintette ahhoz, hogy az exportkorlátozások feloldásával csökkentse kereskedelmi mérlegének hiányát. Ezt a kontingensekre vonatkozó előnyösebb feltételek megszerzésével lehetett elérni, és ez az EGK hatáskörébe tartozott. Magyarország, amely a KGST-tagországok közül elsőként csatlakozott az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi

¹⁰² „Magyarország és a leszerelés. A miniszterelnök magyarországi látogatása”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Szerződés- és Leszerelés-Osztály, 355. sz. feljegyzés, 1977. október 14. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹⁰³ Uo., „MBFR-jegyzék”. Lásd még BOUILLON 2015, 105–115.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Uo., „Az atomkísérletek teljes tilalmáról szóló jegyzék”.

¹⁰⁶ Uo., „A leszerelési világkonferenciáról szóló jegyzék”; „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–28.)”, Külügyminisztérium, Európai Igazgatóság, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. november 8-i feljegyzés, 2. o. „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés, 15. o. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹⁰⁷ „Magyarország és a Közös Piac közötti kapcsolatok”, Külügyminisztérium, Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság, Gazdasági Együttműködési Osztály, 518. sz. feljegyzés, 1977. október 19. CADN, Budapest, 105. cikk.

Egyezményhez, a GATT-hoz (1973. szeptember 9-én), ebből a célból 1978. március 8-án¹⁰⁸ aláírta a nemzetközi textilkereskedelemre vonatkozó, 1974. január 1-jén hatályba lépett „Multifibres-egyezményt”.¹⁰⁹ Azonban kereskedelmének 66%-át még mindig a KGST tagországaival bonyolította, amelyek gazdasági nehézségek idején „olyan együttműködési lehetőségeket kínálnak számára, amelyeket máshol nem tud fellelni, és ez arra ösztönzi, hogy a Moszkva által irányított szervezeten belül szorosabb integrációra legyen hajlandó”.¹¹⁰ Az 1973-ban történő kapcsolatfelvétel után a KGST 1976 februárjában a két szervezet és a tag-államok között széles körű együttműködési megállapodás megkötését javasolta az EGK-nak. Lehűtve a KGST reményeit, a Közös Piac 1976 novemberében egy másik, korlátozottabb jelentőségű tervet nyújtott be, amely munkakapcsolat létesítésére tett javaslatot. 1977 áprilisában Kazimierz Olszewski, a KGST Végrehajtó Bizottságának elnöke találkozót javasolt, amely szeptember 21-én zajlott le Mihai Marinescu, a KGST új elnöke, valamint Henri Simonet, az Európai Gazdasági Közösség Tanácsának elnöke között. Franciaország – amely tisztában volt a KGST azon törekvésével, hogy a politikai status quo megerősítése mellett maximalizálja a gazdasági előnyöket¹¹¹ – természetesen folytatni akarta a tárgyalásokat, ám el akarta kerülni, hogy a túl szoros kapcsolatok kialakulása „olyan integrációt erősítsen meg a KGST-n belül, amely korlátozná a népi demokráciák autonómiáját a Nyugattal fenntartott kapcsolataiban, és [úgy véli], hogy az EGK és a kelet-európai országok közötti kereskedelmi kapcsolatokat érintő kérdéseket az EGK és valamennyi érintett ország között különálló szerződésekkel kell szabályozni”.¹¹² A fenntartások olyan erősek voltak, hogy a francia fél kérésére törölték a közös sajtóközlemény magyar tervezetéből az EGK és a KGST kapcsolataira vonatkozó említést.¹¹³

A francia–magyar kapcsolatok figyelemre méltó állomása

Jogos annak vizsgálata, hogy Raymond Barre hivatalos magyarországi látogatása vajon lehetővé tette-e érezhető, konkrétan mérhető fejlődés elérését. Az első kézzelfogható eredményt az jelentette, hogy Raymond Barre átnyújtotta Valéry Giscard d’Estaing franciaországi hivatalos látogatásra szóló, 1978 második felében esedékes meghívását Kádár Jánosnak.

¹⁰⁸ Az Egyesült Államok Nemzetközi Kereskedelmi Bizottsága, *The Multifiber Arrangement, 1973 to 1980. Report on Investigation No. 332-108 Under Section 332 of the Tariff Act of 1930*, 2. kötet, *Statistical Appendix and Supporting Documents*, C függelék, *List of Signatories to the MFA*, C-3, USITC kiadvány 1131, 1981. március.

¹⁰⁹ „Francia–magyar gazdasági kapcsolatok”, Külügyminisztérium, Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság, kétoldalú megállapodások, 1977. október 24-i operációs feljegyzés, 3. o.; „Francia–magyar gazdasági kapcsolatok”, Gazdasági és Pénzügyminisztérium, Külgazdasági Kapcsolatok Igazgatósága, 5. Aligazgatóság E, 1977. október 19., 4. o. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹¹⁰ „Magyarország külpolitikája”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 20-i feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹¹¹ BAUMER–JACOBSEN 1978, 7–26.

¹¹² „Magyarország, valamint az EGK és a KGST közötti kapcsolatok”, Külügyminisztérium, Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság, Gazdasági Együttműködési Osztály, 527. sz. feljegyzés, 1977. október 13. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹¹³ „Francia–magyar közlemény a miniszterelnök látogatásáról”, bizalmas feljegyzés, 1977. október 26. CADN, Budapest, 105. cikk.

A látogatás előkészítésére Olivier Stirn, az új külügyi államtitkár 1978. szeptember 27-től 29-ig Magyarországra utazott.¹¹⁴

A két ország azon szándékának bizonyítékaként, hogy kapcsolatukban új fejezet kezdődjön, Franciaország „bizonyos ünnepelességet” akart vinni ebbe az eseménybe, ezért egy közös nyilatkozatot javasolt a Szovjetunióval 1966-ban, Lengyelországgal 1967-ben és Romániával 1968-ban aláírt közös nyilatkozat mintájára.¹¹⁵ A magyarok természetesen elfogadták ezt a nyilatkozatot, hiszen már Raymond Barre hivatalos látogatásán tervbe vették egy olyan zárónyilatkozat aláírását, amely a két ország között kidolgozandó charta alapját képezné, és e célból azt tervezték, hogy a közös sajtónyilatkozatot, a szokástól eltérően, mindkét fél írja alá.¹¹⁶ Ennek eredményeként Kádár János 1978. november 15. és 17. közötti párizsi hivatalos látogatásának végén egy közös nyilatkozatot fogadtak el, amely az enyhülés politikáját, a nemzetközi politika problémáit és végül a kétoldalú kapcsolatokat tárgyalja. Párizs és Budapest eredeti álláspontjához képest a legjelentősebb előrelépés kétségkívül a leszerelés kérdésében történt. A két ország ugyanis a valódi, általános és teljes leszerelés mellett foglalt állást, amely hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett menne végbe, és amely éppúgy érintené az atomfegyvereket, mint a hagyományos fegyvereket. Kívánatosnak tartották, hogy egy stratégiai fegyverkorlátozási megállapodás szülessen az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Végül eszmecserét folytattak arról a francia javaslatról, hogy hívjanak össze egy európai leszerelésről szóló konferenciát, valamint egy leszerelési világkonferenciát. A csúcstalálkozó bilaterális téren is lehetővé tette, hogy kissé továbblépjenek. A két ország külkereskedelmi miniszterei megállapodást írtak alá a gazdasági, ipari és műszaki együttműködés fejlesztéséről. Végül a francia köztársasági elnök ismét megerősítette: elfogadta a meghívást, hogy Magyarországra látogasson. Ami a többi nemzetközi és kulturális együttműködési kérdést illeti, a két fél csupán ígéreteket tett egymásnak, és a kapcsolatok elmélyítésének szándékát hangsúlyozta.

Mindazonáltal úgy tűnt, sokkal nehezebb gazdasági téren eredményeket elérni. A kereskedelemben az európai kvóták továbbra is fékeztek a magyar exportot, főként a mezőgazdasági termékek, az acél és a textilipari cikkek kivitelét. Politikai nehézségek is felléptek, nevezetesen a „berlininek” nevezett klauzula, amely arra akart emlékeztetni, hogy Nyugat-Berlin szerves része a Közös Piacnak – amit a Szovjetunió vitatott, és Berlin nyugati negyedeit nem ismerte el az NSZK részeként. A klauzula értelmében az EGK-nak a harmadik országokkal kötött valamennyi szerződését „a tagállamok azon területein kell alkalmazni, amelyeken az EGK-t létrehozó szerződés alkalmazandó, és az említett szerződés által megállapított feltételek mellett”.¹¹⁷ Bár Magyarország elutasította a berlini klauzulát, megállapodást tudott kötni a Közös Piacca az acél kivitelére, a problémák továbbra is fennálltak a textilipari termékeket illetően.¹¹⁸ A Magyarország turisztikai infrastruktúrája

¹¹⁴ 1978. április 5-én Jean-François Deniau-t váltotta fel ezen a poszton, Barre 3. kormányzati ciklusában.

¹¹⁵ „Beszámoló Olivier Stirn úr budapesti megbeszéléseiről”, Franciaország budapesti nagykövetségéről a Kelet-európai Aligazgatóság számára, szeptember 28. szerdai megbeszélés. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹¹⁶ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, No. 276, 1977. szeptember 19-i feljegyzés a miniszteri kabinet számára. CADN, Budapest, 105. cikk, 4. o. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹¹⁷ BEL 1988, 313–316.

¹¹⁸ „A francia–magyar gazdasági kapcsolatokról szóló tárgyalások”, Külügyminisztérium, Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság, kétoldalú megállapodások, 1978. május 22-i feljegyzés; A Stirn és Rácz közötti tárgyalások, „A szeptember 29-i, péntek délelőtti ülés”, 1978, 13. o. CADN, Budapest, 106. cikk.

fejlesztésére Ausztria által nyújtott 300 millió dolláros hitel is félelmet váltott ki a franciákból, és azt a régi előítéletet táplálta bennük, amely szerint a magyarok szinte automatikusan előnyben részesítik hagyományos német és osztrák partnereiket.¹¹⁹ Kulturális téren a magyarok az egyetemi ösztöndíjakra szánt költségvetési keretösszeg 20%-os csökkentése miatt panaszkodtak, valamint arra, hogy „Franciaországban a legalacsonyabbak az ösztöndíjak”.¹²⁰ Egyébként a magyarokat az is bosszantotta, hogy túl nagy a különbség abban, ahogyan a budapesti francia műszaki központot és a párizsi magyar műszaki központot kezelik, amelyet 1978. augusztus 30-án hoztak létre, Raymond Barre 1977. októberi látogatásának legnagyobb eredményeként.¹²¹ A francia szervezet, amely tizenegy éves működése alatt 8 millió forintos állami támogatást kapott, 12 alkalmazottat foglalkoztatott teljes, 6-ot pedig részmunkaidőben. Ezzel szemben a miniszterelnök által előirányzott hitelek – 1978-ra 550 ezer frank, 1979-re pedig 600 ezer frank – a magyar központ számára csupán 3 munkatárs alkalmazását tették lehetővé (egy igazgató, egy dokumentumkezelő és egy titkár), holott a magyaroknak minimum 5 személyre lett volna szükségük.¹²²

Bár Franciaország és Magyarország nehézségekbe ütközött gazdasági és kulturális együttműködésének konkrét és gyors megerősítése terén, Kádár János párizsi látogatása a magyar diplomácia vitathatatlan sikerét jelenti. A szocialista táboron belül Magyarország valójában megközelítette azt a szintet, amelyet Franciaország az olyan hagyományos tárgyalópartnereivel fenntartott kapcsolataiban ért el, mint Lengyelország vagy Románia.

A francia–magyar kapcsolatok történetében azonban új fejezet nyílt.¹²³ A francia diplomácia elismerte, hogy „a francia–magyar kapcsolatok, bármilyen régiek is, nem öltenek olyan privilegizált jelleget, mint a Lengyelországhoz, sőt a Romániához fűződő kapcsolataink, [mivel] Magyarország hatvan évvel ezelőtt a második világháborúban legyőzött ellenségeink táborába tartozott, és egy olyan feldarabolás áldozata lett, amelyben fontos szerepet játszottunk: »Trianon aljas diktátuma«, hogy Kádár János kifejezésével éljek, bevésődött a magyarok emlékezetébe”.¹²⁴ 1977. október 28-án ez a kérdés foglalta el Barre és Kádár megbeszéléseinek első részét, még mielőtt rátértek volna az enyhülés és a kétoldalú kapcsolatok témáira.¹²⁵ Megerősödött az a szándék, hogy leróják az adósságokat és megtisztítsák a nehéz múltat. „Kádár úr látogatása bizonyára új fejezetet fog nyitni kapcsolatainkban.”

¹¹⁹ Uo.; A Stirn és Rác közötti tárgyalások, „A szeptember 28. szerda reggeli tárgyalás” [hibás a cím, a szeptember 28-i, csütörtök reggeli tárgyalásról van szó], 14. o. CADN, Budapest, 106. cikk.

¹²⁰ Uo. 11. o.

¹²¹ „A Magyar Kereskedelmi Kamara és a Magyar Technológiák Terjesztésének Francia Szövetsége közötti megállapodás a Magyar Technológiák Információs Központjának létrehozásáról és működéséről”, 1978. augusztus 30. CADN, Budapest, 106. cikk.

¹²² „Feljegyzés a párizsi Magyar Technológiák Információs Központja megnyitásáról”. CADN, Budapest, 106. cikk.

¹²³ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, No. 276, 1977. szeptember 19-i feljegyzés a miniszteri kabinet számára, 3. o.; „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, No. 276, 1977. szeptember 19-i feljegyzés a miniszteri kabinet számára. CADN, Budapest, 105. cikk, 4. o. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹²⁴ „Kádár János úr hivatalos látogatása Franciaországban (1978. október 27–28.)”, Külügyminisztérium, Európai Igazgatóság, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. november 8-i feljegyzés, 2. o. CADN, Budapest, 105. cikk.

¹²⁵ „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–28.)”, Külügyminisztérium, Európai Igazgatóság, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. november 8-i feljegyzés, 2. o. CADN, Budapest, 105. cikk.

Hosszabb távon Raymond Barre magyarországi látogatásának meglehetősen szerény megítélését valójában árnyaltabban is szemlélhetjük. A Kelet és a Nyugat között, az 1970-es évek végén újjáéledő feszültségek ellenére a francia miniszterelnök 1977. októberi látogatása egy igazi párbeszéd kezdetét jelentette, amely hamarosan valódi együttműködést tett lehetővé. François Mitterrand is ennek szellemében fogadta el Kádár János meghívását, és tett látogatást Magyarországon 1982. július 7. és 9. között. Az első hivatalos francia államfői látogatás Magyarországra nemcsak a két ember közötti személyes szimpátiának és az általuk fenntartott politikai kapcsolatoknak köszönhető, hanem az 1970-es évek közepe óta tartó munka eredménye is volt. És ebben Raymond Barre látogatása is egy állomás, amely a két ország közötti megújult kapcsolatok kezdetét jelentette, nem pedig az eredményét. Sikeres tervek megvalósulását vetítette előre, amelyek az 1989-es politikai átmenet után teljesedtek ki.

Irodalom

Könyvek, folyóiratok

- A Kulturális és Műszaki Ügyek Főigazgatóságának feljegyzése. Francia–magyar kulturális kapcsolatok, 1966. július 18. (2006). In *Documents diplomatiques français (DDF)*, 1966, Tome II., 1er juin – 31 décembre, Vol. 30. Brüsszel, Peter Lang. 344–345.
- BADALASSI, Nicolas (2013): Les accords d’Helsinki ou le triomphe des conceptions paneuropéennes du général de Gaulle [A helsinki egyezmény, avagy de Gaulle tábornok páneurópai koncepcióinak győzelme]. *Vingtième Siècle. Revue d’histoire*, Vol. 119. No. 3. 55–70. DOI: <https://doi.org/10.3917/ving.119.0055>
- BAUMER, Max – JACOBSEN, Hans-Dieter (1978): A gazdasági együttműködés lehetőségei Európában. *Revue d’études comparatives Est-Ouest*, Vol. 9. No. 2. 7–26.
- BEL, Jacques (1988): A Közös Piac és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa közötti kapcsolatok. *Revue du Marché Commun*, No. 318. 313–316.
- BENE Krisztián – DÁVID Ferenc szerk. (2014): *Együttműködés és szembenállás között. A francia–magyar kapcsolatok dimenziói a modern kortól az európai integrációig. A Pécsi Egyetem 2013. március 13-i nemzetközi történelmi kollokviumának jegyzőkönyve*. Pécs, Pécsi Egyetem – Codex.
- BOISDRON, Matthieu – CATALA, Michel eds.: *Les élections municipales de 1977. A 2017. március 16–17-i La Roche-sur-Yon-i megbeszélések jegyzőkönyve* (megjelenés előtt).
- BONNIN, Judith (2014): *Les voyages de François Mitterrand. Le PS et le monde (1971–1981)*. Rennes, Presses Universitaires de Rennes.
- BOUILLON, Pierre (2015): Pannóniai tengely? Magyarország, a Varsói Szerződés stratégiai platformja. *Revue historique des armées*, No. 278. 105–115.
- BOUILLON, Pierre (2016): *Le prix de la détente? La politique française en Hongrie et en Roumanie (1968–1977)*. Rennes, Rennes-i Egyetemi Nyomda.
- DIENER, Georges (1990): A francia–magyar kulturális kapcsolatok története, a budapesti Francia Intézetre vonatkozó, megjelenésre nem kerülő, írásbeli és szóbeli információcseréken keresztül. *Revue d’études comparatives Est-Ouest*, Vol. 2. No. 2. 173–174.

- GARADNAI Zoltán (2005): Kádár János Magyarország és a helsinki folyamat. Az enyhülés szükségessége, valamint belső és külső határai. In DU REAU, Élisabeth – MANIGAND, Christine szerk.: *Vers la réunification de l'Europe. Apports et limites du processus d'Helsinki de 1975 à nos jours*. Budapest, L'Harmattan. 123–139.
- HESSEL, Stéphane (1977): Az egyetem nemzetközi kapcsolatai. *Paris I Informations, Université Panthéon-Sorbonne*, No. 1. 4–5.
- HOREL, Catherine (2013): La France et la Hongrie: affinités passées et présentes, de saint Martin à Nicolas Sarkozy [Franciaország és Magyarország: régi és jelenlegi hasonlóságok, Szent Mártontól Nicolas Sarkozy-ig]. *Revue historique des armées*, No. 270. 5–13.
- LACORNE, Denis (1985): Az export ösztönzésének politikája, vagyis a colbertizmus azokban az esz-közökben, amelyek a liberalizmus célját szolgálják. In COHEN, Samy – SMOUTS, Marie-Claude eds.: *La politique extérieure de Valéry Giscard d'Estaing*. Párizs, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques.
- MACHER, Aniko (2002): A kulturális diplomácia Franciaország és Magyarország között 1945-től 1949-ig, Magyarország szemszögéből. *Mélanges de l'École française de Rome. Italie et Méditerranée. La culture dans les relations internationales*, Vol. 114. No. 1. 251–262.
- Magyarországi utazás. Közös közlemény, francia Szocialista Párt – MSZMP, a Szocialista Párt delegációjának látogatása után (1976). *Le Poing et la Rose*, No. 51. 14–15.
- MINK, Georges – SZUREK, Jean-Charles (1999): *La grande conversion. Le destin des communistes en Europe de l'Est*. Párizs, Le Seuil.
- MITTERRAND, François (1977): Az igazságom része. *L'Unité*, Vol. 6. No. 42. 21.
- PAYET, Marie – TOTH, Ferenc szerk. (2004): *Ezer éves kapcsolatok II. Francia–magyar kapcsolatok 1000-tól napjainkig (Sárvár, 2002. május 31. – június 1.)*. Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely.
- RIMBAUD, Christiane (2015): *Raymond Barre*. Párizs, Perrin.
- ROLLAT, Alain (1977): A miniszterelnök látogatása Magyarországon. Barre úr és Kádár úr az ideológiai tolerancia mellett foglaltak állást. *Le Monde*, 30–31 octobre 1977.
- SOKOLOFF, Georges – WILD, Gérard (1985): Franciaország gazdasági kapcsolatai Kelet-Európával. In COHEN, Samy – SMOUTS, Marie-Claude eds.: *La politique extérieure de Valéry Giscard d'Estaing*. Párizs, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques. 223–224.
- Szövebeli közlés: Horn Gyula és a szerző beszélgetése, 1992. június.
- TATU, Michel (1985): Valéry Giscard d'Estaing és az enyhülés. In COHEN, Samy – SMOUTS, Marie-Claude eds.: *La politique extérieure de Valéry Giscard d'Estaing*, Párizs, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques. 199–201.

Levéltári és egyéb források

- „A budapesti Francia Intézet teletékája”, Külügyminisztérium, a Kulturális, Tudományos és Műszaki Kapcsolatok Főigazgatósága, műsorszolgáltatás és kulturális kapcsolatok, 778. sz. feljegyzés, 1977. október 19. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „A Francia Intézetben 1977. október 27-én tartott beszéd”. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „A francia–magyar gazdasági kapcsolatokról szóló tárgyalások”, Külügyminisztérium, Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság, kétoldalú megállapodások, 1978. május 22-i feljegyzés; A Stirn és Rácz közötti tárgyalások, „A szeptember 29-i, péntek délelőtti ülés”, 1978. CADN, Budapest, 106. cikk.

- „A leszerelési világkonferenciáról szóló jegyzék”; „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–28.)”, Külügyminisztérium, Európai Igazgatóság, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. november 8-i feljegyzés.
- „A Magyar Kereskedelmi Kamara és a Magyar Technológiák Terjesztésének Francia Szövetsége közötti megállapodás a Magyar Technológiák Információs Központjának létrehozásáról és működéséről”, 1978. augusztus 30. CADN, Budapest, 106. cikk.
- „A miniszterelnök budapesti látogatása. M. Rossi tárgyalásai a magyar külkereskedelmi miniszterrel”, Franciaország magyarországi nagykövetsége, R. Klein, kereskedelmi tanácsos, 1977. november 8. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „A miniszterelnök felszólalása a magyar Minisztertanács elnökének beszédén 1977. október 27-én.” CADN, Budapest, 105. cikk.
- „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–28.)”, Külügyminisztérium, Európai Igazgatóság, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. november 8-i feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon (1977. október 27–29.)”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i összefoglaló feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „A miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországon”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, No. 276., 1977. szeptember 19-i feljegyzés a miniszteri kabinet számára. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „A miniszterelnök látogatása Magyarországon: egy magyar tudományos és műszaki dokumentációs központ, valamint egy cseh-szlovák tudományos és műszaki dokumentációs központ megnyitása Franciaországban”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. szeptember 23-i feljegyzés a miniszteri kabinet számára. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „A miniszterelnök magyarországi látogatása: találkozó Kádár Jánossal”, Külügyminisztérium, Európai Igazgatóság, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. szeptember 22-i feljegyzés a miniszteri kabinet részére. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „A miniszterelnök megbeszélései Magyarország nagykövetével (1977. február 23.)”, Patrick Gautrat 1977. február 24-én szerkesztett beszámolója. CADN, Budapest, 105. cikk.
- A Stirn és Rác közötti tárgyalások, „A szeptember 28, szerda reggeli tárgyalás” [hibás a cím, a szeptember 28-i, csütörtök reggeli tárgyalásról van szó]. CADN, Budapest, 106. cikk.
- „A tárgyalások programja”. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Beszámoló Olivier Stirn úr budapesti megbeszéléseiről”, Franciaország budapesti nagykövetségéről a Kelet-európai Aligazgatóság számára, szeptember 28., szerdai megbeszélés. CADN, Budapest, 105. cikk.
- Bíró József, életrajzi feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Feljegyzés a párizsi Magyar Technológiák Információs Központja megnyitásáról”. CADN, Budapest, 106. cikk.
- „Francia–magyar gazdasági kapcsolatok”, Gazdasági és Pénzügyminisztérium, Külgazdasági Kapcsolatok Igazgatósága, 5. Aligazgatóság E, 1977. október 19. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Francia–magyar gazdasági kapcsolatok”, Külügyminisztérium, Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság, kétoldalú megállapodások, 1977. október 24-i operációs feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Francia–magyar közös közlemény a miniszterelnök látogatásáról”, bizalmas feljegyzés, 1977. október 26. CADN, Budapest, 105. cikk.

- „Francia–magyar közös közlemény”, 1977. október 29. szombat. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Francia–magyar kulturális kapcsolatok”, Külügyminisztérium, a Kulturális, Tudományos és Műszaki kapcsolatok Főigazgatósága, 1977. október 11. CADN, Budapest, 105. cikk.
- Jean-Pierre Beauchaud Raymond Bressier-nek, Franciaország magyarországi nagykövetének szóló 1977. március 28-i levele. CADN, Budapest, 105. cikk.
- Journal Officiel de la République Française. Débats parlementaires. Assemblée nationale*, 1976. október 5-i, keddi ülés, a kormány általános politikájának bemutatása, 1976. október 6. szerda.
- Journal Officiel de la République Française. Débats parlementaires. Assemblée nationale*, 1974. június 5-i, szerdai ülés, a kormány általános politikájának bemutatása, 1974. június 6. csütörtök.
- „Humanitárius ügyek”. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Kádár János úr, a Magyar Szocialista Munkáspárt főtítkára”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Ügyek Aligazgatósága, életrajzi feljegyzés, 1977. október 21. Nanti Diplomáciai Levéltár (CADN), Budapest-alapok, 105. cikk.
- „Kádár János úr hivatalos látogatása Franciaországban (1978. október 27–28.)”, Külügyminisztérium, Európai Igazgatóság, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. november 8-i feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Lázár György úrnak, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa elnökének pohárköszöntője. Budapest, 1977. október 27.” CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Magyar dokumentációs központ megnyitása Párizsban”, Gazdasági és Pénzügyminisztérium, Külgazdasági Kapcsolatok Igazgatósága, 5. Aligazgatóság, B mellékletben rögzített, 1977. október 19. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Magyarország 1977 októberében”, Franciaország magyarországi nagykövetsége, 1977. október 7-i feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Magyarország: első helyzet”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 19-i feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Magyarország és a Közös Piac közötti kapcsolatok”, Külügyminisztérium, Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság, Gazdasági Együtműködési Osztály, 518. sz. feljegyzés, 1977. október 19. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Magyarország és a leszerelés. A miniszterelnök magyarországi látogatása”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Szerződés- és Leszerelés-Osztály, 355. sz. feljegyzés, 1977. október 14. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Magyarország külpolitikája”, Külügyminisztérium, Politikai Ügyek Igazgatósága, Európa, Kelet-európai Aligazgatóság, 1977. október 20-i feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Magyarország, valamint az EGK és a KGST közötti kapcsolatok”, Külügyminisztérium, Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság, Gazdasági Együtműködési Osztály, 527. sz. feljegyzés, 1977. október 13. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Megbeszélések 1977. október 27-én és 28-án Vaurs úr és Rónai úr között, aki államtitkár és a Magyar Népköztársaság Kulturális Kapcsolatok Intézetének elnöke”. CADN, Budapest, 105. cikk.
- Rác Pál, életrajzi feljegyzés. CADN, Budapest, 105. cikk.
- „Raymond Barre úr ömeltósága, a Francia Köztársaság miniszterelnöke és Raymond Barre asszony hivatalos magyarországi látogatásának programja – 1977”. CADN, Budapest, 105. cikk.
- 2473–2477. sz. táviratok, Martintól a belgrádi diplomácia számára, Belgrád, 1977. október 22. CADN, Budapest, 105. cikk.

252–256. számú, 1977. október 7-i táviratok Párizsból Franciaország budapesti nagykövetségére; 259–266. számú, 1977. október 13-i táviratok Párizsból Franciaország budapesti nagykövetségére; 270. számú, 1977. október 14-i távirat Párizsból Franciaország budapesti nagykövetségére; 271. számú, 1977. október 15-i távirat Párizsból Franciaország budapesti nagykövetségére; 273. számú, 1977. október 18-i távirat Párizsból Franciaország budapesti nagykövetségére. CADN, Budapest, 105. cikk.

Bernard Lachaise

A Balaton Programok: a francia–magyar tudományos együttműködés sikeres példája?

Az „integrált akcióprogram” (PAI), majd az „Hubert Curien partnerség” (PHC) név alatt futó Balaton Programok 1994 óta léteznek. A francia és a magyar kutatási miniszterek kezdeményezésére jöttek létre, Hubert Curien 1992 szeptemberében, Budapestre tett látogatása során. Közép-Európában egyedül Magyarország vesz részt ilyen típusú kezdeményezésben.¹ Az integrált akcióprogramok – amelyek közül az elsőt az 1970-es évek végén Spanyolországgal együtt hozták létre (PAI Picasso) – eredeti célja az, hogy fejlesszék a kétoldalú kutatási kapcsolatokat Európában, együttműködést tartva fenn Franciaország és más országok csoportjai között. Az integrált akcióprogramok kezdetben Franciaország és más európai uniós országok (1998-ban 8 ország) között működtek, majd az 1990-es évek közepén azokra a közép-európai országokra is kiterjesztették őket, amelyek várhatóan EU-tagok lesznek. A projekteket Franciaország és a külföldi partner egyenlő arányban finanszírozzák. A kiosztott támogatások célja, hogy fedezzék a projektekben részt vevő kutatók utazási és napi-díjköltségeit. A támogatásokat évenként adják egy vagy két évre, kivételesen három évre.

Az eredeti négy célkitűzés a következő: a francia kutatók nemzetközi integrációja, tartós együttműködés kialakítása, amelynek célja, hogy a partnerek kedvező pozícióba kerüljenek az európai pályázatokon, az együttműködés fejlesztése az EU programjai által kevéssé lefedett területeken, nevezetesen a társadalomtudományok és humán tudományok terén, és végül, társadalmi és gazdasági eredmények elérése a technológiaátadás és annak ipari hasznosítása segítségével.² A Külügyminisztérium számára az Hubert Curien partnerségi programok a kutatók mobilitását elősegítő kétoldalú programok, amelyek a Franciaország és partnerei között fennálló tudományos együttműködés kiemelt eszközei.³ A Felsőoktatási Minisztérium számára az Hubert Curien partnerségi programok az Európai Ügyek Minisztériuma és a Külügyminisztérium nemzetközi tudományos és technológiai kapcsolatokat támogató politikájának kereteibe illeszkednek be, és megvalósításuk a Felsőoktatási Minisztérium, valamint a Kutatási és Innovációs Minisztérium támogatásával történik.⁴

A Külügyminisztérium megfogalmazása szerint a kezdeményezés „[a] francia tudományos együttműködés kiemelt eszköze”, és írásommal is ezt a témát szeretném körbejárni a Balaton Programok történetén keresztül, csaknem negyed századdal a létrehozásuk után.

¹ ALLAIRE 1995, 224–225. A PAI 2007-ben kapta a PHC nevet egy híres francia tudósról, Hubert Curien fizikusról (1924–2005), aki kutatási és úrkutatási miniszter volt (1984–1986 és 1988–1993).

² LAREDO–WALDTEUFEL 1998.

³ Partenariats Hubert Curien 2013.

⁴ Lásd www.compuserfrance.org/fr/phc (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)

A téma gyakorlatilag feldolgozatlan, pedig a Balaton Programokat, legalábbis francia részről, a diplomáciai intézmények kérésére többször is értékelték, és Christopher Pichonnier disszertációjában szánt egy rövid részt nekik, az 1994–2004 közötti éveket vizsgálva.⁵ Milyen forrásokat használtam a téma feldolgozásához? A Christopher Pichonnier által megvizsgált francia és magyar diplomáciai archívumokban néhány dossziében vagy feljegyzésben található információk. A francia elnökségi archívumokban Chirac elnökségének archívumaiból (1995–2007) próbáltam kihámozni a Balaton Programokról tett említéseket, amelyek nagyon szórványosak voltak, még a kulturális kapcsolatokról szóló dossziékban is.⁶ A forrásaimat főként a Budapesti Francia Intézet dokumentumai (statisztikák, jelentések, felmérések, összesítések; különösen Sébastien Reymond úrnak szeretnék köszönetet mondani a segítségéért), valamint a Campus France (korábban EGIDE) dokumentumai képezték (itt pedig Marguerite de la Rochefoucauld asszonynak szeretném kifejezni hálámát az együttműködéséért). Ezek a források érdekesek, de sajnos kronológiai szempontból hiányosak (az 1998 és a 2004 közötti időszak), és nagyon statisztikai jellegűek, a tartalom és a megvalósítás pontos megjelölése nélkül, és főleg hiányzik belőlük az emberi dimenzió, a kutatók közötti találkozók bemutatása.

Először a Balaton Programok egészét mutatom be 1994 és 2015 között: hány program volt, milyen tudományágakban, milyen francia és magyar intézményekben. Majd megpróbálok mérleget vonni a programokról, hogy lássuk, vajon a megtervezésük idején kitűzött célok megvalósultak-e. Végül az elemzés elmélyítése céljából egy Balaton Programra vonatkozó esettanulmányt fogok bemutatni a Bordeaux-i Montaigne Egyetem (korábban Michel de Montaigne-Bordeaux 3 Egyetem) és a budapesti ELTE történészei közötti együttműködésről. Ezt jól ismerem, mivel én is részt vettem benne, és a 21. század első évtizedében én voltam az egyik főszervezője.

A Balaton Programok két évtizede

Több mint 500 PAI és PHC?

Sajnos az archívumok nem árulnak el pontos statisztikát az összes Balaton Program számáról, mivel a 2000–2004-es évek adatai hiányoznak. A források által nyújtott adatok alapján (134 program 1994 és 1997 között, majdnem 200 program 1994 és 2000 között, illetve 205 program 2005 és 2015 között) több mint 500-ra becsülhetjük a Balaton Programok számát két évtized alatt.⁷ Az éves átlag nagy szórást mutat, és az évek múlásával határozott csökkenés tapasztalható. Kezdetben nagy sikernek örvendett: már az első évben 37 projekt valósult meg.⁸ A legutóbbi időszakot tekintve (2005–2015) körülbelül 20 Balaton Programot finanszíroztak évente 2005 és 2012 között, de 2013 óta évente csak 11-et. Vajon ez a jelentkezők számának csökkenésével vagy anyagi megszorításokkal magyarázható? Nehéz erre választ adni, mivel a források nem számolnak be a visszautasított projektek számáról, kivéve az 1994–1997-es időszakot (310 pályázatból 134-et utasítottak vissza, vagyis

⁵ PICHONNIER 2015, 133.

⁶ AN, 5AG5, Jacques Chirac elnöksége.

⁷ LAREDO–WALDTEUFEL 1998; PICHONNIER 2015, 133; TOURMENTE–ANGLES 2016a.

⁸ PICHONNIER 2015, 133.

a pályázatok 34%-át).⁹ Bizonyára mindkét ok szerepet játszott, de a második valószínűleg többet nyomott a latban. A költségvetési megszorításokon túl azt is figyelembe kell vennünk, hogy a Balaton Programok egyik célja – akárcsak az 1990-es években a kelet-európai országokkal létrehozott többi integrált akcióprogram esetében – „az európai uniós integrációra való felkészítés” volt, ami 2004-től kezdve veszített jelentőségéből.¹⁰ Ezenkívül nemzetközi szinten a PHC-k számának növekedése – a térkép világosan megmutatja – a finanszírozás megosztásához vezetett: jelenleg 68 PHC létezik (31 európai, 9 észak-afrikai és közel-keleti, 10 ázsiai, 1 szubzaharai afrikai, 2 óceániai, 15 amerikai országokkal), szemben az 1998-ban meglévő 11 programmal, amelyek mindegyike európai volt.¹¹

Főleg a „nehéz” tudományok terén

A Balaton Programok, amelyek eredetileg az alap- és alkalmazott tudományokra korlátozódtak, 1996 óta gyorsan kiterjedtek a humán és társadalomtudományokra is. A tudományágak megoszlása azonban a „nehéz” tudományok állandó és jelentős túlsúlyát mutatja. Így az 1995–1998 közötti években a Balaton Programok 31%-át matematikai, fizikai és kémiai, 27%-át biológiai és orvostudományi programok alkották, megelőzve a mérnöki tudományokat (15%), a környezetvédelmet/földtudományokat, az agrártudományokat, és még inkább megelőzve a humán és társadalomtudományokat. A magyarországi francia nagykövetség 2005–2015 közötti évekre vonatkozó tanulmánya teljes mértékben megerősíti az előző évek tendenciáját: a Balaton Programok több mint 36%-át matematikai, fizikai és kémiai (főleg a két utóbbi), 26%-át a biológiai-orvostudományi programok teszik ki, míg körülbelül egyenlő arányban (8,5%) szerepelnek a mérnöki tudományok, a földtudományok és az agrártudományok, és végül (körülbelül 6%) a humán és társadalomtudományok, valamint az információs és kommunikációs tudományok. A magyar vezetésnek az a kezdeti kívánsága, hogy a hangsúlyt a technológia átadására és annak gazdasági, főként ipari hasznosítására fektessék, mindvégig teljesült, és a megpályázott projektek kiválasztásánál is érvényesült.

Párizs és Budapest a főszervezők között

A 2016-ban végzett felmérésekre adott válaszok alapján lehetővé vált a Balaton Programokban részt vett francia műhelyek teljes feltérképezése francia részről, és ennél kisebb mértékben Magyarországon is. Ezekből az egyetemek vagy más felsőoktatási intézmények túlsúlya tűnik ki (Műszaki Egyetem, Bányamérnöki Egyetem, EPHE, CNAM stb.) egyfelől Párizsban és az Ile-de-France területén (42%), másfelől Budapesten (58%). Ez az arány a két világváros demográfiai súlyával könnyen megmagyarázható (a francia és a magyar lakosság körülbelül 18%-a él bennük), de főként tudományos jelentőségük az oka: Párizsban

⁹ LAREDO–WALDTEUFEL 1998, 7.

¹⁰ LAREDO–WALDTEUFEL 1998, 4. A Balaton integrált akcióprogrammal párhuzamosan létrehozták „az európai uniós csatlakozásra hosszabb távon esélyes kelet-európai országokkal” közös integrált akcióprogramokat is: a Cseh Köztársasággal (PAI Barrande) és Szlovéniával (PAI Proteus).

¹¹ Partenariats Hubert Curien 2013.

és régiójában, valamint Budapesten nagy számban koncentrálnak Franciaország és Magyarország egyetemei és főiskolái.

Franciaországban azonban körülbelül húsz vidéki város vett részt a Balaton Programokban, amelyek az ország területén nagyjából egyenlően oszlanak el. Ezek a következők: Aix-Marseille, Lyon, Montpellier, Rennes, Strasbourg, amely magasan az élen áll (3–5 program), ezt követi Bordeaux, Lille, Poitiers, Toulouse, Tours (2 program) és még számos más város (1 program), vagyis nagyjából minden vidéki egyetem. Magyarországon Budapest után főleg két egyetem érintett: a debreceni és a szegedi, majd ezektől messze lemaradva következik a pécsi egyetem, valamint Gödöllő, Veszprém, Miskolc és Sopron felsőoktatási intézményei.

A Nemzeti Tudományos Kutatási Központ (CNRS) és a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) súlya és az egyetemek korlátozottabb részvétele

Az első Balaton Programok óta a CNRS és az MTA a projektek 12%-ának a főszerzője, és a kezdeményezések csaknem felét felsőoktatási intézményekkel együttműködve végzi. A csak egyetemi szervezésű programok az összes programnak csupán a 18%-át alkotják.¹²

A 2005–2015 közötti időszakban a Balaton projektek támogatását nagyjából egyenlően osztották el a nagy kutatóintézetekben (INSERM, CEA, INRA, a párizsi villamosmérnöki kutatóintézet, a Synchrotron Soleil, az elméleti és alkalmazott informatikai kutatóintézet, a genetikai, molekuláris és sejtbiológiai intézet, a bibracte-i európai régészeti központ) dolgozó CNRS-kutatók (kutatásvezetők, kutatók, mérnök-kutatók), valamint az egyetemeken és főiskolákon működő „kutatócsoportok” (EA) és főleg „vegyes kutatási egységek” (UMR) között.

A Balaton Programok sikere

Az elérhető forrásokat a felmérésekre adott – postán elküldött, később elektronikus – válaszok alkotják, amelyeket a sikeres projektek szervezői körében készítettek. Pontos és kimerítő elemzésre tehát nem nyílik lehetőség. 1998-ban a válaszok aránya 70%-os volt, de nagy eltérések jelentkeztek az egyes tudományágak között. 2016-ban a megkérdezettek csupán 53%-a adott választ.

Hasznos eszköz a nemzetközi szintésre való kijutásra és beilleszkedésre

E célkitűzés vitathatatlanul sikeresen valósult meg. Az 1990-es évekig és a Balaton Programok létrejöttéig alig akadt olyan felsőoktatási intézmény, amelynek kapcsolatai és tudományos együttműködése lett volna magyar intézményekkel, főleg vidékiekkel. Ez alól kivételt képezett a Paris 3 Egyetemen 1985-ben létrehozott Egyetemközi Magyarságtudományi Központ, valamint a párizsi EHESS együttműködésével a Magyar Tudományos Akadémia

¹² LAREDO–WALDTEUFEL 1998, 8.

és a budapesti ELTE által 1988-ban alapított Atelier Francia–Magyar Társadalomtudományi Központ. A hidegháború idején a vasfüggöny, ha nem is akadályozta meg, de jelentősen leszűkítette a találkozók lehetőségeit.

A Balaton Programok révén az egyetemek többsége, számos kutatóműhely és az egyes országok legalább ezer kutatója építhetett ki kapcsolatokat és működhetett együtt Magyarországgal, illetve a magyar kutatók Franciaországgal. Ez a lehetőség annál is inkább fontos a magyar egyetemek számára, mivel a rendszerváltás előtt a doktori tanulmányok és a kutatás kizárólag a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) hatáskörébe tartozott. Az 1990-es évek közepén a Balaton Programok korai létrehozása Magyarországot élenjáró országgá tette a francia egyetemeknek a kelet-európai országok felé nyitása terén, közvetlenül a politikai változások után, amikor Magyarország európai uniós integrációja elkezdődött. Ez annál is inkább fontos, mivel a 20. század történelme során – főleg a két világháború alatt – Franciaország kapcsolatai inkább a hagyományos „szövetségeseivel” – Lengyelországgal, Cseh-szlovákiával és Romániával –, nem pedig Magyarországgal erősödtek meg.

Kivételes esetekben azonban nem a Balaton Programok jelentik az első kapcsolatok felvételét a francia kutatócsoportok és Magyarország között. Így a lyoni egyetemen matematikából több Balaton Program is lehetővé tette, hogy fennmaradjanak és továbbfejlődjenek Magyarországgal azok a tudományos kapcsolatok, amelyek Erdős Pál és Jean-Louis Nicolas között alakultak ki az 1970-es években.¹³ Néha egy nemzetközi konferencia ad indítást: „Obadi professzor és én egy Gordon konferencián találkoztunk 2001-ben, Oxfordban. Elhatároztuk, hogy együttműködünk, és ekkor igényeltünk támogatást a PHC Balaton alapból.”¹⁴ Ilyen esetekben a Balaton Program értékes kiegészítést nyújt egy már meglévő munkakapcsolathoz: „a PHC nagyon fontos, mert lehetővé teszi a több mint tizenöt évvel ezelőtt létesített kapcsolat fenntartását Nyulaszi professzor csoportjával, de új együttműködés kialakítását is elősegíti a tanszék más tagjaival”.¹⁵

A programok ritkán folytatódnak európai uniós projektként

A magyarországi francia nagykövetség 2016-ban azt a kérdést tette fel a 2005–2015-ös időszak alatt a Balaton Programokra támogatást elnyert francia kutatóknak, hogy a PHC Balaton Program folytatódott-e valamilyen európai uniós program keretében. Az erre adott válaszoknak csupán a 15%-a volt igenlő.¹⁶ Sőt, idővel egyre kevesebb lett a pozitív válaszok aránya (24% 2005–2008-ban és 5% 2012–2015-ben). Összesen csupán 17 Balaton Program folytatódott uniós programként: 7 COST, 7 PCRD, 1 ITN, 1 TÁMOP és 1 RBU-CE-UP.¹⁷ Ennek két magyarázata is van: számos Balaton Programot kis kutatócsoportok

¹³ Joël R., több Balaton Program szervezője 2004 és 2011 között. Forrás: A PHC Balaton Program hatásvizsgálata, 2016.

¹⁴ Angelica K., két Balaton Program szervezője 2002 és 2007 között. Forrás: A PHC Balaton Program hatásvizsgálata, 2016.

¹⁵ Muriel H., két Balaton Program szervezője 2013 és 2014 között. Forrás: A PHC Balaton Program hatásvizsgálata, 2016.

¹⁶ Emlékeztetőül: a 205 kiküldött kérdőívből csak 109-et küldtek vissza megválaszolva.

¹⁷ COST: Európai Tudományos és Technológiai Együttműködés; PCRD: Technológiai Kutatási és Fejlesztési Keretprogramok; ITN: Innovatív Képzési Hálózatok; TÁMOP: Társadalmi Megújulás Operatív Program (EU-Magyarország); RBUCE-UP: Találkozó a Kutatók Nemzetközi Mobilitásáért.

szerveznek, amelyeknek hiányoznak az emberi és a tudományos eszközeik ahhoz, hogy nagy európai kutatási programokra pályázzanak; a francia és a magyar kutatócsoportok között csak egy jól megalapozott együttműködés teszi lehetővé, hogy válaszolni tudjanak a projektfelhívásokra.¹⁸

A projektek nem elég nyitottak a humán és társadalomtudományok felé

A célkitűzések e téren hiányosak, mint arról a humán és társadalomtudományok Balaton-projektekben elfoglalt csekély aránya tanúskodik, vagyis évente átlag egy program valósult meg ezen a területen 2005 és 2015 között. Az elfogadott projektek témái: a régészet, a nyelvek, a francia nyelvterület, a költészet, az őstörténet, a gazdaság, és leggyakrabban összehasonlító tanulmányokról van szó Franciaország és Magyarország között, vagy a két ország közötti kapcsolatokat érintő tanulmányokról.¹⁹ Talán azért ritkák a Balaton Programok ezen a területen, mert itt a pályázatok száma jóval kevesebb, mint a „nehéz” tudományok terén? A forrásokból nem derül ki. A magyar partner is oka annak, hogy a nehéz tudományok előnyt élveznek, és francia részről egyesek ezt sajnálják. „Nagyon fontos, hogy továbbra is inkább alapkutatás jellegű munkákat finanszírozzunk, és nem csak nagyon célzott kutatásokat, a jelenlegi tendenciával ellentétben, amely azt mutatja, hogy a magyar partner egyre inkább az alkalmazott kutatást részesíti előnyben.”²⁰ De az is nagyon valószínű, hogy a kémiai, fizikai, biológiai, technológiai, agronómiai és más műhelyekből származó projektek jobb megítélésben részesülnek, mivel az innovációs hatásaik az orvostudomány vagy a gazdaság terén „láthatóbbak,” vagy „hasznosabbnak” ítélik őket. A „technológiai átadás és az ipari alkalmazás” gyakoribb ezeken a területeken. A korlátozott anyagi eszközökkel rendelkező humán és társadalomtudományok, valamint a sokkal jelentősebb költségvetésű többi tudomány közötti eltérés nem csak a PHC-programokra jellemző: a franciaországi kutatások jellemző és állandó vonása. A megkérdezettek közül egyesek ezt sajnálják, mint például ez az őstörténettel foglalkozó régész, aki így nyilatkozik: „Leginkább azt szeretném, ha minden tudományág reprezentativitását meg lehetne őrizni a támogatások odaítélésénél, nevezetesen a humán tudományok esetén vagy a természettudományok és a humán tudományok között található diszciplínák esetén is, mint amilyen például az enyém.”²¹

¹⁸ TOURMENTE-ANGLES 2016a, 2–3.

¹⁹ Például: *Archeológiai kutatás az európai vaskor két fő helyszínén: Bibracte/Mont Beuvray-ben, Franciaországban és Bata-Öreghegyen, Magyarországon* (2013); *A magyar és a francia nyelv szintaxisának néhány alapvető ellentéte* (2010); *A frankofónia és az irodalmi és kulturális kapcsolatok Franciaországban, Magyarországon, Közép-Európában és a Balkánon* (2005); *A Neander-völgyi ősember és a Homo sapiens technológiai és önfenntartó viselkedésének az összehasonlítása Magyarországon és Franciaországban* (2006); *A magyar mezőgazdaság az Európai Unióban: az első tapasztalatok és a jövőbeli kihívások* (2008).

²⁰ Amint ezt Sylvain P., az egyik Balaton Program (2010–2011) szervezője írja. Forrás: *A PHC Balaton Program hatástanulmánya* 2016.

²¹ Marylène P.-M., az egyik balatoni program szervezője 2012–2013-ban. Forrás: *A PHC Balaton Program hatástanulmánya* 2016.

A tudományos kutatások esetén nagyon pozitív, a technológiai átadás terén szerényebb a mérleg

Azok a kutatók, akik 2005 és 2015 között Balaton Programban vettek részt, és akiket a budapesti Francia Intézet 2016-ban hatástanulmány céljából megkérdezett, szinte egyöntetűen azt állították, hogy megszerzett tapasztalataik pozitívan hatottak a tudományos kutatásukra. A Balaton Programok sikeresnek bizonyultak a fiatal doktorandusz vagy doktorált kutatók egymással való találkozása, a professzorok egyetemekre való meghívása, a közös elbírálású disszertációk megvalósítása, a nemzetközi konferenciák szervezése, új partnerek keresése, új Erasmus-szerződések megkötése és végül a cikkekben, folyóiratokban vagy közös munkákban megtestesülő tudományos produktumok felútása szempontjából. A Balaton Programokban részt vevők többsége dicsérte a „kis léptékű”, de rugalmas finanszírozás érdemeit, összehasonlítva a kutatási szerződések döntő többségével, nevezetesen az ANR vagy az európai nemzetközi pályázati felhívásokkal.

Ezzel szemben a Balaton Programok hozadéka technológiai és gazdasági téren sokkal szerényebb: kevés projektszervező említ meg ilyen eredményeket. A kevés példa közül megemlíthetjük a Meteorológiai Kutatás Országos Központja (Franciaország) és az egyik magyar meteorológiai szolgálat (NMO) közötti együttműködést 2012–2013-ban, amely lehetővé tette „az alacsony felhők operatív előrejelzésének” a javítását, vagy a toulouse-i Paul Sabatier Egyetem és a budapesti Pázmány Péter Egyetem közötti együttműködést, amelynek eredménye egy „biológiai anyag cseréje lett (Humán Agyminta Bank Magyarországon, genetikailag módosított egér Franciaországban)”.²²

Esettanulmány: együttműködés a Balaton Programok keretében a budapesti ELTE és a bordeaux-i Montaigne Egyetem történészei között

Ez a bizonyos szempontból eredetinek nevezhető projekt eredetiségét a következő három dolognak köszönheti: a régóta tartó együttműködésnek, a programok gyakoriságának és a tudományág ritkaságának. A budapesti ELTE és a bordeaux-i Montaigne Egyetem történészei közötti, 1997 óta tartó program az elsők közé tartozik. Az első Balaton Program ötlete egy pau-i egyetemi tanártól és modernkori történésztől, Julian Montemayortól származik, aki az egyik budapesti tartózkodása alatt kapcsolatba került egy magyar modern kori történésszel, az ELTE-n tanító Ring Évával. Julian Montemayor röviddel ezután ideiglenesen felhagyott a tanítással, mivel kulturális posztokat töltött be külföldön, és az elkezdett együttműködést a szintén a bordeaux-i Montaigne Egyetemen tanító egyik kollégája és barátja, Philippe Loupès folytatta, aki szintén modern kori történelemmel foglalkozott.²³

A régóta tartó közös munka annál is inkább érdekes, mivel az első Balaton Program szervezői lerakták az alapokat, és olyan kapcsolatokat teremtettek, amelyek azóta

²² François B., az egyik Balaton Program szervezője 2012–2013-ban, és Caroline F., az egyik Balaton Program szervezője 2006–2008-ban. Forrás: *A PHC Balaton Program hatástanulmánya* 2016.

²³ Julian Montemayor elmondása alapján 2018.

is fennállnak. Ez a folyamatosságnak köszönhetően fontos előnyt jelent a tevékenységek eredményeire nézve, mivel a budapesti ELTE és a bordeaux-i egyetem történészei közötti együttműködés második eredeti vonását a programok gyakorisága alkotja. Az első programokhoz (1997–1998 és 2000–2001) hozzáadódik még két másik Balaton Program is (2004–2006 és 2008–2009).²⁴

A Bordeaux 3 és az ELTE közötti együttműködés két szempontból is ritka: a humán tudományok tárgykörében folynak, ezen belül pedig a modern kori és jelenkori történelem területén. A témák változatosak, például: *A Bourbon-modell és elterjedése Európában* (1997–1998), vagy *Magyarok Franciaországban és franciák Magyarországon* (2008–2009), esetleg *Az egyetemek világa Franciaországban a 18. századtól napjainkig* (2004–2005).

A mérleg összességében pozitív, a Balaton Programok alatt kialakult kapcsolatoknak köszönhetően

Meg kell különböztetnünk a Balaton Programok önmagukban is pozitív eredményeit és az itt létrejött kapcsolatoknak köszönhetően, a kétoldalú tudományos együttműködés terén kiváltott dinamikát. Az első közvetlen eredményt a nemzetközi nyitás jelenti. Az első Balaton Program során a bordeaux-i történészek először kerültek kapcsolatba és alakítottak ki együttműködést egy közép-európai országgal, míg korábban a nemzetközi kapcsolatok, a város földrajza és történelme alapján a földközi-tengeri világ (Spanyolország és az észak-afrikai országok), a Brit-szigetek, Németország és Fekete-Afrika felé orientálódtak. A Balaton Programok alkalmával, az anyagi támogatásoknak köszönhetően több mint tizenöt francia és magyar kutató utazhatott.²⁵ Ehhez még hozzáadódik az a több mint tíz magyar kutató, akik a Balaton-missziók keretében a Budapesten szervezett konferenciákon vettek részt.²⁶ A PHC-program egyik várt célkitűzése azonban nem valósult meg: egyetlen fiatal doktoranduszt vagy doktorált kutatót sem vontak be a kutatócsoportok munkájába.

A Balaton Programok másik konkrét eredményét a belőlük eredő tudományos publikációk jelentik 2005-től kezdve, majd 2010–2011-ben nagyobb méreteket öltve. Így Franciaországban megjelent egy könyv Magyarország történetéről, egy modern kori történész, François Cadilhon tollából, amelyhez az előszót Ring Éva, az utószót pedig Kalmár János,

²⁴ A második Balaton Programot két modern kori történész, Michel Figeac és Ring Éva szervezte; a harmadikat Bernard Lachaise jelenkori történész és Ring Éva; a negyediket pedig két jelenkori történész, Bernard Lachaise és Majoros István.

²⁵ Betűrendi sorrendben: francia részről 7 modern kori, 4 jelenkori történész (François Cadilhon, Marguerite Figeac, Michel Figeac, Bernard Lachaise, Sébastien Laurent, Philippe Loupès, Jean-Pierre Moisset, Julian Montemayor, Dominique Picco, Eric Suire, Françoise Taliano des Garets), magyar részről Borsi-Kálmán Béla, Hahner Péter, Kalmár János, Kovács Ilona, Krász Lilla, Majoros István, Penke Olga, Ring Éva.

²⁶ Betűrendi sorrendben: Bakódy Csilla, Benda Gyula, Czoch Gábor, Gelléri Gábor, Kerekes Dóra, Kecskés Gusztáv, Kiss Mihály József, Klenjanszky Sarolta, Köpeczi Béla, Müller Viktória, Székely György.

magyar történészek írták.²⁷ A Balaton Programok résztvevői által írt legalább tizenkét cikk jelent meg a magyar *Öt kontinens* című folyóiratban (az ELTE Bölcsészettudományi Karának Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszékének kiadványa), amely öt francia, köztük három bordeaux-i történészt választott be a szerkesztőbizottságába.²⁸ Több mesterképzési és három doktori disszertáció megírásához nyújtottak segítséget a programok.²⁹ Három egyetemi tanár vendégtanárként jött a bordeaux-i Montaigne Egyetemre.³⁰ Végül, az ELTE és a bordeaux-i egyetem történészei között kialakult személyes, baráti kapcsolatokat is a Balaton Programok eredményei között kell megemlítenünk. Ezek az erős baráti szálak főként egyfelől Ring Éva, Kovács Ilona, Kalmár János és Majoros István, másfelől Philippe Loupès, François Cadilhon, Michel Figeac és Bernard Lachaise között szövődtek.

A Balaton Programoknak köszönhetően a tudományos együttműködésnek számos esetben volt folytatása. Történelemből több Erasmus-szerződést is kötöttek a bordeaux-i Montaigne Egyetem és az ELTE között (2008), valamint a bordeaux-i Montaigne Egyetem és a Pécsi Tudományegyetem között (2010).³¹ Az első Balaton Programok még nem vezettek uniós finanszírozású, ambiciózus projektekhez, de ajtót nyitottak Közép-Európa felé, és a bordeaux-i CEMMC (a Modern és Kortárs Világok Tanulmányi Központja), Michel Figeacnak köszönhetően számos szerződést és PHC-programot hozott tető alá Lengyelországgal és a Cseh Köztársasággal. Bordeaux-ban magyar kutatók vettek részt a *Franciaország hatása Közép-Európában a 17. századtól napjainkig* című kollokviumon, valamint Fejtő Ferencről és a jelenkori Magyarországról tartott rendezvényeken.³² Bordeaux-i tanárok és mesterképzésben tanuló hallgatók pedig Budapesten vettek részt nemzetközi kollokviumokon, amelyeket az ELTE történelmi tanszéke vagy Egyetemközi Francia Központja, a Budapesti Francia Intézet, illetve a Terror Háza kezdeményezett, partnerségi kapcsolatban a Francia Intézettel és a Charles de Gaulle Alapítvánnyal, Pécsen pedig a Bölcsészettudományi Kar

²⁷ CADILHON 2005.

²⁸ Ábécérendben: Catherine Horel, Elisabeth du Réau (Párizs), François Cadilhon, Michel Figeac, Bernard Lachaise (Bordeaux).

²⁹ Kettőhöz anyagi támogatást is nyújtottak: Olivier Maurin: *Magyarország és Dél-Németalföld a spanyol örökösödési háború idején* (2016), François Cadilhon irányítása alatt; PICHONNIER 2015, Bernard Lachaise irányítása alatt, és egy megírása még folyamatban van: Matthieu Aubert: *Az Eszterházyak, a Bourbonok és a Habsburgok (1770–1830)*, François Cadilhon irányítása alatt.

³⁰ Ring Éva, Kalmár János (ELTE) az UFR egyetem történelmi oktatási és kutatási részlegébe, és Kovács Ilona (Szegedi egyetem) a történelmi és az irodalmi tanszék új humán oktatási és kutatási részlegébe.

³¹ Az ELTE-vel kötött szerződés François Cadilhon, a pécsi egyetemmel kötött szerződés pedig Bernard Lachaise, majd Nicolas Patin irányításával valósult meg.

³² FIGEAC–DUMANOWSKY 2010 (a szerzők között: Krász Lilla, Kalmár János és Majoros István). Fejtő Ferenc életéről és munkásságáról szerveztek egy találkozót 2009-ben a bordeaux-i Montaigne Egyetemen, Kende Péter és Majoros István részvételével. Schreiber Tamás újságíró és a párizsi Magyar Intézet igazgatója, Ablonczy Balázs 2011-ben és 2012-ben közreműködtek a rendezvényeken.

Történelmi Intézetével.³³ Gyümölcsöző kapcsolatok alakultak ki magyar kutatókkal, például Fejérdy Gergellyel, Kecskés Gusztávval és Garadnai Zoltánnal.³⁴ Végül az említett tudományos rendezvények kapcsán megjelent publikációkhoz még hozzáadódnak azok a tudományos cikkek, amelyeket magyarok és bordeaux-iak írtak Franciaországban megjelent könyvekbe, leggyakrabban a francia–magyar kapcsolatokról.³⁵

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy túlzás lenne a Balaton Programokat a „tudományos együttműködés kiemelt eszközének” tekintenünk, mivel a célkitűzések megvalósításában jelentkező hiányosságok és a kapcsolattartást megkönnyítő, de a kutatási programokat – főként a nehéz tudományok terén – nem támogató szerény finanszírozás nem teszik ezt lehetővé. És ami a legfontosabb, a Balaton Programok csupán egy aspektusát képezik a Franciaország és Magyarország közötti kulturális és tudományos kapcsolatoknak: az országos keretek között (egyetemek, felsőoktatási intézmények, a Nemzeti Tudományos Kutatási Központ, a Tudományos Akadémia, a budapesti Francia Intézet és a párizsi Magyar Intézet) vagy az Európai Unió keretei között számos más kezdeményezés áll a tudományos együttműködés szolgálatában (egyéb finanszírozott programok, konferenciák, kollokviumok stb.).

Azonban, ha mérleget vonunk a Balaton Programokról, mégis sikerként könyvelhetjük el, és ennek legfőbb bizonyítéka a résztvevők egyértelműen pozitív véleménye. Ez egy immár komoly múlttal rendelkező – már a felnőttkort is elérte – együttműködés, amelynek az irányítása áttekinthető, bár a kis kutatócsoportok számára néha nehézkesnek tűnhet; szerény költségek jellemzik egy olyan időszakban, amikor a költségvetési keretek meglehetősen szűkösek; konkrét eredményeket – számos publikációt – képes felmutatni; a tapasztalt vagy kezdő kutatók korán és tartósan kapcsolatba kerülnek egymással, és rengeteg, egyszerűen

³³ François Dubasque (a bordeaux-i Montaigne Egyetem történészdoktora és a poitiers-i egyetem jelenkori történelemtanára) és Bernard Lachaise kilenc bordeaux-i hallgatóval (Antoine Baptiste, Marianne Brasseur, Baptiste Bruzel, Jean-Baptiste Chort, Laure Delmouly, Caroline Ithurburu, Alexandre Gourlaouen, Guillaume Ortolan és Romain Richaud) Budapesten két nemzetközi kollokviumon vettek részt, amelyet az „Európa a polgárokért” program támogatásával Maruzsa Zoltán szervezett. Az egyik címe a *Molotov–Ribbentrop-paktum* (2009), a másiké pedig a *Kirákatperek, koncentrációs és munkatáborok, valamint a politikai menekültek sorsa a 2. világháború előtt és után* (2011). A kollokviumok anyaga angolul jelent meg Magyarországon. François Dubasque és Bernard Lachaise a következő kollokviumon tartottak előadást: *A magyar soros elnökség 2011: véleménycsere Magyarország Európai Unióban betöltött helyéről* (2011), amelyet a CIEF szervezett, és az előadások szövege az *Öt Kontinens* című folyóiratban jelent meg. Bernard Lachaise két történelmi kollokviumon vett részt, amelyet a pécsi egyetem szervezett Bene Krisztián kezdeményezésére, „a francia–magyar kapcsolatok dimenziói a modern kortól az európai integrációig” témájában (2013 és 2015). Az első kollokvium anyagát Bene Krisztián és Dávid Ferenc szerkesztette, és a pécsi egyetem Kódex Kiadója jelentette meg (2014). Bernard Lachaise részt vett a *Franciaország szolgálatában. Charles de Gaulle 1890–1970* című nemzetközi konferencián (2013), amelynek a szövege magyarul megjelent: *Hogy jobban értsük a huszadik századot. Konferenciák 2012–2013, Korrajz. A XX. Század Intézet Évkönyve* (2014). Továbbá részt vett a Budapesti Francia Intézet 2013. október 21-én tartott konferenciáján Guy Turbet-Delofról (az intézet első igazgatója volt 1947 és 1958 között). Végül, három bordeaux-i történész (François Cadilhon, Caroline Le Mao, Michel Figeac) a *Mindennapok történelme. Történetírás 17–21. század* című kollokviumon vett részt, amelyet az ELTE-n szerveztek 2013-ban, és amelynek az anyaga az *Öt Kontinens*ben jelent meg 2014-ben.

³⁴ Bernard Lachaise több kollokviumon is részt vett velük, és az utóbbi kettő Christopher Pichonnier doktori disszertációjának megvédését elbíráló bizottságban is szerepelt.

³⁵ Így például Majoros irása megjelent: *Bűnös vagy áldozat? Néhány megjegyzés III. Napóleon külpolitikájáról* In AUDIGIER–LAURENT 2015; LACHAISE 2011; LACHAISE 2012; PICHONNIER 2015.

emberinek nevezhető találkozási alkalmat magyarok és franciák között. Bár a sokoldalú kapcsolatok felé nyitás bizonyára nem megfelelő, a kétoldalú francia–magyar kapcsolatok létesítésében és megerősítésében nem elhanyagolható a sikere. Miközben más nagyra törő tervek, amelyeket a francia és a magyar vezetők alkottak az 1980-as években, François Mitterrand és Jacques Chirac elnöksége alatt, megvalósulatlanok maradtak – mint például a budapesti francia egyetem terve –, a Balaton Programok rendszeresen követték egymást.³⁶ Mint ahogy a 2016-os PHC-program szervezői is tették, kívánjunk hosszú életet a Balaton Programoknak, és ez egybeesik a magyarországi francia nagykövetség megállapításával is: „A PHC Balaton Programoknak megvan a saját logikájuk a francia és a magyar kutatócsoportok közötti tartós kapcsolatok kiépítésében.”³⁷ A bordeaux-i Montaigne Egyetem és az ELTE történészei közötti, hosszú idő alatt kifejlődött, bizonyos tekintetben kivételes együttműködés is ennek a vitathatatlan bizonyítéka.

Irodalom

- ALLAIRE, Françoise (1995): A francia–magyar kulturális kapcsolatok 1989 óta. *Revue d'Europe centrale*, Tome 3. No. 2. 224–225.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5AG5, Jacques Chirac elnöksége (1995–2007). *A PHC Balaton Program hatástanulmánya* (2016). Budapest, Francia Intézet.
- AUDIGIER, François – LAURENT, Sébastien-Yves eds. (2015): *Un historien du politique. Mélanges en l'honneur de Bernard Lachaise*. Párizs, Riveneuve.
- CADILHON, François (2005): *La Hongrie moderne 1450–1850*. Bordeaux, Presses universitaires.
- FIGEAC, Michel – DUMANOWSKY, Jaroslaw eds. (2010): *Le rayonnement de la France en Europe centrale du XVIIe siècle de nos jours*. Bordeaux, Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitain.
- LACHAISE, Bernard (2011): A francia nyelv oktatása Magyarországon. *Revue d'histoire diplomatique*, Vol. 125. No. 1.
- LACHAISE, Bernard (2012): France-Hongrie au Parlement sous la Ve République: histoire d'une amitié [Franciaország–Magyarország a parlamentben az V. Köztársaság alatt: egy barátság története]. In LACHAISE, Bernard – RICHARD, Gilles – GARRIGUES, Jean eds.: *Les territoires du politique. Hommage à Sylvie Guillaume*. Rennes, PUR. 177–186.
- LAREDO, Philippe – WALDTEUFEL, Philippe (1998): *A PAI Balaton értékelése*. Párizs, Innovációs Szociológiai Központ – Párizsi Bányászati Főiskola.
- Partenariats Hubert Curien (PHC) (2013): Elérhető: www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/diplomatie-scientifique/partenariats-scientifiques/partenariats-scientifiques-bilateraux/article/partenariats-hubert-curien-phc (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- PICHONNIER, Christopher (2015): La visite de Jacques Chirac en Hongrie (16–17 janvier 1997) [Jacques Chirac magyarországi látogatása (1997. január 16–17.)]. In AUDIGIER, François – LAURENT, Sébastien-Yves eds.: *Un historien du politique: Mélanges en l'honneur de Bernard Lachaise*. Párizs, Riveneuve. 246–263.

³⁶ A francia egyetem Orbán Viktor által 2000-ben kitűzött tervének kudarcáról lásd PICHONNIER 2015, 160.

³⁷ TOURMENTE–ANGLES 2016b, 1.

Szóbeli közlés: Julian Montemayor és a szerző beszélgetése, 2018. március.

TOURMENTE, Sylvie – ANGLES, Paul szerk. (2016a): A francia–magyar Hubert Curien Partnerség hatásvizsgálata. A magyarországi Francia Nagykövetség feljegyzése ND-2016-516008, 2016. július 15.

TOURMENTE, Sylvie – ANGLES, Paul (2016b): A magyarországi francia nagykövetség feljegyzésének következtetései. A francia–magyar Hubert Curien Partnerségről szóló hatástanulmány ND-2016-516008, 2016. július 15.

www.compusfrance.org/fr/phc

Christopher Pichonnier

Franciaország és Magyarország (1989–2004)

Ez a francia¹ és magyar² forrásanyagra egyaránt épülő cikk a két állam közötti kapcsolatok szorosabbra fűzésének elemzését próbálja nyújtani a 20. és a 21. század fordulóján. A legyőzendő sztereotípiákkal szembesülve azt kell megértenünk, hogy az 1989 és 2004 közötti évek hogyan változtatták meg a francia–magyar kapcsolatok jellegét. Ennek megválaszolására két fő irányt követtünk. A kezdeti időszakot tekintve, a Franciaországtól keletre fekvő országok fellendülését célzó politika elemzését adjuk, benne Magyarország helyének meghatározásával az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején, majd pedig a két állam közötti kapcsolatok fejlődését tanulmányozzuk, az Európai Gazdasági Közösség – majd az Unió – kibővítési folyamatának fényében.

A francia–magyar kapcsolatok megújított keretei

Új idők szelei Európa felett

Azok a változások, amelyek az 1980-as évek legvégén az egész európai kontinensen végbementek, a francia–magyar kapcsolatok jellegét és dimenzióit is érintették. Egyfelől a szovjet birodalom fokozatos összeomlása – majd az ezt követő demokratizálódási és liberalizálódási folyamat Kelet-Európában –, másfelől pedig Németország újraegyesítése jelentette a legfontosabb világszintű geopolitikai változást a második világháború vége óta. François Mitterrand elnök nem tévedett, amikor 1990 szeptemberében Prágában kijelentette: „Kontinensünk életében egy új korszak vette kezdetét.”³ Franciaország, amely addig főként az Európai Gazdasági Közösség (EGK) fejlesztésére, és ezen belül is az egységes piac ambiciózus tervére fordította figyelmét, az 1989–1991-es évek gyors és elsöprő erejű történései hatására „hirtelen az események sűrűjében”⁴ találta magát. Igaz ugyan, hogy

¹ Többek között az alábbiakról szóló archívumok: Mitterrand (5AG4) és Chirac (5AG5) elnökről, a miniszterelnököktől kezdve (Michel Rocard-tól Lionel Jospin-ig) Pierrefit-sur-Seine-ig, a Külügyminisztériumtól a Courneuve-ig (Magyarország sorozat 1986–1990 és 1991–1995), a Nemzetgyűlésről és a Szenátusról.

² Főként a Franciaország és Magyarország közötti kapcsolatokról szóló dokumentumok, az 1988–1995 közötti időszakra vonatkozóan, az Országos Magyar Levéltárban, valamint a magyar Külügyminisztérium levéltárának dokumentumai az 1996–2000 közötti időszakról.

³ IFM (François Mitterrand Intézet), François Mitterrand-nak a csehszlovák szövetségi parlament előtt tartott beszéde a kibővített Európa kilátásairól, amely a kelet-európai országokat egy konföderáció keretében integrálná. Prága, 1990. szeptember 13.

⁴ VÉDRINE–MUSITELLI 1991, 165–177.

Párizs, De Gaulle tábornoktól François Mitterrand-ig már régóta kívánta a jaltai rendszer bukását, ám erre valójában mégsem volt felkészülve. A francia kormány és a francia diplomácia valójában teljesen elégedett volt a hidegháborús helyzettel, amelynek egyik meghatározó eleme az amerikai befolyás alatt álló Egyesült Királyság volt, amely hosszú időn át az EGK-n kívül foglalt helyet, majd nem túl nagy lelkesedéssel vett részt a fejlesztésében; a másik fontos elemeként pedig a kettévágott Németországot említhetjük meg, amely a múltja miatt bűnhődött. A két ország kontextusában válhatott a francia főváros a Közös Piac politikai és diplomáciai életének fő tényezőjévé az 1970-es és az 1980-as években. Egyértelmű, hogy Párizs érdeklődve figyelte a demokrácia első rezdüléseit az 1980-as években a kelet-európai országokban. Azonban még semmilyen következtetést nem lehetett levonni a közelgő események bekövetkezésének várható idejéről, azok erejéről és kiterjedtségéről. Az 1989–1991-es események, vagyis „a kiegyensúlyozott egyensúlytalanság”⁵ vége arra készítette Franciaországot, hogy átgondolja európai politikáját, és újratervezze jelenlétének elemeit Közép- és Kelet-Európában. Ám az európai megmozdulások nagy kihívást jelentettek, és Párizs tisztában is volt a várható nehézségekkel, amint azt Mitterrand elnök 1989. október 25-én, az Európai Parlament előtt Strasbourgban megfogalmazta:

„A régi rendet jól ismertük. Együtt éltünk vele. Megtaláltuk benne a kapaszkodókat, mondanák a sportolók, a szabályokat, mondanák a jogászok, vagyis a szokásos dolgokat, egészen egyszerűen. Az új, elengedhetetlenül fontos egyensúly megeremtéséhez szükség lesz egy jókora adag képzelőerőre, akaratra, erőfeszítésre és folytonosságra, amit kevés generáció ismert előttünk [...] az egyik egyensúlyi állapotból a másikba jutás, amint ez most is történik, zökkenőkkel teli átmenetet, visszaeséseket, zavarokat és válságokat feltételez. Vajon fel vagyunk erre készülve? Vajon nem arra vagyunk hajlamosak, hogy csak a fényes horizontot lássuk kitárulni anélkül, hogy belegondolnánk: az emberi dolgok itt a földön nem így rendeződnek el?”⁶

E felbolydult és bonyolult körülmények között Párizs úgy döntött, hogy megerősíti és meggyorsítja kétoldalú közeledését a közép- és kelet-európai országok többségéhez, főként ahhoz a „két országhoz, [amely] a változások élenjáró szereplőjeként emelkedett ki: Lengyelországhoz és Magyarországhoz”.⁷ Párizs tehát egyik kiemelt partnerének választotta Magyarországot Kelet-Európában, és e döntés következtében minden téren megszilárdította vele a kapcsolatait.

A francia jelenlét erősödése Kelet-Európában és Magyarországon

François Mitterrand legfőbb tanácsadói szerint az államfőben először 1988 elején merült fel a szándék, hogy megerősítse a francia jelenlétet Közép-Európában.⁸ Ez egy olyan időszakban történt, amikor „a másik Európa” a jelek szerint „viszonylag kedvező perióduson” ment keresztül.⁹ Hubert Védrine, az elnök volt szóvivője erről így írt: „az elnök az újraválasztása

⁵ HOFFMAN 2000, 307–317.

⁶ IFM, François Mitterrand beszéde az Európai Parlament előtt, Strasbourg, 1989. október 25.

⁷ Uo.

⁸ Roland Dumas visszaemlékezése szerint már 1985-ben felmerült „egy új kelet-európai politika” szükségességének gondolata. DUMAS 2011, 252.

⁹ VÉDRINE 1996, 452.

előtt többször is említette Roland Dumas-nak, Jean-Louis Biancónak, Jacques Attalinak vagy [neki], hogy Kelet-Európa minden országába el szeretne látogatni”.¹⁰ A francia külügyminiszter, Roland Dumas a maga részéről azt is megfogalmazta, hogy mi rejlik e szándék mögött: „éreztek, hogy repedések keletkeznek a régi rendszer talaján, és úgy gondoltuk, hogy támogatnunk kell a szabadság újonnan kibújó hajtásait”.¹¹ Valójában az a gondolat, hogy megerősítsék a francia jelenlétet Közép- és Kelet-Európában, és főként Magyarországon, általános szinten már hónapok óta foglalkoztatta a Külügyminisztérium vezetőit, bár ekkor még nem érezhették előre, milyen gyorsan végbemennek majd ott a változások.¹² Azonban a francia diplomaták, akiknek a figyelmét nem kerülte el a magyar diplomácia megélénkülése, még Kádár János második, 1984 októberében¹³ sorra kerülő franciaországi látogatása előtt kiemelték az ország belpolitikai modelljének eredetiségét.¹⁴ Úgy tűnik, Roland Dumas már 1986–1987-ben is meg volt győződve arról, hogy meg kell erősíteni a francia jelenlétet a régióban. Ezt támasztották alá a német alkancellárral, Hans-Dietrich Genscherrel folytatott beszélgetései is. 1988 előtt viszont a francia diplomácia csupán annak a „főként hiábavaló szándéknak”¹⁵ a kinyilvánításához ragaszkodott, hogy a kelet-európainak nevezett országok irányában „aktív politikát” folytasson, miközben kulturális és nyelvi befolyásának nyugtalanító erőzóját tapasztalhatta a régióban.¹⁶ 1988 nyaráig kell tehát várnunk ahhoz, hogy Franciaország cselekvésbe lendüljön. Ekkor a Külügyminisztérium úgy vélte, hogy „a kelet-európai fejlemények minden területen szélesebb körű cselekvési lehetőségeket kínálnak, amelyeket meg kell ragadnunk”.¹⁷ Francia részről az érdeklődésnek ez az őszinte megújulása három tényezővel magyarázható.

Az első tényező a szovjet befolyás meggyengülése a régióban és az azzal párhuzamos demokratizálódási folyamat, amely a közép- és kelet-európai országokban,¹⁸ főként Magyarországon ment végbe. Hubert Védrine így magyarázza: „1988 elején [...] Mitterrand észrevette, hogy Gorbacsov a jelek szerint már lemondott az erőszak alkalmazásáról, és nem akar úrrá lenni a rendszeren, amelyben egyre rosszabbul mennek a dolgok,¹⁹ míg Magyarországgal kapcsolatban az államfő megjegyezte, hogy az ország „egy valóságos reformista puccs színtere lett, amelyet sürgősen meg kell erősítenünk”.²⁰ Mitterrand elnök

¹⁰ VÉDRINE 1996, 452.

¹¹ FAVIER – MARTIN-ROLAND 1966, 167.

¹² GARADNAI–SCHREIBER 2009a.

¹³ Kádár János első franciaországi hivatalos látogatására 1978-ban került sor.

¹⁴ SCHREIBER 2000, 180.

¹⁵ BOZO 2005, 64.

¹⁶ Uo.

¹⁷ AMAE (a Külügyminisztérium archívuma), Kelet-európai Aligazgatóság, A. S. feljegyzés, Események a Szovjetunióban és Kelet-Európában, 1988. június 23., 6795. sz. akta, idézte: Bozo 2005.

¹⁸ Az 1980-as évek közepétől a szovjet támogatás fokozatos csökkenése vitathatatlanul hozzájárult a magyar kommunista rendszer végső széteséséhez. Mihail Gorbacsov 1985-ben történő hatalomra jutása, valamint a demokratizálódás, a peresztrojka és a glasznosztj megvalósulása hatására lassanként szabad kezet kaptak a leginkább reformista beállítottságú magyar vezetők, akik fokozatosan megértették, hogy Moszkva nem akar majd beavatkozni a rendszer nagyobb mértékű liberalizációja esetén sem. E felismerés hatására szakadások keletkeztek a Magyar Szocialista Munkáspárton belül, ami törékennyé tette a rendszert, majd végül a teljes széteséséhez vezetett. A magyarországi átmenet folyamatáról lásd például: ROMSICS 2013, vagy francia nyelven SCHREIBER 1991.

¹⁹ FAVIER – MARTIN-ROLAND 1966, 167.

²⁰ ATTALI 1995, 26.

ekkor azt javasolta, hogy „ajánljuk fel neki, hogy fontos pénzügyi és politikai szerződést kötünk vele”.²¹ A magyarok ugyanis néhány héttel korábban a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)²² rendkívüli ülésén elfogadták a többpártrendszer elvét, valamint egy új alkotmány főbb vonalait.²³ A valóságban Franciaország ezzel a szerződéssel mindenekelőtt az átalakulásokat akarta irányítani. Bár Párizs tisztában volt azzal az „avantgárd”²⁴ szereppel, amelyet Budapest játszott a régióban nagyra törő politikai reformjaival, mégis félt egy gazdasági válság következményeitől, és nem akarta, hogy egy „újabb 1956” helyzetével kelljen szembenéznie.²⁵ Az Élysée-palota főtitkára, Jean-Louis Bianco a magyar nagykövettel, Nagy Gáborral folytatott egyik megbeszélésén elmagyarázta, hogy „Franciaország együtt akar működni az együttműködés konkrét területeinek felkutatásában”,²⁶ ám rögtön azt is hozzátette, hogy bár a változásoknak egyértelműeknek kell lenniük, ugyanakkor „zökkenőmentesen” kell végbemenniük, és „nem szabad nehézségeket okozniuk a Szovjetunióknak”.²⁷ A francia állam tehát úgy vélte: „fontos érdek, hogy a változások irányított módon menjenek végbe”.²⁸ Oly módon is irányítottaknak kell lenniük, hogy a magyar diplomácia – amely az előző években a Német Szövetségi Köztársasághoz is számos módon közeledett – ne hulljon ismét Rajnán túli szomszédunk karjaiba.²⁹

A francia jelenlét megerősítésének másik fő tényezőjét az a szándék motiválta, ne-hogy Németország és a többi nyugati hatalom kivételes hasznot húzzon a változásokból: „Semmi okunk megengedni, hogy ott egyedül a nyugatnémetek folytassanak dinamikus politikát”³⁰ – jelentette ki François Mitterrand elnök tanácsadójának, Jacques Attalinak az Élysée-palotában tartott egyik megbeszélésen. Nyugalanságát Roland Dumas is osztotta: „Láttam, hogy Németország mindenhol előretör Kelet-Európában, hogy Genscher minden hónapban Csehszlovákiába utazik, évente négyszer pedig Magyarországra, láttam, hogy politikailag közelednek egymáshoz, és gazdasági kapcsolataik is erősödnek.”³¹ 1989 novemberében a Külügyminisztérium európai igazgatóságának vezetője, Jacques Blot közölte Magyarországra párizsi nagykövétével, Nagy Gáborral, hogy szerinte Németország hegemónikus befolyásának esetleges újjászületése Magyarországon, de Közép-Európa egészét tekintve is, semmiképpen nem kívánatos.³² A francia elnök ugyan nem mutatott semmiféle

²¹ ATTALI 1995, 26.

²² 1989. február 10. és 11.

²³ GOUAUD 1993, 49–62.

²⁴ MNL-OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) [Archives nationales de Hongrie], Küm (Külügyminisztérium) [Ministère des Affaires étrangères], XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00724/8, beszámoló Nagy Gábor nagykövet és Jean-Louis Bianco megbeszéléseiről, diplomáciai távirat, 1989. november 17.

²⁵ Szóbeli közlés: Thomas Schreiber, 2011. december 10.

²⁶ Ua.

²⁷ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00724/8 dokumentum, beszámoló Nagy Gábor nagykövet és Jean-Louis Bianco megbeszéléseiről, diplomáciai távirat, 1989. november 17.

²⁸ Hubert Védrine feljegyzése a köztársasági elnök számára, 1988. december 14., magánarchívum. Idézte: Bozo 2005, 106.

²⁹ Az 1990-es évek elején számos vezércikk látott napvilágot Franciaországban, amely annak a lehetőségét latolgatta, hogy megjelenik „egy gazdaságilag rendkívül erős Németország, amely politikai dominanciára törekszik Közép-Európában, és Franciaországot a másodhegedűs szerepre szorítja vissza”. LELOUCHE 1990.

³⁰ ATTALI 1995, 62.

³¹ FAVIER – MARTIN-ROLAND 1966, 167.

³² MNL-OL, Küm, Franciaország, 1989, 35. akta, 00724/9 dokumentum, Nagy Gábor nagykövet megbeszélése Jacques Blot-val, diplomáciai távirat, 1989. november 22.

félelmet a német hegemóniával³³ és a német befolyás alatt újjáépülő Mitteleuropával kapcsolatban,³⁴ de elutasította tanácsadójának, Élisabeth Guigounak azt a javaslatát, hogy a német kancellárral, Helmut Kohllal együtt szervezzenek közös látogatásokat Közép-Európába.³⁵ Ehelyett inkább egy összeurópai erőfeszítéssel ötvözött, különálló nemzeti fellendítési stratégia elfogadása mellett foglalt állást, amelyet szóvivője, Hubert Védrine is javasolt.³⁶ Ennek fényében Párizs a magyar külkapcsolatok „szükséges kiegyensúlyozásában”³⁷ kívánt részt venni, miközben „politikai, kulturális, nyelvi és gazdasági”³⁸ szerepet is akart játszani az ország életében. Valójában Roland Dumas utólag úgy vélte, hogy François Mitterrand „nem volt meggyőződve a németek lojalitásáról, akik szerinte megújíthatják a háború előtti közép-európai politikájukat,”³⁹ főként „egy erőteljes gazdasági terjeszkedés útján Közép-Európában, amelyet a többi partner, elsősorban Franciaország rovására hajtának végre”.⁴⁰

A kelet-európai piacok megnyílása által kínált gazdasági lehetőség sem került el az államfő figyelmét, és ez alkotja a Budapest iránti megújult francia érdeklődés harmadik tényezőjét. A *Libération* című lapnak 1988. november 22-én adott interjújában a francia államfő úgy nyilatkozott, hogy a franciák Kelet-Európában végrehajtott fellendítési politikájának egyik célja „a kereskedelmi kapcsolatok megélénkítése, amelynek a szintje nagyon a lehetőségek alatt van”.⁴¹ E tekintetben Magyarország – amely gazdasági téren rendkívül reformista vonásokat mutatott az 1980-as években, és 1988-tól kezdve a külföldi beruházások számára kedvező törvényeket hozott (vállalati törvény, csődtörvény, versenyjog) – „különleges jelentőséggel bír” a francia elnök számára.⁴² Bár az elnököt nem tévesztette meg a magyar gazdaság valódi helyzete,⁴³ ennek ellenére azt kívánta, hogy Franciaország jelentősen növelje piaci részesedését az országban, és a Külügyminisztériumtól eltérően nem volt hajlandó úgy értékelni a helyzetet, hogy országának „gazdasági befolyása Magyarországon továbbra is stagnál, a németek, az amerikaiak és az olaszok rovására”.⁴⁴

³³ „Valamiféle német túlsúly lenne a kelet-európai országokban? Nem hinném, hogy ez a helyzet. Mi a megelőző abban, hogy a szövetségi Németország jobb kapcsolatokra törekszik a Szovjetunióval és az őt körülvevő országokkal? A földrajzi és történelmi tényezők erre készítetik.” A francia köztársasági elnök interjúja 1989.

³⁴ MARTENS 1998.

³⁵ Szóbeli közlés: Thomas Schreiber, 2011. december 8.

³⁶ Uo.

³⁷ MNL-OL, Küm, Franciaország, 1989, 35. akta, 00724/9. dokumentum, Nagy Gábor nagykövet megbeszélése Jacques Blot-val, diplomáciai távirat, 1989. november 22.

³⁸ Uo.

³⁹ DUMAS 2011, 233.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ IFM, A köztársasági elnök *Libération* című folyóiratnak adott interjúja, 1988. november 22.

⁴² ATTALI 1995, 62.

⁴³ „Magyarországon és Lengyelországban rosszabb a helyzet, mint Venezuelában vagy Brazíliában! Nemcsak a gazdaság hever romokban, de ezekben az országokban olyan közgazdászok sincsenek, akik számszerűen fel tudnák mérni az igényeket, és segélyprogramokat tudnának javasolni. Akkor hát fizetünk, csak éppen azt nem tudjuk, hogy hogyan fogják ezt a pénzt felhasználni.” François Mitterrand a miniszterek tanácsának 1989. november 22-i ülésén. Idézi ATTALI 1995, 346.

⁴⁴ Nantes-i Diplomáciai Levéltári Központ (CADN), Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 272. akta, a Kelet-Európában szolgálatot teljesítő nagykövetek konferenciája, beszámoló az 1988. október 3–4-i ülésről.

Látogatások és közeledések

Kezdetben Franciaország elsősorban politikai síkon próbált fellépni azért, hogy „megerősítse kapcsolatait az európai szocialista országokkal”.⁴⁵ A jövőben nem „tömbként” akarta szemlélni Európát, hanem „egy országonként eltérő megközelítési módot” kívánt alkalmazni.⁴⁶ Franciaország így „globális” európai stratégiáját egy országról országra változó, individualizált politikára akarta cserélni. Legfőbb állami szinten e szemléletváltás jele volt az is, hogy 1990 januárjában, két nappal budapesti hivatalos látogatása előtt François Mitterrand elnök egy védelmi bizottsági ülésen szigorúan rendreutasította védelmi miniszterét, Jean-Pierre Chevènement-t: „Nem Kelet-Európát, hanem Közép-Európát kell mondani, amikor Csehszlovákiáról, Magyarországról és Lengyelországról beszélünk!”⁴⁷ Úgy tűnik, Franciaország tudatára ébredt annak, hogy milyen fontos átalakulások zajlottak a „másik Európában”, és fontosnak tartotta ennek hangsúlyozását. Ezt figyelembe véve, Párizs minden szinten megpróbált politikai párbeszédet kialakítani Magyarországgal, rendszeressé téve a személyes látogatásokat, valamint növelve pénzügyi és emberi eszközeit a régióban.⁴⁸ A korábban „túlságosan rendszertelennek és ritkának”⁴⁹ nevezett kétoldalú találkozók intenzívebbé váltak, és mögöttük Franciaországnak az a nem titkolt szándéka rejlett, hogy ne hagyja, hogy a többi nyugati ország hasznot húzzon a változásokból: „Whitehead az idén már a második alkalommal megy a közép- és kelet-európai országokba, Geoffrey Howe mindegyik országot végiglátogatta,⁵⁰ Thatcher Lengyelországba utazik, és Genscher látogatásai is sűrűbbé váltak. Kohl Prágában járt, utána Lengyelországba megy, és már fogadta a magyar miniszterelnököt”⁵¹ – állapította meg a Külügyminisztérium 1988 nyarának elején. Következésképpen Franciaországnak „elő kell mozdítania [közeledési] politikáját, és ha lehet, fel kell azt gyorsítania”.⁵² Ebből a célból gyakoribbá váltak a magyarországi látogatások. Jean-Bernard Raimond külügyminiszter 1988. márciusi utazása⁵³ és Kovács László külügyminiszter-helyettes 1988. októberi fogadása után⁵⁴ az 1989-es év a francia politikai személyiségek valóságos felvonulása jegyében telik Magyarországon. Egy év alatt nem kevesebb, mint öt miniszter tette látogatását.⁵⁵ És még itt kell megemlítenünk a Nemzetgyűlést

⁴⁵ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 272. akta, a Kelet-Európában szolgálatot teljesítő nagykövetek konferenciája, beszámoló az 1988. október 3–4-i ülésről.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ ATTALI 1995, 398.

⁴⁸ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 274. akta, a kelet-európai politika fellendítése, technikai dokumentáció, 1988. június 26-i feljegyzés.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ John Whitehead amerikai külügyminiszter-helyettes volt 1985-től 1989-ig. Geoffrey Howe az Egyesült Királyság külügyi államtitkára volt 1983-tól 1989-ig, majd miniszterelnök-helyettesként dolgozott 1989-től 1990-ig.

⁵¹ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 274. akta, a kelet-európai politika fellendítése, technikai dokumentáció, 1988. június 26-i feljegyzés.

⁵² CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 272. akta, a Kelet-Európában szolgálatot teljesítő nagykövetek konferenciája, beszámoló az 1988. október 3-i ülésről.

⁵³ GARADNAI–SCHREIBER 2009a.

⁵⁴ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 214. akta, külpolitikai események időrendi sorrendben (a hivatalos látogatások havi összesítése) az MTI, a magyar hírügynökség adatai szerint.

⁵⁵ Ezek a következők: Pierre Joxe belügyminiszter, Hubert Curien kutatási és technológiai miniszter, Jean-Pierre Rausch külkereskedelmi miniszter, Roland Dumas államminiszter és külügyminiszter, valamint Michel Delebarre közlekedési miniszter.

elnökét, Laurent Fabiust, az Alkotmánytanács elnökét, Robert Badintert, valamint több tucat képviselőt és szenátort, akik a parlamenti misszió keretében utaztak oda.⁵⁶

Az 1990-es év elején François Mitterrand-ra került a sor, hogy ellátogasson a magyar fővárosba.⁵⁷ Mitterrand érkezésének három célja volt francia részről. A fő cél az volt, hogy felmérje az ország politikai és gazdasági emancipációs folyamatát,⁵⁸ és hogy olyan férfiakkal és nőkkel találkozzon, akiket a közeljövőben meg lehetne bízni az ország vezetésével.⁵⁹ Másodsorban azt is meg akarta vizsgálni, hogy a Magyarországon és a régióban zajló demokratizálódási folyamat milyen perspektívákat nyit Európa jövője számára. Végül pedig új lendületet akart adni a kétoldalú kapcsolatoknak, amelyeket mindkét részről még mindig elég egyhangúnak tartottak. Kulturális és főként gazdasági téren tehát „meg kellett ragadni a lehetőségeket”.⁶⁰ Ebből a célból François Mitterrand-t egy tucat nagyvállalati vezető kísérte el,⁶¹ többek között Georges de Buffévent (Spie Batignolles), Pierre Delaporte (EDF), Jean-Yves Haberer (Crédit Lyonnais), Gilbert Trigano (Club Méditerranée), és François Lorents (Bull). Mindannyian új piacokat és új partnereket akartak felkutatni Kelet-Európában.⁶² Magyarországi tartózkodása alatt az államfő egy hároméves lejáratú, kétmilliárd frankos exporthitelre és egy 50 millió frankos segélyről szóló megállapodásra tett ígéretet.⁶³ Vegyesvállalatok alakításáról is születtek megállapodások, például az Alcatel és a Finommechanikai Vállalat vagy a Schlumberger és a Ganz Mérőgyár között. Másfelől szándéknyilatkozatot írtak alá a Matra vállalat részére a metró bővítéséről, valamint a magyar távközlés privatizációja esetén a France Télécom bevonásáról is kötöttek szerződést.

Az elnök látogatása után Franciaország 1990 tavasza és 1993 tele között majdnem 3 milliárd frankos beruházásokat eszközölt az országban,⁶⁴ vagyis az adott időszakban

⁵⁶ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 214. akta, külpolitikai események időrendi sorrendben (a hivatalos látogatások havi összesítése) az MTL, a magyar hírügynökség adatai szerint, általános dosszié, francia parlamenti képviselő.

⁵⁷ Az utazás részletes leírása megtalálható például: LACHAISE 2009, 63–74. Ezenkívül: PICHONNIER, 2016, 59–68.

⁵⁸ GARADNAI–SCHREIBER 2009b.

⁵⁹ Ezzel kapcsolatosan 1990. január 19-én az elnök a francia nagykövetségen egy munkareggelin vett részt, amelyen jelen voltak a magyar ellenzék képviselői is. Ott volt például a Szabad Demokraták Szövetsége részéről Kiss János és Rajk László, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt részéről Hermann Miklós és Baranya Tibor, a Fiatl Demokraták Szövetsége részéről Rockenbauer Zoltán és a Kereszténydemokrata Néppárt részéről Ugrin Emese és Keresztes Sándor. Az ezt megelőző délután François Mitterrand négyszemközti megbeszélést folytatott Antall Józseffel, a Magyar Demokrata Fórum elnökével és leendő miniszterelnökkel.

⁶⁰ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand hivatalos látogatása Magyarországra, az utazás előkészítése, összefoglaló dosszié, a gyáriparosok szövetségének (CNPF) ülése, 1989. március 30.

⁶¹ Azonkívül, hogy a következő miniszterek is vele tartottak: a külügyminiszter (Roland Dumas), a gazdasági miniszter (Pierre Bérégovoy), az ipari miniszter (Roger Fauroux), a posta- és távközlési miniszter (Paul Quilès), valamint a kulturális és kommunikációs miniszter (Jack Lang). Az államtitkárok közül pedig a humanitárius segítségért (Thierry de Beaucé) és a kulturális kapcsolatokért felelős (Bernard Kouchner) államtitkárok kísérték el. AN, 5AG4/12970, a miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországra (1990. január 18–19.), program és delegáció.

⁶² AN, 5 AG4/EG/204, 5. dosszié, François Mitterrand magyarországi utazásának előkészítése és lezajlása 1990. január 18–19-én, beszámoló a budapesti bankárképző központ kerekasztal-megbeszéléséről, 1990. január 18.

⁶³ CADN, Franciaország magyarországi nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand magyarországi látogatása, diplomáciai távirat, 1990. január 22.

⁶⁴ MNL-OL, Kúm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1994, 16. akta, 002199. sz. dokumentum, a nagykövet éves jelentése, 1994 június.

a Kelet-Európába irányuló összes francia beruházás 65%-át.⁶⁵ Ez olyan jelentős volument képviselt, hogy a Magyarországra irányuló összes külföldi beruházás csaknem 20%-át tette ki. Kulturális téren a budapesti francia nagykövetség kulturális és tudományos együttműködési kerete⁶⁶ nyolcszorosára, vagyis 8,3 millió frankról 63,5 millió frankra nőtt 1989 és 1991 között. E jelentős mértékű beruházások fontos szempontja volt az átláthatóság és a hatékonyság szempontjainak való megfelelés. E pénzeszközökkel egyszerre akartuk „bepótolni a 45 év alatt felhalmozódott lemaradást”,⁶⁷ valamint „megelőzni nyugat-európai partnereinket”.⁶⁸ E célt szem előtt tartva Párizs támogatta a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) francia tanszékén belül az Egyetemközi Francia Központ létrehozását, miközben egy új, kiemelkedő jelentőségű kulturális intézet⁶⁹ felállítását is tervbe vették a Duna-parton. Pierre Brochand, Franciaország magyarországi nagykövete úgy vélte, hogy „minden okunk megvan arra, hogy örüljünk”⁷⁰ a kulturális és tudományos kapcsolatok globális fellendítésére irányuló igazi tervnek”.⁷¹ Ezzel együtt megőrizte óvatosságát, és hangsúlyozta, hogy „egy ilyen jellegű tervet csak hosszú távon lehet értékelni”, és hogy „a két nap alatt felépített hitelesség nem végleges érvényű”.⁷² A két országot összekötő, következő évben aláírt szerződés is bizonyos értelemben ennek a közeledésnek a folytatása.

Francia–magyar barátsági és együttműködési szerződés

Külügyminisztere közvetítésével Franciaország kezdeményezte e szerződés megkötését. Roland Dumas először 1991. április 26-án vetette fel a lehetőségét magyar kollégájának, Jeszenszky Gézának,⁷³ majd végleges megerősítésére a következő hónapban került sor, Antall József párizsi látogatásakor. Francia részről a szerződés a „másik Európával” való kapcsolatteremtés vonulatába tartozott, és „egy megbékélt Európa” megteremtéséhez járult hozzá. Egyúttal arról a törekvéstről is tanúskodott, hogy a kelet-európai országokkal való kapcsolatokat egy új szolidaritás perspektívájába integrálja az európai kontinensen. Ebből a szempontból a szerződés sok tekintetben rávilágított a francia politika új irányvonalaira Közép- és Kelet-Európában. Magyar részről a szövetséggel mindenekelőtt egy történelmi anomáliának vetettek véget. Magyarország egyszerre tekintette szentesítésnek és egy új

⁶⁵ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1994. 18. akta, 002121/1. sz. dokumentum, feljegyzés Franciaország közép-kelet-európai politikájáról.

⁶⁶ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7101. akta, HON 6.2/8, kapcsolatok Franciaországgal, látogatások-találkozók-megbeszélések, diplomáciai távirat, 1992. május 21.

⁶⁷ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7101. akta, HON 6.2/1, kapcsolatok Franciaországgal, általános dosszié, diplomáciai távirat, 1993. június 7.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Az új budapesti Francia Intézet, amelynek építését 1984-ben kezdték el, 1992 májusában nyílt meg. A hétemeletes és 5500 m² alapterületű épület egy 220 férőhelyes multifunkciós előadóteremnek, egy kiállítóteremnek, tizenkét tanteremnek, egy három emeletre kiterjedő könyvtárnak, egy kávézóznak és irodáknak ad otthont.

⁷⁰ CADN, Franciaország magyarországi nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand hivatalos látogatása Magyarországra, diplomáciai távirat, 1990. január 22.

⁷¹ Uo.

⁷² CADN, Franciaország magyarországi nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand magyarországi látogatása, diplomáciai távirat, 1990. január 20.

⁷³ AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Édith Cresson), 19940017/10. sz. dosszié, 1991. július 5-i feljegyzés.

kezdetnek. Szimbolikus szentesítése volt e „megrabolt Nyugat”⁷⁴ nyugathoz való visszatérésének és e történelmi folyamat Párizs által történő elismerésének; valamint a francia–magyar kapcsolatok új formájának a kiindulópontja is volt egyben.

Gyakorlati síkon a szerződés lehetővé tette a két ország közötti jogi környezet aktualizálását, és az új európai helyzethez adaptált keretet nyújtott. A szerződés szövegének általános megfogalmazása nagy rugalmasságot biztosított a két félnek a benne foglaltak megvalósítása terén. Politikai síkon pedig a szerződés immár „egy valódi partnerségen”⁷⁵ alapuló fejlődést irányzott elő, amit a „legmagasabb szintű találkozók gyakorisága”⁷⁶ és a külpolitika összehangolása jellemezett. A szerződést a francia fővárosban készítették elő 1991 nyarán. A június 27-i munkaértekezleten a magyarok ragaszkodtak ahhoz, hogy foglaljanak bele egy klauzulát az Európai Gazdasági Közösségről, és arról, hogy a franciák támogatják a kibővítést. A viták során dolgozták ki a 2.2. cikket,⁷⁷ és ez jól mutatja azt a tényt, hogy az 1991-es évek közepétől a francia–magyar kapcsolatok szélesebb dimenziókat kezdtek öltetni, és nagyobb mértékben összpontosultak Európa jövőjének, valamint a kelet-európai országok benne elfoglalt helyének kérdése köré.

A francia–magyar kapcsolatok az európai gazdasági közösség bővítési folyamatában

A Nyugathoz való csatlakozás magyar vágya az EGK megőrzésének francia igényével szemben

A berlini fal 1989-ben történt leomlásától a tíz új tagállam 2004. tavaszi uniós csatlakozásáig az ezen események megalapozottságáról, körülményeiről és feltételeiről szóló viták uralták a francia diplomácia napirendjét, és így a Franciaország és Magyarország közötti megbeszéléseket is. 1994 februárjában Martonyi János külügyi államtitkár a Magyar Nemzetnek adott interjújában elmondta, hogy „Budapestről nézve Párizsnak két dimenziója létezik: az egyik a kétoldalú kapcsolatokra vonatkozik, a másik pedig arra a tényre, hogy Franciaország európai politikánk egyik meghatározó tényezője”⁷⁸. Amiközben az idő múlásával Magyarország egyre erősebben fejezte ki biztonsági igényeit és csatlakozási szándékát a nyugati táborhoz, Franciaország nem mindig akarta megérteni a magyar integrációs szándékot, vagy nem mindig tudott reagálni rá.

Magyarország, ha tehetné, történelme során mindig a Nyugattól várt ösztönzést.⁷⁹ Azonban az 1980-as évek végéig a Nyugathoz való közeledés kísérletei csak a Brezsnjev-doktrína kereteinek tiszteletben tartásával történhettek, és Magyarország magatartása egy

⁷⁴ KUNDERA 1983, 3–23.

⁷⁵ 4.1. cikk.

⁷⁶ 4.2. cikk.

⁷⁷ „A Francia Köztársaság ösztönözte a közeledést és a szoros kapcsolatok kiépítését a Magyar Köztársaság és az Európai Gazdasági Közösség között. Ebből a célból szorgalmazta, hogy minél előbb jöjjön létre egy társulási megállapodás a Magyar Köztársaság és az Európai Gazdasági Közösség között. Pozitívan állt hozzá Magyarország felvételéhez, amint az megfelel a feltételeknek.”

⁷⁸ MARTIN 1994.

⁷⁹ ROMSICS 1989, 193–204.

bonyolult egyensúlyi helyzet fenntartására irányult. Mindazonáltal Pierre Brochand nagykövet már az 1990-es évek elején helyesen megérezte: „az Európai Gazdasági Közösség hamarosan az olyan érthető törekvések gyűjtőhelyévé válik, amelyek a normálhoz való visszatérést célozzák meg a több mint 40 évig tartó, jogtalan szovjet asszimiláció után”.⁸⁰ És bár 1990 áprilisának elején a Külügyminisztérium Európai Igazgatóságának igazgatóhelyettese és magyar vezetők⁸¹ közötti megbeszélések során az utóbbiak továbbra is hangsúlyozták országuknak azt a törekvését, hogy „megtalálja helyét Európa közepén, és hogy megerősítse kapcsolatait az EGK-val, a felvétel szándéka nélkül”,⁸² az 1990. április–májusi törvényhozási választások⁸³ Magyarországon új helyzetet teremtettek. Az új miniszterelnök, Antall József mandátuma első napjaitól kezdve világosan kinyilvánította kormánya új irányvonalát: „először az Európai Tanács, utána a társulási megállapodás, és tíz éven belül az EGK”.⁸⁴ A magyar vezetés tisztában volt azzal, hogy hosszú és „nagyon szelektív”⁸⁵ folyamatra kell számítaniuk, a változás euforikus hangulatában mégis azt remélték, hogy terük megvalósításához gyorsan meg tudják majd szerezni Párizs „szükséges támogatását”.⁸⁶ Ugyanakkor azzal is tisztában voltak, hogy „apró lépések”⁸⁷ segítségével kell elnyerniük a bizalmát. Ám Párizs nem pontosan ugyanúgy látta a magyarországi és a kelet-európai eseményeket, mint Budapest.

Franciaország kétségkívül soha nem vitatta az EGK bővítésének történelmi és erkölcsi legitimitását, valamint Európa újraegyesítésének szükségességét.⁸⁸ 1988 novemberében Mitterrand elnök a Grósz Károllyal tartott megbeszélésén emlékeztetett „a jaltai rendszer meghaladásának” szükségességére, valamint az európaiak azon igényére, hogy egyesüljenek, és kezükbe vegyék sorsukat „a terjeszkedő amerikai kultúrával és a szárnyaló japán technológiával szemben”.⁸⁹ A francia diplomáciát azonban vitathatatlanul felkészületlenül

⁸⁰ CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand hivatalos magyarországi látogatása, diplomáciai távirat, 1990. január 15.

⁸¹ Ezek a következő személyek voltak: Nahon István, a Magyar Külügyminisztérium nemzetközi gazdasági kapcsolatainak igazgatója, Molnár Géza, az Európa–Mediterrán térség osztályának igazgatóhelyettese, Erdős András, a nemzetközi kapcsolatok osztályának igazgatója és Jolsvai úr, a regionális együttműködési osztály igazgatóhelyettese.

⁸² CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 215. akta, francia–magyar kétoldalú kapcsolatok, általános dosszié, politikai kapcsolatok, diplomáciai távirat, 1990. április 12.

⁸³ A választásokon az MDF győzött.

⁸⁴ AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Michel Rocard), Olivier Mallet és Benoît Chevauchez dossziéja, 19930409/9. sz. dosszié, Marisol Touraine feljegyzése a miniszterelnök számára. 1990. június 20.

⁸⁵ MNL-OL, Küm, XIX-J-j, Franciaország, 1990, 27. akta, 002152. sz. dokumentum, Tóth Lajos, a magyarországi nagykövetség első titkára éves beszámolója, 1990. május 23.

⁸⁶ MNL-OL, Küm, XIX-J-j, Franciaország, 1990, 27. akta, 002152. sz. dokumentum, Szathmáry György, a magyarországi nagykövetség első tanácsosának éves beszámolója, 1990. május 23.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ 1992 februárjában François Mitterrand hosszasan beszélt „századunk igazságtalan szerződéseiről, amelyek – azért, hogy kielégítsék a győztes dicsőségvágyát vagy hatalmi ösztönét vagy közvetlen érdekeit – mindig tagadták a történelmi, földrajzi, szellemi vagy etnikai realitásokat”. MNL-OL, Küm, XIX-J-k, Franciaország, 1992, 28. akta, 6858. sz. dokumentum, François Mitterrand Chaillot-Palotában tartott beszéde, „A nemzetiségek vagy Európa”, 1992. február 29.

⁸⁹ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00547. sz. dokumentum, Grósz Károly franciaországi látogatása. A francia elnök burkoltan arra célozhatott, hogy Franciaország számára fontosabb, hogy Európa megszabaduljon az amerikai befolyástól, mint hogy Kelet-Európa lerázza a szovjet igát.

érték az 1989–1990-es évek hirtelen bekövetkezett eseményei, és így prioritásai eltértek Magyarországitól. A német újraegyesítés kérdéséhez hasonlóan a francia álláspont nem a kontinens két része közötti közeledési folyamat megakadályozása volt, hanem annak ellenőrzése és az arra való figyelés, hogy ne gyengítse meg az európai projektet. Így 1989. február 15-én Loïc Hennekine, Mitterrand elnök tanácsadója Vass Lászlóval, a Magyar Külügyminisztérium egyik legfelsőbb vezetőjével tárgyalva kifejtette, hogy Franciaország a kelet-európai átmenetet „pozitív folyamatnak” tartja, amelynek azonban semmiképpen nem szabad „zavart okoznia az európai építkezésben”.⁹⁰ Franciaország tehát úgy vélte, hogy a kelet-európai átmenet hosszú folyamat lesz, amely több évig, sőt akár több évtizedig tart. Ami az EGK kibővítésének folyamatát illeti, Jacques Attalától eltekintve, aki rögtön kitérte volna a kaput,⁹¹ látszott, hogy a francia vezetők szemében ez a terv nem aktuális.⁹² Mindezek ellenére Mitterrand elnök tisztában volt azzal, hogy nem lehet „egyedül hagyni a kelet-európai országokat”,⁹³ és ennek figyelembevételével dolgozta ki 1989 telén az európai konföderációról szóló tervét, amelyben egyszerre látta a közép- és kelet-európai országok felvételének elfogadható alternatíváját, valamint az európai „első kör” védelmének eszközt.⁹⁴ Úgy tűnt, hogy az ötlet eredetileg tetszett Budapestnek,⁹⁵ mivel kiváló lehetőséget láttak benne az európai kisebbségek kérdésének rendezésére. Azonban az 1991 júniusában, Prágában tartott ülések⁹⁶ kudarca után a magyar főváros többé hallani sem akart róla,⁹⁷ és Magyarország gyanakvással kezdett tekinteni Párizs vele kapcsolatos terveire.

⁹⁰ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00104. sz. dokumentum, diplomáciai távirat, 1989. február 15.

⁹¹ „Talán tíz év múlva”. MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00104/6. sz. dokumentum, diplomáciai távirat, Jacques Attali és Vass László megbeszélései, 1989. február 17.

⁹² Párizs alapvetően nem az egyetlen olyan európai főváros, amely ezt az irányvonalat követte 1989 tavasza és 1990 ősze között. Úgy tűnt, hogy Bonn is osztotta a francia álláspontot. A témát illetően lásd MUSGROVE 1998, 237–272.

⁹³ MUSITELLI 2011, 18–28.

⁹⁴ E terv részletes elemzését és főként magyarországi fogadtatását lásd: PICHONNIER 2016, 241–260.

⁹⁵ És még inkább tetszett, miután Élisabeth Guigou, az európai ügyek minisztere a Jeszenszky Géza magyar külügyminiszterrel 1991 januárjában tartott megbeszélésén hosszasan fejtegette, hogy „a konföderáció nem mellékvágány”, hanem „egy párhuzamos struktúra, egy folyamat, amely az Európai Gazdasági Közösség felé tart”, miután gondosan hozzátette, hogy Magyarországnak „meglesz a helye az EGK-ban”. MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1991, 25. akta, Élisabeth Guigou megbeszélései Magyarországon, 1991. február 7–8.

⁹⁶ Mitterrand elnök szerencsétlen kijelentésével: „a kelet-európai országok, néhány más országgal együtt, amelyek a szovjet gyámság alól szabadultak [...] és amelyek tényszerű okokból nem juthatnak be az EGK-ba, nem pedig azért, mert én nem szeretném [...] egy köztes szakaszba fognak [belépni], amely több évtizedig is eltarthat”. IFM, a Radio France Internationale François Mitterrand-nal készült interjúja az európai konföderáció tervéről, valamint Franciaország álláspontjáról a kelet-európai országok felvételéről az EGK-ba, 1991. június 12.

⁹⁷ És ez annak ellenére történt, hogy a magyar vezetők a magánbeszélgetések során többször is megnyugtató választ kaptak országuknak a bővítési folyamatban elfoglalt helyzetéről. Így 1991 májusában, amikor az új magyar miniszterelnök, Antall József Párizsba látogatott, Mitterrand elnök megerősítette számára: elképzelhető, hogy Magyarország „1993 és 2000 között” csatlakozhat az EGK-hoz. 5AG4/CD274, 6. sz. dosszié, magyar politikai vezetők franciaországi látogatása, megbeszélések, tárgyalások François Mitterrand és Antall József között, Pierre Morel feljegyzései, 1991. május 21.

Magyarország Párizs szemével: egy kialakult kép, nem pedig státusz

Miközben 1989 és 1992 között, és még azután is, Magyarországot a francia diplomácia az átmenet „legjobb tanítványának”, Kelet-Európa „legfejlettebb országának”, „a kontinens közepén a stabilitás szigetének” vagy „követendő példának” nevezte, ez a rendkívül pozitív kép soha nem vezetett egy külön státusz eléréséhez. 1992 februárjában, amikor a Külügyminisztérium Magyarország felvételének forgatókönyvét tervezte, valamint azt vizsgálta, hogy ez milyen következményekkel jár a közös agrárpolitikára nézve, a felvételt „költészesnek, de lehetségesnek”⁹⁸ ítélte. Valójában, „Lengyelországgal ellentétben”,⁹⁹ a múlt öröksége itt kevésbé tűnt súlyosnak, és a magyar mezőgazdaság „elég hatékonynak”¹⁰⁰ látott a Külügyminisztérium¹⁰¹ szemében.

Mindezek ellenére, a teljes általunk vizsgált időszakot tekintve, Franciaország nem volt hajlandó arra, hogy külön kezelje a magyar esetet a többi közép- és kelet-európai ország esetétől, mivel nem akart „újabb vasfüggönnyt létrehozni Kelet-Európában”.¹⁰² Jobb esetben Magyarországot egy két- vagy háromfős csoportba sorolták be a Cseh Köztársasággal és Lengyelországgal együtt, rosszabb esetben pedig a „kelet-európai” országok nagyon népes csoportjába, amely akár Oroszországot, Ukrainát vagy Törökországot is magában foglalta.¹⁰³ A bővítésről szóló megbeszéléseken Magyarország mindig az „első csoportba” tartozott, ám ez a csoport egyre csak növekedett, háromról vagy négyről hatra,¹⁰⁴ végül tizenkettőre.¹⁰⁵ A bővítés szempontjából Magyarország tehát „ugyanabba a kosárba került, mint a többi jelölt”,¹⁰⁶ és ez a hozzáállás nézetkülönbségekhez vezetett Párizs és Budapest között. 1993 márciusában a Külügyminisztérium Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóságának egyik feljegyzése szerint „Franciaországgal szemben egyre több a sérelem és a gyanú, mely szerint hátráltatni akarja, sőt határozatlan időre el akarja tolni a (magyar) felvételt, és (az országot) szándékosan a reménytelenek »csomagjába« akarja helyezni Bulgáriával és Romániával együtt”.¹⁰⁷ A feljegyzés szerint az a szándék, hogy ne hagyják magukra ez utóbbi országokat, „sérti” a magyarokat: „Kevésbé látják azt a stabilitásra való törekvést, hogy ne emeljünk újabb, a balkáni országokat kizáró falat, mint azt a szándékot, hogy »ugyanabba a kosárba kerüljenek ők is«, amivel szerintük valójában megakadályoznánk

⁹⁸ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7106. akta, HON 8.5, gazdasági ügyek, „Magyarország és a közös agrárpolitika: az integráció kilátásai”, 1992. február 7-i feljegyzés.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ A hozamok 1964 és 1988 között megduplázódtak, és a magyar mezőgazdaság 30% többletet termelt 1989-ben.

¹⁰¹ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7106. akta, HON 8.5, gazdasági ügyek, „Magyarország és a közös agrárpolitika: az integráció kilátásai”, 1992. február 7-i feljegyzés.

¹⁰² MNL-OL, Kúm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1991, 25. akta, beszámoló Élisabeth Guigou magyarországi látogatásáról, 1991. február 7–8.

¹⁰³ A *Balladur*-terv keretén belül.

¹⁰⁴ Az Európai Tanács 1997 decemberében, a luxembourgi ülésén úgy döntött, hogy hat jelölt felvételéről kezd tárgyalásokat. Ezek közé tartozott Magyarországon kívül Ciprus, Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Észtország és Szlovénia.

¹⁰⁵ 1999 decemberében az Európai Tanács helsinki ülésén elhatározta, hogy a csatlakozási tárgyalásokat kiterjeszti Romániára, Szlovákiára, Bulgáriára, Litvániára, Lettországra és Máltára is.

¹⁰⁶ Erdős András és Berkes Antal levelezése. In BERKES 2011, 92.

¹⁰⁷ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7108. akta, HON 11.3/2, Magyarország-EGK kapcsolatok, a Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság feljegyzése, 1993. március 9.

a csatlakozásukat.”¹⁰⁸ Úgy tűnt, hogy a gyakori félreértések egyre jobban nyugtalanították Pierre Brochand nagykövetet, aki 1993 májusának elején ismét azt javasolta, hogy a franciák módosítsák álláspontjukat a bővítéssel kapcsolatban: „Számunkra fontosabb, mint valaha, hogy tartsunk egy szívélyes hangnemű, félreértésektől mentes megbeszélést Közép-Európa integrációs célkitűzéséről, a lehető legnyíltabb hangnemben [...] Sajnos már régóta eluralkodott az az érzés, hogy a négy nagy ország közül a miénk hajlik a legkevésbé arra, hogy megkönnyítse a közép-európai országok gyors integrációját, sőt vonakodik elismerni különleges helyzetüket kelet-európai szomszédjaikkal szemben.”¹⁰⁹ Figyelembe véve, hogy „befolyásunk ebben a régióban és hosszabb távon a kibővített EGK-ban nagyrészt ettől függ”,¹¹⁰ a nagykövet azt tanácsolta, hogy nyújtsanak pozitívabb és proaktívabb elképzeléseket a bővítést illetően, „miközben éppen azokról az országokról alkotott kép, amelyek egy dunai tradícióhoz tartozónak vallják magukat (Olaszország, Németország) különböző okok miatt egyre zavarosabbá válik, a britek kissé demagóg lendülete távoli marad, az Egyesült Államok pedig ezúttal kimarad egy fontos vitából”.¹¹¹ 1993 közepétől kezdve a nagykövet egyre több táviratot küldött ebben a témában, és ennek az is az oka, hogy új kormány került hatalomra. A jobboldal visszatért a kérdésre, és úgy tűnt, hogy az új vezetők európai stratégiája – legalábbis szóban – megújult.

Beletörődés és diplomáciai retorika között: a magyar felvétel és a Balladur-kormány (1993–1995)

1993 nyarától kezdve a kelet-európai bővítéssel szembeni francia fenntartások kissé enyhülni kezdtek.¹¹² Párizs mintha kevésbé védekező álláspontra helyezkedett volna, és talán nyitottabban közeledett a kérdéshez. Azonban Mitterrand elnök személyes véleménye nem sokat változott, és továbbra is „fenntartásokkal élt mindenfajta elsiertett bővítéssel szemben”,¹¹³ sőt még mindig „időszerűtlennek”¹¹⁴ és „értelmetlennek”¹¹⁵ nevezte a folyamatot, mivel az szükségszerűen az EGK struktúráinak a meggyengüléséhez vezetne. Mindezek ellenére Párizs nem támasztott ellenvetést az Európai Tanács koppenhágai ülésén, 1993 júniusában hozott döntés ellen, amely elismerte, hogy „azok a közép- és kelet-európai társult országok, amelyek úgy kívánják, az Európai Unió tagjaivá válhatnak”.¹¹⁶ Azt hozzá kell tennünk, hogy ez a feltételes és időponthoz nem kötött elfogadás bizonyos számú követelmény teljesítését is előírta (stabil demokratikus intézmények létrehozása, az emberi jogok tiszteletben tartása, kisebbségek védelme, piacgazdaság működése, amely képes felvenni

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7108. akta, HON 11.3/2, Magyarország-EGK kapcsolatok, a Gazdasági Ügyek és Pénzügyi Igazgatóság feljegyzése, 1993. március 9.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ Uo.

¹¹² SERRE 2004, 506–517.

¹¹³ VÉDRINE 1996, 562.

¹¹⁴ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1993, 12. akta, 001067/1. sz. dokumentum, „Franciaország álláspontja az EU-ról és a NATO-ról”, Szávai János és Jean Vidal megbeszélése, diplomáciai távirat, 1993. október 18.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Az Európai Tanács elnökségének indítványa, Koppenhága, 1993.

a versenyt az uniós konkurenciával, az Unió kapacitásának figyelembevétele az új tagok integrálását illetően stb.), amelyek megvalósítása időt igényelt.

Több tényező is megmagyarázza a francia hozzáállásnak ezt a viszonylagos változását. Az első bizonyára ahhoz a tényhez köthető, hogy az előző hónapokban az Európai Tanács megerősítette az Unió struktúráit. Az 1993-as, második dán népszavazás után a gazdasági és monetáris unió, amelyet François Mitterrand az integráció új hajtóerejének képzelte el, és amelyért foggal-körömmel harcolt 1989-ben, a francia elnökség idején, a megvalósulás útjára lépett. Az Európai Unióról szóló szerződést, amely egy egységes pénznem létrehozását is előírta, legkésőbb az 1990-es évek fordulójára, minden tagállam elfogadta.¹¹⁷ Párizs most már megnyugodott a struktúra tartósságát illetően, amelynek felépítésében évtizedeken át részt vett. A második tényező pedig az, hogy Mitterrand elnök valószínűleg „arra a következtetésre jutott, hogy nem engedheti meg magának, hogy figyelmen kívül hagyja a bővítés kérdésének alakulását”.¹¹⁸ Dánia, Hollandia, az Egyesült Királyság és főként Németország komolyan támogatták a bővítést, így a francia diplomácia tudatára ébredt annak, hogy ezentúl hiábavaló lenne ellenezni a folyamatot.¹¹⁹ Végül az utolsó, de nem kevésbé fontos tényező az, hogy belpolitikai téren a francia elnöknek új együttműködést kellett kialakítania, mivel az 1993. márciusi törvényhozási választásokon a jobboldal győzött, és az RPR–UDF koalíciója került hatalomra, amely – legalábbis szóban – kedvezőbben viszonyult a bővítés kérdéséhez.

Budapest előre sejtette a választások kimenetelét, és úgy vélte, hogy a kétoldalú kapcsolatok és az európai terveik szempontjából ez jó fejlemény, mivel a jobboldal nyitottabbnak¹²⁰ tűnt a bővítés irányában, mint az előző, szocialista kormány.¹²¹ Szávai János nagykövet úgy vélte, hogy Alain Juppé külügyminiszteri kinevezése¹²² előnyös Budapest számára, egy olyan személyről lévén szó, aki „jól ismeri Magyarországot”, és akinek a bővítéshez való viszonyulását „nyitottnak és konstruktívnak”¹²³ ítélték meg. Azonban az 1993-ban kialakított „új” francia álláspont alapvetően nem különbözött az 1990-ben meglévőtől.¹²⁴ Ha

¹¹⁷ DELOCHE-GAUDEZ 1998, 1–39.

¹¹⁸ VÉDRINE 1996, 562.

¹¹⁹ Úgy tűnik, hogy Élisabeth Guigou, aki személy szerint kedvezően viszonyult a közép- és kelet-európai országok felvételéhez, 1992 tavaszán feljegyzésben ösztönözte az elnököt arra, hogy változtassa meg stratégiáját ebben a kérdésben. Georges Saunier írásbeli közlése, 2014. január 15.

¹²⁰ Szávai nagykövet éves beszámolójában azt írta, hogy „a jobboldal fő vezetői a jelenlegi kormánynál szívélyesebbek a bővítés kérdését illetően”. MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1992, 18. akta, 002249. dokumentum, diplomáciai távirat, 1992. július 7.

¹²¹ Azonban alapvetően úgy tűnik, hogy a bővítés kérdése nem feltétlenül politikai pártok kérdése. Az e témáról megkérdezett magyarországi nagykövetek egyetértettek abban, hogy mind a baloldalon (Élisabeth Guigou, Pierre Joxe, Michel Rocard, Pierre Morel), mind a jobboldalon (Alain Lamssoure, Alain Juppé, Michel Barnier) voltak olyan személyek, akik személyesen, és gyakran politikai téren is erősen támogatták a bővítést.

¹²² Aki már a külügyminiszteri kinevezése kezdete óta nagyon nyitottnak mutatkozott a bővítés kérdésében: „Azok közé tartozom, akik úgy vélik, hogy gyors és határozott gesztust kell tennünk, amely megmutatja, hogy befogadjuk ezeket az országokat az EGK-ba, felvállalva azt a veszélyt – mint ahogy annak idején a dél-európai országokkal is tettük –, hogy kissé hosszú átmeneti időszakra kell számítanunk a gazdasági csatlakozás terén” – nyilatkozta a *Le Monde*-nak 1993. március 6-án. (La campagne pour les élections législatives Les assises du RPR vont tenter de masquer les divergences liées au traité de Maastricht 1993.)

¹²³ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1993, 12. akta, 001245/4. sz. dokumentum, „Az új francia külpolitika kialakulása”, a nagykövet feljegyzése, 1993. április 21.

¹²⁴ Emlékeztetünk arra, hogy Franciaországnak soha nem voltak elvi ellenvetései a bővítéssel szemben, mint korábban Nagy-Britanniával szemben, egyszerűen csak a félelmeit vagy fenntartásait fejezte ki.

összehasonlítjuk Élisabeth Guigou 1991 februárjában, Budapesten tett kijelentéseit Alain Juppé 1993. júliusi nyilatkozataival, láthatjuk, hogy az eltérések lényegében felszínesek. 1991-ben Élisabeth Guigou kijelentette: Magyarországnak „küldetése”, hogy a római szerződés értelmében az EU tagjává váljon, és hangsúlyozta, hogy a reformok terén történt előrehaladás és az ország Európai Tanácsba való felvétele kijelölték számára ezt az utat.¹²⁵ Ám a miniszterelnöknő egyúttal arra is emlékeztetett, hogy az integrációhoz átmeneti szakaszokra és fokozatos adaptációra van szükség.¹²⁶ Ez a mérsékelt megfogalmazás akkor tetszett a magyar beszélgetőpartnereknek. 1993 júliusában, csupán néhány héttel az Európai Tanács koppenhágai ülése után Alain Juppé nyomatékosabban és erőteljesebben fejezte ki a francia álláspontot: „Szeretnék tiszta vizet önteni a pohárba: Franciaországnak nincsenek aggályai, ellenvetései, nem támaszt akadályt a csatlakozás előtt, épp ellenkezőleg, szeretné azt.”¹²⁷ Eközben azonban valójában nem tért el korábbi állásfoglalásától, mivel egyúttal hosszasan hangsúlyozta a feladat várható nehézségeit és a kikerülendő akadályokat: „Az EGK nem egyszerűen egy szabadkereskedelmi övezet. Ez egy sok kötöttséggel járó politikai unió is egyben, amely egy nagyon gazdag pozitív jogrendszert hozott létre. Ezt figyelembe kell venni [...] egy elszámtalt belépés talán még mindig nem szolgálná a tagjelölt országok érdekeit, amelyeknek előrelépést kell elérniük az igazi piacgazdaság megteremtésében, a privatizációs folyamatban, gazdasági és társadalmi fejlődésükben [...]. Meg kell találni az egyensúlyi pontot, azt a pillanatot, amikor a feltételek valóban adottak lesznek ahhoz, hogy a csatlakozás a kölcsönös érdekeket szolgálja: a Közösséget, amely erősödik az új tagok felvételével, és a jelöltekét, amelyeknek akkor támogatni fogjuk az erőfeszítéseit.”¹²⁸

Alapjában véve e szavak hasonlítanak Élisabeth Guigou szavaira. Franciaországnak nem voltak elvi kifogásai, hanem figyelembe vette a közép- és kelet-európai országok és az EU előtt álló nehéz feladatokat és az együtt megteendő lépéseket. A gondolat tehát ugyanaz maradt, csak a tálalásában voltak eltérések. Az azonban világosan látszik, hogy 1994-ben Franciaország és Mitterrand elnök beletörődtek a bővítésbe: „a kérésük meghallgatásra talált”,¹²⁹ közölte az államfő 1994. szeptember 29-én magyar kollégájával, Göncz Árpáddal: „az EU tagjai lesznek”.¹³⁰ 1994 őszén a probléma tehát többé már nem az volt, hogy „igen vagy nem?”, hanem az, hogy „mikor és hogyan?”, valamint, ahogy azt Mitterrand elnök frappánsan megfogalmazta: „mennyibe fog kerülni?”.¹³¹ Ám akkor, amikor az államfő szavai valószínűleg megnyugtatták a magyar vezetőket, a francia külügyminiszter, Alain

¹²⁵ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7114. akta, HON 12.4, francia személyiségek magyarországi látogatása, Élisabeth Guigou látogatása (1991. február 7–8.), a látogatás értékelése, diplomáciai távirat, 1991. február 11.

¹²⁶ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1991, 25. akta, beszámoló Élisabeth Guigou magyarországi látogatásáról (1991. február 7–8.).

¹²⁷ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7114. akta, HON 12.4, francia személyiségek magyarországi látogatásai, Alain Juppé látogatása, közös sajtóértekezlet Jeszenszky Gézával, 1993. július 13.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ AN, 5 AG4/CD 274, 6. sz. dosszié, magyar politikusok franciaországi látogatásának előkészítése, a François Mitterrand-nal történő megbeszélések napirendje, megbeszélések, találkozók (1982–1994), beszámoló François Mitterrand és Göncz Árpád találkozásáról, Jean Vidal feljegyzése, 1994. szeptember 29.

¹³⁰ Uo.

¹³¹ Uo.

Juppé 1994 decemberében, az Európai Tanács esseni ülésén ismét egy Közép-Európával szemben óvatos Franciaország képét erősítette meg. A francia diplomácia vezetője kifejtette ugyanis, hogy az EU által a közép- és kelet-európai országoknak nyújtott segítségnyújtás nem történhet a dél-európai országok rovására, és azt követelte, hogy az 1995–1999-es időszakra az előbbieknél nyújtandó pénzügyi támogatás összegével azonos hitelkeretet hozzanak létre a földközi-tengeri harmadik országok javára. Ehhez a kiegyensúlyozásra való törekvéshez még a franciáknak az a szándéka is hozzáadódott, hogy ne hagyják sorukra hagyományos kelet-európai partnereiket (Romániát és Bulgáriát). Budapest ezt komoly gyanakvással fogadta, ugyanakkor remélte, hogy Franciaországban a küszöbönálló elnökválasztások enyhítenek a helyzeten.

Jacques Chirac, Magyarország és a közép- és kelet-európai bővítés

A voluntarizmustól...

Magyarország és tágabb értelemben a közép- és kelet-európai országok nem tartoztak Chirac elnök diplomáciai terveinek középpontjába. Budapest azonban általában véve kedvezően fogadta Chirac elnök megválasztását még akkor is, ha az államfő beiktatását követő első hetekben a magyar diplomácia nem tudhatta biztosan, milyen irányt fog venni európai politikája. 1995. május 10-én Magyarország franciaországi nagykövete, Szombati Béla feljegyzést küldött a Magyar Külügyminisztériumnak, amelyben közölte, hogy az új francia elnöknek számos, Európával szemben nagyon szkeptikus politikussal kell egyezkednie a saját táborán belül (Philippe Séguin, Philippe de Villiers), és hogy ő maga sem volt mindig nagy támogatója Edouard Balladur ilyen irányú politikájának.¹³² Azonban a nagykövet azt is hangsúlyozta, hogy Valéry Giscard d'Estaing és François Mitterrand volt miniszterelnöke mindenekelőtt „pragmatikus személy”,¹³³ akinek az Európáról szóló megnyilatkozásai egyre pozitívabbá váltak az 1990-es évek során.¹³⁴ Ami a „másik Európával” való kapcsolatokat illeti, úgy tűnt, hogy az új francia elnöknek hosszú idő óta nagyon pozitív és határozott a véleménye. Így 1995 júliusában Jacques Chirac a francia parlament előtt kifejtette: „mindig meg voltam győződve [...] arról, hogy az 1989-es események történelmi esélyt nyújtottak az egész európai kontinens megbékéléséhez”, és úgy tekintette ennek a területnek az újraegyesítését, mint az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa De Gaulle-i koncepciójának megvalósulását. 1997 januárjában, első budapesti hivatalos látogatásán a francia elnök másfelől arról számolt be a magyar képviselők előtt, hogy „én voltam az első európai politikai vezető, aki már 1989-ben is kértem a közép- és kelet-európai

¹³² MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 001373/1. sz. dokumentum, „Jacques Chirac európai és biztonsági politikája”, 1995. május 10-i feljegyzés.

¹³³ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 001812. sz. dokumentum, „Az új francia elnök és a francia–magyar kapcsolatok”.

¹³⁴ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 001373/1. sz. dokumentum, „Jacques Chirac európai és biztonsági politikája”, 1995. május 10-i feljegyzés.

országok felvételét az EGK-ba”. Jacques Chirac tehát első mandátuma első napjaitól kezdve világosan közölte álláspontját Magyarországgal a bővítés kérdését illetően. 1995. június 19-én a francia elnök levelet írt magyar kollégájának, Göncz Árpádnak, amelyben garantálja számára, hogy „Franciaország mellett áll az EU-hoz való csatlakozás útján”.¹³⁵ 1995. november 3-án, Horn Gyula miniszterelnöknek írt levelében az államfő még messzebb ment, és ezt írta: „személyesen fog ügyelni arra, hogy Franciaország minden szükséges politikai akaratával segítse a lehetséges nehézségek legyőzését [...] Franciaország azt akarja, hogy Magyarország fontos szerepet játsszon az európai építkezésben, amelyre a kontinens szívében elfoglalt helye predestinálja”.¹³⁶ A magyar diplomáciának ez hízelgett, de nem lehetett becsapni. A Magyar Külügyminisztérium tisztában volt azzal, hogy a bővítés kérdésében Franciaország addig nyilatkozik pozitívan, amíg nem lát különösebb összeférhetlenséget saját céljai és a tagjelölt országok szándékai között, ám továbbra is főként a saját érdekei védelmét helyezi előtérbe.¹³⁷ A magyar kormány egyébként pontosan látta, hogy Párizsnak melyek voltak az elsődleges szándékai ebben az ügyben. Európában fontos szerepét, a nemzetközi szintéren pedig közepes hatalmi státuszát próbálta megőrizni.¹³⁸

1997 januárjában Magyarországra történő utazása alkalmat adott Jacques Chiracnak, hogy javítsa Franciaország hírnevét, és a politikai kommunikáció valóságos manőverét hajtsa végre. Nagy hévvel hangsúlyozta, hogy Franciaország támogatja Magyarország csatlakozását: „Elmondom itt is, mint ahogy elmondtam Varsóban:”¹³⁹ azt kívánom, hogy országuk már 2000-ben csatlakozzon az Európai Unióhoz. Franciaország mindent elkövet azért, hogy ezt a dátumot be lehessen tartani. Egyesek azt állítják: »ez túl rövid idő, nem fog sikerülni«. Ha így gondolják, megfelelnek arról, hogy eddig is túl sok éven át vártak, vártunk. Megfelelnek arról is, hogy az időpont kitűzése mindenekelőtt politikai akarat kérdése.”¹⁴⁰

Bár a magyar diplomácia számított az elnök támogatására, vagy legalábbis remélte,¹⁴¹ a beszéd lelkes hangneme és a szavak ereje szenzációs visszhangra találtak a másnap reggeli sajtóban.¹⁴² Alapjában véve számos elemző „irreálisnak” tartotta a tervet, és elítélte

¹³⁵ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7110. akta, HON 12.1/1, Franciaországgal való politikai kapcsolatok, üzenetváltás, Jacques Chirac Göncz Árpádnak írt levele, 1995. június 19.

¹³⁶ AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7110. akta, HON 12.1/1, Franciaországgal való politikai kapcsolatok, üzenetváltás, Jacques Chirac Horn Gyulának írt levele, 1995. november 3.

¹³⁷ MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 002773/2. sz. dokumentum, Horn Gyula franciaországi látogatása, „Franciaország európai politikája”, 1995. november 13-i feljegyzés.

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ Jacques Chirac beszéde a francia–lengyel kapcsolatokról 1996.

¹⁴⁰ AN, 5AG5/JFC 31, Jean-François Cirelli dossziéi, Magyarország (1995–2001), Jacques Chirac magyar parlamentben tartott beszéde, Budapest, 1977. január 16.

¹⁴¹ KÜM, Franciaország, 1997, 417-6. sz. dokumentum, Jacques Chirac magyarországi látogatása, a Jacques Chirac és Göncz Árpád közötti megbeszélés témái, 1996. december 20.

¹⁴² Alapjában véve nehéz lenne megmondani, hogy a francia elnök valóban hitt-e abban, hogy erre az időpontra megvalósítható-e a csatlakozás. 1996 szeptemberében a lengyel fővárosban mondott hasonló beszéd után az Európai Bizottság gyorsan megcáfolta az időpont teljesíthetőségét. Ezek után az újabb kijelentések után ismét szükségét érezte a pontosításnak azért, hogy eloszlassa az általuk keltett hamis reményeket. (La Commission reste sceptique sur un élargissement de l'Union européenne dès l'an 2000 1997.)

a francia elnök „politikai licitjét”,¹⁴³ mások azonban épp ellenkezőleg, dicsérték „a nagy taktikai ügyességét”¹⁴⁴ ebben az ügyben. A cél 2000-re való kitűzésével a francia elnök valószínűleg végleg el akarta oszlatni a már hosszú ideje meglévő gyanakvást a francia szándékokat illetően, a közép- és kelet-európai bővítés témájában, és így „nem akarta egyedül Németországnak átengedni az EU-ban betöltött vezető szerepet”.¹⁴⁵

...a halogatásig

1997 tavaszán a baloldali szövetség¹⁴⁶ nyerte meg Franciaországban a parlamenti választásokat, és Jacques Chiracnak be kellett érnie egy ellenzéki kormánnyal és egy új miniszterelnökkel, Lionel Jospinnel, aki őt „egyáltalán nem értékelt”.¹⁴⁷ Chirac elnök véleménye szerint az EU témájában „az új miniszterelnök meglehetősen visszafogott”,¹⁴⁸ ami semmi jót nem tartogat a közép- és kelet-európai országok számára.¹⁴⁹ Budapesten bizonyos gyanakvással fogadták¹⁵⁰ a szocialisták visszatérését a hatalomba, de lényeges változásra nem számítottak a bővítés kérdésének álláspontjában.¹⁵¹ 1997 nyaratól azonban az Európai Unióról szóló diskurzus „realistábbá” vált francia részről.¹⁵² Július elején az európai ügyek új minisztere, Pierre Moscovici hosszú levélben fordult Kovács László magyar külügyminiszterhez, amelyben a francia kormány álláspontja tartózkodóbbnak tűnt, mint néhány hónappal korábban. Noha emlékeztetett: „Franciaország eltökélt abban, hogy segítse Magyarországot a csatlakozásra való felkészülésben”,¹⁵³ egyrészt nem volt hajlandó arra, hogy bármilyen csatlakozási dátumot is megemlítsen – ami valószínűleg visszalépésnek látszott a magyarok szemében –, másrészt annak a szükségességét hangsúlyozta, hogy „intézményi téren kielégítő megoldást kell találnunk a következő bővítés hatálybalépéséig”, világosan kifejezve, hogy addig szó sem lehet felvételtől, amíg ez a kérdés nem rendeződik. Valójában az 1996-os kormányközi konferencia nem felelt meg a francia várakozásoknak az intézményi reformok tekintetében, így Párizs ettől kezdve kevesebb rugalmasságot

¹⁴³ GRIBINSKI 1997, 66–81.

¹⁴⁴ BONIFACE 1997, 19–26.

¹⁴⁵ DULPHY–MANIGAND 2013, 41–59.

¹⁴⁶ Amely a szocialista pártból, a kommunista pártból, a szélsőbaloldali pártból, a Polgári Mozgalomból és a zöld pártjából állt.

¹⁴⁷ CHIRAC 2011, 213.

¹⁴⁸ CHIRAC 2011, 208.

¹⁴⁹ Az európai ügyek irányítása gyakorlatilag főként az új külügyminiszter, Mitterrand elnök volt tanácsadója, Hubert Védrine kezébe került. Chirac elnökkel jól megértették egymást, az elnök nagyra értékelte benne a „kiváló elemzőkészséget (és a) diplomácia fortélyainak alapos ismeretét”. És ami a legfontosabb, a francia diplomácia új vezetője hozzá volt szokva az ellenzékkel való együttműködéshez, mivel 1993 és 1995 között François Mitterrand mellett dolgozott.

¹⁵⁰ Szóbeli közlés: Thomas Schreiber, 2011. december 9.

¹⁵¹ A különböző pozíciókban lévőkötől függetlenül a külpolitika mindig mutat némi folytonosságot.

¹⁵² A jelenség inkább a körülményekkel áll összefüggésben, nem pedig az új kormány politikai orientációjával.

¹⁵³ KÜM (Külügyminisztérium), Franciaország, 1997, 7024. sz. dokumentum, Pierre Moscovici Kovács László-nak írt levele, 1997. július 7.

mutatott a bővítés irányába.¹⁵⁴ 1997. október 2-án, a kormányközi konferencián eldöntött amszterdami szerződés aláírása előtt Franciaország és Olaszország csatlakoztak ahhoz a belgiumi javaslatához, hogy csatoljanak a szerződéshez egy nyilatkozatot, amely szerint az intézmények megerősítése „elengedhetetlen feltétele az első csatlakozási tárgyalások befejezésének”.¹⁵⁵ Budapesten, ahol mindössze kilenc hónappal korábban hangzott el a felvétel a 2000-es évre kilátásba helyező beszéd, rossz szemmel nézték a kezdeményezést.¹⁵⁶ A franciák magatartása újjáélesztette a régi gyanakvást, és a magyarok attól tartottak, hogy ez csak újabb ürügy a bővítés késleltetésére.¹⁵⁷ 1997. november 16–17-én a magyar fővárosba tett hivatalos látogatásán Pierre Moscovicinek, az európai ügyek miniszterének a tárgyalópartnerei kijelentették: „elképzeltetlen”¹⁵⁸ a csatlakozás elnapolása azért, hogy elsődleges feladatként a reformokkal törődjünk: „az Uniót el kell mélyíteni, de mindenáron el kell kerülni, hogy ez az elmélyítés akadályozza a bővítést”.¹⁵⁹

1998 márciusától kezdve Magyarország a többi tagjelölttel együtt a multilaterális tárgyalások szakaszába lépett, amelyek erősen technikai jellegűek voltak. Ebben az „előszekciónak” nevezett időszakban az Európai Bizottság képviselőivel együtt számba vették a közösségi vívmányokat és a nehézségeket, amelyeket ezek átvétele okoz. Az ígérekkel szemben, amelyeket Chirac elnök 1996-ban tett magyar kollégájának, Franciaország nem mutatkozott különösebben nagylelkűnek a megbeszélések idején. 1998 júliusában, amikor az unió soros elnökségét betöltő Ausztria azt javasolta,¹⁶⁰ hogy az előszekcióval egy időben nyissák meg a felvételi tárgyalásokat is, Párizs ezzel ellentétben úgy vélte, hogy meg kell várni ennek a procedúrának az eredményeit, mielőtt valódi tárgyalásokba kezdenének. Magyarország ebben az ügyben is lényegében úgy tűnt fel, mint Franciaország tágabb értelemben vett európai politikájának mellékes áldozata. Az új magyar külügyminiszter, Martonyi János, akit francia kollégája 1998 szeptemberében fogadott Párizsban, így nyilatkozott: „Magyarország a két ország közül az egyik legfelkészültebb, ha nem a legfelkészültebb (a csatlakozásra)”,¹⁶¹ valamint „felvétele semmilyen problémát nem fog okozni az EU-nak”,¹⁶² ám a dolgok jelenlegi állása szerint Franciaország nem hajlandó „exkluzív politikát folytatni”,¹⁶³ vagyis előnyben részesíteni egy vagy több országot a többi rovására, ezenkívül „nem fogadja el, ha a tárgyalások eredménye nem kielégítő”¹⁶⁴ a reformok

¹⁵⁴ VINCZE 2004.

¹⁵⁵ „Belgium, Franciaország és Olaszország nyilatkozata az intézményekről szóló jegyzőkönyvre vonatkozóan, az Európai Unió bővítésének megvalósulása céljából”, az amszterdami szerződés zárónyilatkozatának 6. melléklete.

¹⁵⁶ A magyar diplomácia nem tagadta a reform szükségességét, de lényegében úgy vélte, hogy a tagállamok a tárgyalások ideje alatt is végrehajthatják, amelyek igen hosszú időre elhúzódhatnak.

¹⁵⁷ PARZYMIES 2009.

¹⁵⁸ KÜM, Franciaország, 1997, 10363. sz. dokumentum, Pierre Moscovici magyarországi látogatása, előkészítő feljegyzés.

¹⁵⁹ Uo.

¹⁶⁰ Ebben Németország, Nagy-Britannia és az összes északi ország is támogatta.

¹⁶¹ KÜM, Franciaország, 1998, 6641-3. sz. dokumentum, beszámoló Martonyi János franciaországi látogatásáról, 1998. szeptember 15.

¹⁶² Uo.

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ Uo.

és a vívmányok átvétele terén. Ilyen körülmények között a francia kormány most sem volt hajlandó megjelölni a csatlakozás lehetséges dátumát, sőt még a tárgyalások végének időpontját sem.¹⁶⁵ A találkozó idején Magyarország, amely már 11 tárgyalási fejezetet nyitott meg,¹⁶⁶ és 1998 vége előtt még 8-at meg kívánt nyitni, „legkésőbb” 2002. január 1-jén csatlakozni szeretett volna.¹⁶⁷

A magyar türelmetlenségről

1999 decemberében az Európai Tanács helsinki ülése úgy döntött, hogy az összes tagjelölt ország számára egyszerre nyitja meg a felvételi tárgyalásokat.¹⁶⁸ Így átvette az Európai Bizottságtól azt, hogy a hangsúly a bővítés stratégiai dimenziójára kerüljön, és most már úgy tekintett a bővítésre, mint a stabilizáció leghitelesebb eszközére a kontinens számára. Párizs egyetértett „a bővítésnek ezzel a bővítésével” az általa hagyományosan támogatott országok javára, azonban attól tartott, hogy ez egy olyan folyamatot indít el, amely a tagjelöltek felkészültségi fokának túl enyhe elbírálásához és a differenciált elbánás teljes feladásához vezet.¹⁶⁹ Így, amikor 2000 elején Tony Blair, az első brit munkáspárti miniszterelnök „legkésőbb” 2004-re jelölte meg a bővítés dátumát, Párizs ezt rögtön „időszerűtlennek” ítélte. Néhány héttel később Pierre Moscovici Budapesten elmagyarázta tárgyalópartnereinek, hogy egy konkrét határidő kitűzése valójában az ellenkező hatást váltaná ki, mert „minden erőfeszítés alól felmentené a tagjelölt országokat”.¹⁷⁰ A valóságban a francia politika mozgatórugója a bővítés felgyorsításával szemben tehát továbbra is az intézményi reform megkövetelése volt. Magyarország, amely azt remélte, hogy a francia elnökség alatt felgyorsulnak a tárgyalások,¹⁷¹ a türelmetlenség határozott jeleit kezdte mutatni. Orbán Viktor miniszterelnök nyilvánosan bírálta a tizenötök lassúságát, és úgy vélte, hogy „egyeseknek nincsenek kész

¹⁶⁵ Hubert Védrine ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy „nem taktikáról van szó” azért, hogy késleltessék a bővítést, hanem „egy szükséges folyamatról”. KÜM, Franciaország, 1998, 6641-3. sz. dokumentum, beszámoló Martonyi János franciaországi látogatásáról, 1998. szeptember 15.

¹⁶⁶ Az összesen 31-ből.

¹⁶⁷ KÜM, Franciaország, 1997, 6641. sz. dokumentum, Martonyi János franciaországi látogatása, előkészítő feljegyzések, 1998. augusztus 14.

¹⁶⁸ Vagyis egyszerre tizenkét ország számára. Az „első hullámon” kívül, amelybe beletartozott: Magyarország, Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Észtország, Szlovénia és Ciprus, a tárgyalások ezután kiterjedtek Máltára, Romániára, Bulgáriára, Szlovákiára, Lettorszagra és Litvániára is.

¹⁶⁹ SERRE 2004.

¹⁷⁰ Budapesti Francia Intézet, főtítkárság, SCAC és IFB, 147. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. június 3.

¹⁷¹ AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Lionel Jospin), Jean-Maurice Ripert és Denis Delbourg dossziéja, 20040364/6. sz. dokumentum, Lionel Jospin magyarországi utazásának előkészítése (2000. május 3–4.), összefoglaló feljegyzés, 2000. május.

terveik¹⁷² a bővítésben részt vevő országok számáról és a bővítés időpontjáról.¹⁷³ 2000 májusában, magyarországi hivatalos látogatásán Lionel Jospin francia miniszterelnöknek a magyar vezetők megjegyezték, hogy „a legjobbak nem várhatnak a lemaradókra”¹⁷⁴ a tárgyalások terén. A tárgyalások ütemének lelassulása¹⁷⁵ miatt aggódó magyar kormány kifejezte reményét, hogy a francia elnökség alatt felgyorsul a folyamat, és a „lengyel akadály” is elhárul.¹⁷⁶ A magyar vezetők ezenkívül a Matignon-palota lakóját Chirac 1997-es szavaira is emlékeztették,¹⁷⁷ miközben a kiábrándultság és a beletörődés vegyes érzelmei uralkodtak el az embereken a bővítés kérdését illetően.¹⁷⁸ Lionel Jospin azonban tárgyalópartnerei unszolása ellenére sem vállalt semmilyen kötelezettséget az időpontra nézve,¹⁷⁹ sőt épp ellenkezőleg, Magyarország „behozni való hátrányait”¹⁸⁰ emlegette, nevezetesen a környezetvédelem,¹⁸¹ az audiovizuális szolgáltatások és a mezőgazdaság¹⁸² terén. És ami még rosszabb, a már megtárgyalt¹⁸³ – és elméletileg lezárt – fejezetek terén is. Franciaország úgy gondolta, hogy „egyszerűbb szóhasználatlal élve: semmi nincs jóváhagyva, amíg

¹⁷² Főtitkárság, SCAC és IFB, 147. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. április 10.

¹⁷³ Azonban e szavak nem feltétlenül elsősorban Franciaországot veszik célba. Martonyi János külügyminiszter 2002 januárjában, a francia nagykövettel, Dominique de Combes de Nayves-vel folytatott megbeszélésén úgy vélte, hogy a németek álláspontja képezi a nehézségek fő forrását. IFB, Főtitkárság, SCAC és IFB, 153. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2002), diplomáciai távirat, 2002. január 18. Átfogóbban tekintve, a volt franciaországi magyar nagykövetek, akiket a szerző a megkérdezett, utólag mind úgy gondolják, hogy Franciaországnak nem voltak különösebb ellenvetései Magyarországgal szemben a bővítés témájában. A közvélemény szintjén főleg gyakran irracionális és egy jó adag demagógiából táplálkozó félelmek léteztek az Európai Unióba érkező idegenekkel szemben, de ezek a félelmek nem kifejezetten a magyarok ellen irányultak. Politikai szinten nem annyira Magyarország vagy tágabb értelemben a közép- és kelet-európai országok csatlakozása okozta a problémát, hanem a nagyságrend változása, mivel a bővítés főként a kiterjedtség és a struktúrák terén jelentett nehézséget. (23%-kal nőtt az unió területe, 20%-kal a lakosságának száma, de a bruttó hazai termék csak minimális mértékben nőtt.) Ám még ebből a szemszögből tekintve is Magyarország nagyon periferikus helyet foglalt el Franciaország számára. Az olyan országok, mint Lengyelország (a méretei miatt) vagy Románia (gyengén fejlett) több kérdést felvetettek, mint Magyarország esete.

¹⁷⁴ Főtitkárság, SCAC és IFB, 147. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. május 5.

¹⁷⁵ Budapesten vegyes fogadtatásra találtak a helsinki döntések a 2002-es év végére kitűzött dátumot és „a helsinki hatoknak” felajánlott „felzárkózási” lehetőséget illetően.

¹⁷⁶ Lengyelország valójában nagyon lemaradt a vívmányok átvételében, de Németország nem tervezte, hogy a bővítés első hullámából ki kellene hagyni, és ha ez a koncepció továbbra is fennmarad, azt jelentette volna, hogy a legjobban felkészült országoknak is várniuk kell a belépéssel.

¹⁷⁷ Főtitkárság, SCAC és IFB, 147. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. május 5.

¹⁷⁸ E témában lásd: NEUMAYER 2006; MINK–NEUMAYER 2002, 665–681.

¹⁷⁹ „Irreleváns lenne a belépés időpontjáról beszélnünk” – mondta kollégájának, Orbán Viktornak.

¹⁸⁰ AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Lionel Jospin), Jean-Maurice Ripert és Denis Delbourg dossziéja, 20040364/6. sz. dosszié, Lionel Jospin magyarországi látogatásának előkészítése (2000. május 3–4.), beszámoló Lionel Jospin és Orbán Viktor tanácskozásáról, 2000. május 3.

¹⁸¹ Magyarország egy tizenéves átmeneti időszakot kért a környezetvédelem több kérdése terén.

¹⁸² Magyarország már rögtön a belépése után közvetlen mezőgazdasági támogatást igényelt, miközben 5–10 éves átmeneti időszakot kapott a piacának védelmére.

¹⁸³ Lionel Jospin látogatásának idején Magyarország a 31 tárgyalási fejezetből 10 megtárgyalását fejezte be.

nincs minden jóváhagyva”.¹⁸⁴ A következő hónapokban a magyar sajtót frusztráció hatotta át a bővítési folyamat lassúsága miatt. A magyarok úgy érezték, hogy több tárgyalási fejezetet – például az energiáról és a külkereskedelemtől szólókat – „mesterségesen nyitva hagyták”,¹⁸⁵ a magyar miniszterelnök pedig köntörfalazás nélkül, nyilvánosan kijelentette, hogy „az unión kívül is van élet”.¹⁸⁶

Intézményi szempontból, az Európai Tanács nizzai ülésén (2000. december 7–9.) végül olyan megegyezés született, amely főbb vonalakban kielégítette a francia elnököt és miniszterelnököt egyaránt.¹⁸⁷ 2001 elejétől kezdve Párizs úgy tekintette, hogy Magyarország „gyakorlatilag bent van az EU-ban”,¹⁸⁸ és ezért úgy kell vele tárgyalni, mintha már teljes jogú tag lenne. A 2003 első harmadában a két ország között felmerülő nézetkülönbségektől eltekintve¹⁸⁹ a következő három évben már nem merültek fel komolyabb viták a két ország között a bővítés kérdésében, és 2004. május 1-jén Magyarország, a tizenöt éven át tartó, hosszú út végére érve csatlakozott Franciaországhoz a kibővített EU keretén belül.

¹⁸⁴ AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Lionel Jospin), Jean-Maurice Ripert és Denis Delbourg dossziéi, 20040364/6. sz. dosszié, Lionel Jospin magyarországi látogatásának előkészítése, előkészítő feljegyzés az EU-ról, 2000. április 18.

¹⁸⁵ Főtitkárság, SCAC és IFB, 148. akta, a francia követség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. szeptember 21.

¹⁸⁶ Uo.

¹⁸⁷ SERRE 2001, 259–275.

¹⁸⁸ Főtitkárság, SCAC és IFB, 151. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2001), diplomáciai távirat, 2001. július 23.

¹⁸⁹ Az Irak lefegyverzését célzó békés megoldások hiányában és az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhatalmazása nélkül az amerikaiak és brit szövetségeseik 2002 végén – „a terrorizmus elleni harc” és annak szükségessége nevében, hogy megfosszák Szaddám Huszeint állítólagos tömegpusztító fegyvereitől – végül egyszemélyes katonai beavatkozásra szánták el magukat Irakban. A 2003-as év elején Európa véleménye megoszlott abban a kérdésben, hogy nyújtsanak-e logisztikai segítséget az Egyesült Államoknak. Franciaország és Németország őszintén elleneztek azt. Nagy-Britannián kívül Spanyolország, Olaszország, Portugália és Dánia a segítség mellett foglalt állást. 2003. január 30-án az öt ország levélben szólított fel az Egyesült Államok beavatkozásának támogatására, amelyet „minden eddiginél nagyobb mértékben” fenyeget a terrorizmus veszélye. Lengyelországgal és a Cseh Köztársasággal együtt Magyarország is aláírta a nyilatkozatot. Hat nappal később, a tíz új tagország külügyminiszterei csatlakoztak ahhoz a kezdeményezéshez, hogy támogassák az amerikai beavatkozást. A francia reakció nem sokáig váratott magára. Amikor 2003. február 17-én az Európai Tanács brüsszeli ülésén megkérdezték Chirac elnök véleményét az ügyről, elég nyersen fejtette ki álláspontját: „Ami minden esetben a tagjelölt országokat illeti, és itt most nem azokról az országokról beszélnek, amelyek nem tagjelöltek, hanem a tagjelöltekről, őszintén úgy gondolom, hogy bizonyos könnyelműséggel jártak el [...] ez nem egy felelősségteljes viselkedés. Mindenesetre nem illetendő viselkedés. Úgy gondolom tehát, hogy egy jó alkalmat szalasztottak el arra, hogy csöndben maradjanak.” Jacques Chirac elnök nyilatkozata az Európai Tanács 2003. február 17-én, Brüsszelben tartott informális ülését követő sajtóértekezleten, 2003. február 17. Amikor Chirac elnök reakciójáról megkérdezték Medgyessy Péter magyar külügyminiszter véleményét – aki korábban személyesen kérte a nyolcak levele egy részének módosítását, mert túl nyílt támadásnak vélte Párizs és Berlin ellen –, azzal vágott vissza, hogy „elég illetendő ahhoz, hogy ne válaszoljon”. Jacques Chirac és Medgyessy Péter kevesebb mint három héttel e kijelentések után véletlenül találkoztak. A hangnem ekkorra már mindkét részről enyhült. Chirac elnök beismerte, hogy „kissé erősen reagált”. Az elnök végül azt mondta, hogy a levélnek „nem lesznek következményei”. A két politikus a következő találkozásán már említést sem tett a dologról. AN, 5AG5/LV 17, Laurent Vigier dossziéja, az elnök megbeszélése Medgyessy Péterrel, 2004. február 24.

Összegzés

Az 1989–2004 közötti időszak a francia–magyar kapcsolatok vitathatatlanul izgalmas szakasza volt, amelyet az intenzív együttműködés és egymás kölcsönös felfedezése jellemezett. Párizs Budapesttel olyan gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatokat épített ki, amelyek korábban soha nem látott méreteket öltöttek. Mindezek ellenére azonban a francia–magyar kapcsolatok nagyon kiegyensúlyozatlanok voltak ebben az időszakban, úgy politikai,¹⁹⁰ mint gazdasági¹⁹¹ vagy kulturális¹⁹² szempontból. Másfelől, noha Párizs egyedülálló és különleges kapcsolatokat épített ki Budapesttel Közép- és Kelet-Európán belül, mégsem beszélhetünk az esetében magyar politikáról, mint ahogy német vagy orosz politikáról beszélhetünk.¹⁹³ Ebben az értelemben az EU keleti bővítésének a kérdése jól szemlélteti azt a felfogást, hogy a „jó magyar tanuló” Párizs szemében egy olyan partner maradt, akivel a kapcsolatok főként a globális európai keretek között zajlottak. És végül, bár Párizs ebben az időszakban aszimmetrikus kapcsolatokat tartott fenn Budapesttel, ezeket a kapcsolatokat már többé nem hatotta át – mint ahogy az a történelem során néha megtörtént – a távolságtartás, a gyűlölködés és egymás semmibevétele. Magyarország, megtalálva a helyét a nyugati országok szövetségében, ismét elfoglalta Párizs mellett a hosszú időn át nélkülözött barát pozícióját.

Irodalom

Könyvek, cikkek

- A francia köztársasági elnök interjúja a *Nouvel Observateur*, a *The Independent*, az *El Pais*, a *La Repubblica* és a *Süddeutsche Zeitung* számára, 1989. július 27. (1989) Elérhető: <http://discours.vie-publique.fr/notices/897017600.html> (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- Amszterdami szerződés az európai unióról szóló szerződés, az európai közösségeket létrehozó szerződések és egyes kapcsolódó okmányok módosításáról (1997).
- ATTALI, Jacques (1995): *Verbatim* (Tome III. 1988–1991). Párizs, Fayard.
- Az Európai Tanács elnökségének indítványa, Koppenhága, 1993. június 21–22. I.13. cikk.
- BÉKÉS Csaba (2002): *Back to Europe. The International Background of the Political Transition in Hungary, 1988–1990*. In BOZOKI, András ed.: *The Roundtable Talks of 1989: The Genesis of Hungarian Democracy*. Budapest, CEU Press. 237–272.
- BERKES Antal (2011): *A francia közvélemény Magyarország európai uniós csatlakozásáról*. Mesterképzés diplomamunka, Philippe Mioche vezetése alatt, Université de Provence.

¹⁹⁰ Egy konkrét példát említve, 1996 júliusa és 1999 februárja között tizenhét magyar miniszter látogatott Franciaországba, míg Magyarországon csak hat francia miniszter fordult meg. KÜM, Franciaország, 1999, 3344. sz. dokumentum, a francia–magyar kétoldalú kapcsolatok áttekintése, Szombati Béla nagykövét feljegyzése, 1999. március 8.

¹⁹¹ Miközben 350 francia vállalat települt Magyarországra az időszak végére, szinte egyetlen magyar vállalat sem működik Franciaországban. AN, 5AG5/LV 24, Laurent Vigier dossziéja, az elnök Gyurcsány Ferencsel folytatott megbeszélése, előkészítő feljegyzések, 2005. október 8.

¹⁹² A magyar kulturális „hálózat” mérete Franciaországban (főként a Párizsi Magyar Intézet) összehasonlíthatatlan a magyarországi francia hálózatával.

¹⁹³ Ebben az értelemben Franciaországnak tehát van Magyarországgal kapcsolatos politikája, de nincs magyarországi politikája.

- BONIFACE, Pascal (1997): Avantages et limites du volontarisme en politique étrangère [A voluntarizmus előnyei és hátrányai a külpolitikában]. *Relations Internationales et Stratégiques*, No. 25. 19–26.
- BOZO, Frédéric (2005): *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande. De Yalta à Maastricht* [Mitterrand, a hidegháború vége és a német egyesítés. Jaltától Maastrichtig]. Párizs, Odile Jacob.
- CHIRAC, Jacques (2011): *Mémoires: Tome II, Le Temps présidentiel* [Az elnökség ideje]. Párizs, NIL.
- DELOCHE-GAUDEZ, Florence (1998): *La France et l'élargissement de l'Union européenne*. [Franciaország és az Európai Unió bővítése]. Párizs, Centre de Recherches Internationales. (Les Études du CERI, 46.)
- DULPHY, Anne – MANIGAND, Christine (2013): Jacques Chirac az Európai Unió kibővítésének kihívásával szemben. In LEQUESNE, Christian – VAÏSSE, Maurice: *La politique étrangère de Jacques Chirac*. Párizs, Riveneuve.
- DUMAS, Roland (2011): *Coups et blessures, 50 ans de secrets partagés avec François Mitterrand* [Ütések és sebek, 50 év közös titkai François Mitterrand-nal]. Párizs, Cherche-midi.
- FAVIER, Pierre – MARTIN-ROLAND, Michel (1966): *La décennie Mitterrand: Les défis*. Tome III. [Mitterrand évtizede: A kihívások. III. kötet]. Párizs, Éditions du seuil.
- GARADNAI Zoltán – SCHREIBER, Thomas (2009a): *A francia–magyar politikai és diplomáciai kapcsolatok alakulása a Quai d'Orsay szemével* [Le développement des relations politiques et diplomatiques franco-hongroises vu du Quai d'Orsay]. Elérhető: www.archivnet.hu/diplomaciai/a_franciamagyar_politikai_es_diplomaciai_kapcsolatok_alakulasa_a_quai_dorsay_szemevel.html (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- GARADNAI Zoltán – SCHREIBER, Thomas (2009b): *François Mitterrand elnök második budapesti útja – 1990. január 18–19*. [Le second voyage budapestois du président François Mitterrand – 18–19 janvier 1990]. Elérhető: www.archivnet.hu/politika/francois_mitterrand_elnok_masodik_budapesti_utja_1990_januar_1819.html (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- GOUAUD, Christiane (1993): De la constitution de la République hongroise (23 octobre 1989) [A Magyar Köztársaság megalkotásáról (1989. október 23.)]. *Revue d'Europe Centrale*, Vol. 1. No. 1. Strasbourg, Német Tanulmányok Központja. 49–62.
- GRIBINSKI, Jean-François (1997): Jacques Chirac és Európa: realista politika. *Relations Internationales et Stratégiques*, No. 25. 66–81.
- HOFFMAN, Stanley (2000): La France dans le monde 1979–2000 [Franciaország a világban 1979–2000]. *Politique étrangère*, Tome 65. No. 2. 307–317. DOI: <https://doi.org/10.3406/polit.2000.4938>
- Írásbeli közlés: A szerző levélváltása Georges Saunier-val, a François Mitterrand Intézet szakreferensével, 2014. január 15.
- Jacques Chirac elnök beszéde a francia–lengyel kapcsolatokról, az Európai Unió Lengyelország felé való bővítéséről, valamint a gazdasági és szociális Európáról, Varsó, 1996. szeptember 12. (1996). Elérhető: <http://discours.vie-publique.fr/notices/967012600.html> (A letöltés ideje: 2016. 11. 17.)
- Jacques Chirac elnök nyilatkozata az Európai Tanács 2003. február 17-én, Brüsszelben tartott informális ülését követő sajtóértekezleten, 2003. február 17.
- KUNDERA, Milan (1983): Un Occident kidnappé ou la tragédie de l'Europe centrale [A megrabolt Nyugat, avagy Közép-Európa tragédiája]. *Le Débat*, No. 27. 3–23. DOI: <https://doi.org/10.3917/deba.027.0003>

- La campagne pour les élections législatives Les assises du RPR vont tenter de masquer les divergences liées au traité de Maastricht (1993). *Le Monde*, 06 mars 1993. Elérhető: www.lemonde.fr/archives/article/1993/03/06/la-campagne-pour-les-elections-legislatives-les-assises-du-rpr-vont-tenter-de-masquer-les-divergences-liees-au-traite-de-maastricht_3914981_1819218.html (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- LACHAISE, Bernard (2009): Le voyage de François Mitterrand en Hongrie en 1990 [François Mitterrand magyarországi utazása 1990-ben]. *Őt Kontinens, az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék közleményei* [Cinq Continents, Revue du département d'histoire moderne et contemporaine de l'université]. 2009-es szám. 59–68.
- La Commission reste sceptique sur un élargissement de l'Union européenne dès l'an 2000 (1997): *Le Monde*, 24 janvier 1997. Elérhető: https://www.lemonde.fr/archives/article/1997/01/24/la-commission-reste-sceptique-sur-un-elargissement-de-l-union-europeenne-des-l-an-2000_3744787_1819218.html (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- LELOUCHE, Pierre (1990): *Le Point*, Tome 19. No. 64.
- MARTENS, Stephen (1998): *La politique à l'Est de la République fédérale d'Allemagne depuis 1949. Entre mythes et réalités* [A Német Szövetségi Köztársaság keleti politikája 1949 óta. Mítoszok és a valóság között]. Párizs, Presses universitaires de France.
- MARTIN József (1994): Folyamatosan javulnak a magyar–francia kapcsolatok. *Magyar Nemzet*, 57. évf. 44. sz. 1–2.
- MINK, Georges – NEUMAYER, Laure (2002): Európa-ellenes járvány Közép-Európában. *Politique étrangère*, No. 3. 665–681.
- MUSGROVE, Géorgie (1998): *The End of the Cold War in Europe, 1989: New Thinking and New Evidence*. A Compendium of Declassified Documents Prepared for a Critical Oral History Conference organized by the National Security Archive, Washington, D. C., May 1–3.
- MUSITELLI, Jean (2011): François Mitterrand, a nagy Európa felépítője. Az európai konföderáció terve (1990–1991). *Revue Internationale et stratégique*, No. 82. 18–28. DOI: <https://doi.org/10.3917/ris.082.0018>
- NEUMAYER, Laure (2006): *Az európai tét a posztkommunista átalakulásokban (Magyarország, Lengyelország, Cseh Köztársaság, 1989–2004)*. Párizs, Belin.
- PICHONNIER, Christopher (2016): La Hongrie et le projet mitterrandien de confédération européenne [Magyarország és az európai konföderáció Mitterrand-i terve]. *Őt Kontinens, az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei* [Cinq Continents, Revue du département d'histoire moderne et contemporaine de l'université], 12. évf. 1. sz. Budapest, ELTE.
- ROMSICS Ignác (1989): Francia–magyar kulturális kapcsolatok és a párizsi Magyar Intézet a két világháború között. [Les relations culturelles franco–hongroises et l'institut hongrois de Paris dans l'entre-deux-guerres]. In JUHÁSZ Gyula – KISS Csaba szerk.: *Magyarságtudomány. A Magyarságtudató Intézet évkönyve* [Recherche hongroise. Annuaire de l'institut de recherche sur la Hongrie]. Budapest, Magyarságtudató Intézet [Institut de recherche sur la Hongrie]. 193–204.
- ROMSICS, Ignác (2013): *Rendszerváltás Magyarországon* [Changement de régime en Hongrie]. Budapest, Akadémiai.
- SCHREIBER, Thomas (1991): *Hongrie: la transition pacifique*. Párizs, Le Monde Éditions.
- SCHREIBER, Thomas (2000): *Les Actions de la France à l'Est ou les Absences de Marianne* [Franciaország kelet-európai tevékenysége, avagy Marianne távollétei]. Párizs, L'Harmattan.
- SERRE, de la Françoise (2001): A nizzai szerződés: az Unió lebontása vagy új alapokra helyezése? *Politique étrangère*, Tome 66. No. 2. 259–275. DOI: <https://doi.org/10.3406/polit.2001.5068>

- VÉDRINE, Hubert (1996): *Les mondes de François Mitterrand, À l'Élysée 1981–1995* [François Mitterrand világai, az Élysée-palotában 1981–1995]. Párizs, Fayard.
- VÉDRINE, Hubert – MUSITELLI, Jean (1991): Les changements des années 1989–1990 et l'Europe de la prochaine décennie. *Politique étrangère*, Tome 56. No. 1. 165–177. DOI: <https://doi.org/10.3406/polit.1991.4022>
- VINCZE Hajnalka (2004): *Franciaország és az EU keleti bővítése, avagy a templom őrzőjének dilemmái* [La France et l'élargissement à l'Est, ou le dilemme des gardiens du temple]. Elérhető: http://hajnalka-vincze.com/list/etudes_et_analyses/207-les_dilemmes_du_gardien_du_temple_la_france_et_l'elargissement_de_l'union_europeenne (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)

Levéltári és egyéb források

- AMAE (a Külügyminisztérium archívuma), Kelet-európai Aligazgatóság, A. S. feljegyzés, Események a Szovjetunióban és Kelet-Európában, 1988. június 23, 6795. sz. akta, idézte: Bozo 2005.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7101. akta, HON 6.2/8, kapcsolatok Franciaországgal, látogatások-találkozók-megbeszélések, diplomáciai távirat, 1992. május 21.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7101. akta, HON 6.2/1, kapcsolatok Franciaországgal, általános dosszié, diplomáciai távirat, 1993. június 7.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7106. akta, HON 8.5, gazdasági ügyek, „Magyarország és a közös agrárpolitika: az integráció kilátásai”, 1992. február 7-i feljegyzés.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7108. akta, HON 11.3/2, Magyarország–EGK kapcsolatok, a Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság feljegyzése, 1993. március 9.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7110. akta, HON 12.1/1, Franciaországgal való politikai kapcsolatok, üzenetváltás, Jacques Chirac Göncz Árpádnak írt levele, 1995. június 19.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7110. akta, HON 12.1/1, Franciaországgal való politikai kapcsolatok, üzenetváltás, Jacques Chirac Horn Gyulának írt levele, 1995. november 3.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7114. akta, HON 12.4, francia személyiségek magyarországi látogatása, Élisabeth Guigou látogatása (1991. február 7–8.), a látogatás értékelése, diplomáciai távirat, 1991. február 11.
- AMAE, Európa sorozat, Magyarország (1991–1995) alsorozat, 7114. akta, HON 12.4, francia személyiségek magyarországi látogatásai, Alain Juppé látogatása, közös sajtóértekezlet Jeszenszky Gézával, 1993. július 13.
- AN, 5 AG4/CD 274, 6. sz. dosszié, magyar politikusok franciaországi látogatásának előkészítése, a François Mitterrand-nal történő megbeszélések napirendje, megbeszélések, találkozók (1982–1994), beszámoló François Mitterrand és Göncz Árpád találkozásjáról, Jean Vidal feljegyzése, 1994. szeptember 29.
- AN, 5AG4/12970, a miniszterelnök hivatalos látogatása Magyarországra (1990. január 18–19.), program és delegáció.
- AN, 5AG4/CD274, 6. sz. dosszié, magyar politikai vezetők franciaországi látogatása, megbeszélések, tárgyalások François Mitterrand és Antall József között, Pierre Morel feljegyzései, 1991. május 21.

- AN, 5AG4/EG/204, 5. dosszié, François Mitterrand magyarországi utazásának előkészítése és lezajlása 1990. január 18–19-én, beszámoló a budapesti bankárképző központ kerekasztal-megbeszéléséről, 1990. január 18.
- AN, 5AG5/JFC 31, Jean-François Cirelli dossziéi, Magyarország (1995–2001), Jacques Chirac magyar Parlamentben tartott beszéde, Budapest, 1977. január 16.
- AN, 5AG5/LV 17, Laurent Vigier dossziéja, az elnök megbeszélése Medgyessy Péterrel, 2004. február 24.
- AN, 5AG5/LV 24, Laurent Vigier dossziéja, az elnök Gyurcsány Ferencsel folytatott megbeszélése, előkészítő feljegyzések, 2005. október 8.
- AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Édith Cresson), 19940017/10. sz. dosszié, 1991. július 5-i feljegyzés.
- AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Lionel Jospin), Jean-Maurice Ripert és Denis Delbourg dossziéja, 20040364/6. sz. dokumentum, Lionel Jospin magyarországi utazásának előkészítése (2000. május 3–4.), összefoglaló feljegyzés, 2000 május.
- AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Lionel Jospin), Jean-Maurice Ripert és Denis Delbourg dossziéja, 20040364/6. sz. dosszié, Lionel Jospin magyarországi látogatásának előkészítése (2000. május 3–4.), beszámoló Lionel Jospin és Orbán Viktor tanácskozásáról, 2000. május 3.
- AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Lionel Jospin), Jean-Maurice Ripert és Denis Delbourg dossziéi, 20040364/6. sz. dosszié, Lionel Jospin magyarországi látogatásának előkészítése, előkészítő feljegyzés az EU-ról, 2000. április 18.
- AN, a miniszterelnöki hivatal archívuma (Michel Rocard), Olivier Mallet és Benoît Chevauchez dossziéja, 19930409/9. sz. dosszié, Marisol Touraine feljegyzése a miniszterelnök számára. 1990. június 20.
- CADN (Nantes-i Diplomáciai Levéltári Központ), Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 272. akta, a Kelet-Európában szolgálatot teljesítő nagykövetek konferenciája, beszámoló az 1988. október 3–4-i ülésről.
- CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 214. akta, külpolitikai események időrendi sorrendben (a hivatalos látogatások havi összesítése) az MTI, a magyar hírügynökség adatai szerint, általános dosszié, francia parlamenti képviselők.
- CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 215. akta, francia–magyar kétoldalú kapcsolatok, általános dosszié, politikai kapcsolatok, diplomáciai távirat, 1990. április 12.
- CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand hivatalos látogatása Magyarországra, az utazás előkészítése, összefoglaló dosszié, a gyáriparosok szövetségének (CNPF) ülése, 1989. március 30.
- CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand hivatalos magyarországi látogatása, diplomáciai távirat, 1990. január 15.
- CADN, Franciaország budapesti nagykövetsége (1980–1990), 274. akta, a kelet-európai politika fel- lendítése, technikai dokumentáció, 1988. június 26.
- CADN, Franciaország magyarországi nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand magyarországi látogatása, diplomáciai távirat, 1990. január 22.
- CADN, Franciaország magyarországi nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand hivatalos látogatása Magyarországra, diplomáciai távirat, 1990. január 22.
- CADN, Franciaország magyarországi nagykövetsége (1980–1990), 228. akta, François Mitterrand magyarországi látogatása, diplomáciai távirat, 1990. január 20.
- Főtitkárság, SCAC és IFB, 147. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. április 10.

- Főtitkárság, SCAC és IFB, 147. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. május 5.
- Főtitkárság, SCAC és IFB, 148. akta, a francia követség diplomáciai táviratai (2000), diplomáciai távirat, 2000. szeptember 21.
- Főtitkárság, SCAC és IFB, 151. akta, a francia nagykövetség diplomáciai táviratai (2001), diplomáciai távirat, 2001. július 23.
- IFM (François Mitterrand Intézet), François Mitterrand-nak a csehszlovák szövetségi parlament előtt tartott beszéde a kibővített Európa kilátásairól, amely a kelet-európai országokat egy konföderáció keretében integrálná. Prága, 1990. szeptember 13.
- IFM, A köztársasági elnök Libération című folyóiratnak adott interjúja, 1988. november 22.
- IFM, François Mitterrand beszéde az Európai Parlament előtt, Strasbourg, 1989. október 25.
- KÜM (Külügyminisztérium), Franciaország, 1997, 7024. sz. dokumentum, Pierre Moscovici Kovács Lászlónak írt levele, 1997. július 7.
- KÜM, Franciaország, 1997, 10363. sz. dokumentum, Pierre Moscovici magyarországi látogatása, előkészítő feljegyzés.
- KÜM, Franciaország, 1997, 417-6. sz. dokumentum, Jacques Chirac magyarországi látogatása, a Jacques Chirac és Göncz Árpád közötti megbeszélés témái, 1996. december 20.
- KÜM, Franciaország, 1997, 6641. sz. dokumentum, Martonyi János franciaországi látogatása, előkészítő feljegyzések, 1998. augusztus 14.
- KÜM, Franciaország, 1998, 6641-3. sz. dokumentum, beszámoló Martonyi János franciaországi látogatásáról, 1998. szeptember 15.
- MNL-OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) [Archives nationales de Hongrie], Küm (Külügyminisztérium) [Ministère des Affaires étrangères], XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00724/8. sz. dokumentum, beszámoló Nagy Gábor nagykövet és Jean-Louis Bianco megbeszéléseiről, diplomáciai távirat, 1989. november 17.
- MNL-OL, Küm, Franciaország, 1989, 35. akta, 00724/9. sz. dokumentum, Nagy Gábor nagykövet megbeszélése Jacques Blot-val, diplomáciai távirat, 1989. november 22.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00104. sz. dokumentum, diplomáciai távirat, 1989. február 15.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00104/6. sz. dokumentum, diplomáciai távirat, Jacques Attali és Vass László megbeszélései, 1989. február 17.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1989, 35. akta, 00547. sz. dokumentum, Grósz Károly franciaországi látogatása.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1991, 25. akta, beszámoló Élisabeth Guigou magyarországi látogatásáról, 1991. február 7–8.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1991, 25. akta, Élisabeth Guigou megbeszélései Magyarországon, 1991. február 7–8.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1992, 18. akta, 002249. sz. dokumentum, diplomáciai távirat, 1992. július 7.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1993, 12. akta, 001067/1. sz. dokumentum, „Franciaország álláspontja az EU-ról és a NATO-ról”, Szávai János és Jean Vidal megbeszélése, diplomáciai távirat, 1993. október 18.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1993, 12. akta, 001245/4. sz. dokumentum, „Az új francia külpolitika kialakulása”, a nagykövet feljegyzése, 1993. április 21.

- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1994, 16. akta, 002199. sz. dokumentum, a nagykövet éves jelentése, 1994 június.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1994, 18. akta, 002121/1. sz. dokumentum, feljegyzés Franciaország közép-kelet-európai politikájáról.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 001373/1. sz. dokumentum, „Jacques Chirac európai és biztonsági politikája”, 1995. május 10-i feljegyzés.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 001812. sz. dokumentum, „Az új francia elnök és a francia–magyar kapcsolatok”.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-1-j, Franciaország, 1995, 14. akta, 002773/2. sz. dokumentum, Horn Gyula franciaországi látogatása, „Franciaország európai politikája”, 1995. november 13-i feljegyzés.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-j, Franciaország, 1990, 27. akta, 002152. sz. dokumentum, Tóth Lajos, a magyarországi nagykövetség első titkára éves beszámolója, 1990. május 23.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-j, Franciaország, 1990, 27. akta, 002152. sz. dokumentum, Szathmáry György, a magyarországi nagykövetség első tanácsosának éves beszámolója, 1990. május 23.
- MNL-OL, Küm, XIX-J-k, Franciaország, 1992, 28. akta, 6858. sz. dokumentum, François Mitterrand Chaillot-palotában tartott beszéde, „A nemzetiségek vagy Európa”, 1992. február 29.
- Szóbeli közlés: Thomas Schreiber és a szerző beszélgetése, 2011. december 8.
- Szóbeli közlés: Thomas Schreiber és a szerző beszélgetése, 2011. december 9.
- Szóbeli közlés: Thomas Schreiber és a szerző beszélgetése, 2011. december 10.

Vákát oldal

Bene Krisztián

A francia–magyar katonai-biztonsági együttműködés 1990 előtt

Bevezetés

Annak ellenére, hogy a Franciaország és Magyarország közti (katonai) kapcsolatok évezredek múlta tekintenek vissza, hiszen a kalandozó magyarok számos hadjárata már a 10. században eljutott a francia területekig,¹ a két ország történelme folyamán nem tartott fenn különösebben szoros viszonyrendszert. Utóbbiban bizonyosan szerepet játszik mind a földrajzi, mind a nyelvi, mind a kulturális távolság, ugyanakkor az idők folyamán kétségkívül fennállt egy bizonyos közeledés, amelyet több történelmi epizód is fémjelez.

Ezek közé tartozik például a francia katonai hozzájárulás Magyarország felszabadításához a 17. században² és II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának támogatása a 18. század elején³ vagy a kuruc lovasság integrálása a francia hadseregbe, amely elsősorban Bercsényi László nevéhez kötődik.⁴ Ezzel párhuzamosan a francia kultúra is nagy hatást gyakorolt a magyar művészekre, így a 19. és 20. század fordulója a francia–magyar közeledés egyik csúcspontja volt.

Ezt követően azonban a 20. század folyamán a két ország egymással ellenséges szövetségi rendszerek tagjaként vett részt a nemzetközi politikai életben (az első és a második világháborúban, valamint a hidegháború során is), ami elméletileg hatékonyan útját állta az esetleges katonai együttműködési kísérleteknek. Ennek ellenére azonban jelen tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk azokat az epizódokat, amelyek keretében közös francia–magyar katonai akciókra került sor.

Az első világháború

Az első világháborúban az Osztrák–Magyar Monarchia részeként létező Magyarország és Franciaország egymással szemben álló politikai-katonai táborok tagjai voltak, és a jelentős földrajzi távolság ellenére néhány közvetlen összecsapásra is sor került köztük a nyugati

¹ KRISTÓ 1998, 55–60.

² Lásd TÓTH 2007.

³ ROCHER 2011, 63–74.

⁴ BOISSEAU 2009, 15–21.

hadszíntéren 1914-ben és 1918-ban.⁵ Ugyanakkor akadtak olyan magyar nemzetiségű önkéntesek, akik a francia hadsereg kötelékében harcoltak a háború során. Ennek az együttműködésnek a jobb megismerése érdekében azokra a kérdésekre kell választ találnunk, hogy kik, mennyien és milyen indíttatásból hozták meg azt a döntést, hogy egy hazájukkal szemben álló fegyveres erő soraiban teljesítenek szolgálatot.

A háború folyamán 1369 osztrák–magyar állampolgár írt alá jelentkezési lapot valamelyik franciaországi toborzóirodában. Nemzetiségi összetételükre vonatkozóan azt emelik ki a források, hogy döntő többségben voltak közöttük a csehek.⁶ Ebből arra is következtethetünk, hogy az államalkotó két nemzet – az osztrák és a magyar – valószínűleg az ország lakosságán belüli számarányánál kisebb mértékben képviseltette magát az önkéntesek között. 1910-ben az Osztrák–Magyar Monarchia 51 millió 390 ezres összlakossággal rendelkezett, amelyből a birodalom osztrák felében is csupán 35,6% volt német,⁷ ugyanakkor a magyar területek 18 millió 264 ezres lakosságának 54,4%-a volt magyar.⁸ Tehát optimális esetben a jelentkezőknek legfeljebb 40%-a kerülhetett volna ki a két nagy nemzetiség soraiból, a Magyar Királyság területéről pedig a fenti számarányok tükrében még ennél is kisebb mutatóval kell számolnunk. Ebből arra következtethetünk, hogy a magyarországi önkéntesek száma a legbátrabb becsléssel sem haladhatta meg a néhány száz főt. A francia katonai levéltár (*Service historique de la Défense*) erőfeszítéseinek köszönhetően ma már elérhetők az első világháború során elesett katonák adatai születési ország szerinti csoportosításban is. Ebben az összesítésben 51 magyarországi születésű hősi halottat tartanak nyilván.⁹ Az alábbiakban egyéb források híján ezeknek az információknak a segítségével igyekszünk átfogó képet adni ennek a különleges csoportnak a tagjairól.

A személynevek elemzése elméletileg segítséget ad a nemzetiségi hovatartozás azonosításához, ami sok esetben valóban így is van, hiszen például Nagy Sándor vagy Csaky Daniel egyértelműen magyar, míg Stanislas Novotny vagy Spiro Pavkovic neve kétségtelenül szláv felmenőkre utal. A képet színesíti, hogy számos esetben a magyaros vezetéknevekhez francia keresztnév társul (Biro André, Papp Louis stb.), ami feltételezhetően annak köszönhető, hogy az adatok felvételekor egyszerűbb volt ezeket a franciásított neveket megadni. Ugyanakkor számos esetben teljes egészében franciának tűnő nevekkal találkozunk (Jacques Jules, Louis Durand, Georges Fremont, Charles Adam Perrenoud stb.), ami első pillantásra meglehetősen furcsának tűnik. A megoldást erre a rejtélyre az Idegenlégió gyakorlata szolgáltatja, amely lehetővé tette az önkéntesek számára, hogy jelentkezésükkor új személyazonosságot vegyenek fel.¹⁰ Az megállapítható, hogy a németes hangzású nevekkel rendelkezők adják a magyarországi születésű önkéntesek közel felét. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a magyarországi németiség erős kettős német–magyar identitással rendelkezett, így ez arra is utalhat, hogy a szélesebb nemzetközi ismeretekkel és beágyazottsággal rendelkező – főleg város lakó – társadalmi csoport soraiból kerültek ki az önkéntesek.

A születési helyekre vonatkozó adatsorból kiderül, hogy a jelentkezők több mint fele a fővárosból, illetve a vidéki közepes és nagyvárosokból (Szolnok, Sopron, Szeged, Pécs,

⁵ BALLA 2013, 31–40.

⁶ COMOR 2013, 358.

⁷ ZÖLLNER 1998, 336–337.

⁸ ROMSICS 2001, 47–49.

⁹ Mémoire des hommes. Morts pour la France de la Première Guerre mondiale. Hongrie.

¹⁰ COMOR 2013, 111–112.

Fiume) származott. Az is megállapítható, hogy az önkéntesek többsége a mai Magyarország határain belül született, illetve súllyal vannak jelen az Erdély területéről származók is. A 18 és 30 év közti kategóriába csupán 23 fő tartozik, míg a 30 és 45 év közötti csoportba 25 fő, vagyis a legnépesebb azoknak a tábora, akik katonailag már kevésbé hatékonyak számítanak. Az összképet árnyalja, hogy egy személy a háború kitörésekor még nem töltötte be a 18. életévét, kettő pedig 45 év feletti volt.¹¹ Ez azt mutatja, hogy a magyar jelentkezők alapvetően nem a fiatalok, hanem inkább a középkorosztály sorából kerültek ki.

Ez el is vezet minket ahhoz a kérdéshez, hogy mi motiválta a magyarok jelentkezését a francia fegyveres erők kötelékébe. A visszaemlékezések alapján úgy tűnik, hogy a legtöbb esetben a Franciaország ügye iránti elkötelezettség, tehát egyfajta hazaszeretet dominált. Mindemellett azt is meg kell említeni, hogy a háború kitörésekor bizonyos üzemtípusokat bezártak, így sokan az utcára kerültek, és megélhetésük fenntartása végett csatlakoztak a hadsereghez.¹² A pozitív érzelmeken kívül számba kell venni egy kényszerítő tényezőt is, nevezetesen azt, hogy a háború kitörése után az Osztrák–Magyar Monarchia Franciaország területén tartózkodó állampolgárait a francia hatóságok mint ellenséges hatalom alattvalóit internálták, és a fronttól távolabb eső területeken táborokba és erődökbe zárták el. Kuncz Aladár visszaemlékezései szerint a körülmények ezeken a gyűjtőhelyeken általában kifejezetten rosszak voltak, ezért sokan engedtek a francia hatóságok folyamatos nyomásának, amellyel a Francia Idegenlégióba való belépésre akarták rávenni őket.¹³

A magyar önkéntesek rangjára és alakulatára vonatkozó információk is számos érdekességet rejtenek magukban. Bár egy személy esetében nem rendelkezünk erre vonatkozó adattal, egyértelműen megállapítható, hogy a magyarok elsöprő többsége (33 fő) rövid időt töltött a seregben halála előtt, mivel közlegényként szolgáltak, tehát nem volt idejük feljebb lépni a ranglétrán, ami általában rövid időn belül meg szokott történni háborús időkben. 15 fő kapott altiszti (örvezetői, őrmesteri, törzsőrmesteri) rangot, ami már némileg hosszabb szolgálati időt feltételez, mellettük pedig mindössze két személy szolgált tisztként.

Ami az alakulatokat illeti, az csupán egy személy esetében ismeretlen, így egyértelműen megállapítható, hogy az Idegenlégió különböző egységei fogadták a magyarok döntő többségét, azaz 28 főt. Nyolc személy esetében is az 1. afrikai menetzred szerepel alakulatként (plusz egy fő az Idegenlégiónál és itt is szerepel).¹⁴ Az afrikai kiállítású alakulat esetében valószínűtlen feltételezni, hogy lakóhelyük miatt kerültek oda magyarok nagy számban, a magyarázat a levéltári iratok tanúsága szerint sokkal egyszerűbb. Ezt az egységet 1915 elején állították fel két zuáv zászlóalj, valamint az 1. és 2. légiós ezred egy közös menetzászlóaljának közreműködésével, majd bevetették a Dardanelláknál végrehajtott partraszállás során.¹⁵ Az ott elszenvedett vereség után a menetzred 1918 végéig a Balkán-félszigeten a központi hatalmak, majd 1919 elejétől Dél-Oroszországban a bolsevik erők ellen harcolt. Végül 1919 júniusában az alkalmi egységet feloszlatták, túlélőit más alakulatokhoz osztották be, mozgalmas és veszteségteljes története pedig lezárult.¹⁶

¹¹ MH. Morts pour la France de la Première Guerre mondiale. Hongrie.

¹² PORCH 1994, 399–400.

¹³ Lásd KUNCZ 1995.

¹⁴ MH. Morts pour la France de la Première Guerre mondiale. Hongrie.

¹⁵ SHD (Service historique de la Défense) GR 26 N 856/1. 1er régiment.

¹⁶ SHD GR 26 N 856/4.

Ha egy gyors pillantást vetünk az elhalálozás helyére és idejére, akkor az esetek többségében a fent ismertetett hadműveletekhez illő időpontokat és helyeket látunk, vagyis a nyugati és balkáni hadszíntér különböző helyszíneit az 1914 és 1918 közötti időszakban. Ugyanakkor feltűnik a kivételek egy jelentős csoportja is: 20 magyar Észak-Afrikában (főleg Marokkóban) vesztette életét az 1. légiós ezred 1. menetvezredének és a 2. légiós ezred 1. menetvezredének kötelékében. Ebből kifolyólag nem tekinthető alaptalannak az a feltételezés, hogy az ellenséges országból származó önkéntesek jelentős részét szándékosan nem a főhadszíntéren vetették be, hanem a gyarmatokon, ahol kevesebb problémát okozhattak esetleges engedetlenségükkel.

A második világháború

A második világháború során Franciaország és Magyarország egymással szemben álló szövetségi rendszerek mellett kötelezte el magát, ugyanakkor ez az elvi konfrontáció nem alakult át nyílt konfliktussá, mivel mire Magyarország belépett a háborúba 1941 nyarán a tengelyhatalmak oldalán, addigra Franciaország az 1940 júniusában megkötött fegyverszüneti megállapodás következtében már nem volt a hadviselő felek között. Ennek következtében a két állam között nem állt fenn hadiállapot.¹⁷ A fentiekből kifolyólag nem kerülhetett sor a két ország közötti hivatalos katonai együttműködésre, tehát a katonai jellegű kapcsolatok nem hivatalos úton valósultak meg: vagy csupán az egyik kormány került kapcsolatba a másik országból származó katonákkal, akikkel valamilyen megállapodás alapján együttműködött, vagy pedig állami szervek egyáltalán nem voltak érintettek a kooperációban, tehát mindkét fél részéről olyan alakulatok és személyek voltak érintettek, akik hivatalosan nem képviselték országukat.

A 20. század első évtizedeiben a magyar kivándorlók egy kisebb része Franciaországban telepedett le gazdasági vagy politikai okokból. Ennek következtében az 1930-as évek végén a franciaországi magyar diaszpóra létszáma már legalább 30 ezer főre tehető, de egyes becslések szerint az 50 ezres létszám sem tekinthető eltúlzottnak.¹⁸ A magyar közösség lelkesen támogatta Franciaország hadba lépését 1939-ben, és számos tagja jelentkezett önként a francia hadseregbe.¹⁹ A vonatkozó levéltári anyagban végzett kutatás alapján a magyar állampolgárságú és/vagy nemzetiségű önkéntesek létszáma 1572 főre tehető. Ugyanakkor ezt a számot még legalább 96 fővel lehet kiegészíteni, ha ideszámítjuk a más állampolgárságú, de egyértelműen magyar nevű és így magyar nemzetiségű személyeket is. Utóbbiak száma ennél valószínűleg jóval magasabb (akár több száz főre is tehető), de más rendelkezésre álló forrás híján beazonosításuk jelenleg még nem kivitelezhető.²⁰

Az önkéntesek részvételével felállított első két alakulat a 11. és 12. idegenlégiós ezred volt,²¹ amelyeket később követett a 21., 22. és 23. külföldi önkéntes menetvezred.²² Noha az alakulatok hadművelési naplóinak megsemmisülése miatt a személyi összetételre vo-

¹⁷ HOREL 2013, 11.

¹⁸ JANICAUD 2009, 131–132.

¹⁹ FILYÓ 1986, 52–53.

²⁰ Mémorial de la Shoah. UEVACJ-EA. MDLX-1 – MDLX-18.

²¹ MAHUAULT 2013, 271.

²² COMOR 2013, 752.

natkozó pontos adatok nem állnak rendelkezésre, azt egyértelműen meg lehet állapítani, hogy a jelentkezők mintegy 30%-a köztársasági eszméket valló emigráns spanyol volt, 20%-uk pedig Közép- és Kelet-Európából Franciaországba menekülő zsidó. Összességében több mint 50 különböző nemzet tagjai képviseltették magukat az önkéntesek között.²³ Az ezredeket 1940 májusában az ország északkeleti régiójába helyezték át, ahol azonnal harcba is vetették őket az előretörő német hadoszlopok ellen. Noha az egységek a végsőkig kitartottak, végül súlyos veszteségek után megadták magukat a német túlerőnek, a túlélők jelentős része pedig német hadifogságba került.²⁴

A Szabad Franciaország mozgalomban aktív szerepet vállalók összlétszáma nagyjából 70 ezer főre tehető.²⁵ Hozzávetőlegesen 3000 külföldi vállalt szolgálatot a Szabad Francia Erők kötelékén belül, akik mintegy 50 különböző országból származtak.²⁶ A legnépesebb kontingenst (480 főt) a spanyolok adták, akiket a lengyelek (270 fő), a belgák (265 fő) és a németek (185 fő) követték. Az első tíz nemzet soraiban hivatalosan ez idáig nem szerepeltek magyarok,²⁷ azonban a jelentkezési lapok alapos vizsgálata megváltoztatja ezt a korábban kialakított képet. A rendelkezésre álló adatok elemzése alapján megállapítható, hogy a mozgalom önkéntesei közül 142 fő volt magyar nemzetiségű vagy magyarországi születésű,²⁸ amivel a Szabad Francia Erők külföldi tagjainak közel 5%-át adják, és ezzel a hetedik pozíciót foglalják el.

A franciaországi magyar szakszervezeti vezetők már 1940 júliusában úgy döntöttek, hogy a rendelkezésükre álló eszközökkel a lehető legtöbb magyar munkást mozgósítva részt fognak venni a megszállók elleni küzdelemben. Kezdetben ez a földalatti tevékenység szigorúan fegyvertelen akciókra korlátozódott. Elsősorban saját folyóiratok megszerkesztése, kinyomtatása és terjesztése volt a cél, amelynek segítségével a lakosságot igyekeztek megnyerni az ellenállás ügyének. A magyar ellenállók ezzel párhuzamosan magyar és német nyelvtudásukra alapozva komoly propagandatevékenységet folytattak a megszálló német hadsereg katonáinak körében, amely esetenként látványos sikert hozott, amikor több katona is a dezertálást választotta a szolgálat folytatása helyett.²⁹

1943 nyarán létrejött a Magyar Függetlenségi Mozgalom (*Mouvement pour l'indépendance hongroise*), amelynek célja az összes olyan magyar egy szervezetbe tömörítése volt, akik Franciaország felszabadításáért küzdöttek. A mozgalom sikerességét jól jelzi, hogy 1943 júniusa és 1944 azonos hónapja között 70 csoportot hoztak létre, aktív tagjainak száma pedig ezer fő körül mozgott.³⁰ A jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján a szervezet 97 tagja vett részt rendszeresen a megszálló erők elleni fegyveres akciókban, amelyek közül a legjelentősebb a francia főváros felszabadításában való közreműködés volt 1944 augusztusában.³¹ Az MFM egy reguláris alakulat felállításával is támogatni kívánta a háborús erőfeszítéseket, ezért 1944 októberében létrehozta a Petőfi századot Marschall

²³ MAHUAULT 2013, 270–272.

²⁴ PORCH 1994, 529–532.

²⁵ MURACCIOLE 2002, 36–37.

²⁶ CRÉMIEUX-BRILHAC 2013, 708.

²⁷ BROCHE–MURACCIOLE 2010, 554–555.

²⁸ SHD GR 16 P.

²⁹ FILYÓ 1986, 56–58.

³⁰ PÉCSI 1968, 257–258.

³¹ FILYÓ 1986, 61–66.

László és Palotás Imre vezetése alatt, amelyet a francia hadvezetőség az egyik ellenállóból frissen létrehozott 51. ezred harmadik zászlóaljához csatolt. Fennállása során a magyar katonai alakulat a hátszágban gondoskodott stratégiai fontos objektumok védelméről, első vonalban bevetésre nem került, végül pedig 1945 őszén leszerelték a többi hasonló különítménnyel együtt.³²

A második világháború évei alatt Magyarország számos francia állampolgárságú menekültet fogadott be. A németországi hadifogoly- és munkatáborokból megszökött franciák első csoportjai 1940 végén érkeztek Magyarországra, ahol a magyar hatóságok internálták őket.³³ Az ideérkező franciákkal jól bántak, jó körülmények között szállásolták el őket, a francia nagykövetségtől pedig fejenként anyagi támogatást kaptak, ami nagy pénzügyi szabadságot biztosított számukra.³⁴ A vonzó viszonyoknak gyorsan híre ment, aminek következtében egyre több francia hadifogoly igyekezett eljutni Magyarországra, így az internált francia állampolgárok száma gyorsan nőtt, és 1944-re megközelítette az 1000 főt.³⁵ Ez a helyzet azonban Magyarország 1944. március 19-i megszállásával megváltozott, amikor a német hatóságok az itt tartózkodó francia internáltak egy részét (körülbelül 100 főt) letartóztatták, és visszairányították a németországi hadifogolytáborokba. Ez a fellépés heves reakciót váltott ki a magyar kormány részéről, amely szuverenitására hivatkozva megtiltotta a hasonló akciókat.³⁶ Ugyanakkor az itt élő franciák számára ez komoly jelzés volt arról, hogy korábbi kiváltságos helyzetük véget ért, ezért 1944 folyamán sokan próbálták közülük elhagyni az országot. Egyesek a környező országok partizáncsoportjaihoz csatlakoztak, és azok kötelékében hajtottak végre kisebb akciókat a német hadsereg ellen.³⁷ A legnagyobb jelentőségű a Georges de Lannurien vezetése alatt álló francia század volt, amely a szlovák nemzeti felkelés harcaiban vett részt 1944 nyarán és őszén.³⁸

A Magyarországon maradtak 1944 folyamán próbáltak eltűnni a német hatóságok elől és kivárni a háború végét, ami többségüknek sikerült is a német megszállás alatt, majd az azt követő szovjet felszabadítás zűrzavaros időszakában. Hosszas egyeztetések után 1945 februárjában a szovjet hatóságok közreműködésével a franciákat egy Turán felállított táborba gyűjtötték össze, ahonnan végül 1945 májusában Odessza és Nápoly érintésével tengeri úton térhettek vissza Franciaországba.³⁹

Kevésbé ismert tény, hogy a második világhégés során különböző okokból több tízezer francia állampolgár döntött úgy, hogy csatlakozik a német fegyveres erők valamelyik alakulatához. Ennek részletes bemutatására ezen tanulmány keretei között nem nyílik lehetőség, azonban érdemes röviden ismertetni azokat az epizódokat, amikor ezen alakulatok Magyarországon, illetve magyar katonai alakulatokkal közösen kerültek bevetésre a háború alatt. A Francia Antibolsevik Légiót 1941 júliusában hozták létre a párizsi kollaboráns pártok a német és francia politikai vezetés – némiképp vonakodó – jóváhagyásával.⁴⁰ A kezdet-

³² PéCSI 1968, 270–271.

³³ ROOS 1984, 99.

³⁴ LAGZI 1975, 169.

³⁵ CSERNUS 2015, 124.

³⁶ ROOS 1984, 103.

³⁷ LAGZI 1980, 426–427.

³⁸ SHD GR 13 P 96.

³⁹ ROOS 1984, 106–109.

⁴⁰ BAMA N 756/201. 8.

ben mintegy 2300 főt számláló egységet a német hadsereg 638. gyalogezredeként vették nyilvántartásba az ősz folyamán,⁴¹ majd be is vetették a keleti hadszíntéren. Ennek a szolgálatnak a során számos alkalommal kerültek kapcsolatba hasonló küldetéssel rendelkező magyar katonai kötelékekkel, mint például a 2. páncélos hadsereg kötelékébe tartozó 102. és 108. magyar megszálló hadosztályokkal 1942 nyarán.⁴²

Ugyanitt kell megemlíteni az 1944 nyári galíciai harcokban részt vevő 18. SS *Horst Wessel* páncélgránátos hadosztályt, amelynek soraiban magyarországi népi németek (vagyis magyar állampolgárok) és önként jelentkező franciák is harcoltak.⁴³ Végül pedig meg kell említeni, hogy az NSKK (*Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps*)⁴⁴ sorain belül felállított francia egység, a 4. ezred egyes elemeit 1945 tavaszán Magyarországra irányították, és a Balaton északi partján páncéltörő harccsoportként vetették be az előretörő szovjet páncélosok ellen – kevés sikerrel.⁴⁵

A hidegháború évei

A második világháború lezárása után olyan új világrend alakult ki, amelyben Franciaország és Magyarország újból két szemben álló táborban találta magát. Ez a tény azt is meghatározta, hogy a két ország (illetve állampolgáraik) közti esetleges katonai együttműködésre ebben az időszakban is csupán nem hivatalos keretek között kerülhetett sor. Erre szinte kizárólagosan a Francia Idegenlégió biztosított lehetőséget, amely a nagy politikai megrázkódtatások után (így a világháborút és az 1956-os forradalmat követően is) szívesen fogadta a magyar önkénteseket. Utóbbiak annál is inkább kapóra jöttek, mivel Franciaországnak mindkét periódusban komoly konfliktust kellett megvívnia: 1945 és 1954 között az indokínai háborút, 1954 és 1962 között pedig az algériai háborút.

Az Idegenlégió, amely az indokínai francia expedíciós haderő egyik legfontosabb elemét képezte, számos új toborzóirodát nyitott, és aktív toborzókampányt folytatott a Közép- és Kelet-Európából érkező potenciális jelentkezők fogadása érdekében.⁴⁶ Ugyanekkor a francia hatóságok elérték, hogy a szövetséges hatalmak 900 ezer német, osztrák, olasz, román és magyar nemzetiségű hadifoglyot adjanak át nekik,⁴⁷ akik között szintén igyekeztek önkénteseket találni az Idegenlégió részére. Ez az erőfeszítés olyannyira sikeres volt, hogy a következő másfél évtized folyamán az összes jelentkező több mint fele ebből a földrajzi régióból érkezett.⁴⁸

A kiképzés befejezése után az újoncokat a már Indokínában szolgálatot teljesítő légiós alakulatok kötelékébe osztották be, amelyek közül a legjelentősebbek a következők voltak: a 2., 3. és 5. légiós gyalogezred, az 1. légiós lovassági ezred és a 13. légiós könnyűdandár, majd később az ekkoriban létrehozott 1. és 2. légiós ejtőernyős-zászlóalj. Ezek az egységek

⁴¹ AN, 72 AJ 258, 232–14.

⁴² UNGVÁRY 2015, 303–311.

⁴³ TIEKE–REBSTOCK 2000, 16–29.

⁴⁴ Nemzetiszocialista Motoros Szállítóhadtest.

⁴⁵ FORBES 2005, 234.

⁴⁶ MONTAGNON 1999, 308–309.

⁴⁷ BLOND 2008, 432.

⁴⁸ COMOR 2013, 647.

adták a bevetett francia erők mintegy 15%-át, harcértékük pedig jelentősen meghaladta a többi különítményét.⁴⁹

A hadműveletekben részt vevő összesen 72 833 légiós (bár egyszerre 20 ezer főnél többen nem kerültek bevetésre)⁵⁰ pontos nemzetiségi összetétele nem ismert, de a veszteséglistára került személyeké igen. Ezen összesen 10 483 név szerepel (309 tiszté, 1082 altiszté és 9092 légiósé), ami azt jelenti, hogy a bevetett erők mintegy 14%-a vesztette életét a harcok során.⁵¹ Ezeknek az információknak az alapján 212 magyar állampolgárságú légiós halt meg a háborúban, azonban a magyar nemzetiségűek száma minden bizonnyal ennél magasabb, ha a más állampolgárságú (román, csehszlovák, jugoszláv stb.), de magyar etnikumú személyeket is ideszámoljuk.⁵² A fenti veszteségarányokat szem előtt tartva túlzás nélkül kijelenthető, hogy a Délkelet-Ázsiában francia egyenruhában harcoló magyarok száma sok száz főre tehető, de akár az ezret is elérheti.

Az 1954-ben kirobbant algériai háborúban a korábban említett összes idegenlégiós alakulat részt vett, valamint rajtuk kívül az 1. és 4. gyalogezred és számos kisebb támogatóegység, ami gyakorlatilag az Idegenlégió teljes bevezethető harci állományát jelentette. Ez az erő ugyanakkor a térségben harcoló francia szárazföldi haderőnek csupán kevesebb mint 5%-át tette ki.⁵³ A konfliktusban részt vevő magyarok számáról 1958-ból származó információ áll rendelkezésünkre, amely szerint a bevetett 20 100 légiós 5,3%-a, tehát 1060 fő magyar anyanyelvű volt, ami igen jelentős szám.⁵⁴ Feltételezhetjük, hogy ez részben a korábbi magyar kontingens továbbszolgáló tagjaiból, részben pedig az 1956 után Magyarországot elhagyó és az Idegenlégióhoz csatlakozó személyekből állt. A háborúban a Légión veszteségei a bevetett állomány 9,7%-át tették ki: 65 tiszt, 278 altiszt és 1633 légiós.⁵⁵ Az elesett magyarok számára vonatkozóan nincsenek pontos adatok, a kutatások jelen állása szerint 26 áldozat ismert,⁵⁶ bár a számuk minden bizonnyal ennél jóval magasabb volt.

Tekintettel arra, hogy a hidegháború időszakában magyar állampolgárok csupán kis számban utazhattak Nyugatra, valamint a korábbiakhoz hasonló jelentős politikai-gazdasági problémák nem jelentkeztek Magyarországon, így a Francia Idegenlégióhoz csatlakozó magyarok száma is jelentősen visszaesett, és további komolyabb fegyveres együttműködésről nem beszélhetünk.

Irodalom

AN, 72 AJ 258, 232 14. Soldats français sous uniformes allemands, 1941–1945.

BALLA Tibor (2013): Troupes hongroises sur le front de l'ouest pendant la Grande Guerre. *Revue historique des armées*, No. 270. 31–40.

BAMA N 756/201. 8. Französische SS-Freiwilligen Sturm-Brigade.

⁴⁹ PORCH 1994, 608.

⁵⁰ BERGOT 1975, 318–319.

⁵¹ WINDROW 1996, 22.

⁵² MH. Morts pour la France de la Guerre d'Indochine.

⁵³ COMOR 2013, 89–90.

⁵⁴ NÓVÉ 2016, 398.

⁵⁵ COMOR 2010, 93.

⁵⁶ NÓVÉ 2016, 456.

- BERGOT, Erwan (1975): *La Légion au combat. Narvik – Bir Hakeim – Diên Biên Phu. La 13e demi-brigade de Légion étrangère*. Párizs, Presses de la Cité.
- BLOND, Georges (2008): *Histoire de la Légion étrangère*. Párizs, Perrin.
- BOISSEAU, Raymond (2009): La levée de Bercheny-hussards. *Revue historique des armées*, No. 255. 15–21.
- BROCHE, François – MURACCIOLE, Jean-François eds. (2010): *Dictionnaire de la France libre*. Párizs, Robert Laffont.
- COMOR, André-Paul (2010): La Légion étrangère dans la guerre d'Algérie, 1954–1962. *Guerres mondiales et conflits contemporains*, No. 237. 81–93. DOI: <https://doi.org/10.3917/gmcc.237.0081>
- COMOR, André-Paul (2013): *La Légion étrangère. Histoire et dictionnaire*. Párizs, Robert Laffont – Ministère de la Défense.
- CRÉMIEUX-BRILHAC, Jean-Louis (2013): *La France Libre*. Tome I. *De l'appel du 18 Juin à la Libération*. Párizs, Gallimard.
- CSEERNUS Sándor (2015): Francia hadifoglyok hétköznapi Magyarországon, 1940–1945. In GYARMATI György – PIHURIK Judit: *Háborús hétköznapi hadszíntéren, hátszágban 1939–1945*. Budapest–Pécs, Magyar Történelmi Társulat – Kronosz – ÁBTL.
- FILYÓ Mihály (1986): *Magyarok az európai antifasiszta ellenállási mozgalmakban*. Budapest, Móra.
- FORBES, Robert (2005): *Pour l'Europe, les volontaires français de la Waffen-SS*. Párizs, Éditions de l'Aencre.
- HOREL, Catherine (2013): La France et la Hongrie: affinités passées et présentes, de saint Martin à Nicolas Sarkozy. *Revue historique des Armées*, No. 270. 5–13.
- JANICAUD, Benjamin (2009): Les missions religieuses au sein de l'immigration hongroise en France (1927–1940). *Cahiers de la Méditerranée*, No. 78. 131–132.
- KRISTÓ Gyula (1998): *Magyarország története 895–1301*. Budapest, Osiris.
- KUNCZ Aladár (1995): *Fekete kolostor. Feljegyzések a francia internáltságból*. Budapest, Magyar Könyvklub.
- LAGZI István (1975): Francia menekültek Magyarországon (Balatonbogláron) a második világháború idején (1942–1945). In KANYAR József szerk.: *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 6*. Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár. 167–192.
- LAGZI István (1980): Militaires français réfugiés en Hongrie 1942–1945. *Acta Historica*, Vol. 26. No. 3–4. 426–427.
- MAHUAULT, Jean-Paul (2013): *Engagés volontaires à la Légion étrangère pour la durée de la guerre (E.V.D.G.) 1870–71, 1914–18, 1939–45*. Párizs, Grancher.
- Mémorial de la Shoah. UEVACJ-EA. MDLX-1 – MDLX-18. Listes nominatives des volontaires étrangers engagés à servir la France entre le 1er septembre 1939 et le 25 juin 1940.
- MH. Morts pour la France de la Guerre d'Indochine.
- MH. Morts pour la France de la Première Guerre mondiale. Hongrie.
- MONTAGNON, Pierre (1999): *La légion étrangère. De 1831 à nos jours*. Párizs, Pygmalion.
- MURACCIOLE, Jean-François (2002): *La France pendant la Seconde Guerre mondiale*. Párizs, Librairie Générale Française.
- NÓVÉ Béla (2016): *Patria nostra. '56-os menekült kamaszok a Francia Idegenlégióban*. Budapest, Balassi.
- PÉCSI Anna (1968): Magyar antifasiszták a francia és a belga ellenállási mozgalomban. In GAZSI József – PINTÉR István szerk.: *Fegyverrel a faszizmus ellen*. Budapest, Zrínyi.
- PORCH, Douglas (1994): *La Légion étrangère 1831–1962*. Párizs, Librairie Artheme Fayard.

- ROCHER, Yves-Marie (2011): Louis XIV et la guerre d'Indépendance hongroise (1701–1711). *Revue historique des Armées*, No. 263. 63–74.
- ROMSICS Ignác (2001): *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris.
- ROOS, René (1984): Évadé en Hongrie (1943–1945). *Revue historique des Armées*, No. 156. 96–109.
- SHD (Service historique de la Défense) GR 26 N 856/1. 1er régiment: J.M.O. 28 février 1915 – 22 octobre.
- SHD GR 13 P 96. Groupe de combattants français en Slovaquie.
- SHD GR 16 P. Dossiers individuels du bureau Résistance.
- SHD GR 26 N 856/4. 1er régiment: J.M.O. 1 octobre 1917 – 9 juin 1919.
- TIEKE, Wilhelm – REBSTOCK, Friedrich (2000): *...im letzten Aufgebot. Die Geschichte der 18. SS-Freiwilligen-Panzergrenadier-Division Horst Wessel*. Coburg, Nation Europa Verlags.
- TÓTH Ferenc (2007): *Saint-Gotthard 1664. Une bataille européenne*. Panazol, Lavauzelle.
- UNGVÁRY Krisztián (2015): *Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban, 1941–1944*. Budapest, Osiris.
- WINDROW, Martin (1996): *French Foreign Legion: Infantry and Cavalry since 1945*. London, Osprey Publishing.
- ZÖLLNER, Erich (1998): *Ausztria története*. Budapest, Osiris.

Fejérdy Gergely

Emmanuel Macron első éve

Emmanuel Macront legtöbbször Jupiterként, a gazdagok elnökeként emlegeti a francia média, aki Franciaországból gyors döntésekkel és reformokkal egyfajta „startupnemzetet” akar kreálni. Az Elabe közvélemény-kutató cég által 2018. április 14-én közzétett felmérés szerint a franciák 44%-a kiábrándítónak tartja a francia elnök politikáját, holott január végén még csak 21% volt a teljesen kiábrándultak aránya. A megkérdezett franciák 41%-a szerint korai ítéletet mondani az elnök módszerének sikerességéről, eredményeiről.¹ Egy évvel a 2017-es elnökválasztások első fordulója után az Elabe-Wavestone felmérése alapján 52% szerint inkább rossz, hogy Emmanuel Macron lett az államfő. Megjegyzendő, hogy ez az 52% rendkívül megosztott politikai nézeteit illetően, így jelenleg komoly kihívást nem jelent az államfő számára. Egyszerűen az államfőnek sikerült 40% (az Ifop szerint április 22-én 44%) körüli bizalmi indexet megtartania. Mitterrand óta Macron az első elnök, aki 40% fölötti népszerűségnek örvend egy évvel megválasztása után. (Chirac 37%-os, Sarkozy ugyancsak 37%-os és Hollande 25%-os támogatottsággal bírt egy évvel megválasztása után.) Az Élysée-palota jelenlegi lakója Franciaországban egy kisebbség kitaró támogatásának örvendhet, de a lakosság túlnyomó többsége, ha nem is áll ki különösképpen az államfő mellett, nem is utasítja el automatikusan az elnök politikai törekvéseit.

Egyes elemzők, mint például Michaela Wiegel² fontosabb európai kérdésekben egyesesen egyfajta profétaként állítja be a francia elnököt. Macronnal a Hollande-időszak után Franciaország ismét jelentősebb nemzetközi befolyásra tett szert. Ennek számtalan oka van, többek között Merkel 2017-es meggyengülése, a brexittel szembenező Nagy-Britannia, a Trump Amerikájában való bizalomvesztés stb. Európában ismét megkerülhetetlenné vált Franciaország. A belső reformok és a 2017-es állami költségvetési deficit 3% alá történő csökkentése hitelesebbé tette a francia külpolitikát. Macron dinamikus, pragmatikus volta, dialógusra való nyitottsága és rendkívül kifinomult kommunikációja külföldön és belföldön is nemegyszer pozitívan hat. A fiatal francia politikus újat ígérő, évtizedes kódokat, tabukat ledöntő beszédei sokakban bizalmat és egyfajta pozitív várakozást keltenek. Egy év ugyan rendkívül kevés, hogy átfogó képet lehessen alkotni Macron működéséről, tendenciákat azonban fel lehet vázolni.

¹ *44% des Français jugent...* 2018.

² WIEGEL 2018.

Rendkívüli körülmények között megválasztott francia elnök

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy a francia államfő még csak 11 hónapja vette át a hatalmat elődjétől, François Hollande-tól, így teljességben nem is beszélhetünk egy esztendőről.³ Emmanuel Macron 2017. május 7-én választották meg a francia választók. Ekkor a szavazatok 66,1%-át megszerezve a francia Ötödik Köztársaság nyolcadik, Franciaország huszonötödik elnöke lett. A politikai győzelme a 2017-es elnökválasztások második fordulójában kevésbé volt meglepő, hiszen kihívója, a Nemzeti Front elnökhasszonya, Marine Le Pen győzelmére a nemzetközi sajtó és média minden riogatása ellenére kevés reális esély látszott. A szélsőjobboldaliként számon tartott politikusnő sorsát ráadásul megpecsételte, hogy rendkívül rosszul szerepelt a választást végérvényesen eldöntő televíziós vitán, május 3-án. Emmanuel Macron valójában a francia választások első fordulójában és az azt megelőző hetekben hozott meglepetést. A 2017-es elnökválasztások várt győztesének az előrejelzések és Franciaország közelmúltja történetének tanúsága szerint jobboldalinak kellett volna lennie, mégis egy párttal nem és politikai tapasztalatokkal is kevésbé rendelkező, 39 éves, alig ismert személy lett. A 2017-es választások menetében meghatározó fordulatot hozott az a tény, hogy a jobboldali előválasztások győztese, François Fillon morális feddhetetlenségén csorba esett,⁴ illetve hogy Alain Juppé vonakodott vállalni, hogy átvegye a március 5-i párizsi Trocadéro téren tartott nagygyűlés előtt a stafétabotot.⁵ Bordeaux polgármestere, aki 2016 decemberéig a legvalószínűbb befutónak számított, sokak szerint még 2017 márciusában is eséllyel vette volna fel a versenyt Emmanuel Macronnal. 2017 márciusában a későbbi elnök népszerűsége visszaesőben volt, miután február közepén algériai útja során Franciaországot emberiségellenes bűnnel vádolta. Juppé végül mégis inkább a háttérben maradást választotta. Egyes elemzések szerint döntésében jelentős szerepet játszott, hogy Emmanuel Macron támogatják Bordeaux polgármesteréhez közel álló republikánus politikusok (többek között Edouard Philippe), és így Fillon helyének átvételét ellenezték. A 2017. május 3-i győzelem, majd a május 14-i beiktatás után Macron először is politikai hatalmának megerősítésébe fogott, amit mindenekelőtt a hagyományos pártok végső válságba taszításával és már a kampány idején is kitűnő, hatékony kommunikációs hadjárattal próbált elérni.⁶

³ A kézirat 2018. április 22-én került lezárásra.

⁴ François Fillon gazdaságra való törekvése ismert volt. A volt jobboldali elnökjelölt 2017. január 27-én kitört botránya után egy évvel, január 29-én a France 5 és február 4-én a BFMTV televíziók oknyomozó műsor keretében rámutattak arra, hogy a Jacques Chirachoz, illetve Nicolas Sarkozyhez közel álló Robert Bourgi dűsgazdag ügyvéd és üzletember egyértelműen állítja, hogy meghatározó szerepe volt Fillon megbuktatásában. Szintén érdekes részleteket tár fel az elnökjelölt volt kampányfőnöke, Patrick Stéfani 2017 novemberében megjelent könyve (STÉFANI–BARJON 2017). Hervé Lehman szerint a francia igazságszolgáltatásnak és médiának komoly felelőssége van François Fillon bukásában (LEHMAN 2018).

⁵ CALMELS 2018, 197–198. Juppé tényleg hezitált, a költözése is befolyásolta a döntését. Nem elhanyagolható tényező, hogy Macron jobbkeze, az Élysée későbbi főtitkára, Alexis Kohler, Edouard Philippe barátja (CALMELS 2018, 206.). Macron 2017 márciusában még nincs a csúcson: Algériával kapcsolatos kijelentése miatt jelentősebb népszerűség-csökkenést kellett konstatálnia.

⁶ Macron rendkívül tudatosan készült az elnökségre. 2017. február 23-án az Ipsos közvélemény-kutató cégtől felméréseket rendelt, hogy tesztelje, kik lennének a megfelelő személyek kormányában. Egy tucat francia jobb- és baloldali közéleti személyiségnek az elfogadottsága, ismertsége szerint döntött a kormány összetételéről még megválasztásuk előtt.

Az új nemzetgyűlés

Önmagában azzal, hogy a választásokon vereséget szenvedő jobbközép pártcsalád soraiból nevezte ki miniszterelnökét, Edouard Philippe-et, Emmanuel Macron súlyos csapást mért a jobboldalra, amely egyébként jobban ellenállt a vereség okozta sokknak, mint a François Hollande-korszak után megosztott és részben az államfő mozgalmába olvadt szocialista párt.⁷ A május 17-én felálló első Philippe-kormányba belépő két republikánus párti politikus, Bruno Le Maire és Gérard Darmanin felerősítette a mérsékelt jobboldali párton belüli törésvonalakat, s jelentősen szélesítették Macron politikai mozgásterét.⁸ Június 18-án a kormányzópárt 309 mandátumot szerzett 577 helyből.⁹ A 2017. május 8-án a *La République en marche* (LREM) (Lendületben a Köztársaság) néven párttá alakult mozgalommal szövetséges, François Bayrou által vezetett *Mouvement Démocrate* (Modem) további 41 képviselői széket szerzett, így Macron elnök a nemzetgyűlésben abszolút többséggel kezdhette meg működését.¹⁰ Az államfő számára kedvezett továbbá az a tény is, hogy a jobbközép pártformációk és a *Nouvelle Gauche* (Új baloldal) névre keresztelt szocialista frakció kijelentette, hogy nem zárkóznak el attól, hogy adott kérdésekben támogassák az elnök által bejelentett reformokat. A radikális ellenzéki politikai formációk, mint a Nemzeti Front, csupán hat képviselői széket és egy szenátori fotelt szereztek, illetve a kampányidőszakban jelentősebb támogatottságnak örvendő *France insoumise*, Jean-Luc Mélenchon pártja is csak 17 képviselői helyet nyert. Az elnök számára további mozgásteret biztosít az a tény, hogy az *Union des démocrates et indépendants* (UDI) képviselőinek többsége inkább szövetségesként, mint ellenzékként viselkedik a nemzetgyűlésben. Ehhez a centrista pártformációhoz 2017. november 26-án a miniszterelnök részvételével megalakult új párt, az *Agir la droite constructive* is csatlakozott. Ez utóbbit hosszú vívódás után a jobboldali *Les Républicains* (LR) párt várható új irányvonalával, nevezetesen az ekkor még csak jelölt, de decemberben meg is választott pártelnökkel, Laurent Wauquiez-vel szemben álló és az államfő politikáját támogatók köre hozta létre. Macron elnök számára azonban így is csak kisebb csoportokat tudott leválasztani a jobboldali pártról.¹¹ A Wauquiez-féle LR leginkább a 2002 előtti RPR (*Rassemblement pour la République*) párt politikáját képviseli, minden lejárato hadjárat és belső vetélkedés ellenére továbbra is az egyik meghatározó ellenzéki erő maradt a fiatal államfővel szemben. Ez különösen is nyilvánvalóvá vált a szenátusi választásokon, illetve az időközi választásokon is.

⁷ A szocialista párt ugyan megmaradt, és 2018. március 29-én megválasztotta új főtitkárát, Olivier Faure-t, a párttagság mégis jelentősen megcsappant, és politikai súlya is háttérbe szorult. A PS számos politikusa a kormánytöbbséghez (LREM) csatlakozott, mint Manuel Valls volt miniszterelnök, Jean-Yves Le Drian jelenlegi külügyminiszter, Richard Ferrand nemzetgyűlési frakcióvezető stb. A győztes szocialista elnökjelölt, Benoît Hamon saját politikai mozgalmat alapított *Génération.s* néven.

⁸ Június 11-e előtt felmerült annak a lehetősége, hogy az LREM és az LR kormányt alakít. A nemzetgyűlési választások alacsony részvételi arány mellett zajlottak. A második fordulón csupán a voksolásra jogosultak 42,62%-a adott le szavazatot.

⁹ Jelenleg 311 fővel rendelkezik a LREM-frakció a nemzetgyűlésben. Lásd *Effectif des groupes politiques* (s. a.).

¹⁰ Jóllehet az Alkotmánybíróság nyolc esetben megsemmisítette az eredményt, és időközi választások kiírására került sor.

¹¹ Megjegyzendő, hogy Thierry Solère, a jobboldali előválasztások ünnepelt szervezője, Bruno Le Maire-t támogató politikus és több kormánytag, Gérard Darmanin és Sébastien Lecornu november 26-án, Bruno Le Maire már korábban csatlakozott a kormánypárthoz.

„Kavics Macron cipőjébe”: a szenátusi választások

A 2017. szeptember 24-én tartott, a szenátus felének megújítását célzó voksoláson¹² a Macront támogató erők alulmaradtak. A 2017. október 2-án felálló új, 170 tagú szenátusban a jobbközép (LR) nemcsak hogy megtartotta nagy többségét, de növelte is azt, így összesen 149 képviselővel rendelkezik. A szocialista párt ugyancsak a várakozásoktól eltérően jól szerepelt; még ha kevesebb szenátorral rendelkezik is, mint eddig, a második legnagyobb erőt képviseli a szenátusban. Macron pártja a várakozásokkal ellentétben csak 24 szenátort tudhat a felsőházban, ami kevesebb, mint a választások előtt. Az FN nem szerzett új mandátumot, továbbá a „La France insoumise” (Jean-Luc Mélenchon pártja) sem kapott helyet. Az új szenátus Macron minden reménye ellenére az ellenzék egyik fellegetvára lett. Ezt különösen megerősítette az a tény, hogy a felsőház vezetésére ismét Gérard Larcher (LR) szenátor kapott megbízást.

A szenátus új összetétele komoly kihívás elé állítja Macront az általa meghirdetett, esetenként alkotmánymódosítást is igénylő, a francia intézményrendszer átalakítására vonatkozó terveket illetően. Az alaptörvény megváltoztatását például vagy a két ház (szenátus és nemzetgyűlés) 3/5-ös többségével (355 képviselő és legalább 200 szenátor), vagy pedig népszavazás meghirdetésével lehet végrehajtani. Ez utóbbi jelentős rizikóval jár. Macron tehát óvatos ebben a kérdésben, és inkább projektalapon a szenátorok meggyőzésére törekszik.

Az államfő szintén a lehető legnagyobb odafigyeléssel követi az időközi választások eredményeit is. 2018. január 28. és április 22. között nyolc nemzetgyűlési képviselői mandátumról döntöttek a francia választók. Az eredmények jól mutatják, hogy Macron helyi szinten kénytelen számolni az ellenzékkel. A nyolc képviselői helyből egyet a szocialista párt, egyet a baloldali erők által támogatott független képviselő, hármat az LR és hármat a kormánypárt szerzett meg. Macron pártja egyetlen mandátumot sem szerzett meg Franciaország kontinentális területén, és a 2017. júniusi eredményhez képest egy képviselői helyet veszített.

Macron első reformkezdeményezései

Macron elnök kampányígéreteinek megfelelően szerteágazó reformprogramot indított el megválasztását követően azonnal. Az államfői beiktatás után gyorsan felállt az első kormány, ahova az államfő alapos mérlegeléssel a korábban jobb- és baloldali politikusok mellett¹³ szövetségese, a Modem politikusait, illetve számos, a civil és vállalati szférából érkező szakértőt is kinevezett.¹⁴ A kormányalakítás másnapján, 2017. május 18-án Macron bejelentette, hogy még a nemzetgyűlési választások előtt ígéretei egy részének megvalósí-

¹² 2003 óta a szenátorokat 6 évre választják. A szenátus felét háromévente megújítják.

¹³ Az Hollande-korszak két volt kormánytagja: Jean-Yves Le Drian és Annick Girardin ismét megbízást kapott, és Lyon volt szocialista polgármestere, Gérard Collomb belügyminiszterként folytathatta karrierjét. Macron a bizalmat a mai napig nem vonta meg tőlük.

¹⁴ Így például Muriel Pénicaud munkaügyi minisztert, François Nyssen kulturális minisztert, Elisabeth Born közlekedésügyi minisztert, Nicolas Hulot környezetvédelmi minisztert.

tásába kezd. Az alábbi területekre tette a hangsúlyt: az állam tekintélyének helyreállítására, az ökológiai átmenet elősegítésére, a kiküldött munkavállalók kérdésében történő gyors lépések megtételére, a munkaügyi törvény reformjának előkészítésére, a közélet tisztaságát előmozdító törvény megalkotására, illetve a 2017/2018-as tanév kezdetén az általa ígért reformok bevezetésére.

Terrorizmusellenes törvény

Macron a belügyminiszteren keresztül nyomatékos hangsúlyt helyezett a terrorizmusellenes küzdelemre, hangoztatva, hogy a 2015. november 13-án meghirdetésre került és folyamatosan meghosszabbított szükségállapot megszüntetését tervezi. Május 24-én a Védelmi Tanács úgy döntött, hogy a július 15-én lejáró szükségállapot november 1-jéig történő meghosszabbítását kéri a parlamenttől. Az elnök óhaja szerint ezt a nemzetgyűlés és a szenátus is megszavazta július 11-én. Macron ezenkívül még május 24-én bejelentette, hogy létrehoz egy, az ő közvetlen vezetésével működő, a terrorizmusellenes küzdelmet koordináló különleges „task force”-t. A *Centre national du contre-terrorisme* június 7-én fel is állt Pierre de Bousquet de Florian vezetésével. A szükségállapot kiváltására 2017 őszén elfogadásra került az államfő által kívánt terrorizmusellenes törvény is. Ugyan az ellenzék részéről támadták a tervezetet, és a republikánus párt (LR) többsége, valamint a szélsőbaloldali politikai erők (például az LFI) nem szavazták meg első olvasatban, végül egy kompromisszumos szöveg született, amelyet 2017. október 30-án Macron elnök aláírt. Az új törvény november 1-jétől érvénybe is lépett, és a szükségállapot megszűnt.¹⁵ A jogszabályt a 2018. március 23-án Carcassonne-ban és Trèbes-ben elkövetett terrortámadást követően kritizálta ismét az ellenzék, hangsúlyozva, hogy további szigorításokra van szükség.

A politikai élet tisztaságát szolgáló törvény

A 2017-es elnökválasztási kampány botrányait figyelembe véve Macron kiemelt hangsúlyt fektetett a politikai élet tisztaságát célul kitűző alkotmányos törvény gyors elfogadására.¹⁶ Szimbolikusan a kormány első nemzetgyűlés elé terjesztett jogszabálytervezete is a politikai élet tisztaságát célul kitűző törvénytervezet volt. Macron a szöveg előkészítését François Bayrou igazságügy-miniszterre bízta, aki azonban 2017. június végén lemondásra kényszerült, mert saját feddhetetlensége is megkérdőjeleződött. A sajtó gyanúba keverte pártja európai parlamenti képviselői asszisztenseinek szabálytalan alkalmazása miatt. Bayrou mellett több modemes politikus kényszerült lemondásra, így Marielle de Sarnez európai ügyekért és Sylvie Goulard hadügyért felelős miniszter is.¹⁷ Az elnök számára különösen

¹⁵ 2017. október 30-án a francia belügyminiszter hangsúlyozta, hogy a szükségállapot ideje alatt 32 merényletkísérlet sikerült megakadályozni, ezekből 13-at 2017-ben. Kijelentette továbbá, hogy amennyiben tömeges halált okozó támadásra kerülne sor, ismét visszavetnék a szükségállapotot Franciaországban.

¹⁶ Megjegyzendő, hogy a közéleti tisztaság vonatkozásában az elmúlt 30 évben 12 törvény látott napvilágot.

¹⁷ Sylvie Goulard 2018 januárjában a Banque de France (Francia Nemzeti Bank) alkalmazásait posztját kapta meg, míg Marielle de Sarnez nemzetgyűlési képviselőként a nemzetgyűlés külügyi bizottságának elnöki székét.

kényes helyzetet teremtett, hogy a korábban szocialista, de Macron kampányát vezető és a területi kohézióért felelős miniszter, Richard Ferrand is lemondásra kényszerült. A politikus részben közpénzekkel való visszaélés, családtag ingatlanfelújítása és ingatlanszerzése kapcsán, illetve képviselőként fia asszisztensként való alkalmazása és korábbi munkahelyén a jogtalanul felvett fizetés miatt vált gyanúsítottá. A vizsgálatok ugyan szinte mindegyik esetben Ferrand ártatlanságát erősítették meg,¹⁸ az eljárás mégis erősen gyengítette az új elnök kijelentéseit, miszerint mozgalma és kormánya feddhetetlen személyekből áll.

Ilyen körülmények között Macron 2017. június 21-én kénytelen volt kormányát átalakítani. Édouard Philippe második kormányába tizenkét új személy került. A Modem párti miniszterek távozásával új igazságügy-minisztert (Nicole Belloubet), új hadügyminisztert (Florence Parly) és új Európa-ügyi minisztert (Nathalie Loiseau) neveztek ki. Macron ismét beemelt volt jobboldali politikusokat a kormányba, ezzel megerősítve szándékát, hogy a Republikánus párt balszárnyát letörje. Így került a külügyminisztériumba Jean-Baptiste Lemoyne, és az ökológiáért felelős miniszter mellé Sébastien Lecornu. A második Philippe-kabinet új tagjaival Macron látható jelét adta, hogy saját magára nézve is fontosnak tartja a politikai élet tisztaságát. A Bayrou által előkészített alkotmányos törvénytervezetet módosításokkal és ismét a Republikánus párt ellenállása mellett végül 2017. augusztus 9-én fogadták el.¹⁹ A szöveg ellenzéki képviselők közbelépésére az Alkotmány Tanács elé került, amely 2017. szeptember 8-án néhány rendelkezést módosítva többségében jóváhagyta azt, így például a képviselőknek megtiltották a családtagok alkalmazását,²⁰ és a kiadásait is szigorúbb ellenőrzés alá vonták. Az új törvény minden eleme 2018. január 1-jétől lépett életbe. Ezzel párhuzamosan Macron elindította a francia intézményi reformot, amely a nemzetgyűlés és a szenátus létszámának csökkentését és több alkotmánymódosítást is igénylő elképzelés megvalósulását célozza.

A munkatörvénykönyv reformja

A Philippe-kormány augusztus 31-én nyújtotta be a törvénytervezetet, amelyet rendeleti úton fogadtatott el a francia parlament két házával. Ezt a módszert ugyan többen kritizálták, de a törvényt az államfőnek sikerült ünnepélyes keretek között aláírnia 2017. szeptember 22-én. November 28-án a francia nemzetgyűlés végérvényesen ratifikálta az öt rendeletet tartalmazó törvényt. Az Alkotmány Tanács 2018. március 21-én megerősítette, hogy a törvény alkotmányosságát illetően nincsen lényegi kifogása. A törvény egy része már szeptember 23-án hatályba lépett, a nagyobbik része pedig 2018. január 1-jén.²¹ A Jean-Luc Mélenchon vezette radikális baloldal, illetve a szocialista párt maradványának egy része ugyan ellene szavazott, de a Republikánus párt többsége támogatta a törvénytervezetet.

¹⁸ 2017 őszén az *Anticor* egyesület megtámadta az ügyészségi végzést a Bretagne-i Egészségügyi Biztosító által békelt, Ferrand barátja tulajdonában lévő helyiségek ügyében, így a politikus ellen 2018. januárban újabb vizsgálatot indított a pénzügyi visszaélésekkel foglalkozó ügyészség (PNF).

¹⁹ Részleteket lásd *Loi organique et loi ordinaire* 2017.

²⁰ Macron pártjának (LREM) egyes tagjai (Christophe Arend, Bertrand Sorre, Valérie Bazin-Malgras stb.) „furfangos” módon egymás családtagjait alkalmazva tesznek eleget a törvény betűjének, anélkül hogy annak szelleme szerint cselekednének.

²¹ A törvény jelenleg érvényes szövegéért lásd Code du travail 2019.

A 2017. szeptemberi szakszervezeti tüntetések nem hozták meg a várt tömeges ellenállást az új elnökkel szemben. Szeptember 12-én országos szinten összesen 223 ezer embert sikerült utcára vinni, és a későbbi kísérleteknél ennél is kevesebbet. A kormány folyamatosan kommunikálta a munkavállalókkal és a munkaadókkal való egyeztetést.²² Macronnak 2017 novemberében sikerült megállítania a népszerűség csökkenését. Támogatottsága 2017 novemberére ismét közelített az 50%-hoz.

A gazdaságot érintő reformok²³

A munkatörvénykönyv reformjával párhuzamosan 2017 szeptemberében sorra jelentették be a gazdaságélénkítő reformokat. Az egyéni vállalkozókat támogató tervet szeptember 5-én ismertették, hat nappal később akcióttervet jelentett be a kormány a vállalatok növekedése és átalakulása érdekében (PACTE). Macron célja, hogy megteremtse a feltételeket a vállalatok növekedéséhez, munkahelyek teremtéséhez és az export növeléséhez. Az államfő külön hangsúlyt fektet a digitalizáció és az innováció kérdésre is, amelynek célja szintén a fenti folyamatok beindítása.²⁴ Szintén ezt célozza a vállalatokat sújtó nyereségadó csökkentése, a tőkejövedelmek egykulcsos, 30%-os adóztatása, a munkaadót terhelő adók további csökkentése, illetve a vagyoadó (ISF) részleges eltörlése. A kormány ezenkívül már 2017 nyarán beharangozta, hogy átfogó képzési reform bevezetését fogja javasolni. A fiskális politika területén mindeközben a kampányígéretnek szerint megkezdődött a lakhatási adó fokozatos eltörlése, amely Macron egyik külön ígérete volt. A költségvetés egyensúlyban tartása érdekében 2018-tól a nyugdíjasok jelentős része a járulék (CSG) növekedését kénytelen konstatálni, és az energiahordozók, illetve a dohánytermékek adóterhét is növelték. Az ellenzék élesen bírálta Macron költségvetési politikáját, és felhívta a figyelmet arra, hogy 2017-ben 7,3 milliárd euróval növekedtek a közkiadások, miközben 2017 végére az ország államadósága a GDP a 97%-ára növekedett.

Oktatási reform

2017. szeptember 4-én bevezették az oktatásügyi miniszter által jegyzett többpontos intézkedéscsomagot. Így egyebek között a hátrányos helyzetű területeken az általános iskolás osztályok létszáma 12 főre csökkent. Szintén bejelentették a középiskolai és érettségi rendszert egyszerűsítő reformtervet, illetve a kétnyelvű osztályok visszaállítását. 2018 februárjában további konkrét javaslatokat tett az oktatási miniszter. Ezzel párhuzamosan bűjtatott formában visszaállították az egyetemi felvételi rendszert, amelynek főpróbája 2018 nyarán

²² A törvény kritikusaiknak egy része megjegyzi, hogy az egyeztetések mellett anyagi ígérekkel próbálta meggyőzni a szakszervezeteket és letörni a tüntetési kedvet. A szakszervezetek jelentősebb támogatásnak örvendhetnek az új törvénynek köszönhetően, még akkor is, ha a munkavállalók csupán kb. 10%-a tagja szakszervezetnek.

²³ Részletes elemzés az IFRAP think tank honlapján, lásd *Évaluation des mesures économiques* 2018.

²⁴ Külön digitalizációval foglalkozó államtitkárságot is létrehozott a Philippe-kabinetben.

várható. A reformot a felsőoktatási miniszterről nevezték el Vidal-törvénynek. 2018 februárjától az új rendszer kihirdetésére válaszul országosan egyetemi blokádokra és tüntetésekre került sor, ennek ellenére a kormány kitart terve mellett. Szintén ebben a hónapban került nyilvánosságra a képzési reformtervezet is, amelyre Macron elnöksége alatt 15 milliárd eurót kíván fordítani.

Szerteágazó, mégis koherens reformtörekvések

Az államfő jelentős megosztottságot szülő témákat is napirendre tűzött. Így például a migrációpolitika területén kíván reformot végrehajtani. Ez a törvénytervezet, amely első olvasatban elfogadásra került, jelentős felháborodást is szült az ellenzék részéről. A francia állami vasúttársaságot (SNCF) érintő, 2018 tavaszán elindított változtatások vagy az igazságszolgáltatás és az egészségügy kérdésében meghirdetett reformok is nemegyszer különböző mértékű ellenállást váltottak ki. Macron számára nagy szerencsét jelent, hogy az Európában és a világban tapasztalt gazdasági konjunktúra, illetve korábbi „Macron-törvények” hatására Franciaország a vártnál jobb gazdasági mutatókat produkált a 2017-es év végére. Ezeknek a hatásoknak az egybeesése tette lehetővé, hogy 2006 óta először ismét 3% alatt volt a költségvetési hiány, és a munkanélküliség is csökkenésnek indult. Elemzők egyetértenek abban, hogy a Macron által kezdeményezett reformok hosszú távon érhetnek be. A francia elnök „szociálliberális” politikája a három közgazdász által készített 2014-es forгатatókönyvet követi.²⁵ A francia államfő Franciaországot modernizálni kívánó törekvései elemzők szerint koherensek, és jó irányba mutatnak, mindazonáltal számos területen nem elég átfogók.

Macron külföldi és európai tevékenységének gyors mérlege

Macron elnöksége első évében 160 ezer kilométert utazott. Több mint tizenöt jelentősebb külföldi látogatást tett 2017-ben. Járt Marokkóban, Maliban, Abu Dzabiban, Burkina Fasóban, Elefántcsontparton, Ghánában, Algériában, Katarban, Nigerben, 2018 első felében pedig Kínába, Tunéziába, Szenegálba, Indiába és az Egyesült Államokba látogatott. Államfőként számtalanszor járt Brüsszelben, látogatást tett Németországban, Olaszországban, Ausztriában, Romániában, Bulgáriában és Észtországban. Ígéretet tett, hogy végigjárja mind a 27 uniós partnerországot, de az első évben ez nem teljesült. Macron önmagát szereti elkötelezett európaiként bemutatni, miközben valójában egy klasszikus francia vezetésű Európában gondolkodik. Konceptióját 2017. szeptember 26-án a Sorbonne Egyetem dísztermében elmondott beszédében vázolta.²⁶ Macron az első évben pragmatikusnak, a dialógusra nyitottnak mutatkozott a nemzetközi politikában. Jelentős ütőkártya a kezében, hogy tökéletesen beszél angolul, ami nemegyszer megkönnyíti a direkt kommunikációt. Kiemelkedő külpolitikai lépései közé tartozik, hogy kiállt a klímavédelmi egyezmény mellett, megerősíteni kívánja a német–francia együttműködést, és az orosz–francia kapcsolatokat is

²⁵ AGHION–CETTE–COHEN 2014.

²⁶ *Initiative pour l'Europe* 2017.

megkísérelte kimozdítani a holtpontról. A francia elnök nyitottságról tett tanúságot a Donald Trump vezetete Egyesült Államok irányába is, miközben határozottan kiállt az Iránnal 2015-ben megkötött nukleáris megállapodás mellett. A szíriai válság kapcsán elődjénél realistább politikát próbált folytatni, miközben továbbra is „vörös vonalként” tartja számon a vegyifegyver-használatot.²⁷

Macron mindenekelőtt kifinomult kommunikációjával, illetve egyes események látványos, szokatlan színpadias megrendezésével honosította meg saját stílusát. Közvetlen környezete szerint az elnök mindenekelőtt „színész”, és ezért az „államfői szerepet kiválóan játssza”. Ehhez hozzátehetjük, hogy egyben filozófus is, akire jelentős hatást gyakorol Paul Ricoeur, akinek személyes tanítványa volt.²⁸

Macron elnökként különösen ügyel arra, hogy elődei hibáit elkerülje. Megválasztása után mindent megtett, hogy az őt megbélyegző olyan jelzőktől, mint „túl fiatal”, „nincs tekintélye” vagy „tapasztalatlan”, megszabaduljon.

Jelentős hangsúlyt fektetett arra, hogy az elnöki funkcióban a francia hadsereg vezetője is. Beiktatása napján katonai járművel vonult fel a Champs-Élysée-n, és a percy-i katonai kórházba látogatott el. Első külföldi útja a Maliban állomásozó francia haderőhöz vezetett. Macron azonban tekintélyének keresése közben komoly hibákat is elkövetett. A leglátványosabb Pierre de Villiers francia vezérkari főnök lemondása volt 2017. július 19-én. A főtiszt a honvédelmi kiadások csökkentése miatt tette meg lépését, és ezzel az elnök és a hadsereg között megromlott a viszony. Nem ez volt az egyetlen kritikával illetett elnöki döntés, amely Macron első évére negatív hatást gyakorolt. A lakhatási támogatás (APL) csökkentése, az önkormányzatok költségvetési forrásainak befagyasztása, egyes országutakon a 80 km/órás sebességkorlátozás bevezetése, illetve a nyugdíjasok 60%-át érintő járulék (CSG) fizetési kötelezettségének növekedése jelentős ellenérzéseket váltott ki a franciákból. Mindazonáltal az elnök működését – még azok is, akik nem értenek egyet vele – koherensnek ítélik meg. Macron mindenhol jelen van, minden reformnál szakértőként tűnik fel. Megdöbbentő gyorsasággal képes szerepet váltani. Az elnök állandóan csúcsteljesítményt követel saját magától és az őt körülvevő csapattól, ami a privát emberi és családi életet szinte lehetetlenné teszi. Macron tanácsadói köre nehezen viseli ezt a rendkívüli nyomást, és csak az tud megmaradni mellette, akit semmi más, csak a karrierje motivál.

A francia államfő egyszerre konzervatív és reformátor, modern és klasszikus, se nem jobboldali, se nem baloldali, ugyanakkor mind a kettő. Ez a nehezen definiálható „centrista”, semleges irányzat Macront valójában nehezen kategorizálható és nehezen felelősségre vonható államfővé teszi, így rövid távú bukása nem valószínű. Az elnöknek ráadásul több körülmény is kedvez.

A francia szakszervezeti mozgalom és annak leginkább a radikális szárnya (például a FO és a CGT) már nem élvez olyan támogatottságot, mint az 1990-es években. Hiába vannak látványos demonstrációik (például a vasutasok háromnaponta visszatérő munkabeszüntetése), az utcai felvonulásokon és a sztrájkok alkalmával a szakszervezetek mozgósítási képessége gyenge (az elmúlt évben országosan maximum 250 ezer fő tüntetett), így egyelőre komolyabb ellenállás nélkül lehet a reformokat levezényelni.

²⁷ GOMART–HECKER 2018, 66.

²⁸ COUTURIER 2017.

Az első évben tapasztalt pozitív nemzetközi gazdasági folyamatok erősítik Macron pozícióját.

Többek között az elnök számára előnyt jelent, hogy a nemzetközi közvéleményben is sikerült inkább pozitív képet kialakítania magáról. Ebben óriási szerepe volt annak, hogy Macron mögül a francia, de általában a nemzetközi sajtó és média máig nem hátrált ki. Az elnök jóllehet kísérletet tett arra, hogy újságírókkal nagyobb távolságot tartson,²⁹ de a kommunikáció fontosságát szem előtt tartva ügyelt arra, hogy lehetőség szerint ne haragítsa magára a sajtó és a média befolyásos képviselőit.

Macron első évének mérlege felemás, egyértelműen nem nevezhető sikeresnek, de sikertelennek sem. Nagyon sok minden múlik azon, hogy az elkövetkező 48 hónapban milyen politikát folytat majd, és reformjai milyen gyümölcsöt hoznak, illetve a 2019-es EP-, majd a 2020-as önkormányzati választásokon milyen eredményeket tud elérni. Több jel is arra mutat, hogy Macron nem egy elnöki mandátummal számol, de hogy valójában mennyi időt kap, azt a jövő fogja megmutatni.

Irodalom

44% des Français jugent l'action d'Emmanuel Macron décevante (2018). Elérhető: www.bfmtv.com/politique/sondage-44percent-des-francais-jugent-l-action-d-emmanuel-macron-decevan-te-1418653.html (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)

AGHION, Philippe – CETTE, Gilbert – COHEN, Élie (2014): *Changer de modèle. De nouvelles idées pour une nouvelle croissance*. Párizs, Odile Jacob.

CALMELS, Virginie (2018): *J'assume*. Párizs, L'Observatoire.

Code du travail (2019). Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006072050 (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)

COUTURIER, Brice (2017): *Macron, un président philosophe. Aucun de ses mots n'est le fruit du hasard*. Párizs, Observatoire.

Effectif des groupes politiques (s. a.): Elérhető: www2.assemblee-nationale.fr/instances/liste/groupe_politiques/effectif (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)

Évaluation des mesures économiques: bilan de l'an I d'Emmanuel Macron (2018). Elérhető: www.ifrap.org/budget-et-fiscalite/evaluation-des-mesures-economiques-bilan-de-lan-i-demmanuel-macron (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)

GOMART, Thomas – HECKER, Marc eds. (2018): *Macron, an I. Quelle politique étrangère?* Párizs, IFRI. *Initiative pour l'Europe – Discours d'Emmanuel Macron pour une Europe souveraine, unie, démocratique* (2017): Elérhető: www.elysee.fr/declarations/article/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)

LEHMAN, Hervé (2018): *Le procès Fillon*. Párizs, Cerf.

²⁹ Megjegyzendő, hogy 2018 áprilisában fény derült arra, hogy elődjéhez hasonlóan Macron a Challenges újságíróit (Nicolas Domenach-t és Maurice Szafrant) rendszeresen fogadja azzal a céllal, hogy később működéséről könyvet jelentessenek meg.

-
- Loi organique et loi ordinaire du 15 septembre 2017 pour la confiance dans la vie politique* (2017):
Elérhető: www.vie-publique.fr/actualite/panorama/texte-discussion/projet-loi-organique-projet-loi-ordinaire-retablissant-confiance-action-publique.html (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- STÉFANINI, Patrick – BARJON, Carole (2017): *Déflagration. Dans le secret d'une élection impossible*.
Párizs, Robert Laffont.
- WIEGEL, Michaela (2018): *Emmanuel Macron: Ein Visionär für Europa – eine Herausforderung für Deutschland*. Berlin, Europaverlag.

Vákát oldal

Szűcs Anita

Magyar érdekek a macroni EU-rópa-képben

A magyar–francia kapcsolatok soha nem alkottak szoros és tartós, a hatalmi érdekek összefonódásán alapuló stratégiai partnerséget. 2004 után a magyar csatlakozással a két állam külpolitikája azonos intézményi térbe került, ahol az európai integrációt érintő kérdésekben folyamatos párbeszéd zajlik. Franciaország és Magyarország számára az európai keret a hidegháború után – bár eltérő okokból, de – egyaránt felértékelődött. Emmanuel Macron francia elnök hatalomra kerülése után megkezdte a hidegháború utáni francia Európa-politika restaurálását. Történelmi kezdeményezés élére állt, amely nemcsak az integráció mélyüléséről szóló vitát, de magát a mélyülést is megindította. Magyarország a 2010 utáni években számos európai kezdeményezés blokkolójaként, a kormányközi kapcsolatok erősítését propagáló tagállamként pozicionálta önmagát.

Macron 2017. szeptember 26-án a francia kultúra fellegvárában, a Sorbonne Egyetemen vázolta fel az Európai Unió jövőjéről szóló kezdeményezését.¹ A hidegháború vége, pontosabban a Gazdasági és Monetáris Unió kezdeményezése óta nem volt arra példa, hogy olyan nemzetközi környezetben, amelyben megvan a politikai akarat az integráció nagyarányú átalakítására, ne a francia diplomácia tette volna meg az első lépést a sakkjátszón. A beszéd szándéka szerint is meg kívánja határozni az EU reformjáról szóló vitákat, tematizálni azok napirendjét. Annak ellenére, hogy a francia kezdeményezés nem talált pozitív fogadtatásra a magyar külpolitikai döntéshozatalban, jelen tanulmány amellet érvel, hogy a két állam érdekei sok területen közel esnek egymáshoz, sőt egyes területeken azonosak. A tanulmány Párizs és Budapest együttműködési lehetőségeit vizsgálja a kezdeményezés tükrében. Nem törekszik a két állam komplex viszonyrendszerének feltérképezésére, pusztán azokat a pontokat keresi, ahol az érdekek konvergálnak.

Franciaország Európa-politikájának alapja François Mitterrand óta a francia államérdekek európai színpadon történő multiplikációja. 1958 után a gaulle-ista keret az állami mozgáster pragmatikus növelését külpolitikai doktrínává tette, amelyet De Gaulle óta minden francia államfő, függetlenül a bal- vagy jobboldali pártállásától, saját külpolitikai környezetére alkalmazva követ.² A Macron-beszéd sem kivétel. A kezdeményezés azonban – függetlenül attól, hogy a tárgyalóasztalnál mit és milyen formában sikerül megvalósítani belőle – túllép a pragmatikus politikai programon, és az európai politikai hagyomány „társadalmi szerződés” gondolata mentén az Európai Unió mint politikai közösség újradefiniálására tesz kísérletet.

¹ MACRON 2017.

² SZŰCS 2013.

Macron nemcsak az EU hatékonyságának megerősítése mellett állt ki, hanem az Unió komplex politikai rendszerként való újraértelmezését is adta. Az EU olyan menedék, amely a globalizált világ fenyegetései ellen kell hogy védelmet nyújtson, miközben maximalizálni tudja annak hasznát, amelynek célja – az alapító atyák elképzeléseinek megfelelően – az európai állampolgárok biztonságának, szabadságának és jólétének erősítése. Ebben az értelemben a politikai közösség akkor támogatható, ha hatékonyan képviseli a ráruházott kompetenciákat. Macron szerint a 21. század elején az európai szuverenitás megerősítésével érhető el, hogy az Unió a nemzeteken átívelő, transznacionális, az államközi együttműködést megkövetelő problémák megoldásához eszközöket kapjon a tagállamoktól. Az európai politikai hagyomány szerint azonban mindez csak a legitimitás megerősítésével mehet végbe, amelyet a beszédben az egységes és demokratikus unió gondolata képvisel.

Erős, szuverén Európa

Az első kezdeményezéscsomag az európai szuverenitás megerősítését célozza. Macron hat, egymással hol szorosabban, hol lazábban összefüggő, a tagállami mozgásteret a leginkább beszűkítő fenyegetéssel szemben tett konkrét kezdeményezéseket.³ A kezdeményezések erősen beágyazódnak az európai tárgyalóasztalnál évek óta folytatott vitákba, és az adott területen az európai tagállamok szuverenitásmegosztását vagy megerősített együttműködését preferálják.⁴ A mögöttes francia érdekeket maga az államfő hangsúlyozza a beszédben. Magyarország minden területen érintett.

A biztonság

Az európai politikai tradícióknak megfelelően a biztonság garantálása minden politikai közösség legfontosabb feladata, a Sorbonne-beszéd is ezzel a területtel indít. A francia elnök két nagy, a hidegháborús nemzetközi rendszer változásából eredő veszélyt nevesített, illetve hozzátett egy új típusú biztonsági kihívást, a klímaváltozásból adódó biztonsági kihívásokat.

Az első veszély a globális geopolitikai átrendeződésből ered. A hidegháború alatt hagyományosan az Egyesült Államok biztosította Európa biztonságát, az új nemzetközi rendszerben azonban átalakul a nemzetközi béke és biztonság fenntartására irányuló amerikai szerep. Franciaország számára a nyugati védőháló mellett, azzal párhuzamosan az önálló európai kapacitások kiépítése Ronald Reagan 1983-as „csillagháborús” kezdeményezése óta a világpolitikai szerepvállalás, a közös kül- és biztonságpolitika hagyományos alapját képezi. Az unióban a kezdeményezéseket ezen a területen – ENSZ BT-tagként és atomhatalomként – a franciák dominálták, erősítve ezzel a közösség francia nemzeti érdekek mentén alakuló arculatát.⁵ Macron elnök ezt az irányvonalat folytatta beszédében.

³ MACRON 2017.

⁴ MARTINS 2017.

⁵ GOMART–HECKER 2018b.

Kezdeményezései nem elszigeteltek, az EU Globális Stratégiájának a lisszaboni szerződés óta tárgyalás alatt álló elemeit karolta fel. 2020-ra a jövő európai „expedíciós és intervenciós erők” felállítását és a működtetésükhöz szükséges közös költségvetést, illetve közös doktrínát irányozta elő. A 2016 novemberében kidolgozott európai védelmi és cselekvési tervbe illeszkedően Macron az európai közös védelmi kutatások és fejlesztések terén tett javaslata politikai elkötelezettséget mutat a júniusban körvonalazott „inkluzív és nagy ívű állandó strukturált együttműködés” megvalósítására. A cselekvési terv előírta, hogy az államok összeállítsák a követelmények és kötelezettségvállalások közös jegyzékét konkrét képességfejlesztési projektekkel. Emmanuel Macron beszédében megerősítette a már régóta terítéken lévő napirendi pontot, és a közös hadsereg koherenciája, a közös stratégiai kultúra érdekében javasolta befogadni a nemzeti hadseregekbe más európai partnerországok szakembereit a tervezés, az operatív egységek és a hírszerzés területén.

Magyarország – bár kapacitásai alapján mérsékeltén tud bekapcsolódni a közös kül- és védelempolitikát döntően alakító államok sorába – mindig is aktívan támogatta a védelmi együttműködést. Budapest számára saját biztonságát nemcsak a NATO, hanem az európai közösség együttesen, egymást kiegészítve biztosítja. Ezen a területen hazánk hagyományosan mélyítéspárti. 2017 novemberében Budapest is csatlakozott a megerősített együttműködéshez. A Visegrád csoporton belül Magyarország a többek között Franciaország kezdeményezésére létrejött harccsoport-koncepció aktív részese.

A második, Európa számára meghatározó biztonsági kihívást a tartós terrorfenyegettség előtérbe kerülése jelenti. Franciaország aktív külpolitikájának köszönhetően erősen kitett a terrorcselekményeknek. A 2011-es szír polgárháború kitörése előtt a földközi-tengeri hegemon törekvéseit erősítő francia diplomácia élénk szerepet játszott az Aszad-rendszer destabilizálásában, majd az ezt követő nemzetközi intervencióban.⁶ Az észak-afrikai kikapzó központok és terrorszervezetek gyarapodása szintén fenyegetést jelent, mivel a délfraancia határ biztonságának megerősítését a francia politikai elit a 18. századtól kezdve nem a marseille-i partvidéken, hanem a Földközi-tenger túloldalán kereste. Macron elnök beszéde hangsúlyozta, hogy az európai közös biztonságpolitika nem maradhat a tradicionális biztonságfelfogás elemeinél, hanem az új kihívásokat is tudnia kell kezelni.

Az első konkrét javaslat a terroristák internetes kommunikációjának ellenőrzésére, a terrorizmus finanszírozásának megakadályozására vonatkozott, amely meghaladja a tagállamok egyéni kapacitásait. Párizs szerint ebben az irányban kell a védelempolitikát kiterjeszteni. Kiváló eszköze lehetne ennek az a terrorizmus és szervezett bűnözés ellen fellépő európai ügyészi hivatal, amelynek felállításáról és kompetenciáiról a tagállamok 2011 óta vitáznak. A másik javaslat a közös stratégiai kultúra megerősítésére vonatkozott. A terrorizmus elleni küzdelem a közös katonai oktatással és egy európai titkosszolgálati akadémia felállításával egészülne ki. Mindkét javaslat a hírszerzés koherenciáját, a nemzeti hírszerzések közötti együttműködést harmonizálná.

Ezen a területen az európai együttműködés nem mentes az ellentmondásoktól, a magyar kormány politikájával összhangban Trócsányi László 2018. májusi miniszterjelölti meghallgatásán nem támogatta Magyarország csatlakozását az Európai Ügyészséghez. Ugyanakkor hazánk 2001 óta része a terrorizmusellenes harcnak, a magyar hírszerzés a hidegháború utáni időszakban aktívan és eredményesen működött együtt a nemzetközi terrorhálózatok

⁶ GOMART–HECKER 2017.

felderítésében. Az ország részt vesz a pénzmosás elleni küzdelemben (MONEYVAL), de a jelentések tanúsága szerint a terület nem élvez prioritást a kormányzati politikában.⁷

Harmadik kihívásként Macron elnök a klímaváltozást, a klímaváltozásból eredő természeti katasztrófák gyakoribbá válását említette. Macron elnök javaslata szerint a környezeti katasztrófák elhárítására felállítandó európai polgári védelmi erőkhöz Magyarország katasztrófavédelmi egységei is csatlakozhatnak, ahogy az európai szinten már létező polgári védelmi együttműködésben is részt veszünk.

A külső határok megerősítése

A biztonság elemei között Macron külön területként említette a külső határok megerősítését. Számára a migrációs válság nem csupán egy válság a sok közül, hanem korunk tartós kihívása.⁸ Ebben az értelemben nemcsak tüneti kezelést, hanem a nemzetközi rendszer egyenlőtlenségeinek csökkentését is megkívánja. Európa külső határait úgy kell megerősíteni, hogy a menekültstátuszra jogosultak megkapják az európai államok védelmét, miközben a többiekkel szemben szigorúan érvényesítik az idegenrendészeti szabályokat.

A Macron-beszéd alapján az Európai Unió aktívabb szerepet kell játsszon a bevándorlás-politika tagállami szabályozásának támogatásában. A menekültügyi eljárás felgyorsítása és hatékonyabbá tétele mellett az uniós szinten folyó vitákkal összhangban a biometrikus vízumok bevezetését és a körözött bűnözők aktáihoz a határokon való hozzáférést szorgalmazta. Javaslattal tett a közös európai menekültügyi hivatal felállítására, amely meggyorsítja a kérelmek tagállami elbírálását, azokat, akik jogosultak a menekültstátuszra, elhelyezni, akik nem, azokat visszafordítani.

A migrációs válság kapcsán a legélesebb és legmediatizáltabb a két állam szembenállása, ugyanakkor az európai határrendészet, a nemzeti határvédelmi egységek európai rendőri határvédelemmel való támogatása mindkét állam biztonságpolitikájának előterében van. Magyarország a migrációs balkáni útvonal tranzitállamaként a kérdést prioritásként kezeli, és a válság kezdetétől az uniós válságkezelést a menekültekkel való foglalkozás helyett a határvédelem kérdése felé orientálta.⁹ Ezen a területen – a Frontex megerősítése, a külső határvédelem hatékonyabbá tétele – a két állam érdekei azonosak. Bár a készülő menekültügyi rendeletet Magyarország nem támogatja, a menekültkérelmek gyors és szakszerű elbírálásában, a repatriálási folyamat felgyorsításában és a befogadott menekültek ellátásában Budapest is érdekelt.

A belső biztonság kérdése a terrortámadások jellege miatt kiegészül a társadalmi integráció kérdésével. Csak a jól integrált társadalmak tudják marginalizálni a radikalizmus térnyerését. A társadalmi integráció elősegítésére közösségi forrásokat kell létrehozni. Ezen a területen Magyarországnak nincsenek mélyreható tapasztalatai.

⁷ OCDE 2017.

⁸ MACRON 2017.

⁹ OCDE 2017.

A közös külpolitika

A közös európai külpolitika megteremtése a kezdetektől a biztonság- és védelempolitikán keresztül valósult meg. Macron a menekültválsággal összefüggésben, a nemzetközi rendszer egyenlőtlenségeinek mérséklésével kívánja a politikaterület tartalmát bővíteni. A Sorbonne-beszéd értelmében javaslatot tett a kibocsátó térségek stabilizálására és az Afrikának, a mediterrán térségnek juttatott fejlesztési segélyek hatékonyságának növelésére.

A beszéd Afrikát és az Afrikával való stratégiai partnerséget állítja a középpontba. Az Afrikáért folytatott küzdelemben Európa könnyedén háttérbe szorulhat, míg a kontinens megoldatlan problémáinak következményét teljes egészében viselni fogja.¹⁰ Az oktatás és az egészségügy javításával az unió egyenlő partnerként tud a kontinenssel tárgyalni. Az elnök, ezt támogatandó, javaslatot tett az európai fejlesztési segély létrehozására, amit a régóta napirenden lévő, sokat vitatott európai tranzakciós adóból finanszíroznának.

Magyarország az elmúlt években a macroni javaslat szellemében erősítette kapcsolatát a kontinenssel. Egyetemi ösztöndíj-lehetőséget biztosít 400 észak-afrikai és 45 szub-szaharai afrikai diák számára, akik a mezőgazdaság, az élelmiszeripar, a vízgazdálkodás, a gyógyszergyártás és az energiaipar területén szeretnének tanulni. Ezeket a területeken mutatkozott az afrikai kontinens országai részéről igény a magyar tapasztalatokra. Magyarország a szub-szaharai övezetet természetes szövetségeseiként kezeli.

A tranzakciós adó uniós szintű bevezetésének kérdésében Magyarország elutasító. A magyar növekedés az ide betelepült nagyvállalatoktól származik, így az állam óvatos minden, ezekre terhet jelentő lépés megtételében.¹¹ A magyar álláspont merevségének feloldásában az ország területén jelen lévő iparvállalatok versenyképességének és a térségben való jelenlét iránti elkötelezettségének együttes növelése segíthet.

A környezeti kihívások kezelése

A környezetvédelem, a fenntartható fejlődés 2005 után került a francia külpolitika előterébe, a francia állam nettó áramexportórré válásával. Az Európai Unió számára íródott útiter a párizsi klímaegyezmény eredményeit viszi tovább uniós szinten.¹² A szén-dioxid-kibocsátás csökkentése, a szénadó bevezetése nemcsak az élhetőbb és fenntarthatóbb környezet megteremtését segíti, de összekapcsolódik azokkal a közösségi ipari nagyprojektekkel is, amelyek segítenek az európai gazdaság aktivizálásában.

Magyarország környezetpolitikája meglehetősen ellentmondásos.¹³ A magyar kormány az utóbbi időszakban háttérbe szorította a megújuló energiaforrásokra épülő energiagazdálkodást, és egyre inkább az atomenergia irányába köteleződött el. A magyar energiaellátás egy részét gázturbinák működtetéséből fedezik, így a szénadóra nyitottak vagyunk, ellenérdekeltségünk nincs.

Macron elnök másik javaslata a közös agrárpolitika átszervezésére és az élelmiszerbiztonság erősítésére vonatkozik. A magyar–francia érdekek ezen a területen egybeesnek,

¹⁰ GOMART 2018.

¹¹ OCDE 2017.

¹² GOMART–HECKER 2018a.

¹³ OCDE 2017.

egymást erősítik. A két állam mezőgazdasági minisztériuma hagyományosan jó kapcsolatot ápol egymással. A magyar GDP-ben a mezőgazdaság súlya csökkent ugyan a rendszerváltás óta, de még mindig jelentős. A magyar vidék agrárarculatának megtartásában a közös agrárpolitikának éppúgy nagy szerepe van, mint Franciaországban.¹⁴ A 2004–2013 közötti többéves pénzügyi keretnek csak korlátozott haszonélvezői voltunk, a 2013–2020 közötti lett az első időszak, amikor teljes hozzáférésünk volt. Az ebből származó támogatásokat a magyar politika nem kívánja csökkenteni, a programcsökkenést el akarja kerülni. Macron az élelmiszer-biztonság szavatolása érdekében független, tudományos intézményt állítana fel. A magyar kormány politikája a Nemzeti és Élelmiszerbiztonsági Hivatal működésének megerősítésével ugyanezeket a célokat tükrözi. Macron kiállt az Európai Unió területén forgalmazott élelmiszerek minden államban egyaránt érvényes, ugyanolyan minőségének megerősítése mellett. A nyugati régiókhöz képest alacsonyabb minőségű, Magyarországra exportált élelmiszerek a magyar fogyasztók számára is problémát jelentettek.¹⁵

A digitalizáció

A gazdasági vezető szerep, a világgazdasági húzóágazatok alapja az innováció. Ha Európa vezető szerepet kíván vinni a gazdaságban, akkor az innovációs kapacitásoknak felértékelte szerepe van. Franciaország De Gaulle óta kiemelten kezeli a kérdést. Macron számára ugyanilyen szerepet tölt be a digitális technológia megzabolázása és az európai növekedés szolgálatába állítása.¹⁶ Az európai innovációs ügynökség felállítása, amely a mesterségesintelligencia-kutatás és -fejlesztés ösztönzését támogatná, az európai versenyképességet erősítené. A francia és a német gazdaság erősségei, a repülőgép- és az autógyártás a digitalizáció útján fejlődnek, így a két állam rákényszerült a gyors technológiai alkalmazkodásra.¹⁷ Nem véletlen, hogy Macron alatt a francia külügyminisztérium a digitális diplomáciát erősítette a francia külpolitikán belül, önálló osztályt létrehozva az intézményben.

Macron kezdeményezése olyan európai innovációs ügynökség létrehozására irányult, amely tovább erősíti az európai innovatív hagyományokat (a mesterségesintelligencia-kutatókat az elnök külön nevesítette), megerősíti az európai innovációt a kedvezőbb helyzetben lévő versenytársakkal szemben (francia minta nyomán a nagy multinacionális kommunikációs vállalatok a hozzáadott érték megtermelésének helyén történő megadóztatásával), és biztosítani kell a sportszerű versenyt az európai piacon, illetve meg kell védenie az európai szellemi termékeket.

A Macron-féle útiterv francia gazdasági hagyományokon nyugvó, a szabályok betartása felett őrkdő, az önszabályozó piaci mechanizmusok rovására a politikai irányítás szerepét erősítő Európát teremtene. Párizs szerint az összefonódó, erősödő európai gazdaságokat harmadik szereplők ellen a politikai elitnek aktívan védenie kell. Az európai vállalatok versenyképességét nem a piaci mechanizmusokra, hanem az unió aktív szerepvállalására, a külső szereplőktől való védelemre kell alapozni.¹⁸ Az Európában működő amerikai

¹⁴ OCDE 2018.

¹⁵ Hongrie (s. a.).

¹⁶ DARNIS 2017.

¹⁷ GOMART–HECKER 2017.

¹⁸ LAURENT et al. 2017.

vállalatokat nem a teremtett profit, hanem a hozzáadott érték alapján kell megadóztatni. Új, európai kereskedelmi ügyészség biztosítaná, hogy a versenytársak valóban betartsák az európai uniós szabályokat. A magyar nagyvállalatok elsősorban a kelet-közép-európai piacon működnek, így ezen a területen a harmadik országokkal folytatott kereskedelmünk lehet érintett. Magyarország mint a német vállalatok beszállítója érdekelt kell hogy legyen a vállalati szintű szabályozás, a digitális technológia alkalmazásának alakításában.¹⁹ A digitalizáció felé egyre erősebben elmozduló autógyártás közvetlenül érintheti a térség német nagyberuházásait, az ország területére betelepült autógyártó központokat. Mivel az autóipar a magyar gazdasági növekedés forrása, a magyar gazdaságdiplomácia számára a digitális, innovációs környezet alakulása kiemelt figyelmet érdemel.

Magyarország internetlefedettsége az egyik legmagasabb a régióban, ugyanakkor az ország digitális kultúrája, a digitális ügyintézés, oktatás, kommunikáció az európai átlag alatti. A digitális technológia alkalmazását, annak megkönnyítését a magyar kormány támogatja.

A brexit kapcsán Magyarország egyik jól megfogalmazott prioritása a Nagy-Britannia kilépése utáni tudományos-technikai programok helyzetére irányul. A 2020-szal induló, új többéves pénzügyi keretben örömmel betöltenénk a megüresedő helyeket.²⁰

Az ipari és a pénzügyi hatalom

Az európai szuverén adósságválság visszaterelte a politikai döntéshozatal figyelmét az 1990-es évek eleje óta félkész gazdasági és monetáris együttműködésre. A közös valuta, a közös monetáris politika tagállami hatáskörből átkerült az Unióhoz, de nem épültek ki azok a közösségi felügyeleti rendszerek, amelyek hatékony anticiklikus politikákat alkalmazva fel tudtak volna lépni a válságok ellen.²¹ A kialakuló szuverén adósságválság társadalmi és politikai ára óriási volt egész Európában. A szétnyíló társadalmi olló megerősítette a szélsőséges pártokat, amelyek Európa-ellenes retorikájukkal megkötötték a jobb- és baloldali mérsékelt erők kezét. Ez a folyamat mind Magyarországot, mind Franciaországot sújtotta. A gazdaság hatékony stabilizálása az alapfeltétele a mérsékelt pártpolitika megerősödésének Európában. Macron elnök beszéde az európai gazdaság és a populizmus térnyerését is érintette.

A beszéd legizgalmasabb pontja a francia államérdek multiplikálása volt a gazdasági porondon a válságokat kezelni képes kormányzás megteremtésén keresztül. Az eurózónán belüli megerősített együttműködés alapja az új költségvetés megteremtése lenne, amiről már régóta éles vita folyik a tagállamok között. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a válság óta nem a politikai akarat, hanem a projekt végrehajtásának mikéntje osztja meg a szereplőket. Franciaország számára saját gazdasági növekedésének beindítása, a gazdaság szerkezetváltása a tét. François Hollande elnöksége alatt véget ért a kizárólag saját forrásokra alapozott növekedési stimuláció, és 2014-ben, Emmanuel Macron gazdasági minisztersége alatt egyre nagyobb teret nyert a német államháztartási fegyelmet elfogadó, a piac szereplőit ösztönző, liberalizációs gazdaságpolitika. Az európai forrásokra támaszkodás nem új

¹⁹ Trésor 2017.

²⁰ EGEDY-GÁLIK 2017, 193.

²¹ GÁLIK 2017.

keletű, már az Egységes Európai Okmánnyal meginduló belső piac is európai segítő kezét nyújtott az exportorientált növekedésben megrekedt Nyugat-Európának.²²

A Sorbonne-beszédben az elnök olyan Európát vázolt fel, amely új költségvetéssel rendelkezik. Az új európai forrásokról a tagállamok által meghatározott intézményesült politikai akarat (közös parlament és közös pénzügyminiszter) döntene; a Macron-beszéd alapján a francia javaslat a válságkezelést, a munkanélküliség csökkentését és a beruházásösztönzést támogatja. Az európai gazdasági kormányzásról szóló korábbi vitából kitűnik, hogy a franciák nem olyan költségvetést látnának szívesen, amely a tagállami hozzájárulásokból tevődik össze. Egyrészt ilyen már van, másrészt annak a költségvetésnek, amely közösségi szintű sokterápiák alkalmazására (válságkezelés) lenne képes, nagyobb összeg fölött kell diszponálnia. A költségvetés vagy a franciák által régóta szorgalmazott tranzakciós adón nyugodna, vagy – és Párizs bizonyos feltételek mellett nyitott erre a lehetőségre – a külső finanszírozás lehetőségének megteremtését tehetné lehetővé. A mélyüléstről folytatott vitának ez a legérzékenyebb pontja. Az európai szintű pénzügyi makro- és mikroprudenciális hatósági rendszer, az Európai Stabilitási Mechanizmus, a Fiskális Paktum, az Európai Szemeszter, amelyeken az új intézmény- és eljárásrend alapulhat, az európai szuverén adósságválság kezelése során már felálltak. A megújult eurózóna alapját mind a francia, mind a német elképzelések alapján a többé-kevésbé meglévő tagállami konvergencia és a fegyelmezett államháztartások adnák. Macron eddigi elnöksége azt mutatja, hogy ezt az alapvetően német feltételt a franciák elfogadták.

A részlemek, az államháztartási fegyelmet kiegészítő válságkezelési mechanizmusok, szabályok és intézmények részben életre keltek, de hiányzik az azt egységessé tevő, a Stabilitási és Növekedési Paktummal megkezdett utat a gazdasági kormányzás felé továbbvivő politikai konstrukció. Macron elnök beszédével ez a pillanat érkezett el. Az útitervről szóló beszéd fogadtatása mind a németek, mind a Bizottság részéről pozitív volt. A részletek megtárgyalásában a német választások után heves vitákra lehet számítani. A politikai akarat az előrelépésre azonban német részről is fennáll.

Magyarországnak annak ellenére, hogy nem eurózónatag, elemi érdeke, hogy a formálódó együttműködés kialakításában részt vegyen. Magyarország a csatlakozási tárgyalásokon magára nézve kötelezőnek ismerte el az euró bevezetését. Nyitott és érzékeny kérdés a belépés ideje és mikéntje. A kivárás mindaddig racionális magatartás, míg a csatlakozásból eredő veszteségek nagyobbak a nyereségnél. Jelen pillanatban a magyar gazdaság teljesíti a konvergenciaprogramban meghatározott feltételeket – a költségvetési hiány 2016-ban 1,8% volt, az államadósság ugyan nagy, a GDP 74%-a, de csökkenő tendenciát mutat. Az ERM II-be nem léptünk be, ám az utóbbi években a magyar nemzeti valuta és az euró árfolyama együtt mozgott, és az inflációs célt is 0,2 százalékpont híján majdnem teljesítjük. A magyar jegybank által meghatározott eurózóna-tagsági feltételek a magyar politika aggályait fogalmazzák meg. A tét azonban nem kevés. Magyarország számára az eurózóna-tagság költség-haszon elemzése több területen megmutatja, hogy a monetáris politikai önállóság feladásáért mit nyerhetünk cserébe.²³

1. A válság és annak gazdasági, politikai és társadalmi hatásai egyrészt megmutatták, hogy az eurózóna-egyttműködésből való kimaradásnak milyen alternatív költsége lehet.

²² Szűcs 2016.

²³ Trésor 2017.

A szuverén adósságválság súlyosan érintette Magyarországot, a 2-3%-os növekedést -7%-ra vetette vissza. A rugalmas monetáris rezsim stabilizálta ugyan az országot, kérdés azonban, hogy fenntartható növekedési pályára tette-e. A világgazdaság ciklikus természetű, időről időre válságokat produkál. A magyar döntéshozatalnak mérlegelnie kell, hogy az előttünk álló válságokban mekkora lesz az önálló magyar monetáris politika haszna, ha az Európába integrálódott magyar gazdaság ciklusait a partnerországok makrofolyamatai alakítják, illetve azok anticiklikus politikájára semmilyen ráhatásunk nincs. Magyarország érdeke, hogy alakítani tudja az euróövezet intézményi reformjait, hiszen ezek befolyásolják az övezeten kívüli gazdaságpolitikai mozgásterét is. Az euró eddig a fejlett magországok sajátosságait vette figyelembe. Csak a mostani reformfolyamatba való bekapcsolódás ad lehetőséget arra, hogy érdekeinket érvényesíteni tudjuk. Az utólagos alkalmazkodás a veszteségeket növeli.²⁴

2. A magyar gazdaság integráltsága az európai gazdasági közösségbe 80% körül van. Szoros és intenzív kereskedelmi és tőkekapcsolatok jellemzik, erős a német és más európai termékláncokba való integráltságunk. A kölcsönös függés magyar részről jelent sebezhetőbb állapotot. A magyar gazdaság szerkezetében az alkatrész- és szolgáltatási beszállításoknak jelentős szerepük van. Az integrált gazdasági folyamatok, a transznacionalizált magyar vállalati szektor számára már most az euró és nem a forint a versenyképesség alapja. A magyar versenyképességi előnyök alakítására a kimaradással nem lesz hatásunk.²⁵

3. A magyar gazdaság beruházásainak jelentős részét az európai uniós kohéziós és regionális alapok biztosítják, gazdasági növekedésünk ezeken alapszik. A magyar felzárkózás kétségkívül rendkívül ellentmondásos, a magyar életszínvonal, az egy főre jutó jövedelem elmarad a nyugati államok fejlettségi színvonalától. Ha az euróövezetnek – *horribile dictu* – új költségvetése is lesz, hogyan lehet a magyar kormány hatással az ebből származó transzferek irányára, ha nem tagja az intézményes döntéshozatalnak? A többéves pénzügyi kerethez való hozzáférésünk szűkülése – annak pusztán lehetősége is – ösztönzést kell hogy jelentsen a magyar kormánynak, hogy az új költségvetéshez, annak elosztásához hozzáférjen.

A belépés költségei mellett a kimaradás költsége óriási lehet. Magyarország kezdeményezőkézsége a gazdasági összefonódások révén a növekedés motorját jelentő integrált szektor terén szűkülhet. Az új gazdasági kormányzás alakításába való bekapcsolódásban érdekeltek vagyunk. Az Európai Bizottság kilátásba helyezte, hogy az eurózóna-csatlakozást könnyítő csomagot állít össze. A csomag tartalma befolyásolhatja a magyar politika nyitottságát az övezetbe való belépésre.

A gazdasági kormányzás, a válságkezelési mechanizmusok mellett az útiterv több ponton hitet tesz Európa integráltságának további erősítése mellett.

Egységes Európa

A Macron-beszéd harmadik nagy eleme a biztonságpolitika és a gazdaság után a populizmus elleni harc, illetve az európai eszme egyrészt általános, a lakosság körében történő, másrészt a politikai döntéshozatalban megjelenő erősítése volt. A válság utáni Európában teret nyerő szélsőséges pártok euroszkeptícizmusukkal beszűkítik az európai integrációs folyamatot,

²⁴ PALÁNKAI 2012.

²⁵ Trésor 2017.

azt a projektet, amit Alan Milward kifejezően csak a „nemzetállam megmentésének” nevezett.²⁶ A populizmus elleni harc Macron számára az európai államok mozgásterének visszanyerésére irányul. Az Unió a világgazdaságban gazdasági, a világpolitikában politikai hasznot akkor tud realizálni, ha a nemzetállamokon átívelő, transznacionális, globális problémákra nyújt megoldást (jó példa a világgazdasági válságban a közösségi válságkezelő mechanizmus létrehozása). A tagállamok számára a közösségi eszközök teszik lehetővé mozgásterük bővülését. Az európai integráció erős gazdasági és politikai érdekekre épült, amelyek a második világháború után leértékelődött európai államok visszatérését hivatottak előmozdítani a világgazdaság és a világpolitika porondjára. A projekt ebből a szempontból az alapító államok számára sikeresnek bizonyult.

Az Európai Unió sajátos politikai közösség, nem állam, de a kormányközi szerveknél jóval szorosabb, szupranacionális kompetenciákkal rendelkező együttműködés. Erős szuverenitása csak olyan politikai közösségnek lehet, amelynek politikai egysége a közös akarat mentén rajzolódik ki. Macron beszédében az Unió legnagyobb értéke ez az egység. Ami pedig a tagállamokat összeköti, az állampolgárokat integrálja, az a szolidaritás és a kultúra. A francia elnök a politikai közösség legitimitásának növelésére ezek megerősítésére tett javaslatokat.

A szolidaritás

A szolidaritás kapcsán Macron elnök visszatért Jacques Delors közöspiac-definíciójához: „olyan verseny, ami ösztönöz, együttműködés, ami megerősít és szolidaritást, ami egyesít”. A szolidaritást nem szoríthatja háttérbe sem a verseny, sem az együttműködés. Éppen ezért Macron támogatja az Európai Bizottság javaslatát az Európai Munkaügyi Hatóság létrehozásáról, amely a szabályok betartásán őrökdi.

A szolidaritás mint európai társadalmi integrációs alapelv megerősítésére Macron két javaslatot tett. Az egyik a vállalati adók harmonizációja – a következő négy évben csak francia–német viszonylatban –, a másik a valódi szociális konvergencia megteremtése a szociális modellek összehangolásával.

A vállalati szektor adóharmonizációja az 1980-as évek óta napirenden van az európai tagállamok között. Kevés politikai akarattal, apró lépésekben az adóalap-harmonizáció megvalósult. Macronnak a vállalati szabályozás harmonizálására fókuszáló új, francia–német együttműködési szerződéstervezete az európai értékláncok szerepét erősíti, versenyképességét növeli a világpiacon.

Magyarország beszállítóként elsősorban a német termékek versenyképességének erősödésében érdekelt. A német–francia szerződésből fakadó versenyképességi előnyök Budapestet is előnyösen érinthetik, ugyanakkor a társasági adóharmonizáció a magyar vállalatok egyik versenyképességi előnyét ásná alá. Macron a 2020-as többéves költségvetési keret megállapítása előtt szeretne kötelező adórátát látni, javaslata értelmében ettől függne a kohéziós alapokhoz való hozzáférés. Magyarország számára üzenetértékű lehet az elnök

²⁶ MILWARD 1992.

indoklása: „nem lehet egy államnak alacsonyabb adórátája, miközben a gazdasági növekedést a Kohéziós Alap finanszírozza”.²⁷

A másik javaslat a szociális modellek összehangolását irányozza elő az európai középosztály védelmében. A közös európai minimumra tett javaslata alapján a tárgyalások a minimálbér megállapításáról folynak, amely minden állam gazdasági realitását figyelembe veszi, miközben fokozatosan konvergál.

A kultúra és a tudás

Macron a legerősebb kötőanyagnak nevezi a kulturális differenciáltságot. A nyelvi kényszer, hogy a másik szavai mögötti értelmet megértsük, összetettebbé teszi gondolkodásunkat, toleránsabbá tesz, fejleszti vitakészségünket, és erősíti összetartozásunkat, a többnyelvűség és a nemzeti kultúrák ismerete tesz európaivá. Mobilitási javaslatai az európai egyetemi hálózat létrehozására, a diákok kétnyelvűségére és kötelező ösztöndíjas programokra vonatkoznak.

A magyar diákok nyelvismeretének erősítése, az ösztöndíjas kiutazások eddig is szerepeltek a magyar oktatáspolitikai célrendszerében. Ezen a téren Magyarország hasonló prioritásokat fogalmazott meg.²⁸

Demokratikus Európa

A macroni EU-rópa-kép sarokpillére a legitimitás visszaszerzése. Tömegtámogatás nélkül a korábbi javaslatok nem erősítik az Európai Uniót. Az elit által, a közvélemény kizárásával alakított politikai folyamatok elvesztették legitimitásukat, így a demokratikus deficit krónikussá válásával a politikai közösség hosszú távú fenntarthatósága került veszélybe.²⁹

Macron javaslata egy hosszú folyamat első lépéseként egy demokratikus konvenció megszervezésére irányult. A tagállamok állampolgárai 6 hónapon át vitáznak arról, hogy mit tartanak az unió feladatának, milyen várakozásaik vannak, milyen problémákat látnak az intézményesülésben. A tagállamok ezt összesítik és építik be a reformtervekbe. A javaslat másik része a brit európai parlamenti képviselők távozásával felszabadult helyekre vonatkozik.

A magyar kormány szimbolikus lépést tett, elhatárolódott a konvencióban való részvételtől. A döntés hátterében az Orbán-kormány államközi együttműködést hangsúlyozó preferenciája áll, míg a macroni mélyítés az európai politikai közösség népakarattal összhangban történő megerősítésére tett kísérletet. A francia projekt az európai démosz fogalmára támaszkodva a nemzetállami kapcsolatrendszeren átívelő politikai sorsközösség újratemtését kezdeményezi.

²⁷ MACRON 2017.

²⁸ OCDE 2017.

²⁹ KISS 2016.

A demokratikus Európa másik „apró lépése” az útitervben nem részletezett javaslat volt, a transznacionális listák felállítása a megüresedő brit európai parlamenti képviselői helyekre. Itt koherens, közös programra lehet szavazni, nem a nagy pártok, hanem közvetlenül az európai állampolgárok dönthetnének a helyekről.

2024 Európája

A francia elnök útitervet adott, amely bizonyos értelemben újrafogalmazza az Európai Unióról való gondolkodást. A mélyítésben hagyományosan kiemelt szerepet vivő intézményi reformok ebben a beszédben marginalizált helyet foglaltak el. Az Európai Parlament és a Bizottság reformja és áramvonalasabbá tétele, Nagy-Britannia visszatérésének lehetősége a többsebességes Európába nem a jövőről folytatott vita kerete többé. A gazdasági és a politikai projekt visszafoglalták hagyományos helyüket az európai párbeszédben.

A Macron-beszéd jelentőségét nem csak a napirendalkotás, a francia érdekek európai szintre történő multiplikálásának világos artikulációja adja. A javaslatok fogadtatása a tagállamok részéről vegyes volt. A Bizottság és Németország támogatása sem garantálja az Európai Unió francia arculatának erősödését, főként az eurózóna reformját illetően. Ugyanakkor a francia kezdeményezőkésség nem vesztett a jelentőségéből. Macron és Merkel 2018. áprilisi találkozásánál az eddiginél is világosabbá vált, hogy a német Európa-politika belpolitikai kötöttségei ellenére a két állam mélyítés melletti elkötelezettsége erős. Az elmúlt időszak azt mutatta, hogy nem Budapest az egyetlen, amely a javaslatok egy részének ellenáll. Magyarország azonban nemcsak értékei, de érdekei alapján is része kell legyen az Európai Unió erősítésének. Az együttműködésből fakadó gazdasági és politikai haszon összességében nagyobb, mint az állam által önállóan realizálható nyereség.

Irodalom

- ABRAHAM, Laurent et al. (2017): Europe2017 – Emmanuel Macron: Analysis of the European political programmes of the French presidential candidates. *Argo Explainer*, No. 3. Elérhető: http://argothinktank.org/wp-content/uploads/2017/05/ArgoExplainer_Macron_EN.pdf (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- DARNIS, Jean Pierre (2017): Macron’s Foreign Policy: Not a Zero Sum Game. *Istituto Affari Internazionali*. Elérhető: www.iai.it/sites/default/files/iaicom1702.pdf (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- EGEDY Gergely – GÁLIK Zoltán (2017): *Nagy-Britannia és az európai integráció – a csatlakozástól a Brexitig*. Budapest, L’Harmattan.
- GÁLIK Zoltán (2017): *Az euróövezet új gazdasági kormányzasi rendszerének alapkérdései*. Elérhető: www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=EDCYUQ (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- GOMART, Thomas – HECKER, Mark (2017): *L’agenda diplomatique du nouveau président*. Elérhető: www.ifri.org/fr/publications/etudes-de-lifri/lagenda-diplomatique-nouveau-president (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- GOMART, Thomas – HECKER, Mark (2018a): *Macron, an I. Quelle politique étrangère?* Elérhető: www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/gomart_hecker_macron_an_i_2018.pdf (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)

- GOMART, Thomas – HECKER, Mark (2018b): *Macron, Diplomat. A New French Foreign Policy?* Elérhető: www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/gomart_hecker_macron_diplomat_new_french_foreign_policy_2018.pdf (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- GOMART, Thomas (2018): La politique étrangère d'Emmanuel Macron: retour au réalisme? *Revue des deux mondes*. Elérhető: www.revuedesdeuxmondes.fr/politique-etrangere-demmanuel-macron-retour-realisme (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- Hongrie. *Ouest-France*. Elérhető: www.ouest-france.fr/europe/hongrie (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- KISS J. László (2016): Népszavazások Európája: Európa-politika többség nélkül és a többség ellen? *Világpolitika*, 1. évf. 1. sz. 12–21.
- L'Organisation de coopération et de développement économiques: Études économiques de l'OCDE. La Hongrie (2014). Elérhető: www.oecd.org/fr/eco/etudes/OVERVIEW-Hongrie-FR.pdf (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- MACRON, Emmanuel (2017): *Initiative pour l'Europe – Une Europe souveraine, unie, démocratique*. Elérhető: www.elysee.fr/declarations/article/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- MARTINS, Verónica (2017): *A Europe that protects Europeans: Emmanuel Macron's realistic vision of France's position in the world*. London, Centre for Geopolitics and Security in Realism Studies.
- MILWARD, Alan (1992): *The European Rescue of the Nation-state*. London – New York, Routledge.
- PALÁNKAI Tibor (2012): Az önálló árfolyam-politika feladása nem okoz igazi veszteséget! *Közgazdasági Szemle*, 59. sz. 722–726.
- SZŰCS Anita (2013): *Charles de Gaulle hatalomra kerülése és az algériai válság*. Elérhető: www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=JDMQKT (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- SZŰCS Anita (2016): A francia modell léte a tét. *Figyelő*, 60. évf. 23. sz. 22–23.
- Trésor (2017): *Échanges commerciaux franco-hongrois en 2016*. Elérhető: www.tresor.economie.gouv.fr/Ressources/File/435480 (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)

Vákát oldal

Fregán Beatrix

A francia haderő átalakítása és alkalmazása

A francia nemzet életében a védelem és a biztonság központi szerepet játszik. Európa és a világ biztonságát érintő kérdésekben a francia társadalom képes véleményt nyilvánítani, kiállnak nemzetük felelősség-, valamint szerepvállalása mellett. A haderő presztízse az elmúlt évtizedekben jelentősen javult, köszönhetően egyrészt a katonák nemzetközi szerepvállalásának és az országon belüli biztonság fenntartásában játszott szerepének, másrészt pedig a média pozitív képalakításának. Az utca embere nap mint nap találkozik a rendőrökkel és csendőrökkel együtt járőröző katonákkal, a televíziós csatornák közvetítései útján bemutatják a válság sújtotta afrikai, ázsiai, európai területeken vagy humanitárius akciókban dolgozó-harcoló katonák feladatait és helyállását.

Francia katonai műveletek

A Nemzetgyűlés képviselői, Michel Chauveau és Hervé Gaymard által 2015. május 20-án benyújtott információs jelentés, amely a *Beavatkozás és diplomácia: Milyen doktrína szükséges a katonai beavatkozások számára?* címmel készült, részletes, elemző felsorolást nyújtott az 1962 és 2015 között végrehajtott francia katonai műveletekről.

A jelentés vizsgálta és javaslatokat tett a katonai beavatkozások kereteinek meghatározására. Ezeknek a műveleteknek közös jellemzője, hogy a honi területtől távol, a honvédelmi minisztérium útmutatásai alapján zajlanak, többek között polgári személyek részvételével. Nagyon sokrétűek, a résztvevők számát tekintve néhány fős szervezeti elemektől több ezer fős létszámig, időtartamukat tekintve pedig néhány héttől akár több évig is tarthatnak. A jogi-politikai háttér alapján is széles a skála: nemzeti döntés, kétoldalú vagy multilaterális keretben, illetve különböző, ENSZ-, EU-, EBESZ-mandátummal, vagy egyéb parancsnokság alatt zajlanak.

A haderő hitelessége hozzájárul azon befolyás növeléséhez, amellyel Franciaország a szövetségeseinél és a regionális, illetve a nemzetközi szervezeteknél rendelkezik. A más államok haderőivel fenntartott kapcsolatok, az együttműködés, a többnemzeti hadgyakorlatokon és műveletekben való részvétel erősítik Franciaország és a francia haderő helyzetét.

A tengerentúli francia területeken, valamint a védelmi egyezmények alapján a szövetséges államokban állomásoztatott szárazföldi, légi és haditengerészeti alakulatok, valamint a haditengerészet egységeinek jelenléte a tengereken, növelik az esetleges beavatkozások gyorsaságát. A hagyományos erőknek rendelkezniük kell olyan képességgel, hogy az anyaország területétől távoli körzetekben is jelentős erők kerülhessenek bevetésre.

Ennek következtében alkalmasnak kell lenniük összhaderőnemi erő felállítására, szétbontakoztatására és támogatására.

A francia katonai alakulatok külföldi alkalmazása során egy művelet sikere ugyanolyan mértékben függ az erők szétbontakoztatásának képességétől, mint a hatékony tervező-szervező munkától és a személyi állomány kiképzettségi szintjétől.

A feladat jellegéből adódóan egy külföldi művelet irányulhat a helyi hatalom megerősítésére, megtorlásra, rendfenntartásra, ez főként az afrikai államokkal kötött együttműködési és védelmi egyezményeket jellemzi. A vizsgált időszakban 39 beavatkozásból harmincat Afrikában, négyet Európában, négyet Ázsiában és egyet az amerikai kontinensen hajtottak végre, többek között öt műveletet a Zaire Kongói Demokratikus Köztársaságban, három műveletet pedig Csádban és Dzsibutiban. Európai szintéren három beavatkozást a volt Jugoszlávia és egyet Albánia területén, 2015-ben Afganisztánban három, Irakban egy műveletet. A hadművelati létszámok aránya a következőképpen alakult: a Közép-Afrikai Köztársaságban az *Almandin*-műveletben 2300 főt mozgósítottak 1996–1999-ben, Csádban a *Limousin*-műveletben 2500 fő vett részt 1969–1972-ig, 2200 fő a *Tacaud*-műveletben 1978–1980-ig, 3500 fő a *Manta*-műveletben 1983–1984-ig.

A balkáni feladatokban is nagy létszámmal vett részt Franciaország, ami 2200 főt jelentett az UNPROFOR (ENSZ) keretében 1992–1996-ig.

Afganisztánban 2011-ben a koalíciós műveletek kezdetén 2900 fő, míg 2012–2014-ig a *Pamír*-műveletben már 4000 fő volt a beavatkozó állomány létszáma.

Több afrikai művelet célja katonai puccs vagy lázadás megakadályozása (Gabon 1964, Csád 1978, Comore-szigetek 1994) volt, vagy a hatalmon lévő kormány megbuktatása (Közép-Afrikai Köztársaság 1979–1981, Comore-szigetek 1989, Elefántcsontpart 2010).

Határkonfliktusok és szomszédos ország elleni destabilizációs törekvések miatt négy beavatkozásra került sor Afrikában, kilencre a Közel-Keleten. A legjelentősebb francia állományt, 14 300 főt a *Daguet*-műveletben mozgósították 1990–1991 között, miután Szaddám Huszein csapatai lerohanták Kuvaitot. A Csád elleni líbiai offenzíva felszámolásában 1500 francia katona vett részt, ami 950 főre csökkent 2014-ben a helyzet stabilizációja következtében. 1991-ben az etióp lázadók megsértették Dzsibuti határát, ami aktiválta a Franciaország és Dzsibuti közötti védelmi együttműködési megállapodást. A *Godoria* elnevezésű művelet 2200 fős francia kontingense sikeresen megállította az etióp előrenyomulást, majd humanitárius segítséget nyújtott az országnak.

A közel-keleti műveletek a légierő és a haditengerészet támogatását is igénybe vették a Perzsa-öböl és a Vörös-tenger térségében az eszközök alkalmazása érdekében.

Az európai kontinensen a koszovói *Trident*-műveletet emelhetjük ki területvédelmi szempontból, amelyben 1998–2014 között csaknem 6000 francia katona szolgált a KFOR keretei között.

Fontos feladatot jelentett a francia állampolgárok külföldi kimenekítése válság sújtotta övezetekből. 1997-ben Kongó-Brazzaville-ben került sor multilaterális amerikai, brit, belga és portugál együttműködésre a *Pélican*-műveletben, majd következett 1998-ban az *Iroko* tisztán nemzeti művelet Guinea-Bissauban. Az elefántcsontparti *Licorne*-művelet 2002–2014-ig tartott. Kezdetben az országban kitört fegyveres összecsapások miatt kellett evakuálni francia állampolgárokat, majd a francia katonákat ért halálos kimenetelű támadások miatt Franciaország politikai szempontból is beavatkozott a konfliktusba.

A szemben álló felek szétválasztását célzó, humanitárius műveletek között négy afrikai, négy libanoni, két bosznia-hercegovinai és két ázsiai művelet szerepel a jelentésben. A kambodzsai küldetést 1991–1993-ig 1500 fő hajtotta végre, komoly szerepvállalással a választások előkészítésében. A boszniai *Salamandre*-művelet összesen 7500 főt is elérő francia hozzájárulás volt a NATO-parancsnokság alatt működő IFOR-erőkhöz 1995–1996 között. A ruandai *Turquoise* humanitárius akciót 3000 fővel biztosította Franciaország, de 3800 fős katonai és rendőrkontingenst küldött Csádba 2007–2008 között a polgári lakosság védelmére.

A tűzszünet betartása és a békemegállapodások tiszteletben tartása érdekében is zajlott számos francia külföldi művelet.

2015 elején mintegy 10 200 katona szolgált külföldi hadműveletekben a következő legjelentősebbnek számító műveleti területeken: Száheli övezet (*Barkhane*-művelet 4300 fő), Közép-Afrikai Köztársaság (*Sangaris*-művelet 900 fő), Irak–Szíria (*Chammal*-művelet 3500 fő) és Libanon (*Daman*-művelet 900 fő).

Ezeket a műveleteket nagy intenzitású és az alkalmazás szempontjából nehéz műveleti viszonyok között hajtották végre a katonák.

A Katonai költségvetési tervezési törvény 2014–2019 egy nagy kiterjedésű és két vagy három válságkezelő művelettel számolt összesen. Azonban csak a haditengerészet öt külső hadműveletben vett részt a fenti időszakban. A honi területen zajló *Sentinelle*-művelet 10 ezer fő alkalmazásával már elérte a fenti törvényben előírt maximális létszámot 2016-ban.

Bár a francia politika számára mindig fontos volt a külföldi katonai szerepvállalás, azonban ez természetesen komoly terhet is rótt a döntéshozókra a 21. század elején. Olyan súlyos események realitásával kellett szembenézni, mint az arab tavasz, a franciaországi merényletek, az iraki és a szíriai polgárháború vagy a menekülthullám. Teljesíteni kellett a nemzetközi kötelezettségeket, de meg kellett felelni a nemzeti feladatoknak, a hazai média, a közvélemény nyomásának is.

Ugyanakkor a védelmi diplomácia fejlesztése a külföldi partnerekkel kiemelten fontos, ez a védelmi és biztonságerősítő kapcsolatok fejlesztése révén valósul meg, megelőző védelmi diplomácia keretében (kölcsonös katonai együttműködés a partnerországokkal, segítségnyújtás, információcsere). Az előretolt összhaderőnemi erők fenntartása, állomásoztatása megkönnyíti a felderítési adatok megszerzését, a közvetlen és gyors reagálási képesség fenntartását az érintett térségekben.

A költségvetési számokban is megmutatkozott a külföldi műveletek intenzitása. A katonai költségvetési tervezési törvényben 2014-ben erre a tételre 450 millió euró volt előirányozva, de a teljes kiadások elérték az 1200 millió eurót. 2015-ben ezt az értéket is meghaladta, 1120 millió euró lett a végső összeg. A többletkiadásokat a különösen költséges műveletek okozták: *Barkhane*-művelet (484 millió euró), *Chammal*-művelet (235 millió euró), *Sangaris*-művelet (148 millió euró).

2008 és 2015 között a külföldi katonai beavatkozások évente 240–620 millió euróval haladták meg folyamatosan a tervezett költségvetési számokat.

Stratégia és haderó

A 2013-ban megjelent *Fehér könyv a védelemről és a nemzetbiztonságról* a francia érdekek három típusát különböztette meg:

- létérdekek;
- stratégiai érdekek;
- nemzetközi kötelezettségek.

A honi területtől távoli alkalmazásnak három célt jelölt meg:

- a francia állampolgárok megóvása;
- a francia stratégiai, valamint a partner- és szövetséges országok érdekeinek védelme;
- nemzetközi felelősségvállalás.

Kijelölte Franciaország elsőbbségi alkalmazási zónáit:

- az európai perifériaövezetet;
- a földközi-tengeri medencét;
- Afrikában a Száhel-övezettől az Egyenlítői Afrikáig húzódó térséget;
- az Arab-öböl és az Indiai-óceán térségét.

A nemzetközi támogatás tekintetében a jelentés az európai keretben történő műveletek prioritása mellett állt ki. Azonban tudomásul kell venni, hogy az európai közös biztonság- és védelempolitika műveleti képességei erősen korlátozottak, szervezeti nehézkesen, lassan reagálnak. Pragmatikus eszközök azonban léteznek, ilyen lehet a kölcsönös eszközmegosztás elve néhány országra vonatkozóan. Például az European Air Transport Command a stratégiai szállításban, vagy az Európai Unió harccsoport-konceptiója, amely váltásban kétezer katona készenlétét teszi lehetővé. Uniós finanszírozással ezeket a kötelekeket lehetne első lépcsőben alkalmazni válság esetén.

Alapvető feltételként jelentkezik természetesen az uniós országok részéről az az igény, hogy vonják be őket előzetesen a helyzetelemzési-értékelési, továbbá hadműveleti tervezési folyamatokba. Tény, hogy Franciaország az eddigi tapasztalatok alapján inkább egyedül kívánt dönteni a külföldi beavatkozások elrendeléséről, amit a Maliban, illetve a Közép-afrikai Köztársaságban végrehajtott beavatkozások is bizonyítottak.

A Michel Chauveau és Hervé Gaymard által készített jelentés kitért a francia katonai stratégia alapelemére, a nukleáris elrettentésre, amely bár általános nemzeti konszenzuson alapul, időről időre megkérdőjeleződik a hasznossága. 1980-ban a nukleáris ütőerő ötszáz robbanófejjel rendelkezett, amelyeket atom-tengeralattjárókról és a légierő repülőgépeiről lehetett célba juttatni.

Napjainkban Franciaország háromszáz robbanófejjel, három egyenként tizenhat darab tengeralattjáróra szerelt rakétakészlettel és ötvennégy ASMP-A rakétával (Missile nucléaire air-sol moyenne portée améliorée) rendelkezik, amelyeket Rafale vagy Mirage típusú repülőgépekről indíthatnak.

A nukleáris támadóerő a már említett katonai költségvetési törvény időtartamára, tehát 2014-től 2019-ig 23 milliárd euróba kerül. Ez 15 éves távlatban meghaladja a 31 milliárd eurót.

A szárazföldi csapatok központi jelentősége minden katonai dokumentumban, így a 2013-ban kiadott *Fehér könyv*ben is hangsúlyosan szerepel. Eszerint az új haderőmodellnek a külföldi műveletek felé szükséges orientálnia, amelyek a légierő és a haditengerészet támogatásával válhatnak hatékonyá.

Az alkalmazás időtartama alapján is határozott meg irányvonalat a *Fehér könyv*. Ennek értelmében:

- ötezer fős, hét nap alatt telepíthető nemzeti készenléti köteléket kell felállítani, amely különleges erőkkel, harckocsi- és harcihelikopter-alakulatokkal, haditengerészeti csoporttal, tíz vadászrepülővel, csapatszállító repülőgépekkel és haditengerészeti járőregységekkel legyen képes áttelepülni külföldi hadműveleti területre;
- Franciaország két vagy három különböző hadműveleti területen vezető nemzetként biztosítson parancsnoki irányítást, különleges rendeltetésű erőkkel, egy hat-hétezer fős létszámú összefegyvernemi dandárral, harckocsi- és harcihelikopter-támogatással, haditengerészeti elemmel és tizenkét vadászrepülővel;
- nagy kiterjedésű békekikényszerítő hadművelet esetén hat hónapos készenléti idővel, különleges rendeltetésű erők, két összefegyvernemi dandár tizenötezer fővel, negyvenöt vadászrepülőgép repülőgép-hordozó anyahajó támogatásával települjön külföldi hadműveleti területre.

2015-ben a szárazföldi csapatok szervezeti felépítése hét összefegyvernemi dandárból állt, amelyből két dandár első lépcsőben műveleti területen, három többrendeltetésű dandár válságkezelő műveletben és két könnyű dandár volt alkalmazható különleges és nehéz terepviszonyok között.

A szárazföldi erők számára 200 nehéz harckocsi, 2700 páncélozott harcjármű, 140 felderítő és támadó helikopter, 115 manőverező, illetve szállító harci helikopter hadrendbe állítását irányozta elő.

A 2014–2019-ig hatályos katonai költségvetési tervezési törvény kiemelten kezelte a gyalogsági eszközök korszerűsítését is. 2020-ig 18 552 FELIN típusú haditechnikai felszerelés beszerzését irányozta elő a lövészkatonák részére. A FELIN rendszer egy integrált összeköttetést és felszerelést biztosító innovatív gyalogsági rendszer, amely a legújabb technológiai újításokat ötvözi a hatékonysággal. A rendszerrel mintegy tizenhét ezred rendelkezhet a közeljövőben.

Felderítés

Franciaországban a haderő fejlesztésében jelentős a parancsnoki, felderítő- és helyzetértékelő eszközök szerepének jelentős megerősítése. A parancsnoki eszközök fejlesztése során a vezetési pontok már nemcsak a nemzeti szintű alkalmazásban kapnak szerepet, hanem prioritást kap ezek hadászati, hadműveleti és harcászati szintű multinacionális keretekbe történő integrálása is. A hadműveleti terület digitalizálása (egészen az alegységek szintjéig) kiterjed az informatikai eszközök és rendszerek elleni támadások, illetve azok támadás elleni védelmének biztosítására, a harchelyzetek kiértékelésére. A felderítő és helyzetértékelő eszközök fejlesztése területén kiemelt szerepet kap a képi információk megjelenítése

és továbbítása; valós idejű, nagy felbontású műholdas (képi) adattovábbítás és -fogadás képességének kialakítása; a pilóta nélküli felderítő repülőgépek alkalmazása.

A francia katonai stratégiában a megelőzés mint műveleti stratégiai alaprendeltetés a hagyományos erők alkalmazására épül a regionális válságmegoldási képesség érvényre juttatásával. Célja, hogy megelőzze a közvetett, illetve közvetlen fenyegetéseket potenciálisan magukban hordozó helyzetek kialakulását, biztosítsa a fegyveres erő alkalmazását és a konfliktusok, válságok minimális szinten tartását. A felderítés fogalma alatt mindazon stratégiai szintű akciók összességét kell érteni, amelyek hozzájárulnak Franciaország önálló helyzetfelismerő képességének kialakításához. Ez a tevékenység humán és technikai, nemzeti szintű vagy kooperációban kifejlesztett felderítést takar bizonyos államok vagy nemzetközi terrorista szervezetek irányában. Ez a felderítési rendszer előre jelezve a várható fejleményeket, lehetővé teszi a szükséges műveletek előkészítését és végrehajtását.

A felderítés minden időszakban a katonai cselekmények alapját képezte, mind a támadó, mind a védelmi műveletek szempontjából. Az ellenség erejének, helyzetének megismerése a fegyveres műveletek sikerének záloga. Napjainkban a fenyegetések sokrétősége miatt a felderítés jellege is kiszélesedett, és nem katonai területekre is kiterjed.

A francia honvédelmi koncepció ezért a megismerésre és a megelőzésre mindenkor nagy hangsúlyt fektetett.

Az államfő irányításával működő Nemzeti Felderítési Tanács feladata, hogy meghatározza a felderítés stratégiai irányvonalait. Funkcionális szinteken különböző felderítéssel foglalkozó szervezetek működnek, többek között:

- Külső Biztonsági Főigazgatóság a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségében;
- Belső Felderítési Főigazgatóság a Belügyminisztérium alárendeltségében;
- Katonai Felderítési Igazgatóság a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségében.

A *Fehér könyv a védelemről és a nemzetbiztonságról 2013* kiemelte a humán felderítés szerepét, a helyzetelemző és -értékelő munkatársak fontosságát. A Franciaországot ért terrorista támadások pedig még inkább rávilágítottak ennek a jelentőségére. Ennek megfelelően már 2016-tól ezer fővel megerősítették az állomány létszámát.

A 2014–2019-es időszakra vonatkozó katonai tervezési törvény már jelentős mértékben megerősítette a felderítő szolgálatok adatokhoz való hozzáférési jogosultságait, de ezzel párhuzamosan növelte a parlamenti ellenőrzés lehetőségeit is. A szolgálatok ezáltal hozzáférhetnek az állami közigazgatási, rendőrségi bünyügyi nyilvántartásokhoz, telefonhálózati adatokhoz.

A 2007-ben felállított Parlamenti Felderítési Bizottság felügyeli, értékeli a szolgálatok tevékenységét, észrevételeket, ajánlásokat tehet a kormánynak. Jelentéseket készít a rendelkezésére álló dokumentumok alapján, parlamenti meghallgatásokat eszközölhet, ha szükségesnek tartja.

A *Fehér Könyv 2013* és a 2014–2019-es időszakra vonatkozó katonai költségvetési törvény fontos felderítési technikai eszközrendszerek beszerzéséről rendelkezett.

Ilyen a CERES (Capacité d'Écoute et de Renseignement Électromagnétique Spatiale) műholdas elektromágneses elfogó és felderítő képesség elnevezésű program 2020-ig, amely léghárító, vezetés-irányítási rendszerek lokalizálását, felderítését teszi lehetővé. A programot 450 millió eurós költségvetéssel a Thales Alenia Space vállalat realizálhatja.

A műholdas rendszereket MALE típusú elektromágneses és vizuális képalkotásra képes harcászati drónok egészítik ki. A felderítési rendszerek egyre bonyolultabb technikával rendelkeznek, aminek következtében hatalmas összegekbe kerülnek. Ez különösen igaz

a szatellitrendszerekre, amelyeket viszont időről időre modernizálni szükséges. A védelmi minisztérium nemzetközi kooperációkban is gondolkodik, mind az adatsere, mind az új rendszerek kifejlesztése érdekében.

2008-ban nemzeti felderítési koordinátort neveztek ki a köztársasági elnök közvetlen alárendeltségébe, akinek feladata a különböző felderítéssel és hírszerzéssel foglalkozó szolgálatok közötti kapcsolattartás összehangolása.

A fentiekben már szerepelt három ilyen szolgálat, így a Külső Biztonsági Főigazgatóság, a Belső Felderítési Főigazgatóság, a Katonai Felderítési Igazgatóság, de működik még Honvédelmi Biztonsági Igazgatóság, Vámügyi Felderítési Főigazgatóság és Titkos Pénzügyi Tevékenység Elleni Felderítési Hivatal.

A francia hadiipar

A honvédelmi döntéshozók folyamatosan hangsúlyozzák, hogy a hadiipar igen jelentős részarányt képvisel a gazdasági szektorban. 2012-ben 15 milliárd eurós bevétele volt éves szinten. Bár mintegy 4000 kis- és középvállalat dolgozik a hadiiparban, többnyire alvállalkozóként, a szektor tevékenysége gyakorlatilag néhány nagyvállalatnál koncentrálódik. 2013-ban a fegyverzeti beszerzések kétharmadát öt vállalat nyerte el: Airbus Group, DCNS, Thales, Safran és Dassault.

1. táblázat

Franciaország jelentős hadiipari szereplői

Hadiipari csoport	2014. évi összbevétel (M€)	Az összbevétel hadiipari aránya 2014-ben (%)	Összlétszáma	Összbevétel-növekedés 2011–2014 (%)	Hadiipari bevétel-növekedés 2011–2014 (%)	Tevékenységi területek
AIRBUS GROUP	60 713	18%	138 622	24%	-7%	Katonai és polgári repülés, katonai és polgári helikopterek, drónrendszerek, katonai és civil műholdak, védelmi elektronika, kibervédelem.
DASSAULT-AVIATION	3 680	27%	11 745	11%	11%	Légi járművek, harci repülőgépek, pilóta nélküli rendszerek, tengeri felderítő és járőrrepülőgépek, műholdak és pirotechnikai termékek.
DCNS	3 066	99%	14 024	17%	17%	Tengerfelszíni hadihajók, tengeralattjárók, tengeralattjárók fegyverzete, fegyverrendszerek, vezetési rendszerek, tengeri drónintegráció, haditengerészeti támogató rendszerek, haditengerészeti és nukleáris energia.

Hadiipari csoport	2014. évi összbevétel (M€)	Az összbevétel hadiipari aránya 2014-ben (%)	Összlétszáma	Összbevétel- növekedés 2011–2014 (%)	Hadiipari bevétel- növekedés 2011–2014 (%)	Tevékenységi területek
MBDA	2 400	100%	10 000	-20%	-20%	Levegő-föld rendszerek, levegő-levegő rakéták, irányított fegyverek, cirkáló-rakéták, hajók elleni rakéták, harckocsik elleni rakéták.
NEXTER	1 048	100%	3 324	23%	23%	Páncélozott és fegyverrendszerek, lőszeres, mechanikus és hidraulikus rendszerek, elektronikus eszközök, légi-földi robotok (Nexter Robotics), páncélozott eszközök éjjellátó rendszerei (Optsys), ABV rendszerek (NBC-Sys).
RENAULT TRUCKS DEFENSE	384	100%	1 200	52%	52%	Kerekes harcjárművek, logisztikai és harci járművek, harcjármű-lánctalp, -torony fegyverrendszerek.
SAFRAN	15 044	20%	68 945	29%	29%	Hajtómotor, hadihajó- és rakétameghajtás, hadihajó-rendszerek, eszközök, navigáció, elektronika, kritikus szoftverek, védett drónrendszerek.
THALES	12 974	52%	60 781	0%	-11%	Hadihajó-eszközök, -rendszerek, szenzorok, kommunikációs rendszerek, fegyverrendszerek és lőszeres, szimulációs rendszerek, üreszközök.

Forrás: *Calepin des entreprises internationales de défense* 2015

Természetesen számos fegyverprogram kooperációban valósul meg.

A védelmi modernizáció során prioritást élveznek a védelmi kutatások és technológiai megoldások, amelyek az alábbi területekre koncentrálnak:

- a nukleáris elrettentés komponenseinek továbbfejlesztése;
- pilóta nélküli repülőgépek alkalmazása, rakétarendszerek megújítása, a jövő harci repülőeszközei koncepciójának kialakítása terén alapvetően francia–brit kooperációs keret preferálása;
- moduláris tengeri, tengeralatti harcrendszerek hálózati megoldásai, tengerfelszíni hadihajók innovatív architektúrái;
- harcjárművek, azok személyzete védettségének javítása, új lőszertechnológiák kifejlesztése;
- kibervédelmi képességek hatékonyságának növelése;
- kommunikációs, műholdas felderítő, rádiónavigációs rendszerek fejlesztési lehetőségei;
- geofizikai környezet digitalizációja.

Utánpótlás, önkéntesség

A katonai szolgálat felfüggesztését (1997) követően a kormányok különböző intézkedésekkel próbálták biztosítani a katonák utánpótlását, megismertetni, népszerűsíteni a katonai hivatást a fiatal generációk körében. Az eredeti szándék az volt, hogy a honvédelmi oktatást az iskolarendszerű tárgyakba kell integrálni.

Meg kellett értetni a polgárokkal, hogy a katonai szolgálat nem csupán a fegyverek használatának elsajátítását jelenti, hanem a hazafiság szellemiségét, fegyelemre, bátorságra, bajtársiasságra nevelést is. Jó néhány év elteltével dolgozták ki az illetékes minisztériumok részvételével az úgynevezett állampolgári pályaképet.

A haderő szakmai képzési lehetőséget nyújt a társadalmi periférián élő rétegek fiataljainak, hozzájárul a társadalmi beilleszkedésükhöz az esélyegyenlőségi programok révén. Ez komoly kihívást jelent a tanárok részéről is, mivel őket is adekvát képzésben kell részesíteni.

2010 óta honvédelmi és állampolgári napon kell minden 16 és 25 év közötti francia állampolgárnak megjelenni.

A Fialatok a Honvédségben elnevezésű programot 2008-ban indította el a Honvédelmi Minisztérium a Köznevelési Minisztériummal együttműködve a 14–16 éves fiatalok részére. Célja a fiatalok közelítése a honvédelmi szervezetekhez, katonai, társadalmi, állampolgári ismereteik fejlesztése. A foglalkozások havonta néhány alkalommal tanórán kívül zajlanak, általában valamelyik lakhelyükhöz közeli katonai alakulatnál ismerkedhetnek a speciális katonai közzeggel, így testközelből szerezhetnek információkat, tapasztalatokat a katonai hivatásról, tanáraik, hivatásos és tartalékos tisztek kíséretében. A program nagy népszerűségnek örvend. 2015-ben háromszáz fiatal vett részt benne.

1961 óta működik az Adaptált Katonai Szolgálat, amelyet kifejezetten a Franciaország részét képező tengerentúli területeken élő szakmai képzettség nélküli fiatalok részére alakítottak ki. A szakmai gyakorlati rész hat-tizenkét hónapig tart, bentlakásos formában, katonai státuszban. A vezetők katonák, míg a kiképzők szerződéses állományban vannak. Mivel a résztvevők nagy hányada írástudatlan, ezért a programban általános iskolai oktatás, katonai és állampolgári ismeretek, szakképzés, elsősegély-ismeretek és gépjárművezetés is szerepel. Több mint harminc különböző szakma betanítását végzik a helyi igények figyelembevételével.

Ez a program is népszerű, hiszen 2014-ben 5700 fő vett benne részt, a tanfolyam elvégzése után pedig 77%-uk tudott elhelyezkedni. Az eredményességhez nagymértékben hozzájárult a helyi cégekkel, hivatalokkal való folyamatos kapcsolattartás, jó viszony.

2005-ben miniszterelnöki javaslatra a programot az anyaországi külvárosi fiatalokra is kiterjesztették. Így jött létre a Nyilvános Honvédelmi Beilleszkedési Program. A jelentkezők életkora 16–25 év lehet. A bentlakásos rész nyolc hónapig tart, a státuszuk ugyan civil, de a körülményeik katonai jellegűek. A programfelelősök tanárok, gyakorlati kiképzők, nyugdíjas katonák. A programban itt is szerepel általános iskolai oktatás, viselkedési-nevelési órák, saját karrierterv kidolgozása. Szakképzés helyett partnercégek ajánlanak szakmai gyakorlatra lehetőséget. 2015-ben 18 területi központban 3500 fiatal részesülhetett a program előnyeiből. Az eredményességi arány 50% volt, ami a munkahelyi elhelyezkedésre vonatkozott.

A katonai tervezési törvény aktualizációja (2015) egy új önkéntes katonai, hat-tizenkét hónapig tartó szolgálat bevezetését szorgalmazta, a 17–26 éves korosztály számára katonai

státuszban. Az első időszak bevezetési fázisa 330 fő részvételével számolt a programban, de évente 16 ezer fiatal bevonására lesz lehetőség. A francia nyelvoktatást kiemelten kezeli a program, mivel a jelentkezők 10%-a komoly hiányosságokkal küzd ezen a téren. A fiatalok eredeti iskolájához eljuttatják a programban elért eredményeiket, az iskolai oktatásban nem részesülőknek képzési, szerződéses állományú lehetőségeket ajánlanak a hadseregben, vagy munkaügyi központokba irányítják őket.

A katonai tartalékos állomány az új haderőmodell integráns eleme. Fő komponense a műveleti tartalékos állomány, akiket főként területvédelmi feladatokban alkalmaznak, de alkalmazhatók akár külföldi műveleti területen vagy súlyos válsághelyzet esetén is. A műveleti tartalékosok olyan önkéntesek, akik minden esetben tartalékos szolgálati szerződést kötnek. A védelmi reform alapján 40 ezer főre emelkedik a létszámuk, és főként az aktív alakulatok képességeit kell erősíteniük.

A katonai tartalékos állomány másik része a polgári tartalékos állományt foglalja magában. A tartalékos toborzási rendszer célja olyan állampolgárok toborzása, akik hároméves viszonylatban legalább minimum egy hónapig vállalják a készenlétet, főként olyan kritikus területeken, mint a kibervédelem, a válság utáni újjáépítés és a gazdasági felderítés. A műveleti tartalékosokkal szemben a polgári tartalékosok nem kötnek szerződést a minisztériummal, de önkéntes alapon vállalják, hogy szakértelmükkel, tapasztalatukkal hozzájárulnak az ország védelméhez és biztonságához.

Külön tartalékos alakulatok nincsenek, például a *Sentinelle* elnevezésű honi védelmi műveletben néhány százan vettek részt a 10 ezer fős összlétszámból.

A polgári tartalékosok összekötő szerepet tölthetnek be a civil és a katonai társadalom között, főként az érzékeny külvárosi kerületek fiataljai felé kell közeledniük.

A nemzet összességében tehát felelősséget vállal a védelem és a biztonság megteremtésében, a haderő állandó fejlesztésével, korszerűsítésével a széles tömegek egyetértének. Ugyanakkor a fegyveres erők szerepvállalása nemcsak nemzetközi szinten jelentős, hanem a belső rendfenntartásban is jelentkezik. Kapcsolatukat a nemzettel a rendszeresen megrendezett találkozók, fegyveres bemutatók és az alakulatok nyílt napjai is erősítik.

A nemzetvédelemről, a nemzet nagyságáról, az ország nemzetközi szerepvállalásáról az egyéni véleményalkotás kialakításában nagyon jó módszer, hogy a közoktatástól a katonai felsőoktatásig minden szinten szerepel a védelem és a biztonság, a honvédelem kérdésköreinek oktatása, amelynek során magas szinten foglalkoznak a biztonság- és védelempolitika aktuális területeivel, a hazai és nemzetközi szerepvállalással. A katonai tanintézetekben, már a főiskolai szintű képzés elején is, magas óraszámokban szerepel a nemzet, Európa és a világ biztonság- és védelempolitikájának oktatása. A köztisztviselők, állami alkalmazottak részére a védelmi kérdésekben való eligazodás alapvető követelménynek számít. A számukra biztosított felkészítés is szervezett formában történik.

Irodalom

Calepin des entreprises internationales de défense (2015): Párizs, Direction générale de l'armement – Fondation pour la Recherche Stratégique.

Chiffres clés de la Défense – 2016 (2016): Elérhető: www.defense.gouv.fr/actualites/articles/chiffres-cles-de-la-defense-2016 (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)

Vákát oldal

Vajkai Edina

A „lengyel vízvezeték-szerelő” – migráció, Franciaország és az Európai Unió

A bevándorlás kérdése a közvélemény érdeklődésének középpontjában áll, köszönhetően a 2015-ben kezdődött európai migrációs válságnak, amelynek rövid- és középtávú hatásait napjainkban is érzékeljük. Természetesen a migrációs folyamatok nem ekkor kezdődtek, a jelenség csak történelmi dimenziókkal írható le. A francia migrációs folyamatok is gyakorlatilag az egyidősek az ország történelmével. Hogy megértsük a francia migrációs politika különböző aspektusait, valamint annak európai vonatkozásait, ismernünk kell a migráció szempontjából kiemelt jelentőségű eseményeket, az azokra adott francia válaszokat és európai reakciókat egyaránt. Elsőként pedig az alapfogalmakat.

Alapfogalmak

Először is meg kell határoznunk, hogy kit tekintünk külföldinek az Európai Unióban, ki minősül bevándorlónak, és mit jelent az, ha valaki egy harmadik ország állampolgára, valamint ezzel párhuzamosan rendelkezik a szabad mozgás és tartózkodás jogával.

Példának okáért a köznapi nyelvben a „menekült” kifejezést használják az összes olyan személyre, akik a 2015-ben kezdődött migrációs válság alatt érkeztek Európába. Ezzel szemben jogi és eljárási szempontból menekült az a személy, aki menedékjogi kérelmet nyújtott be, és az illetékes eljáró hatóság annak vizsgálatát követően menekültstátuszt adott neki. Azok, akik átlépték valamelyik ország határát, csak azt követően tekinthetők menedékkérőknek, hogy benyújtották menedékjogi kérelmüket. Ennek hiányában ők bevándorlók, akik nem rendelkeznek a jövőben valamilyen nemzetközi védelmi forma megállapítására indokot adó státusszal. Ráadásul, amennyiben nem megengedett körülmények között lépnek az országba, és tartózkodásuk során nem veszik figyelembe a fogadó ország szabályait, „irreguláris bevándorlókká” válnak.

Az Európai Bizottság meghatározása szerint külföldinek minősül az, aki nem valamely európai uniós ország állampolgára.¹

Az INSEE (Institut National de la Statistique et des Études Économiques – a francia statisztikai hivatal) meghatározása szerint külföldi az a személy, aki Franciaországban tartózkodik, de nem rendelkezik francia állampolgársággal.² Észrevehető tehát, hogy ez a meg-

¹ Glossaire. Étranger s. a.

² Population immigrée 2012, 96.

határozás az állampolgársághoz kötött. Ha jobban megnézzük ezeket a meghatározásokat, megállapíthatjuk, hogy az a személy, aki az Európai Unióban külföldinek minősül (aki nem valamely tagország állampolgára), biztos, hogy Franciaországban is külföldi lesz. Azonban, az INSEE meghatározása alapján, aki Franciaországban külföldi, nem biztos, hogy az Unióban is az lesz. Hiszen például az INSEE szerint egy osztrák állampolgár, aki Franciaországban külföldi, a Bizottság meghatározása szerint az Unión belül nem az. Ez az uniós állampolgárság és az európai integrációs folyamat következménye.

A bevándorló olyan, Franciaországban tartózkodó személy, aki külföldön született. Az Integrációs Tanács meghatározása két feltételre alapul: az állampolgárságon és a születési helyen. Ugyanakkor, ha egy bevándorló megszerzi a francia állampolgárságot, már nem számít külföldinek, és egyes külföldiek, akik Franciaországban születtek, következésképpen nem bevándorlók.³

Az EU meghatározása szerint bevándorló az a személy, aki „egy tagállam területén létesít tartózkodási helyet legalább 12 hónap időtartamban, és ezt megelőzően egy másik európai uniós vagy harmadik országban rendelkezett tartózkodási hellyel”.⁴ Mint látható, ebben a meghatározásban megjelenik egy minimális 12 hónapos időtartam, amit az INSEE meghatározása nem tartalmaz. Fontos hozzátenni, hogy ez a kritérium összhangban van az ENSZ „huzamos tartózkodás” meghatározásával.⁵

A harmadik ország állampolgára és a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személy közötti különbségtétel is rendkívül fontos, hiszen az uniós szabályozásban ez a két kategória élesen elkülönül, és eltérő jogaik, kötelezettségeik és lehetőségeik vannak a tartózkodást és a munkaerőpiacot illetően. Harmadik ország állampolgára az a személy, aki nem valamely EU- vagy EGT-ország állampolgára, nem rendelkezik a szabad mozgás és tartózkodás jogával, és személyazonosságát egy harmadik ország által kiállított dokumentummal igazolja.⁶

Ennek ellenkezője a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személy, aki az Európai Unió vagy valamely EGT-ország állampolgára, és vízum vagy beutazási engedély nélkül utazhat a térségen belül. Az Európai Unió működéséről szóló szerződéssel összhangban európai állampolgárnak tekintjük mindazokat, akik valamely EU-s ország állampolgárai. Fontos megjegyezni, hogy az uniós polgárság a saját, nemzeti állampolgárság mellett létezik, azt soha, semmilyen körülmények között nem helyettesítheti. Az uniós polgárság bővebb jogokat és kötelezettségeket is jelent, idesorolhatjuk például a tagállamok területén való tartózkodás és utazás szabadságát, az európai parlamenti és a helyi választásokon való szavazati jogot is. Ezenfelül az uniós polgárnak külföldi tartózkodás esetén joga van segítségért és védelemért fordulni más EU-tagország diplomáciai képviseletéhez, amennyiben az állampolgársága szerinti ország nem rendelkezik ilyennel abban az országban, ahol tartózkodik.⁷

³ Population Immigrée 2012, 95.

⁴ Glossaire 2.0. 2012, 84.

⁵ Toolkit on international migration 2012, 2.

⁶ Glossaire 2.0. 2012, 182.

⁷ Traité sur le fonctionnement de l'Union européenne 2012.

A francia migrációs politika mérföldkövei

Mivel Franciaország igen gazdag és változatos történelemmel rendelkezik, jogosnak tűnik a kérdés, hogy miként tudott alkalmazkodni a folyamatosan változó nemzeti és nemzetközi környezethez? Ha jobban megvizsgáljuk az egyes fontosabb állomásokat, megállapítható, hogy Franciaország folyamatosan próbálta a migrációs szabályozását és politikáját a változó eseményekhez igazítani – több-kevesebb sikerrel. Ezenfelül szembetűnik az is, hogy a migrációs politika fókusza a nemzetközi és politikai változások mentén, azokkal többnyire összhangban folyamatosan változott.

Például 1945-öt követően a legfontosabb kihívás a két világháború során eltűnt és megsemmisült munkaerő pótlása volt, azaz ezt az időszakot a munkavállalási célú migráció felvirágzásaként tartjuk számon. Franciaország olyan programokat indított el, amelyek célja a munkaerő bevándorlásának elősegítése volt, amelynek segítségével felül tudtak kerekedni a munkaerőhiány jelentette problémákon. Ezt követően a dekolonizáció időszaka is fontos szerepet játszott a migrációs folyamatok alakulásában, hiszen egész Franciaország és a migrációs politikája tekintetében egyaránt fordulópontot jelentett. Francia munkavállalók hagyták ott állásukat és tértek vissza az anyaországba a volt gyarmatokról, és ezzel párhuzamosan pedig a Franciaországban dolgozó, volt gyarmatokról származó munkavállalók hagyták el Európát, és tértek vissza származási országukba.

A migrációs politika célja 1973 után vett nagy fordulatot, amikor is a pénzügyi és olajválság hatására Franciaország – több más európai országgal egyetemben – felfüggesztette vagy megszüntette a munkavállalási célú migráció elősegítésére irányuló programjait, ezzel párhuzamosan pedig a francia állampolgárok munkához jutását helyezte előtérbe. Ezt követően egyre inkább a családegyesítési célú migráció került a középpontba, hiszen azokat, akik az elmúlt két évtizedben munkavállalási céllal érkeztek az országba, és a bekövetkezett változások fényében sem kívántak hazatérni, egyre inkább követték a családjaik, és az országban telepedtek le.⁸

A migráció céljának változása mellett a jogi szabályozás természete, jellege és szigorúsága is folyamatosan változott az évek során. Az 1986-ban⁹ és 1993-ban¹⁰ kiadott Charles Pasqua-törvények az addigiaknál sokkal szigorúbb szabályozást vezettek be a bevándorlók és külföldiek országba történő belépésével és tartózkodásával kapcsolatban. Például a Franciaországban végzett külföldi diákok a tanulmányaik végeztével a törvény rendelkezései szerint nem vállalhattak Franciaországban munkát, a diploma megszerzését követően nem maradhattak az ország területén. Ezenfelül a családegyesítési célú migráció is sokkal nehezebbé vált azáltal, hogy a kérelem benyújtása az addig egy helyett két évet követően volt lehetséges. Fontos változás volt még a Pasqua-törvények vonatkozásában, hogy nem kaphatott tartózkodásra jogosító engedélyt annak a francia állampolgárnak a házastársa, aki a házasságkötést megelőzően illegális módon tartózkodott Franciaországban. A menedékkérelem elutasítását követően az érintettnek nem volt lehetősége fellebbviteli fórumhoz fordulni, illetve bizonyos esetekben az állampolgárság megszerzése sem volt többé automatikus. Ez utóbbi azokra vonatkozott, akik Franciaországban, de külföldi szülők

⁸ HAMILTON–SIMON–VENIARD 2004.

⁹ Loi n° 86-1025 du 9 septembre 1986.

¹⁰ Loi n° 93-1027 du 27 août 1993.

gyermeküként születtek: az ő esetükben a megfelelő feltételek elérése és fennállása esetén külön kérelmet kellett benyújtaniuk a francia hatóságok felé.

Az ezt követő, Elizabeth Guigou alatt született törvény¹¹ hatályon kívül helyezte a Pasqua-féle törvények rendelkezéseinek jelentős részét. Az egyik legfontosabb eredményének az tekinthető, hogy visszaállította az úgynevezett „droit du sol”-t, azaz a Franciaországban külföldi szülők gyermekeként születettek számára sokkal könnyebbé vált az állampolgárság megszerzése bizonyos feltételek (például az országban történő tartózkodás minimális időtartamára vonatkozó kitétel) esetén.

A 90-es években a „brain-drain”, azaz az agyelszívás jelensége vált egyre erősebbé, erre pedig csak rásegítettek a Reseda-,¹² vagy más néven Chévénement-törvény rendelkezései, amelyek értelmében Franciaország a magasan képzett, diplomás bevándorlók érkezését és alkalmazását preferálta.

2006-ban Nicolas Sarkozy még belügyminiszterként a 2003-as¹³ és 2006-os¹⁴ törvényein keresztül szintén jelentősen megreformálta a francia bevándorlási politikát, és az úgynevezett „immigration choisie”, azaz a szelektív bevándorlási politikája révén a gazdaságilag hasznos bevándorlókat kívánta megcélozni, ezzel egy időben pedig még szigorúbbá tette a családgyejesítésre vonatkozó feltételeket. Még a 2007-es elnökválasztási kampány során is a magasan képzett bevándorlók érkezését tartotta elsődleges céljának.

Ezekkel a folyamatokkal szinte párhuzamosan két jelentős bővítés zajlott le az Európai Unióban. 1995-ben a svéd–finn–osztrák csatlakozási kör volt talán az Unió történetének egyik legsimább bővítése, hiszen ezek az országok hasonló gazdasági, politikai és társadalmi értékeket képviseltek, mint az akkori uniós tagállamok. A 2004-es bővítés során csatlakozott 10 ország viszont viták sokaságát vetítette előre.

A „lengyel vízvezeték-szerelő”

A „lengyel vízvezeték-szerelő” kérdése nagy felfordulást okozott az EU-ban, röviddel Lengyelország uniós csatlakozását követően. A probléma jobb megértése érdekében célszerű egészen a „szolgáltatások-irányelvig”, más néven a „Bolkestein-irányelvig” visszanyúlni.¹⁵ A korábbi, belső piacért felelős biztos, Frits Bolkestein nevét viselő dokumentumot¹⁶ együttdöntési eljárás keretében fogadták el 2006-ban, azonban a kidolgozói munka sokkal korábban kezdődött.

Már az alapító római szerződésben is szerepelt a szolgáltatások szabad áramlásának kívánalma, ami a tagországok számára is fontos volt, és ezt meg is erősítették a 2000-es liszaboni stratégia keretében.¹⁷

¹¹ Loi n° 98-170 du 16 mars 1998.

¹² Loi n° 98-349 du 11 mai 1998.

¹³ Loi n° 2003-1119 du novembre 2003.

¹⁴ Loi n° 2006-911 du 24 juillet 2006.

¹⁵ Directive 2006/123/ce du Parlement européen et du conseil du 12 décembre 2006.

¹⁶ A noter que le « directive » est un outil au sein de l'UE, qui demande une certaine réussite pour les pays de l'UE, mais il leur reste libre de choisir comment ils veulent l'atteindre.

¹⁷ Le Conseil européen extraordinaire de Lisbonne 2000.

Az irányelv jelentősen módosította a szolgáltatások piacára vonatkozó szabályozást az Európai Közösségen belül, és könnyebbé tette a tagállamokban működő szolgáltatók számára egy másik tagállamban történő működés feltételeit is.¹⁸

Eszerint a származási ország elve alapján a szolgáltató működésére azon ország szabályai vonatkoznak, ahol a székhelye található, függetlenül attól, hogy melyik országban nyújtja szolgáltatásait, azaz hol működik. Ennek értelmében a valamely EU-s országban működő szolgáltatóra csak annak az országnak a szabályai vonatkoznak, ahol a székhelye található, még akkor is, ha a működési helye szerinti ország szabályai sokkal szigorúbbak.¹⁹

Felmerülhet a kérdés, hogy a „lengyel vízvezeték-szerelő” hogyan kapcsolódik ehhez az irányelvhez? Mivel a vízvezeték-szerelő is szolgáltató, a válasz még könnyebb. A kifejezéssel először a *Charlie Hebdo* folyóirat egyik 2004. decemberi számában Philippe Val főszerkesztő jóvoltából találkozhattunk.²⁰

Philippe de Villiers francia politikus és író, a „Franciaországért Mozgalom” elnöke volt az, aki egy 2005 márciusában, a *Le Figaro* újságban megjelent interjújában alkalmazta a kifejezést ebben a kontextusban, ezzel hozzájárulva annak elterjedéséhez. Szerinte:

„Ez az ügy nagyon súlyos, mivel a Bolkestein-irányelv lehetővé teszi egy lengyel vízvezeték-szerelő vagy észt építész számára, hogy Franciaországban dolgozzon, azzal a bérrel és szociális védelemre vonatkozó szabályokkal, mintha a saját országában tenné ezt. A francia szolgáltató szektorban dolgozó 11 millió munkavállaló közül mintegy 1 millió számára jelent veszélyt ez az irányelv. A szociális és gazdasági rendszerünk van veszélyben.”²¹

A kifejezést ironikus módon maga Frits Bolkestein is átvette egy, a *Libération* című újság számára adott interjújában 2005 áprilisában, de ő mintegy alátámasztotta az irányelv létjogosultságát. Érvelése szerint ő nagyon szeretné, ha a lengyel vízvezeték-szerelők Franciaországban vállalnának munkát, mivel Franciaország északi részén, ahol ő lakik, nagyon nehéz villany- és vízvezeték-szerelőt találni.²²

A lengyel vízvezeték-szerelő kifejezés az európai uniós Alkotmányról rendezett francia népszavazást megelőző kampány központi elemévé vált. A „nem” oldal képviselői azal érveltek, hogy a hirtelen nagyszámú lengyel vízvezeték-szerelő Franciaországba való érkezése „súlyos és valós veszélyt” jelenthet a francia szociális ellátórendszerre. Ennek következtében a lengyel vízvezeték-szerelő képe a bevándorlás-ellenes tábor egyik fő érve lett. Ugyanakkor meg kell említeni azt is, hogy az európai alkotmányt támogatók körében is megjelent érvként a „lengyel vízvezeték-szerelő”. François Hollande, aki akkoriban a Szocialista Pártban töltött be vezető szerepet, éles kritikával illette a kifejezés használatát, mivel az véleménye szerint erősen xenofób jelentéssel bír. Daniel Cohn-Bendit a „nem” oldal képviselőinek fantáziátlanságát tette felelőssé, hiszen véleménye szerint nem tudtak más bűnbakot találni, csak a szegény vízvezeték-szerelőt.²³

Erre a meglehetősen negatív sztereotípiára reagálva Lengyelország turisztikai hivatala ellenkampányba kezdett, amely során egy olyan sajtókampányt indított el, ahol a plakátokon egy félmeztelen, vízvezeték-szerelőnek öltözött férfi látható az alábbi szöveggel:

¹⁸ Directive 2006/123/ce du Parlement européen et du conseil du 12 décembre 2006.

¹⁹ Que signifie le principe du pays d’origine? 2004–2005.

²⁰ Passe d’arme France-Pologne: d’où vient le « plombier polonais »? 2017.

²¹ Interview de M. Philippe de Villiers, dans « Le Figaro » 2005.

²² ZOLTOWSKA 2005.

²³ VALLET 2017.

„Én Lengyelországban maradok, gyertek sokan!” Lengyelország tehát megkísérelte a róla kialakult negatív képet korrigálni, ugyanakkor a két ország között jó ideig feszült volt a viszony emiatt.²⁴

A „romakérdés”

Az Európai Unió országaiban romákat a legnagyobb számban Romániában, Bulgáriában, Spanyolországban, Magyarországon, Szlovákiában és Franciaországban találunk. 2004-et és 2007-et követően ezen országok Franciaországban tartózkodó állampolgárai európai uniós polgárok lettek, ezáltal pedig a vonatkozó uniós szabályozás értelmében ugyanúgy rendelkeztek a szabad mozgás és tartózkodás jogával, mint a többi uniós polgár.

Franciaországban a 2010. július 16-áról 17-ére virradó éjjel a csendőrök üldözőbe vettek egy bolti lopással gyanúsított fiatal fiút, aki nem élte túl a rá leadott lövést. Július 18-án egy baltákkal és szerszámokkal felfegyverkezett csoport megtámadta a Saint-Aignanban található csendőrőrsöt.²⁵

A támadás és az azt követő erőszakhullám miatt az Élysée-palotában összehívott tanácskozás során Franciaország egy sor komoly intézkedést hozott. Ezek keretében a francia vezetés elrendelte annak a mintegy 300, illegálisan működő tábornak a felszámolását, ahol főként a roma és utazó emberek csoportjához tartozók éltek – ahogy többnyire a fenti erőszakos cselekmények elkövetői is. Ezenfelül döntés született a francia területekről történő kiutasításukról is.²⁶

A probléma igen hamar kettős természetűvé vált, hiszen a szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jog, valamint az illegális tartózkodás közötti ellentmondás kerültek a középpontba. Azaz ezek az emberek az esetek túlnyomó többségében uniós állampolgárok voltak (főként Romániából és Bulgáriából), ami azt jelentette, hogy az országból történő kiutasításuknak szigorú korlátaik vannak. Ebből a gondolatmenetből kiindulva a kiutasításuk bizonyos európai irányelvekbe ütközhetett. A másik oldalról nézve ugyanakkor nem tettek eleget a három hónapon túli tartózkodás esetén fennálló bejelentési kötelezettségüknek, ráadásul minden engedély nélkül működtették a táboraikat.

E miatt az ellentmondás miatt Franciaország egy meglehetősen zaklatott nemzetközi közvéleménnyel találta szembe magát: számos szervezet adott ugyanis hangot az alkalmazott eljárások miatti elégedetlenségének. A vallási élet képviselői kijelentették, hogy a francia kormány által alkalmazott intézkedések teljességgel elfogadhatatlanok, és egy egész csoportot bélyegeznek meg egyes tagok miatt.²⁷

Az ENSZ ezzel egyidejűleg felhívta Franciaország figyelmét arra, hogy aláírta és ratifikálta a faji megkülönböztetés minden formáját tiltó egyezményt. Az Európai Parlament is felhívta Franciaországot a fenti diszkriminatív gyakorlatának felszámolására, de ez jogilag nem bírt kötelező erővel. Az Európai Bizottság a jogharmonizációs kötelezettségek teljesítését kérte Franciaországtól, ellenkező esetben pedig kötelezettségzegési eljárást helyezett

²⁴ FANUCCHI 2005.

²⁵ *Une gendarmerie attaquée à la hache dans le Loir-et-Cher* 2010.

²⁶ CARO 2010.

²⁷ *Des hommes d'Église critiquent la « guerre » contre les Roms* 2010.

kilátásba. Erre nem került végül sor, mivel Franciaország elkötelezte magát a személyek szabad mozgására vonatkozó szabályozás francia jogrendbe történő teljes körű átültetésére.

A 2015-ös migrációs válság hatásai

A 2015-ös migrációs helyzet és a menedékkérők számának rohamos növekedése próbára tette az Európai Unió és Franciaország figyelmét és kapacitásait is. Ebből a szempontból megállapítható, hogy Franciaország egyszerre két fontos területen is igyekezett helytállni. Egyrészt jelentősen módosította menedékjogi szabályozását: például az addig átlagosan két évig tartó menedékjogi eljárás ideje csökkentésének következtében a menedékjog odaítéléséről, illetve elutasításáról szóló határozatot kilenc hónapon belül meg kell hoznia az eljáró hatóságnak. Ezenfelül a Cazeneuve által vezetett kormány egy, a menedékkérők országon belüli jobb elosztására irányuló rendszer létrehozására is javaslatot tett, valamint új, a menedékkérők befogadására alkalmas központok létrehozását is bejelentették. A menedékkérők jogainak megerősítése is megjelent a vázolt programban – a vonatkozó uniós szabályozással összhangban.

A Calais-ban kialakult helyzetet is igyekeztek a francia hatóságok minél hatékonyabban kezelni, hiszen az új tervek alapján az ott tartózkodók az addigiaknál könnyebben férhetnek hozzá a menedékjogi eljáráshoz, és ezzel párhuzamosan meghoztak bizonyos, a helyi biztonságot tovább erősítő intézkedéseket is.²⁸

Franciaország ezenfelül aktívan kivette részét az európai fellépés megvalósításából, többek között az embercsempészek ellen folytatott küzdelemben, a kvótarendszer létrehozásában, illetve a hot spotok felállításában és működtetésében. 2017 végén Macron még a főbb származási országokban (például Nigerben és Csádban) létrehozandó hot spotok ötletét is felvetette.

Összefoglalás

A migrációs szakterminológia alapfogalmainak tisztázását, valamint a migrációs politika mérföldköveinek áttekintését követően világossá vált, hogy a három ismertetett esetben érintett személyek köre változó volt. A lengyel vízvezeték-szerelő esetében az Európai Unió új állampolgáraitól volt szó, akik akaraton kívül váltak egy xenofób hozzáállás céltáblájává. A már európai uniós állampolgár román az illegális tartózkodás és a szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jog összeütközéséből fakadó vita középpontjába kerültek. A 2015-ös helyzet pedig annyiban különbözött az előző kettőtől, hogy itt harmadik országbeli állampolgárokról volt szó.

Az egyes helyzetek különbözőségének ellenére megmutatkozott az, hogy ezek mindegyike egy tiszta, koherens és áttekinthető fellépést igényelt, természetesen a nemzeti és európai uniós szabályozásokkal összhangban.

Franciaország fellépését minden esetben élénk figyelemmel kísérte az Európai Unió, és egyértelmű hatással volt annak politikájára is. 2005-ben a franciák nemmel szavaztak

²⁸ *La France à l'action face à la crise migratoire* 2015.

az uniós alkotmányra, ezzel megakadályozva annak hatálybalépését, és ebben a „lengyel vízvezeték-szerelő” sztereotípiája is szerepet játszott. 2010-ben a francia kormány által hozott intézkedések szintén nagy nemzetközi figyelmet kaptak. Ezenfelül pedig a 2015-ös válság következményeinek kezelésében vállalt aktív szerepe révén Franciaország bebizonyította, hogy továbbra is Európa egyik vezető hatalma.

Irodalom

- CARO, Ilan (2010): *Gens du voyage: les amalgames du gouvernement*. Elérhető: www.lemonde.fr/societe/article/2010/07/21/gens-du-voyage-les-amalgames-du-gouvernement_1390710_3224.html#QZtMDAce3C35Utd.99 (A letöltés ideje: 2018. 04. 15.)
- Des hommes d'Église critiquent la « guerre » contre les Roms* (2010): Elérhető: www.lemonde.fr/politique/article/2010/08/22/des-hommes-d-eglise-critiquent-la-guerre-contre-les-roms_1401544_823448.html#4dIz6p8sUpGqg7BU.99 (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Directive 2006/123/CE du Parlement européen et du conseil du 12 décembre 2006 relative aux services dans le marché intérieur. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006L0123&from=FR> (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- FANUCCHI, Bruno (2005): *La Pologne vend son plombier*. Elérhető: www.leparisien.fr/politique/la-pologne-vend-son-plombier-29-06-2005-2006080422.php (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Glossaire 2.0 sur l'asile et les migrations. Un outil pour un meilleur comparabilité* (2012): Commission Européenne – Réseau Européen des Migrations. Elérhető: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/european_migration_network/docs/emn-glossary-fr-version.pdf (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Glossaire. Étranger* (s. a.): Commission Européenne, Portail de l'UE sur l'immigration. Elérhető: http://ec.europa.eu/immigration/glossaire_fr#glosE (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- HAMILTON, Kimberley – SIMON, Patrick – VENIARD, Clara (2004): *The Challenge of French diversity*. Migration Policy Institute & Institut National d'Études Démographiques (INED). Elérhető: www.migrationpolicy.org/article/challenge-french-diversity (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Interview de M. Philippe de Villiers, président du Mouvement pour la France, dans "Le Figaro" du 15 mars 2005, sur la campagne du référendum sur la Constitution européenne, la directive Bolkestein sur la libéralisation des services, le refus de l'adhésion de la Turquie à l'Union européenne et le projet de réforme des accords de Schengen* (2005): Elérhető: <http://discours.vie-publique.fr/notices/053001438.html> (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- La France à l'action face à la crise migratoire* (2015): Elérhető: www.gouvernement.fr/la-france-a-l-action-face-a-la-crise-migratoire-2817 (A letöltés ideje: 2017. 09. 10.)
- Le Conseil européen extraordinaire de Lisbonne (mars 2000): vers une Europe de l'innovation et de la connaissance* (2000): Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:c10241&from=FR> (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Loi n° 2003-1119 du novembre 2003 relative à la maîtrise de l'immigration, au séjour des étrangers en France et à la nationalité. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000795635&categorieLien=id (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Loi n° 2006-911 du 24 juillet 2006 relative à l'immigration et à l'intégration. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000266495&categorieLien=id (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)

- Loi n° 86-1025 du 9 septembre 1986 relative aux conditions d'entrée et de séjour des étrangers en France. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/jo_pdf.do?id=JORFTEXT000000317301 (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Loi n° 93-1027 du 27 août 1993 relative à la maîtrise de l'immigration et aux conditions de l'entrée, d'accueil et de séjour des étrangers en France. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=DD965E57F5B9539582407B74C86AD2AB.tpdjo13v_1?cidTexte=JORFTEXT000000530357&categorieLien=id (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Loi n° 98-170 du 16 mars 1998 relative à la nationalité. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000754536&categorieLien=id (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Loi n° 98-349 du 11 mai 1998 relative à l'entrée et au séjour des étrangers en France et au droit d'asile. Elérhető: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000191302&categorieLien=id (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Population immigrée (2012): Institut National de la Statistique et des Études Économiques. Elérhető: www.insee.fr/fr/statistiques/1374019?sommaire=1374025 (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Que signifie le principe du pays d'origine? (2005): In Sénat session ordinaire de 2004-2005: N° 206 *Rapport d'information fait au nom de la délégation pour l'Union européenne (I), sur la proposition de directive relative aux services dans le marché intérieur (E 2520)*. Elérhető: www.senat.fr/rap/r04-206/r04-2060.html (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Toolkit on international migration. United Nations* (2012): Department of Economic and Social Affairs, Population Division, Migration Section. Elérhető: www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/others/docs/toolkit_DESA_June%202012.pdf (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Traité sur le fonctionnement de l'Union européenne. Version consolidée (2012): *Journal Officiel de l'Union Européenne*, No. 326. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/fr/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=en> (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- Une gendarmerie attaquée à la hache dans le Loir-et-Cher* (2010): Elérhető: www.lemonde.fr/societe/article/2010/07/18/une-gendarmerie-attaquee-a-coups-de-hache-apres-la-mort-d-un-homme_1389510_3224.html#j3RqvcKdevpKcMzi.99 (A letöltés ideje: 2018. 04. 14.)
- VALLET, Julien (2017): *Passe d'arme France-Pologne: d'où vient le « plombier polonais »?* Elérhető: www.rfi.fr/europe/20170826-france-pologne-plombier-polonais-travailleur-detache-macron-bolkestein (A letöltés ideje: 2018. 04. 15.)
- ZOLTOWSKA, Maja (2005): *Le plombier polonais se rebiffe*. Elérhető: www.liberation.fr/evenement/2005/05/27/le-plombier-polonais-se-rebiffe_521302 (A letöltés ideje: 2018. 04. 15.)

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.
Kapcsolat: info@ludovika.hu

A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő: Pordány Katalin
Olvasószerkesztő: Szabó Ilse
Korrektor: Mohay Zsuzsanna
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla
Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-615-6020-75-8 (nyomtatott)
ISBN 978-615-6020-76-5 (elektronikus)

Jelen tanulmánykötet a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen 2017-ben alakult francia–magyar munkacsoport tevékenységének egyik eredménye. A kutatók figyelme ezúttal Franciaország és Közép-Európa kapcsolataira irányult. A vizsgált területek felölelik a külpolitika, a biztonságpolitika, a hadtörténet, a védelem, az integráció és a migráció kérdésköreit, különös figyelemmel a magyar–francia vetületekre.

A magyar és francia kutatók részvétele lehetővé teszi az olvasó számára, hogy a vizsgált kérdéskörökben egyidejűleg láthassa a magyar és a francia megközelítések azonosságait és különbözőségeit.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFECTETÉS A JÖVŐBE